Clio Kötetek
3.

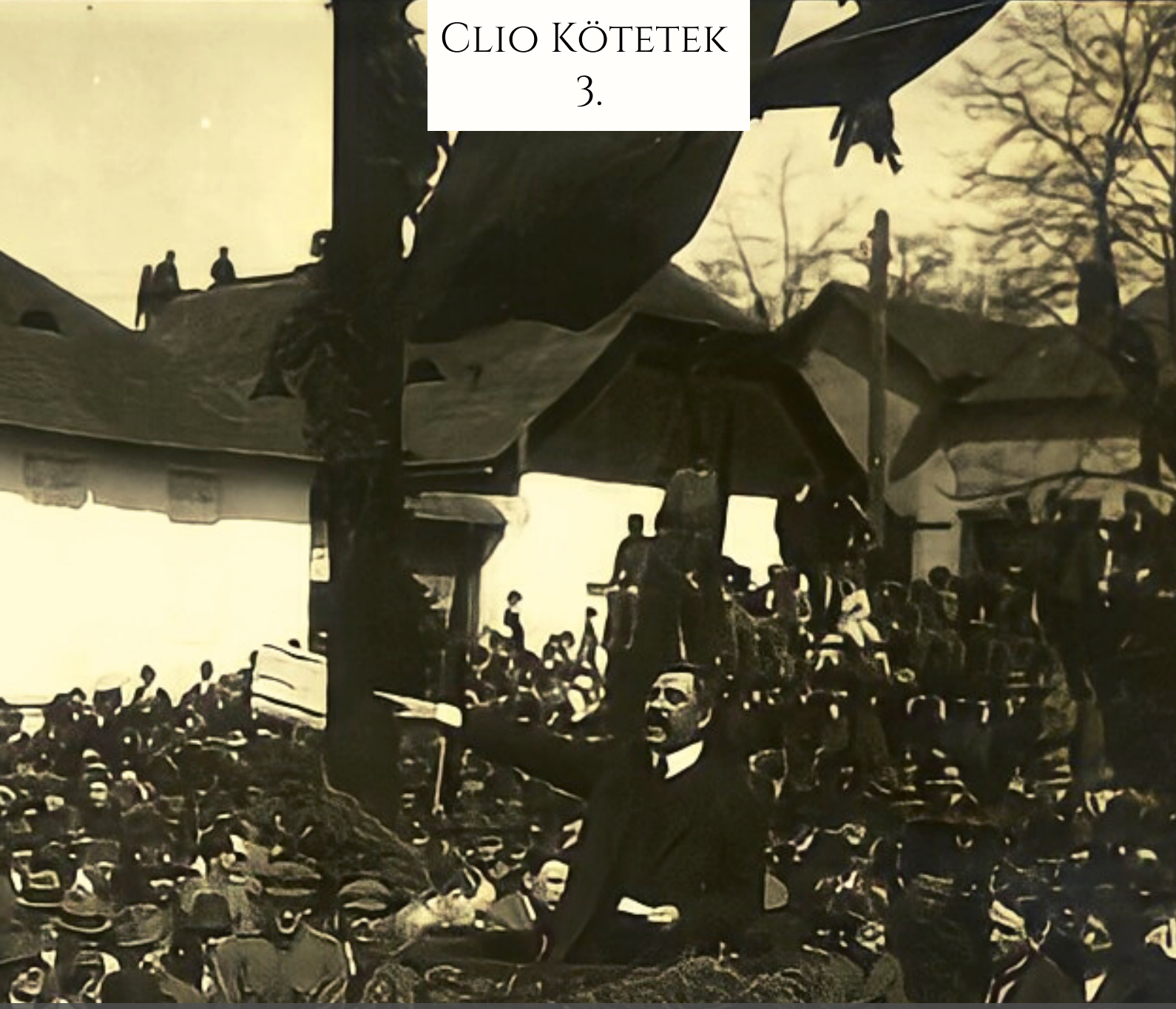

Garbai Sándor a Tanácsköztársaságról és a zsidóságról

Válogatás a forradalmi kormányzótanács elnökének visszaemlékezéseiből

Végső István

Végső István

Garbai Sándor a Tanácsköztársaságról és a zsidóságról

Válogatás a Forradalmi Kormányzótanács elnökének visszaemlékezéseiből

CLIO KÖTETEK

Sorozatszerkesztő:
Fóris Ákos és Gellért Ádám

VÉGSŐ ISTVÁN

GARBAI SÁNDOR A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGRÓL ÉS A ZSIDÓSÁGRÓL

Válogatás a Forradalmi Kormányzótanács elnökének visszaemlékezéseiből

Clio Intézet ♦ Budapest ♦ 2021

Felelős szerkesztő: Gellért Ádám
Segédszerkesztő: Bödők Gergely
Borítóterv és kivitelezés: Gellért Ádám

© Végső István, 2021
© Clio Intézet, 2021

A kiadványsorozat a Miniszterelnökség támogatásával jelenik meg.

Kiadó: Clio Intézet

Felelős kiadó:
Clio Intézet Nonprofit Kft.
1145 Budapest, Mexikói út 47/A. fszt. 2.

Borítókép: Garbai Sándor beszédet tart Miskolcon 1919-ben.
Ismeretlen fényképész. Magyar Nemzeti Múzeum. Leltári szám: 57.25.

ISBN 978-615-6231-01-7
ISSN 2677-1888 (Clio kötetek)

https://www.clioinstitute.hu/cliokotetek

CLIO INTÉZET
BUDAPEST

www.clioinstitute.hu
www.facebook.com/clioinstitute

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS 6

ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA 10

GARBAI SÁNDOR ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 15

KORTÁRSAIRÓL – PLETYKÁK ÉS LEGENDÁK 33

GARBAI ÉS A ZSIDÓSÁG 38

GARBAI IRÁNYÍTOTT VISSZAEMLÉKEZÉSE 46

VÁLOGATÁS GARBAI SÁNDOR VISSZAEMLÉKEZÉSEIBŐL 52

1. *Párizs, 1945. augusztus 25.* 52
2. *Párizs, 1945. október 13.* 59
3. *Párizs, 1946. március 17.* 65
4. *Párizs, 1946. március 25.* 79
5. *Párizs, 1946. március 31.* 92
6. *Párizs, 1946. április 6.* 108
7. *Párizs, 1946. április 13.* 122
8. *Párizs 1946. április 20.* 130
9. *Párizs, 1946 május 3.* 148

10. Párizs, 1946. május 11. 165

11. Párizs, 1946. május 18. 178

12. Párizs, 1946. június 23. 199

13. Párizs, 1946. augusztus 3. 207

14. Párizs, 1946. augusztus 10. 216

15. Párizs, 1946. augusztus 31. 219

16. Párizs, 1946. szeptember 21. 225

17. Párizs, 1946. szeptember 29. 228

18. Párizs, 1946. október 21. 235

19. Párizs, 1946. november 3. 246

20. Párizs, 1946. november 30. 255

21. Párizs, 1947. január 11. 258

22. Párizs, 1947. január 25. 261

23. Párizs, dátum nélkül – valószínűleg 1947. 271

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM 280

BEVEZETÉS

Garbai Sándor, szociáldemokrata politikus a huszadik századi magyar történelem egyik elfelejtett alakja, holott formailag ő volt a vezetője a Magyarországi Tanácsköztársaság legfelsőbb állami szervének, a Forradalmi Kormányzótanácsnak.

A Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban (PIL) őrzött visszaemlékezésfolyam[1] 1945 és 1947 között készült, amikor Garbai a szociáldemokraták történetírójának, Perneki Mihálynak a kérésére – egy készülő életrajzi könyvhöz – vetette papírra visszaemlékezéseit.[2] A volt kormányzótanácsi elnök párizsi emigrációjából küldte a kézzel írt önéletrajzi leveleit, melyek összterjedelme 1172 gépelt oldalra rúg.[3] A memoár egyedi képet fest a kiskunhalasi születésű, de végül Budapesten karriert befutó szociáldemokrata politikusról, a 20. század első felének magyar munkásmozgalmi történéseiről és az emigrációról.[4]

A levelekből azokat a részeket válogattuk ki, amelyek Garbainak az 1919-es eseményekre és a zsidóságra vonatkozó leírásait tartalmazzák.[5] A 236 gépelt oldal terjedelmű anyag közlésével nem törekedtünk

[1] A két életrajzírón, Szabó Ágnesen és Varga Lajoson kívül alig használták fel a forrást. Mellettük leginkább Fogarassy Lászlóra kell felhívni a figyelmet, aki Garbai csehszlovákiai emigrációs éveit ismertette, legutóbb pedig Hatos Pál világított rá újra a kézirat fontosságára. Fogarassy, 1988; Hatos, 2020; Hatos, 2020a; Hatos, 2021; Szabó–Varga, 1979; Varga–Szabó, 1987; Varga, 2014.

[2] Perneki el is készítette írását Garbai Sándorról, amit viszont nem adtak ki. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (továbbiakban: PIL), VI. 810. 2. ő. e. Perneki Mihály könyvkézirata Garbai Sándorról.

[3] A szakirodalmi tájékoztatás szerint Riez A. Béla révén jutott az MSZMP Központi Bizottsága Párttörténeti Intézete hozzá a hagyatékhoz: „*Garbai Sándor hagyatéka, amelyet a Monte–Carlóban élő Riez A. Béla festőművész, Garbai közeli barátja őrzött meg és adott át eredetiben*". Imre, 1979: 96.

[4] PIL, VI. 810. 1. ő. e. Garbai Sándor emlékirata. PIL, VI. 810. 36. ő. e. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[5] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 144–151., 211–217., 465–530., 538–539., 541–553., 565–594., 599–615., 629–633., 688–697., 779–780., 787–794., 800–802., 836–841., 881–883., 889–895., 935, 939–940., 950–959., 973–978., 1001–1004., 1036–1038., 1107–1120., 1139–1147. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

a teljességre, a fenti két témához szorosan nem tartozó történelmi, politikai és gazdasági ügyekből csak néhány fontosabb szövegrészt emeltünk ki.

A visszaemlékezés azért különösen érdekes, mert Garbai az ismert tények mellett számos, a kulisszák mögött zajló politikai harcról és magánéleti tépelődésről is beszámol. Az évtizedekkel később írt levelekből megtudhatjuk, hogy mi történt 1919. március 20–22-ike között Smuts tábornok vasúti kocsijában, mit gondolt az Otto Bauerrel vagy Leninnel folytatott tárgyalásokról, hogyan kegyelmezett meg a budapesti ellenforradalmároknak, miként mentette meg a Szent Koronát, de azt is, hogy mi volt a véleménye a népbiztosokról, a bankgassei rablásról, a szocializált gyárakról, a szakszervezeti életről, a Székely Hadosztályról, a Peidl-kormány megalakulásáról, a Nemzeti Hadseregről, a román megszállókról vagy egy esetleges román–magyar perszonálunióról. A levélfolyamból az is kiderül, hogy mit írt a Tanácsköztársaságról, a nyugati, munkásmozgalmi emigrációról, a kortársairól és a zsidóságról.

Garbai Sándorról az elmúlt száz évben eddig két összefoglaló mű született.[6] Sajnos mindkét szerzőre igaz, hogy jelentősen eltorzították, amit Garbai gyermekkoráról és ifjúságáról, családi életétől, politikai karrierjéről, vagy épp kommunista- és zsidóellenességéről valójában leírt.[7]

Varga Lajos és Szabó Ágnes 1987-ben megjelent kötete az eredeti anyagból mindössze hat oldalt idézett,[8] s számos fontos gondolatot

[6] Szabó–Varga, 1979: 174–219.; Varga–Szabó, 1987.

[7] A családjával kapcsolatban idillikus képet festenek, miközben a kéziratból és más forrásokból kitűnik, hogy Garbainak általában véve igen rossz volt családjával a viszonya. Szinte meg is tagadták, mert összeállt a kommunistákkal. Mostohaanyja így nyilatkozott róla 1920-ban: kapott. „*Tizennégy éves koráig maradt Halason, de már itt erősen búj̈ta a szociálista újságokat és egyéb nyomtatványokat. Felment a fővárosba s ott kőmíves inas, majd segéd lett. Nekünk sohasem irt levelet s csak nagyon ritkán látogatott meg minket, mondotta az öreg Garbainé. Legutoljára ezelőtt két évvel volt nálunk*". Az öreg Garbaiéknál. Elfogták Garbai Sándort. A Hajó–utca 12. sz. alatt. A szülők a gyermekről. *Halasi Újság*, 1920. február 25., 2.; PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1–20. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[8] Varga–Szabó, 1987: 157–161.

kihagyott az összefoglalónak szánt munkából, vagy végjegyzetben „süllyesztett el".[9] Arra is találunk példákat, hogy könyvükben teljesen mást tulajdonítottak Garbainak, mint amiket a szerző valójában leírt. Például a Tanácsköztársaság bukásáért egyértelműen a belső vitákat, az ötletszerűséget, illetve az ellenforradalmi mozgolódást tette felelőssé, de kiemelte a külső nyomás és az embargó jelentőségét is. Ezzel szemben a kiadványban a szerzők csak a nemzetközi „reakciót" tartották – Garbai szerint – a bukás legfőbb okozójának.[10]

A jelen kiadvány célja, hogy Garbai visszaemlékezésein keresztül egy újabb nézőponttal bővüljenek az ismereteink a Tanácsköztársaság eseményeiről.

Budapest–Kiskunhalas, 2021. február 19.

[9] A könyvről írt recenzió is úgy összegezte, hogy Garbai: „*történelmi megítélés egészében pozitív*". Kirschner, 1988: 236–237.

[10] Ezek a családjával és a kommunista párttal kapcsolatban is egyértelműen megszépítő leírásokat, sőt ferdítéseket is tartalmaznak. Varga–Szabó, 1987: 7–101.; PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1–20. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Garbai Sándor 1879. március 27-én, Kiskunhalason, magyar református családban született.[11] A família felváltva használta a Garbai és a Szabó Garbai nevet is. Őt hivatalosan előbbi névvel keresztelték, de volt, hogy használta a Szabó „előnevet". Két fiútestvéréről tudunk: egy bátyjáról és egy féltestvéréről.[12] Garbai már fiatalon érdeklődött a politika iránt, a munkásmozgalomba állítólag édesapja vezette be. A helyi munkásképző egyletbe járva már nagyon fiatalon kapcsolatba került a politikával.[13] Hat osztályt végzett a református elemi iskolában, ami a legmagasabb iskolai végzettsége volt. Kiskunhalason tizenéves korától napszámosként, segédként dolgozott, de nem volt kőműves alsó- vagy középfokú képesítése.

A XIX. század végén Kiskunhalas a dualizmus korának egyik fejlődő agrárvárosa volt. Az 1860-as évek második felében 13 ezer fős település lélekszáma a korszak végére megduplázódott, megközelítette a 26 ezret. Időközben a város felekezeti jellege is megváltozott: a kezdeti református többségből a századfordulóra római katolikus lett, az evangélikusok, az izraeliták és más felekezetek aránya pedig a tíz százalékot sem érték el.

Kiskunhalas redempciós[14] múltjának köszönhetően a középbirtokos és kisgazda réteg aránya jelentős volt, de dinamikusan nőtt az az értelmiségiek, az iparosok és a kereskedők száma is. Ekkor még

[11] Később egy lelkész ezt írta a születési anyakönyvi bejegyzéshez: „*a magyar szovjet köztársaság elnöke*". Kiskunhalasi Református Parókia, Születési anyakönyv (1857–1895), 94/1879. sz.
[12] Az öreg Garbaiéknál. Elfogták Garbai Sándort. A Hajó–utca 12. sz. alatt. A szülők a gyermekről. *Halasi Újság*, 1920. február 25., 2.
[13] Uo.
[14] A redempció (redemptio) önmegváltás folyamata azt jelentette, hogy a Német Lovagrendnek 1702-ben eladott Jászkunság 1745-ben megváltotta önmagát, és ezért társadalmi és gazdasági kiváltságokat kapott cserébe.

jelentős a cselédek és napszámosok száma is,[15] és virágzik – noha már nem meghatározó – a pásztorvilág. Bár folyamatosan zajlottak az építkezések, jelentős munkásréteg nem volt a városban, a különböző szakmunkákat főként a régió más helységeiből ide érkezett emberek végezték el.

A városhoz tartozó külterület és tanyavilága kiemelkedően nagy kiterjedésű volt: 112 ezer kataszter hold területével Kiskunhalas számított a történelemi Magyarország hatodik legnagyobb határú városának.[16] Pénzintézetei, nyomdái, helyi folyóiratai, aktív egyesületi élete és postája is volt, s a település hamar jelentős vasúti csomóponttá vált. A lakossága ekkor 48-as érzelmű, egy-egy rövidebb időszakot leszámítva a dualizmusban mindig ellenzéki pártokat választottak meg.

A negyedszázadon a település élén álló dr. Vári Szabó István polgármester a szabadságharc alatt Kossuth Lajos kormányzó futáraként szolgált. Ezek fényében nem csoda, hogy alig létezett helyi munkásmozgalom, általában más vidékről érkezett aktivisták néhány halasival kiegészülve szervezték a többnyire rövid életű piaci vagy vásári munkabér „sztrájkokat".[17] Később Garbaira egy kiskunhalasi parasztember így emlékezett vissza: „*Később halljuk, hogy a Károlyi-kormány lemondott. Jól van, lesz másik. Lett is, de már kommunista. Garbai Sándor volt a fő nem tudom micsoda, aki halasi ember volt. Ismertük sokan az apját, anyját és őt magát is*".[18]

Garbai Sándor nagyon fiatalon elköltözött a városból, és 1894-től építkezéseken kőműves segédként dolgozott Budapesten. 1905-ben

[15] A város lakosságának körülbelül a negyedét tette ki a mezőgazdasági munkásság és a cselédség. Szabó–Varga, 1979: 174.
[16] Alabán, 2005: 456–481.
[17] Ezek a „sztrájkok" általában néhány emberből álló tiltakozások voltak, amelyeket a helyi rendvédelem nagyon gyorsan felszámolt. Nagy Szeder, 1993: 170–171.
[18] A szöveg folytatásában ezt olvashatjuk: „*Kun Béla volt talán a fő, fő, persze zsidó, többedmagával*". Romsics, 2009: 217–218.

összeházasodott a szintén református vallású, nála két évvel idősebb Pötördi Zsófia munkásnővel, két évvel később pedig lányuk született.[19] Garbai autodidakta módon képezte magát, színházba járt, olvasott embernek számított, németül tanult. Külföldön is járt, római városnézése idején az építészet és festészet volt rá nagy hatással.[20]

Igen gyorsan bekerült a szociáldemokrata pártban a vezetőségébe: 1901-től a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagja, 1903-tól a Magyar Építőmunkások Országos Szövetsége és a Munkásbiztosító Intézet, illetve 1910-től az Országos Munkásbiztosító Pénztár elnöke. 1906–1908 között emblematikus figurája a választójogi küzdelmeknek. Számtalan szakcikket írt – főként az építőipar, a választójog és a munkásbiztosítás témaköreiben – a Népszava, a Kőműves és más lapokba, ezen kívül kiadványokat írt és szerkesztett.[21] 1917-től a Választójogi Blokk alelnöke, majd a Népköztársaság idején a Lakásügyi Országos Tanács elnöke volt. Az 1918–1919-as választójogi törvények szövegezői között is ott találjuk a nevét.[22]

A Tanácsköztársaság kikiáltásától, 1919. március 21-től a Forradalmi Kormányzótanács elnöke lett, vagyis a Tanácsköztársaság kormány- és államfőjének számított. Hivatalt vállalt a kommün bukását követően is, ő volt a mindössze hat napig hivatalban lévő Peidl-kormány közoktatásügyi minisztere.[23]

---

[19] Budapest Főváros Levéltára, Budapest. VIII. kerület polgári házassági anyakönyv 1905, 234/1905. sz.

[20] A világ „*legnagyobb építőművészeti teljesítményének*" tartotta a Szent Péter bazilikát. PIL, VI. 810. 36. ő. e. 309–311. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[21] Garbai Sándor–Weltner Jakab: A nemzeti uralom vívmányai. Népbutítás. A sajtószabadság letiprása. A fogyasztási adók felemelése. (1906), Építőmunkások zsebkönyve. (1907–1911) 1907-től szerkesztette az Építőmunkás című újságot.

[22] 1918. évi I. néptörvény a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogokról; 1919. évi XXV. néptörvény az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokról; 1919. évi XXVI. néptörvény a nemzetgyűlési, valamint a törvényhatósági és a községi választójogosultság igazolására szolgáló igazolványokról.

[23] Milei–Petrák, 1977: 234.

1919 augusztusában román fogságban került, ahonnan csak 1920 januárjában szabadult, majd pedig Csehszlovákián át februárban Ausztriába menekült. 1920 márciusától a Testvériség nevű magyar munkásegyesületben fejtett ki tevékenységet, 1920 tavaszától a munkásmozgalmi emigrációs csoport, a Világosság alapítója, vezetője lett.[24] Ekkor még az emigráció centrista szárnyához tartozott, de 1927 végén kilépett onnan és megalakította a gyorsan elhalt Előre (hivatalos nevén: Bécsi Magyar Emigráns Munkások Szocialista Művelődési Köre) csoportot.[25] 1929-ben felmerült, hogy hazaengedik, de ez végül nem valósult meg,[26] 1934 márciusától Pozsonyban telepedett le.[27]

1935-ben, az itt kiadott, *Új utakon a hatalomért* című könyvével nagy meghökkenést keltett.[28] Ebben kijelentette, hogy a proletárdiktatúra, a lenini út és a szovjet minta nem jelentenek megoldást az európai szocialista eszmék győzelemre jutásában.[29] Sőt, egyenesen úgy vélte, hogy lehetetlen a bolsevikokkal együttműködni, mert azokat, akik baloldaliként nem hisznek a proletárdiktatúrában, az elvű kommunisták minimum szociálfasisztának, vagy munkásárulónak bélyegzik meg.[30] Saját, 1918–1919-es szerepét itt is és emigrációban született írásaiban is mentegette. Mint írta, a legnagyobb probléma – és a Magyarországi Tanácsköztársaság bukásának legfőbb oka – az volt, hogy programnélküliek voltak, s így ugrottak bele a kommünbe.[31]

[24] Mucsi–Szabó, 1984: 28–29.
[25] A név utalt a közismert, radikális szocialista újságra, a Vorwärts nevű lapra. Sarlós, 1969: 43–44.; Varga, 1999: 187–191.
[26] A brit munkáspárti győzelem miatt Buchinger Manó és Garami Ernő mellett őt is haza akarták hívni, de erre nem került sor. A későbbiekben is felmerült, hogy visszatérne az országba. Hajdu, 1991: 620–621.; Képes, 2009: 105–109.; Szovjetelnökből dunaszerdahelyi mozijegyszedő. *Keleti Újság*, 1934. június 16., 7.
[27] Fogarassy, 1988: 6.
[28] Tamássi, 1936: 135.
[29] Garbai, 1935: 9., 129., 152–153.
[30] Uo: 71.
[31] Uo. 111–114.

1936-ban előadó körutat tett az Amerika Egyesült Államokban,[32] de 1938 telétől már Párizsban élt. 1939 tavaszán egy, a Szabad Szóban megjelent olvasói levél alapján az terjedt el, hogy Garbai élesen bírálja a Szovjetuniót és dicséri a „*német példát*". „*A nemzetiszocializmus nem más, mint proletárállam*" – számolt be az újság Garbai szavairól.[33] Ezt a munkásmozgalomban, biztos nem vették jó néven, a legfinomabb jelzőkkel élők is minimum ausztromarxistáknak címkézték.[34]

Máig tisztázatlan, hogy – a rendőrségen és a Gestapónál is nyilvántartott – Garbai a német megszállás alá került Franciaországban miképpen kerülhette el a börtönt és az internálást.[35] Felmerült, hogy néhány szélsőjobboldali személlyel jó kapcsolatot ápolt, de ezek perdöntő források hiányában nem bizonyíthatóak.[36] 1944. áprilisban a Virradat című folyóirat egyik januári cikkére választ írt, ebben – többek között – jelezte, hogy él, semmi bántódása nem esett a náci uralom alatt Párizsban,[37] ugyanakkor kiemelte, hogy megtagadta a kommunistákkal való együttműködést.[38]

---

[32] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 950–1048. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[33] Szabó–Szűcs, 1997: 157.

[34] Hajdu, 1969: 103.; Kenyeres, 1967: 572.; Varga–Szabó, 1987: 72.

[35] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1111. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[36] Főként két munkásmozgalmi hátterű későbbi nyilaskeresztes személlyel Málnási Ödön történetíróval és Kassai–Schalmayer Ferenc nyomdásszal, politikussal hozták kapcsolatba. Ítélet a nyilasok monstrepörében. *Népszava*, 1938. december 18., 4.; A törvényes jogrend veszélyeztetésének bűntettéért börtönbüntetésre ítéltek két tisztviselőt Az augusztus 19–iki tüntetősztrájkban részt vett autóbuszkalauzokat felmentették – A büntetőtörvényszék ötös tanácsának ítélete egy százvádlottas bűnügyben. *Pesti Hírlap*, 1938. december 18., 8.; Szabó, 2013: 21.; Szirmai, 1993: 57.; Ungváry, 2001; Kassai Ferenc – A szocializmus magyar útjának vértanúja. *Út és Cél*, 1988. július–augusztus. 16.

[37] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1145–1146. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[38] Az 1944. januári cikk egy párizsi jelentésre hivatkozott, miszerint Garbait, mint Komintern–ügynököt és kémet elfogták a német hatóságok. Garbai válaszában azt írta, soha nem volt kommunista, annak a pártnak a dolgaiba nem avatkozott, s a francia rendőrség és a német megszállók sem gyanúsítják semmivel. Ő maga magyar ember, a parasztság, a munkásság és az „intelligencia" dolgai érdeklik, nem a kommunisták. Garbai Sándort a tanácsköztársaság volt elnökét Párizsban elfogták. *Virradat,* 1944.

Mindezzel teljesen elszigetelte magát a magyar és a nemzetközi baloldali mozgalmaktól. 1944-től szeretett volna visszatérni az országba, de még egykori „harcostársai" sem támogatták ezt az elképzelését. Hazatérése érdekében a szovjet kormányhoz írt, 1944-es, „nyersen őszinte" memorandumával végül minden utat elzárt remélt hazatérése elől.[39] Rendkívül szegény körülmények között 1947-ben, hunyt el Párizsban hatvannyolc éves korában.[40]

GARBAI SÁNDOR ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

Garbai és személye körüli állandó és még mindig fennálló zavarra jellemző, hogy a Tanácsköztársaság évfordulós ünnepségein és a róla szóló írásokban neki tulajdonították a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1917. egyik novemberi értekezletén elhangzott alábbi mondatot: „*a forradalom befűtött lokomotívja Pétervárról elindult… Nem tudjuk mikor érkezik meg, de minden szociáldemokrata pártnak feladata, kötelessége lesz ehhez a lokomotívhoz odakapcsolni a maga nagy, hatalmas, mindent magába egyesítő vagonját*".[41] A korabeli jegyzőkönyvből viszont csak az derül ki, hogy

---

január 10. 6., A Garbai Sándorok intő példája. Garbai Sándor meglepő levele a Virradathoz: A magyarországi tanácsköztársaság elnöke tiltakozik a kommunistaság vádja ellen. A Virradat és a nemzetiszocialista közvélemény válasza. *Virradat,* 1944. április 17., 1., 3.; Párizsban őrizetbe vették Garbai Sándort? *Népszava*, 1944. január 11., 5.

[39] 1944. október 28–án, Párizsban keltezett levele szerint Magyarország elvetette a proletárdiktatúrát és helyette polgári átmenettel demokráciát ajánlott. A magántőke, valamint valódi földosztás mellett kardoskodott, továbbá területi revíziót követelt a felvidéki, erdélyi, délvidéki és burgenlandi területeken, és Dunavölgyi kereskedelmi-gazdasági szövetséget ajánlott Ausztriától Bulgáriáig. Egyesek ezt utólag ellen-nacionalista, Mitteleuropa felfogásnak címkézték. Hibásnak bizonyult Garbai azon elképzelése is, hogy – a szintén marginalizálódott – Böhmbe bízva tisztázza magát. Vö. Hajdu, 1989: 44.; Szabó–Szűcs, 1997: 247–251., 261–264., 351–354.; Varga–Szabó, 1987: 205–210.

[40] Varga–Szabó, 1987: 10–93.; Varga, 1999: 385–387.; PIL, VI. 810. 12. ő. e. Garbai Sándor hazatérési kérelme a magyar kormányhoz, Dálnoki Miklós Bélához, 1945.

[41] Bársony, 1980: 56–57.; Berecz, 1988: 1–2.; Bokor, 1968; Heltai, 1979; *Heti Híradó*, 1975. november 8., 1.; Megyei megemlékezés és kitüntetési ünnepség Zalaegerszegen a nagy októberi szocialista forradalom 70. évfordulója alkalmából. *Zalai Hírlap*, 1987.

Garbai a négy levezető elnök egyike volt, másodiként vette át ezt a titulust Peidl Gyulát követően, s utána még a másik két levezető elnök is hozzászólt a vitához. A nem feltétlenül a bolsevik világforradalomban, hanem valójában a szociáldemokrácia győzelmében bízó szövegből ez a kiragadott, megcsonkított gondolat pedig a jegyzőkönyv legutolsó bekezdésében szerepel.[42]

Garbai az oroszországi novemberi, forradalmi események hatása alá kerülhetett, de több mint érdekes, hogy a centrista politikustól ez az egyetlen ilyesfajta megnyilatkozás. Ráadásul az állandóan idézgetett mondatcsonkok nem adják vissza a szövegben található valódi gondolatmentet. Vagyis láthatjuk, hogy a kiskunhalasi származású politikusnak nem csupán a cselekedetei, de még az elmondott szavai körül is komoly bizonytalanság volt és van.

Garbai Sándor a legtöbb történeti ismeretterjesztő tanulmányban másodlagos, vagy harmadlagos személyként szerepel, már ha egyáltalán megemlítik a nevét.[43] Mindez elég különös annak a fényében, hogy formailag ő volt a Tanácsköztársaság vezetője. 1990 előtti mellőzésének egyik oka az lehet, hogy 1919 őszétől kezdve előbb elítélte, majd szembefordult a kommunista „párterőszak" módszereivel,

november 8., 1.; Szabó–Varga, 1979: 189.

[42] Levezető elnököknek Peidl Gyulát, Garbai Sándort, Kovács Józsefet és Bau Lászlót választották. A jegyzőkönyv pontos szövege: „*Érezzük azt elvtársaim valamennyien és tudjuk, hogy a forradalom befűtött lokomotívja Péter várról elindult. Ismerjük és tudjuk, hogy ez a nagy hatóerő, ez a forradalmi lokomotív a maga pályáján indult, nem kifelé, de befelé, mifelénk, a civilizált Nyugat felé. Nem tudjuk, mely pillanatban érkezhetik meg, nem tudjuk mikor érkezik meg, de minden szociáldemokrata pártnak feladata lesz, kötelessége lesz ehhez a lokomotívhoz odakapcsolni a maga nagy, hatalmas, mindent magába egyesítő waggonját, hogy együtt haladjon azzal a hatalmas erővel, amely azon a lokomotívon fel van írva, hogy a szociáldemokrata embernek az egész világon megálljt kell kiáltani a háborúval szemben, és hatalmas tömegmozgalmat teremteni, hogy a proletároknak odahaza jogot, szabadságot biztosítson és elsöpörjön maga elől minden akadályt, mely boldogulásának akadályául szolgál*". Szűcs, 1967: 89., 92., 105.

[43] Garbai kapcsán általában a legfontosabb megállapítások, hogy kiskunhalasi „eredetű" és hogy munkás („kőműves") volt. Imre–Szűcs, 1986: 27–28.; Kenyeres, 1967: 572.; Ránki, 1976: 197.; Réti, 1970: 25.; Romsics, 1999: 124.; Romsics, 2018: 303.; Vass, 1976: 192.

és a munkásmozgalom hatalomra jutása érdekében már csak a demokratikus utat támogatta.

Hamar, már a szociáldemokrata pártba lépésekor kiderült, hogy kiváló szónok.[44] „*Impozáns megjelenés, öles termet, szép fekete fej, iskolázott hanghordozás, nagy, férfias gesztusok*" – így jellemezte őt, az „*elismert szónokot*", Propper Sándor szociáldemokrata politikus.[45] Bihari Mihály gyorsíró – aki szintén kitűnő szónoknak tartotta – pedig így emlékezett rá: „*Garbai megnyerő fellépésével, zengzetes hangjával nyerte meg hallgatói tetszését*".[46] Kun Béla, kissé ironikusan így festette le: „*Szép, keresztény ember, az isten is elnöknek teremtette*".[47] Másik nagy ellenfele, Szakasits Árpád 1917-ben még így nyilatkozott róla: „*Garbai is tud olyan szép szónoklatokat kivágni, mint Károlyi Mihály*".[48] Lászlófalvi Eördögh Zoltán katonatiszt pedig így látta: „*Az ország ügyeinek intézését kormányzótanácsra bízták. Ennek a kormányzótanácsnak 16 tagja közül egyedül Garbai Sándor munkás volt keresztény, aki a kormányzótanács elnöke lett és mikor a kommunizmus bukása után Bécsbe menekült, kijelentette, nem gondolta, hogy ennyi csirkefogóval került össze* […]".[49]

Ezzel szemben akadtak, akik egészen másként ítélték meg az 1919-es Garbait. Simonyi Henrik újságíró, lapszerkesztő és politikus (valamint Károlyi Mihály volt titkára) ezt írta visszaemlékezésében: „*Garbai Sándor a Tanácsköztársaság élén csak festett báb volt*".[50] A gazdasági szakember, volt

[44] A korabeli lapok gyakran említették jó szónoki képességeit. A Révai Lexikon már 1913–ban kiemelte agitátori adottságát. Révai, 1913: 354.; Polónyi és Garbai. *Az Est*, 1914. május 20.. 4.; Az Építőmunkás–Otthon. *Népszava*, 1908. szeptember 16., 6.; Garbai elvtárs beszéde. *Népszava*, 1912. január 31., 2.; Építőmunkások Küldött–Közgyűlése. *Népszava*, 1914. július 4., 12.; Polgárok és munkások szervezkedése. *Népszava*, 1917. június 3., 8.; Garbai beszéde. *Világ*, 1917. július 9., 4.; *Vörös Újság*, 1919. január 23., 3.; A munkabérek szabályozása. *Népszava*, 1919. április 22., 10.
[45] Milei–Petrák, 1977: 99.
[46] Bihari, 1969: 78.
[47] Hatos, 2018: 415.
[48] Varga, 2004: 39.
[49] Eördögh, 1970: 21.
[50] Simonyi, 1966: 111.

pénzügy- és külügyminiszter, Gratz Gusztáv pedig így jellemezte: „[Garbai] *egy az Alföldről való jóképű és jósvádájú, a szocialista frazeológiát tökéletesen uraló, de egyébként jelentéktelen református vallású kőművespallér[t]*”.[51]

Tormay Cécile antiszemitizmustól és durva kiszólásoktól alaposan átitatott regényszerű művében, a Bujdosó könyvben egyenesen Károlyihoz mérhető bábnak címkézte a Forradalmi Kormányzótanács elnökét: „*Mint Károlyi kormányánál, az előtér szemfényvesztő keresztény bohóca megvan itt is: Garbai Sándor, az elnök. A többiek idegenek*”.[52] Kun Béla így emlékezett rá vissza: „*A Károlyi-kormányzat idején Garbai Sándor, ez a nagydarab, málészájú ember volt a lakásügyek kormánybiztosa*”.[53] Szekfű Gyula történész pedig úgy írt róla, hogy „*a csekély műveltségű kőműves, Garbai Sándor csak névleg vezetett*” a Tanácsköztársaság kormánya élén.[54] Egy névtelen levélíró a „plakátköztársaság elnökének” hívta és felszólította, hogy teremtsen rendet a rengeteg egymásnak ellentmondó „kiplakátolt rendeletekben”.[55]

Visszaemlékezésében Garbai is megpróbálkozott önmaga, politikai karrierje és sorsa meghatározásával. Úgy vélte: „*Én vagyok az egyetlen munkás*[56] *Magyarországon, aki az ásótól, a kapától indult el és a Magyar Szocialista Tanácsköztársaság legnagyobb funkcióját elérte. Köztársasági elnök voltam már Magyarországon, de választópolgár még soha!*”[57]

---

[51] Később Gratz teljesen félrevezető módon arról írt, hogy Garbai azért volt jó elnöknek, mert nem volt zsidó, de kivételes módon „keresztényként” szimpatizált a bolsevik eszmékkel. Gratz 1935: 91., 97.

[52] Tormay még az első kötetben, a Nemzeti Tanács névsora kapcsán, ahol Károlyi és Garbai is felsorolásra került így írt: „*Tizenegy zsidó és nyolc bűnös magyar!*”. Tormay, 1939 [2]: 14.

[53] Kacsenyák, 1959: 321.

[54] Szekfű, 2002: 504.

[55] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 591. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[56] Érdekes Csunderlik Péter felvetése miért címkézték Garbait az eddigi történelmi feldolgozások kőművesként és munkásként. Ez szerinte elfogult, hisz ő már komoly országos vezetői múlttal rendelkezett. Még Romsics Ignácot is megfeddi ebben a kérdésben. Csunderik, 2019: 153–154.; Romsics, 1999: 124.

[57] Nem világos Garbai kijelentése, mert vagy elfelejtette az 1919. áprilisi tanácsi választásokat, vagy valóban nem vett részt. PIL, VI. 810. 36. ő. e. 975. Gépelt másolat

1918 októberétől kezdve a szociáldemokraták higgadt, békebarát politikáját emelte ki, amely ugyan a forradalmi út híve, de a fegyveres konfliktusok teljes elhagyására törekszik. Mint írta: „*Egyetlen szervezet emelkedett ki a romok közül és vette kezébe a forradalmi rend fenntartását, a szociáldemokrata munkásság…*" Arról, hogy mennyire vékony volt az a mezsgye, ahol elképzelte a szociáldemokraták útját, jól mutatja, hogy kissé elítélően szólt Buchinger (Manó) Emánuelről, aki nem volt hajlandó a forradalomban pozíciót vállalni. Pedig, mint írta, a párt elkezdte megvalósítani „*történelmi küldetését*", a népköztársaság megvalósítását.[58] A szociáldemokratákat azzal mentegette, hogy szociális érzékenységük miatt ahelyett, hogy a termelőeszközökbe fektettek volna, azt az összeget is a rászorulóknak adták oda, így pedig a termelés fokozása és a gazdaság helyreállítása megtorpant. Hiába követelték a választásokat, a polgárság az útjukba állt és méltatlan ajánlatokkal állt elő.[59]

A Vix-jegyzék okozta politikai válság miatt Garami Ernő ki akarta vezetni a szociáldemokratákat a kormányból, Garbai azonban ezt ellenezte, és önálló, mindenkitől független „egyszínű" kormány híve volt.[60] Életrajzírói ugyanakkor összemosták 1918–1919 telének és 1919 tavaszának merőben más felfogású időszakait, és azt állították, hogy Garbai a kommunistákkal való teljes együttműködés híve volt.[61] Ezzel szemben ő maga azt írta, hogy kezdetben a kommunistákkal semmiféle kooperációt nem tudott elképzelni,[62] s később is csak a részleges

Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[58] Uo. 465.

[59] Uo. 468–473.

[60] Garbai és Landler Jenő 1919. januárban még egyértelműen tisztán szociáldemokrata kormányban gondolkodott. A Munkástanács és a Kommunista Párt. *Vörös Újság*, 1919. január 11., 3.; Jászi, 1953: 94.

[61] Varga–Szabó, 1987: 57.

[62] A korszakban Garbai kifejezetten kommunista–ellenesnek számított. Úgy tudták róla, hogy még a karhatalom bevetésétől sem riadt vissza a szélsőbaloldallal szemben. Hetés, 1969: 168–169.; Nemes, 1983: 43.; Uszítás politikai gyilkosságra. *Vörös Újság*, 1919. január 21., 2.

megegyezés híve volt, s nem emelte volna be őket a kormányba.[63] Ezt a – lényegében – tisztán szociáldemokrata kormány felállítására tett javaslatot a Munkástanács elé is terjesztette 1919 januárjában, ahol 167:102 arányban meg is szavazták az elképzelését.[64] Itt gyakorlatilag megjósolta a „*Két malomkő között vagyunk*" kezdetű gondolatával, hogy a pártot a szélsőbaloldal és az ellenforradalom fel fogja őrölni.[65] Ugyanakkor, mivel a később kormányzati pozíciót kapók nem értettek egyet a koncepcióval, mégis visszavonta a javaslatát.[66] Sajátja helyett végül Kunfi Zsigmondé kapott többséget, aki a kisebbségben levő kommunistákkal elképzelhetőnek tartotta a közös kormányt.[67]

Garbai március 20-án is csak megegyezést és tisztán szociáldemokrata kormányt javasolt és fogadtatott el.[68] Pedig ez előtt 1919. januárban Kun Béláék rá akarták bírni Garbait álláspontja megváltoztatására.[69] Egy taggyűlésen sarokba is szorították azzal, hogy nem hajlandó a munkásmozgalom egyesülését támogatni.[70] Az esemény hírét és visszhangját jól jellemezte, hogy még Tormay Cécile is megemlékezett róla: Többek között ezt írta: „*Valaki elordította magát és a terem utána bőgte: Halál a burzsoáziára! — Aztán pofozkodás támadt. A vörös*

[63] Döbbenten vették tudomásul a kortársak, hogy Garbai 1919. január közepén milyen hidegen konstatálta Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg marxista mártírok halálát is: „*ezeknek fegyver elé kellett kerülniök*". Lásd. Vörös, 2004: 82.
[64] Máshol a 169:101 arány szerepelt. PIL, VI. 810. 36. ő. e. 476–477. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. Varga–Szabó, 1987: 54.
[65] 1919. január 8-án hangzott el a beszéde. Más értelemben Garbai használta úgy is a hasonlatot, hogy a Károlyi kormányzat belső és a külső el nem ismertsége, alacsony támogatottsága őrölte fel 1919 márciusára az 1918-as októberi forradalmat. Böhm, 1990: 163–164.; Varga–Szabó, 1987: 50–51.; VI. 810. 36. ő. e. 476–477, 493. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[66] Máshol 169:101 a szavazás aránya. Varga, 1999: 122.; Böhm, 1990: 162–163. Illetve 160:106 a szavazás aránya. Gratz, 1935: 77.
[67] Böhm, 1990: 167.
[68] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 497. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[69] A Pesti Vigadóban, 1919. január 10-én tartott kommunista gyűlésen Garbai Sándor is felszólalt. A nemzetközi ellenforradalom ellen. *Vörös Újság*, 1919. január 15., 3.
[70] Garbait egy 1919. január 11-i taggyűlésre hívták meg a kommunisták. Vö. Dokumentumok, 1959: 63–68.; Varga, 2019: 36., 65.

katonák nem akarták szóhoz engedni Garbait, a szocialisták szónokát. Kun Béla kiabálva az asztal tetejéről próbált rendet csinálni: — Ha egy burzsuj jönne ide beszélni, én magam mondanám, hogy hajítsátok ki az ablakon. De Garbai elvtárs a másik munkástáborból jött és vele harcainkban még találkozhatunk!"[71]

A Garbairól szóló korabeli és későbbi megnyilatkozásokat olvasva, az a kérdés merülhet fel, hogy ha valóban jelentéktelen és sokadrangú politikai figura volt, akkor miért volt olyan fontos a hazai vezető kommunisták számára, hogy bármiről is meggyőzzék őt? A válasz talán Haller István leírásából ismerhető meg, aki szerint Garbai és Garami Ernő együtt érték el, hogy a vidék, a városok és a falvak megismerték a szociáldemokrata jelszavakat. „*Féktelenebbül járták*" 1919 előtt az országot, mint Kun Béla, így ők sokkal inkább tehetnek a szocializmus hatalomra kerüléséről, mint a kommunisták.[72] A korabeli sajtó több tudósítása is azt jelzi, hogy Garbai igenis határozott – helyenként még erőszakosnak is mondható – szociáldemokrata szakpolitikus és vezetőségi tag volt.[73]

A Népszava elleni 1919. februári tüntetés ugyan komoly bizalmi válságot okozott a kommunistákkal szemben, a szociáldemokraták azonban mégsem szakították meg velük a kapcsolatot. A tüntetés során Garbai nagyon kellemetlen helyzetbe került, hisz a felvonuló

[71] Tormay, 1939 [1]: 302–304.

[72] Haller nyilván aktuálpolitizált is, hisz abban a helyzetben még nem dőlt el a hazai szociáldemokraták Horthy-kori politikai képviselete. Másfelől érdemes felhívni a figyelmet, hogy Csunderlik Péter rosszul értelmezte ezt az idézetet, mert úgy értelmezte Hallert, hogy szerinte Garbai és Garami a Tanácsköztársaság alatt volt féktelenebb, mint Kun Béla. Csunderlik, 2019: 57.; Haller, 1920: 6.

[73] Gonda József hódmezővásárhelyi író 1910-ben ezt írta róla: „*Nem az agitáló, agresszív, tűzes szocialista vezért szeretem és becsülöm nagyra Garbai Sándorban, hanem a kultúrembert. Azt, ki tizenöt diplomás embernek másfél óra hosszára lelakatolja a száját, a midőn ő beszél*". Szöllősi Ferenc: Puccs volt vagy sem az a kerek kilencven évvel ezelőtti eseménysorozat, vagyis a Tanácsköztársaság megalakulása? Két kormányfő közt egy hatalomváltás. *Népszava*, 2009. március 21., 10.; A Petőfi ünnep megrontói. *Budapesti Napló*, 1900. március 22., 9.; Szoczialisták parlamentje. *Független Budapest*, 1909. április 14., 4.; Közgazdaság. Zavar a munkásbiztosító-választáson. *Budapesti Hírlap*, 1913. december 20., 17.

kommunisták egyszerűen beléfojtották a szót.[74] A helyzet tisztázatlan maradt, Garbai pedig mindig hárítani próbálta a szociáldemokrata vezetőség felelősségét a kialakult körülményekért. Miközben tudható, hogy Kunfi tárgyalt a börtönbe került kommunistákkal, aközben Garbai azt állította, ha tudott volna arról a vezetőségük, hogy Kun csak a proletárdiktatúrát fogadja el, akkor soha nem írták volna alá az egyesülési dokumentumot.[75]

Garbai szerint párttársai azzal győzték meg őt a kommunistákkal való pártegyesülés aláírására, hogy azok úgyis elbuknak három hét múlva, és akkor létrejöhet végre egy tisztán szociáldemokrata kormány, így pedig az októberi vívmányok megtartása mellett megvalósíthatóak lesznek a szociáldemokrata törekvések.[76] Garbai végül így is tett, állítása szerint a tárgyalásokat támogatta, de célja egy tiszta szociáldemokrata kormányt alakítása volt. Kérdés, hogy ha támogatta a megegyezést, miért nem ment tárgyalni a Gyűjtőfogházba a Kommunisták Magyarországi Pártjának letartóztatott vezetőivel?

Az 1919. március 20–21-ike közötti eseményekről Garbai visszaemlékezéséből igen részletes képet kapunk. Szerinte Weltner Jakab terelte rossz mederbe a megegyezést,[77] s azt is megtudhatjuk, hogy dr. Jászai Samu jogász, lapszerkesztő szakszervezeti titkár tanácsát kérte ki a kommunistákkal való közös hatalomátvételről. Három órája maradt a szociáldemokraták döntő testületeinek az ügy megvitatására délután 4 és 7 óra között. A végső szavazáson, a pártválasztmányi ülésen csak dr. Peyer

[74] Garbai az 1919. februári, szociáldemokrata pártok berni kongresszusa idején is pofozkodásba keveredett kommunista „provokátorokkal". Ám ez a korszakban megszokott lehetett, hiszen máshol Bokányiról írták, hogy kommunista-barát személyeket távolított el így a szociáldemokrata gyűlésekről. Figyelemreméltó, hogy a berni kongresszusról készült magyarországi monográfia nem említette meg Garbai nevét. Béki, 1987; Hajdu, 1969: 32.; Hatos, 2018: 229., 300–301.
[75] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 487–492. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[76] Uo. 495.
[77] Uo. 496–499.

Károly és dr. Roth Ottó temesvári politikus nem szavazták meg a koalíciós javaslatot. Tehát Garbai végeredményben az egyesülés elfogadása pártján volt, hiába mentegette utóbb magát, hogy érezte, hogy ebből „*baj lesz*".[78]

Az új városháza termébe szervezett ülésen Preusz Mór, majd Garbai elnökölt. Utóbbi korántsem higgadt hangnemet kezdte a napirendi pontok felsorolását: „*A történelem új fejezete előtt állunk*", majd így folytatta: „*amit nem kaptunk meg a demokratikus nyugattól, azt megkíséreljük megkapni a diktatórikus kelettől.* [...] *Kihirdetjük a proletárdiktatúrát. Új eszközökkel, új módszerekkel kívánunk harcba szállni*".[79] Az esemény történelmi jelentőségének hangsúlyozása ellenére Vincze Sándor szerint Garbai egyáltalán nem volt lelkes.[80] A tanácskozás közben Weltner Jakab nyújtotta át neki a két baloldali párt egyesüléséről szóló megállapodását, amit felolvasott. Gárdos Miklós így írt erről a pillanatról: „*Garbai még beszélt. De a teremnek már nem volt fontos, amit mondott. Éltették Kunt, éltették az új, egységes munkáspártot. Egyszer csak valaki énekelni kezdett*".[81] Ám az a mai napig nyitott kérdést, hogy az államcsíny hogy zajlott le ilyen gördülékenyen, arra Garbai sem tudott, vagy akart utólagos magyarázattal szolgálni.[82] A zavart jól illusztrálja, hogy Haubrich József 1920-ban, a népbiztosok perében tett vallomása során úgy emlékezett vissza, hogy a Gyűjtőfogházban Garbai is ott volt, amiről, mint tudjuk, természetesen nem igaz.[83]

[78] Uo. 500–501.
[79] Többé–kevésbé a szakirodalom hasonlóan idézi Garbait. Böhm, 1990: 265–266.; Dent, 2018: 287–288.; Doberdói Breit, 1925: 61.; Varga–Szabó, 1987: 59. Lásd még PIL, VI. 810. 36. ő. e. 501–502. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[80] Varga, 2019: 52.
[81] Gárdos, 1959: 208.
[82] Garbai egyes források szerint ekkor még nagyon lelkes a kialakuló diktatúrát illetően. Ránki, 1976: 197., 203.
[83] Varga, 2019: 51.

Március 21-ike ezzel még nem ért véget, mert az egyesülés formális aktusát követően a közös pártülést is meg kellett tartani. Ez este 11 órakor kezdődött, ahol a kommunisták 20 fővel képviseltették magukat. Garbai a Kormányzótanács megalakításának menetéről csak röviden írt. Úgy emlékezett, hogy őt egyenesen Kun Béla javasolta elnöknek, és egyszerűen úgy indokolta, hogy Garbai „*munkás, nem zsidó*". Bokányi Dezső szerint viszont az ő ötlete volt, hogy ne a köztársaság, hanem a Kormányzótanács elnöke legyen.[84] Garbai írásából az derül ki, hogy ő maga helyett Bokányit ajánlotta. Mások szerint ugyanakkor a jelölése Kunfi Zsigmond[85] ötlete volt.[86] Garbai – állítása szerint – viszont csak a pártfegyelem miatt fogadta el a jelölést és a posztot. Továbbra is nyitott kérdés tehát, hogy miért pont Garbait jelölték. Szerinte Kunfi a kialakult népbiztosi névsor ellen kifogást emelt azzal, hogy szerinte sok benne a zsidó származású – 28 személy közül 20 fő[87] –, ami véleménye szerint rossz benyomást kelthet.[88] A korszak közismert vicce szerint: „*Azért Garbai a Kormányzótanács elnöke, hogy legyen, aki sábeszkor aláír*".[89]

Felmerül a kérdés, ha Garbai a centristákhoz tartozott és nem kedvelte Kun Bélát és párttársait, akkor miért vállalta el a tisztséget? Érdemes felhívni a figyelmet, hogy már 1917-ben egyfajta előretolt, „mindenki által elfogadható" szociáldemokrata képviselő volt, amikor a Választójogi Blokk alelnökének delegálták a szociáldemokraták.[90] 1918 őszétől Garami Ernővel, Kunfi Zsigmonddal és Weltner Jakabbal együtt képviselte a Nemzeti Tanácsban a szociáldemokratákat, ahol ő is mind

[84] Kelen–Barabás, 1964: 217.
[85] Mások azt gondolták, hogy Kunfi lesz a jelölt. Állítólag a leköszönő Berinkey Dénes már miniszterelnök úrnak szólította. Hajdu, 1969: 39.
[86] Varga, 2019: 55.
[87] Más számítás szerint 34 népbiztos volt, és közülük 21 volt zsidó származású. Köztük viszont 2 kikeresztelkedett volt, míg szintén kettő felekezeten kívüli. Hajdu, 2018: 46.
[88] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 503–505. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[89] Hajdu, 1969: 215.
[90] Ugyanis a pártból tagot nem akartak senkit az Esterházy-kormányba jelölni, de teljes mértékben kimaradni sem akartak a Tisza-korszakot váltó időszakból.

nagyobb szerephez jutott.[91] 1918 őszén államtitkárnak ajánlották az erősen megosztó politikus, Batthyány Tivadar belügyminiszter mellé.[92] Sőt, egyesek szerint, a Vix-jegyzék megjelenésekor is felmerült Károlyiékban, hogy Garbait jelöljék kormányfőnek.[93] Benne talán egyfajta nyugodt erőt láthattak, aki nem fog engedni a szociáldemokrácia alapelveiből, okosan érvel, remek szónoki készségeit ismerve pedig képes lesz érvényesíteni akaratát. Ezt, úgy tűnik, ő is elhitte magáról.[94]

Jó példa arra, hogy mennyire ellentmondásos a személye és a betöltött szerepe, hogy Hajdu Tibor, történész mennyire másként ítélte meg írásaiban. Kezdetben így vélekedett a szerepéről: „*Noha a Kormányzótanács elnöke Garbai volt, senki sem vonta kétségbe, hogy igazi vezetője Kun Béla. Kunnak nagyobb tekintélye volt mint bárki másnak, akár az SZDP évtizedek óta ismert vezéreinek*".[95] Sokkal később viszont már így látta: „[…] *elterjedt az a nézet, hogy a vezetés Kun és a kommunisták kezében volt, a szociáldemokraták, így Garbai is, csak másodrangú szerepet játszottak. Ez azonban nem igaz. A valóságban a szociáldemokraták mindvégig többségben voltak a kétszer is átalakított Kormányzótanácsban, és mint annak jegyzőkönyveiből is láthatjuk, a vitákban többször érvényesítették akaratukat, például a terrorakciók leállításánál*".[96]

1919 tavaszán Garbai a mások és saját maga által szűkre szabott territóriumán igyekezett úrrá lenni. A teljesen új helyzet – az, hogy a hatalom csúcsára került – felkészületlenül érte, így borítékolható volt,

[91] Gratz, 1935: 11.
[92] A belügyminiszter állítólag antiszemita volt, ezért volt nehéz mellé a munkásmozgalomból megfelelő államtitkárt jelölni. PIL, VI. 810. 36. ő. e. 471–475. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. Kemény, 1919: 4.; Varga, 1999: 114.; Böhm, 1990: 89–90.
[93] Varga, 2019: 65.
[94] Amikor a románok kikérdezték, még az is felmerült, hogy egyszerű munkásként miként kerülhetett egy országos szövetség élére. PIL, VI. 810. 36. ő. e. 602–603. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[95] Hajdu, 1969: 99.
[96] Hajdu, 2018: 46.

hogy nem fog tudni mindent jól kezelni. S úgy tűnik, hogy valóban tétovává vált. Még attól is zavarba jött, amikor először vitték autóval a miniszterelnökség régi épületéhez, ahol a tradíció szerint kétszer is meghúzták a kisharangot a boltív alatt.[97]

Bihari Mihály gyorsíró szerint Garbai teljesen enervált ember benyomását keltette a kormányzótanácsi üléseken.[98] Fokozta rossz lelkiállapotát a naivságából fakadó „nem várt" hatalmi arrogancia és a gyorsan megtapasztalt visszaélések. Amíg ugyanis Garbai elvetette a luxust és személyzet sem vett igénybe, addig a Kormányzótanács első ülésére a népbiztosok már mind gépkocsival érkeztek. Az üléseket ugyan Garbai hívta össze és elnökölt rajtuk, de Kun Béla töltötte be a vezető szerepet, aki felszólalásaiban és hozzászólásaiban a kollektivizálást, a világforradalom támogatását, a proletárdiktatúra totális bevezetését, valamint az ellenforradalom azonnali leverését követelte.[99]

Garbai azt állította, hogy kezdetben megpróbált ellenállni. Neki köszönhető az a kevéssé ismert vagy inkább elhallgatott határozat, hogy az új állam hivatalos megnevezése 1919. március 24-től rövid ideig Magyar Köztársaság lett.[100] Ám azzal, hogy Bokányi, Kunfi, Landler Jenő is kihátrált a szociáldemokrata érdekek erőteljes képviselete mögül, végül ő is megadta magát. Munkaprogramjából – állítása szerint – csak egyet szavazott meg a Kormányzótanács, a többit nem támogatták, így Garbai a lemondását fontolgatta. A szociáldemokraták ugyanakkor végül úgy határoztak, hogy vezető szerepben maradva legalább megakadályozhatják

[97] Kemény, 1919: 23.
[98] Varga, 2019: 94–95.
[99] Ezt kiegészítve Hamburger Jenő földművelésügyi népbiztos kérte a szesztilalom bevezetését.
[100] Csupán 1919 áprilisától használta a Forradalmi Kormányzótanács a Tanácsköztársaság elnevezést, június 23-tól az elnevezés a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságra változott. Idézet a Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvéből: *„Garbai Sándor elnök felhívja a figyelmet arra, hogy a szovjet helyett valamilyen jó magyar kifejezést kellene használni. A Kormányzótanács megállapodik, hogy a szocialista magyar állam neve: Magyar Köztársaság*". Imre–Szűcs, 1986: 61.; Takács, 2015: 27–28.

a kommunisták által forszírozott polgárháborút. A visszaemlékezéseiben aztán a kommunista-ellenessége időről-időre visszatér: „…*a kommunisták szocializmusa a háborúk vadságaiban, vérzivatarában születik meg, bábája és nevelője az erőszak… a lerombolt falvakon, kipusztított ellenfeleken, mélységes nyomorban, az egyéni jogok és vágyak teljes eltörlésén kíván eljutni a szocializmushoz: a kollektív termeléshez*".[101]

Garbai felelőssége egyértelmű, de semmiképpen sem egyszemélyi. Kunfi, Böhm, Haubrich, Rónai és Dovcsák[102] is bármikor felvethették volna a visszahívását, vagy a kormányból való kilépést. Hogy ezt mégsem tették, abban az játszhatott szerepet, hogy nem akartak önként kimozdulni a hatalom bástyái mögül. Háborús helyzetben pedig nem tartották volna helyénvalónak a kormányzatból való kihátrálást, pedig ha június végén meglépik ezt, akkor talán nagyobb mozgástérhez jutottak volna később.

Garbai még 1945 után is helyesnek gondolta, hogy bár foglalkoztatta a lemondás, azt akkor nem lépte meg,[103] s később is kitartott amellett, hogy nem mondott le a pozíciójáról.[104] Súlyos meghasonlottságát és lelki békéjének komoly felborulását a kortársai is látták. A gyorsíró Bihari szerint Garbai az ingerültségét úgy vezette le, hogy az üléseket személyeskedő hangnemben vezette.[105] Állítólagos rossz lelkiállapotával a szociáldemokrata pártsajtó is foglalkozott, ezeket azonban rosszindulatú szóbeszédnek minősítette.[106]

Ha a korabeli médiatudósításokat hitelesnek vehetjük, akkor Garbai a nyilvános beszédeiben egyértelműen kiállt a világforradalom

[101] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 606. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[102] Dovcsák Antal (1879–1962) esztergályos, szociáldemokrata politikus és szakszervezeti vezető. A Magyar Vasas Fémmunkások Országos Szövetségének elnöke, a Tanácsköztársaság idején a szociális termelés népbiztosa, a Forradalmi Kormányzótanács elnökének helyettese. A népbiztosok perében elítélték, de a Szovjetunióba, majd Bécsbe került. Kenyeres, 1967: 393.
[103] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 515–516. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[104] Uo. 506–514.
[105] Bihari, 1969: 156.
[106] Juj, az angolok! – vagy éhes disznó makkal álmodik. *Népszava*. 1919. július 3., 7.

eszméje, a proletárdiktatúra és a Tanácsköztársaság mellett. Az elkötelezettsége iránt semmiféle kétkedést nem olvashatunk ki az idézett vagy összefoglalt beszédeiből.[107] A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyveiből pedig jól látható, hogy Garbai kevésbé állt ellen a kommunistáknak.[108] Megnyitotta az üléseket, majd szabad folyást adott a vitáknak, ahol a kommunisták, főként a külügyi népbiztos, Kun Béla akarata érvényesült. Amíg Garbai hivatalos ügyei miatt csupán három alkalommal hiányzott az ülésekről, addig Kun áprilistól alig vett már részt az üléseken.[109] Az viszont nagyon sokat elmond, hogy 1919. április második feléig Garbait a mindössze egy-három mondatos hozzászólások jellemzik, májustól viszont már kettő-nyolc mondatot is feljegyeztek tőle. Elképzelhető, hogy Kun személye valóban komolyan presszionálta, ám nem találta a módszert, hogy felülkerekedjen rajta.

A Kormányzótanács megmaradt, sokszor csonka jegyzőkönyveiből viszont nagyon nehéz egyértelmű következtetéseket levonni, hiszen azokban helyenként érthetetlenül nem jelennek meg az akkor és most is fontosnak tűnő ügyek részletei. Ez Garbainál fokozottan igaz lehet. Így például az 1919. március 27-iki ülés jegyzőkönyvében ezt olvashatjuk egy fontos politikai partner látogatása kapcsán: „*Garbai: A felvidéki*

[107] Garbai elvtárs a demarkációs vonalon. Teljes szakítás nyugattal Felrobbantjuk a bojár és szerb imperializmust és a cseh kapitalizmust – A szocializálást fokozatosan visszük keresztül. *Vörös Újság*, 1919. április 1., 7.; Meg kell védeni a proletáruralmat! Megmozdult a vidék dolgozó népe is. A népbiztosok agitációs atyja a vidéki városokban. Fegyverkezik az egész ország proletársága. *Népszava*, 1919. április 22., 2.; Garbai elvtárs a székely proletárokhoz. A székelyek nagygyűlése. *Vörös Újság*, 1919. április 29., 7.; Garbai Sándor a Német Népszínházban. *Népszava*, 1919. június 1., 7.; Felsőmagyarország örömünnepe. Proletárdiktatúra Kassán. *Népszava*, 1919. június 11., 7.; A felszabadult Kassa ünnepe. *Vörös Újság*, 1919. június 11., 1–2.; Az országos pártgyűlés. A pártprogram vitája. Garbai, Kun és Kunfi elvtársak beszéde. *Vörös Újság*, 1919. június 13., 1–6.; A tanácsok országos gyűlése. A kongresszus ünnepi megnyitása. *Vörös Újság*, 1919. június 15., 1–7.; Katonai szemle Vérmezőn A vörös katonák ünnepük a proletárszolidaritást. *Vörös Újság*, 1919. július 22., 3.

[108] Imre–Szűcs, 1986: 43.

[109] Kun Béla – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – 1919. május–júniusban az ülések közel felén, míg júliusban csak az egyharmadán vett részt. Uo. 25–26., 536–537.

szociáldemokrata párt nálam járt és a következőket mondja.". Mindössze ennyit tudtunk meg erről a találkozóról.[110]

Garbai többször elhárította magától, hogy bővebb ismeretekkel rendelkezett volna a hazai vörösterrorról. A Tanácsköztársasághoz köthető terror kérdését visszaemlékezésében csak röviden taglalta. Leírása szerint egy sétája alkalmával a Teréz körúti Batthyány palotánál látta kiírva: „*[t]errorkülönítmény*". Ekkor jött rá, hogy Kun Béla tulajdonképp megkerülte őket, sőt, világossá vált számára, hogy a kommunisták hadügyi összekötő csoportot és árnyékkormányt hoztak létre. A Lenin-fiúk, Csernyék akcióit magántevékenységnek minősítette.[111]

A visszaemlékezésben Garbai tétovasága három-négy oldalanként felfedezhető. Következetlenségét gyakran maga leplezte le. Ilyen esetek például, hogy Bárczy István miniszteri biztossal „*nem tudott mit kezdeni*", vagy például azt, hogy a Hungária Szállóba kellett költöznie, saját döntésnek írta, majd kiderült, hogy a Kormányzótanács határozott így, de felesége is ezt akarta.[112] Állítólag ellenezte a lakásrekvirálást,[113] miközben még 1918-ban ő kezdeményezte a Károlyi-kormányban luxusvillák, nagy házak elvételét. Saját bevallása szerint 1919-ben is ellenezte a lakástulajdon elvételét, mégis aláírta a Forradalmi Kormányzótanács X. rendeletét a köztulajdonba vételről.[114]

Garbai ismert eseményeket árnyal, vagy részletesebben bemutat a visszaemlékezéseiben. Úgy tudta, hogy Lenin azért neheztelt Kun Bélára, mert szövetséget kötött a szociáldemokratákkal. Szerinte a külügyi népbiztos Ausztria felé volt kénytelen nyitni, és Otto Bauer külügyminisztert az osztrák proletárdiktatúra kihirdetésére szólította fel. Ezt Bauer az élelmiszer-embargó okozta nehézségekkel, illetve a diktatúra

[110] Uo. 107.
[111] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 518. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[112] Uo. 508–512.
[113] Varga, 1999: 386.
[114] Léderer, 1992: 117–121.

és a demokrácia módszerei eredményességének összevetésével hárította el. Hasonló csalódások érték Kun Bélát a csehek, szlovákok és bajorok kapcsán is.[115]

A visszaemlékezésben bepillantást nyerhetünk az április elején Budapestre küldött Jan Christian Smuts tábornokkal folyt tárgyalásokba is. Megtudhatjuk, hogy az angolul jól beszélő Bolgár Elek bécsi követ volt a tolmács. A Vix-jegyzékkel érkező antant képviselővel Kunfi, Kun és Garbai tárgyaltak a Keleti pályaudvaron lévő antant különvonatban. Garbai szerint egy magyarországi nemzetiségi[116] térképpel érkezett a megbízott, a jegyzék elfogadásáért, az együttműködésért cserébe pedig határkiigazítást, a blokád feloldását és meghívást ígért a béketárgyalásokra. Garbai a semleges zóna elfogadását helyeselte,[117] ám Kun nyomására – aki szerint az antantnak nincs katonája – a Kormányzótanács mindezt elutasította.[118]

Különösen értékesek Garbai visszaemlékezésének azon részei, ahol a proletárdiktatúra belső nehézségeiről és tulajdonképpeni válságáról ír. Ezek közé tartozik a lakosság idegenkedése a „fehér pénz" használatától, a súlyos közellátási nehézségek, az import elmaradása, az élelmiszerhiány tartóssá válása, amelyek együttesen mind-mind előre vetítették a bukást.[119] Visszaemlékezéseiből kiderül, hogy Garbai ellenezte a szovjet típusú földbirtok-politikai törekvéseket, s elvetette a teljes gazdasági kollektivizálást.[120] Ezeket a késői kijelentéseket azonban nem minden esetben lehet ellenőrizni, mert a Kormányzótanács megmaradt

[115] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 523–527. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[116] Garbai 1919 után egyértelműen a határrevízió híve volt. Úgy gondolta, hogy például Beregszász, Nagyvárad és Szabadka városok és térségük, valamint Burgenland, Csallóköz, Székelyföld visszacsatolása elengedhetetlen, akár népszavazás révén. Uo. 1130–1139, 1150., 1157., 1161.; Varga–Szabó, 1987: 208–209.
[117] Hajdu állítása szerint Garbai Kunt támogatta. Hajdu, 1969: 107.
[118] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 527–529. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[119] Uo. 538.
[120] Uo. 513–515., 605–606.

jegyzőkönyvei sokszor hiányosak, illetve nem rögzítettek minden hozzászólást. Így azt sem tudjuk, hogy mit mondott Garbai az 1919. március 25-én meghozott határozat, a 20 főnél nagyobb üzemek szocializálása (államosítása) kapcsán.[121]

Egyházellenessége viszont egyértelműnek tűnik. A földek szocializálása kapcsán kipattant vitában a következőket jegyezték fel: „*Szatmári utamon első alkalommal tapasztaltam, hogy a legnagyobb izgatottság van a bizonytalanság miatt. Lehet vitatkozni, egy azonban bizonyos, mindenkitől nem lehet elvenni a földet és a házat. A papok ellen agitáljunk*".[122] Sőt, felvetette, hogy kormányzótanácsi rendeletet kellene kiadni, hogy a templomokban ne lehessen a Tanácsköztársaság ellen „izgatni."[123]

Láthatóan nagy lelkesedéssel írt szakpolitikai és lakásügyi kérdésekről,[124] s többször hangsúlyozta, hogy ő igazából ehhez ért.[125] A lakásproblémákon túl a lakbérek és az építkezések is nagyon foglalkoztatták, ebben a témában érezte magát igazán otthonosan.

Az embargó sújtotta magyar proletárdiktatúra nagyon szűk külkereskedelmi lehetőségeiről is megtudhatunk többet. Az olasz kormánnyal 1919. júniusban kötött árukereskedelmi szerződés alapján a tanácskormány arannyal volt kénytelen fizetni, aminek köszönhetően 10 millió korona értékben tudtak hiánycikkeknek számító textilt, gumit és sok más mindent beszerezni a bécsi követen keresztül.[126]

Viszonylag keveset írt a Tanácsköztársaság szűkebb döntéshozói grémiumairól, pedig tagja volt a Kormányzótanács ötös direktóriumának, majd 1919. április 12-től a Politikai Bizottságnak és a Gazdasági

[121] Csupán hivatkoznak rá, hogy hozzászólt a vitához, de azt, hogy mit mondott, nem rögzítették. Imre–Szűcs, 1986: 74.
[122] Ez a Kormányzótanács 1919. április 1-i ülésen hangzott el. Uo. 142.
[123] Uo. 143.
[124] Milei–Petrák, 1977: 81–82.
[125] Nagy lelkesedéssel és dühvel vett részt a kialakult vitákban a lakásügy helyzete kapcsán. Varga, 2019: 147–155.
[126] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 956. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

Bizottságnak, június 15-től pedig az Alkotmányos Bizottságnak is. Keveset tudhatunk meg ezeknek a hatalmi szerveknek a tevékenységéről, pedig itt, szűkebb körben talán jobban érvényesíthette volna akaratát.[127] A Tanácsok Országos Gyűlésén ezt mondta: „*Ezeresztendős alkotmányt fognak Önök sírba tenni a mai napon…. Ezeresztendős fejlődése nem hozott létre mást, mint egy kicsiny csoportnak brutális, vad erőszakát.* [...] *Új osztályuralom létesül a régi helyén, az Önöké, valamennyiünké. Új osztályuralom, amely munkára épül fel*".[128]

A visszaemlékezéseiből elénk tárul Kun Béla távozása, Garbai Peidl-kormányba „menekülése", a román megszállás, egy minisztériumi puccskísérlet, a szakszervezeti kormány fenyegetése, majd a lemondás utáni közös, boros vacsora az „*ellenforradalmárokkal*".[129] Garbai az állítólagos érdemeit sem felejtette el megemlíteni: az egyetemek autonómiájának visszaadását, az ún. egyházügyi kezelőség rendezését, vagy éppen a Nemzeti Színház igazgatójának kinevezését.[130]

A román hatóságok általi letartóztatása is azt a képet erősíti, hogy valójában nem gondolták komoly tényezőnek. Visszaemlékezése alátámasztja, hogy a román megszálló erőkben ekkor még némi bizonytalanság volt Erdély elcsatolása és jogállása kapcsán. Míg az erdélyi magyar arisztokráciában egy monarchista román-magyar perszonálunió tervei bukkantak fel,[131] addig Garbai arra utalt, hogy 1917-től a keleti szomszédunk más politikai mozgalmaiban is felmerült egy lehetséges közös államszövetség velünk.[132] Ki kell emelni azt is, hogy Garbainak az

[127] Sarlós, 1969: 65–67., 213.
[128] Uo. 212–213.
[129] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 583–594. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[130] Uo. 586.
[131] K. Lengyel, 2007.
[132] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 629–632. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

emigrációban kialakított programjában fontos helyet foglalt el a Duna-menti konföderáció kérdése.[133]

KORTÁRSAIRÓL – PLETYKÁK ÉS LEGENDÁK

Garbai kendőzetlenül megírta a kortársairól és a munkásmozgalomról terjedő korabeli pletykákat, illetve az általa tényként kezelt információkat. Kiszólásainak lehet valóságtartalma, de sértődöttsége és marginalizálódása is szerepet játszhatott ezekben a leírásokban.

Károlyi Mihállyal való kapcsolata igen szeszélyes volt. Károlyi 1925-ben még ezt írta róla a feleségének: „*Mint tudod nincs szándékom ezekkel együtt dolgozni – azért mégis bizonyos látszatot fenn akarok tartani és ezért, minthogy Garbai két hetet is Párizsban fog tölteni, mégis beszélnem kell vele*".[134] Az emigrációban is kerülték a másikat, elhatárolódtak egymástól, nem volt közös pont köztük, ugyanakkor figyelemmel kísérték a másik sorsát.[135] Végül az 1947-ben elhunyt Garbai temetését állítólag maga Károlyi Mihály fizette.[136]

Egyesekről Garbai kifejezetten jó véleménnyel volt, Böhm Vilmos vagy Peyer Károly pozitívan fordul elő a levelekben,[137] Kunfit pedig az emigrációban történt vitájuk ellenére is kedvelte. 1929-ben, a temetésén ő mondta a gyászbeszédet, s amellett, hogy megemlítette barátja naivitását, arra is igyekezett felhívni a figyelmet, hogy szerinte a kommunistáknak mi a céljuk: „*Nem vette észre, hogy az orosz proletárforradalom stílusa nem lágy,*

[133] Varga–Szabó, 1987: 205–208.
[134] Hajdu, 1991: 98–99.
[135] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1145–1147. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[136] Diósdi, 1979: 5.
[137] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 541–543. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

túlkultúrált […] *az osztályharc magasságában a diktatórikus világpárt csúcsíveivel köt össze, s az egyetlen gótikus kupola alá: Moszkva kupolája alá egyesíti*".[138]

Garbai Kun Béláról a lehető legrosszabbakat írta. A Varga Lajos és Szabó Ágnes által szerkesztett életrajzi kötetben ugyanakkor épp ennek ellenkezőjét olvashatjuk. A szerzőpáros szerint ugyanis: „*Garbai rendkívül nagyra becsülte Kun Béla kiváló politikai, taktikai érzékét, kiváló szervezői adottságait, emberfeletti munkabírását*".[139] Csupán azt felejtették el megemlíteni, hogy erről csupán egy oldalon írt, míg ezután szinte állandóan becsmérelte Kunt.

Garbai elismerte Kunnak az 1918-as oroszországi harcokban nyújtott kimagasló teljesítményét – különösen Bruszilov[140] Moszkva elleni támadása kapcsán tanúsított katonai tetteit – ám úgy látta, hogy Kun 1913-tól, a házassága idejétől, elsősorban csak a pénzzel és a hatalommal foglalkozott. Az ismert, kolozsvári Munkásbiztosító Pénztárnál történt sikkasztási ügyétől kezdve eltávolodtak egymástól. A visszaemlékezésben a külügyi népbiztost gyűlölködő, erőszakos propagandistának mutatta be, aki a „*legalacsonyabb ösztönökre*" hatva kívánta a proletárdiktatúrát megvalósítani. Kun Béla a szövegben igazi „*sötét alakként*" szerepel, aki még Kunfit és Garamit is kivégeztette volna, ha azt látja, hogy a kommunisták ellen fordulnak.[141] Szintén beszámol arról, hogy Kun hajlamos volt az idegösszeomlásra és a „*zokogásra*".[142]

Saját párttársait, a szociáldemokratákat sem kímélte leveleiben. Szakasits Árpádot – aki családjával 1919-ben beköltözött egy elrekvirált Damjanich utcai villába – kispolgári felfogásúnak bélyegezte. Miután Szakasitsot a Tanácsköztársaság bukása után lopásért elítélték,

[138] Agárdi, 2001: 50., 324–326.
[139] Varga–Szabó, 1987: 57.
[140] Alekszej Alekszejevics Bruszilov (1853–1926) orosz lovassági tábornok, hadsereg főparancsnok.
[141] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 478–487. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[142] Uo. 583–584.

Garbai szégyenletesnek tartotta, hogy a szociáldemokrata párt vezetésében lehetett egy ilyen ember.[143] A véleményét minden bizonnyal befolyásolta az is, hogy az emigrációban komoly vitába keveredett vele, és őt hibáztatta leginkább, amiért nem akarták hazaengedni Budapestre.[144]

Buchinger Emánuel kapcsán is érződik Garbai erős ellenszenve, pedig ő ráadásul úgy cselekedett, ahogy talán Garbai saját magától is elvárta volna: elhatárolódott a kommunistáktól. A vele kapcsolatos vélekedését is talán inkább az motiválhatta, hogy ellentétben vele, őt is hazaengedték Magyarországra, s a politikai elit része lehetett.[145]

Garbai 1919-ben már a munkásokkal és a katonákkal sem találta meg a közös hangot. Ezt a helyzetet igen önkritikusan és tisztán látta visszaemlékezésében. 1919 tavaszán már Kőbányán, Óbudán és Csepelen sem érezte maga mögött a munkásságot, ami sokat elárul a Tanácsköztársaság általános támogatottságáról. Egy 1919. tavaszi látogatása[146] kapcsán bevallotta, hogy a Székely Hadosztály katonái és tisztjei között nem volt túl népszerű.[147] Ezt alátámaszthatja, hogy állítólag még Garbai meggyilkolása is felmerült a katonai egységen belül.[148] A hadosztály parancsnokáról, Kratochvil Károly ezredesről sem volt túl jó véleménye, különösen úgy, hogy azt gondolta, hogy a tanácskormány megbuktatása érdekében tette le a fegyvert a románok előtt.[149]

Visszaemlékezéseiben a sokak által elismert saját szónoki képességét is megkérdőjelezte, pedig mint írta, annak idején Apponyi

[143] Uo. 839–840.
[144] Uo. 1145–1147.
[145] Uo. 466.
[146] Garbai 1919. március legvégén járt a Székely Hadosztálynál. Garbai elvtárs a demarkációs vonalon. Teljes szakítás nyugattal. Felrobbantjuk a bojár és szerb imperializmust és a cseh kapitalizmust – A szocializálást fokozatosan visszük keresztül. *Vörös Újság*, 1919. április 1., 7.
[147] Julier Ferenc vezérkari főnök is hasonlóan látta Garbai személyét. Hetés, 1969: 362.
[148] A Román Haditörvényszéknek a Kratochvil ezredes és társai elleni per vádirata szerint Papp Tibor és Tamássy Tibor feladata lett volna „*Garbay [sic!] Sándort, a magyar szovjet volt elnökét megölni*". Kratochvil, 2017: 125., 127.
[149] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 574–576. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

Albert, Eötvös Károly, Polónyi Géza, Hock János, Prohászka Ottokár beszédeit is élőben tanulmányozta.[150] Persze ezek az utólagos, közel 30 évvel később tett megjegyzései még inkább felvetik a kérdést az alkalmasságát illetően. Hiszen, ha látta, hogy a „tanácskormány" intézkedései rossz irányba terelik a gazdasági és társadalmi folyamatokat, s ő is romboló hatásúnak találta a szesztilalmat,[151] vagy érezte a Vörös Hadseregen belüli feszültségeket, akkor miért nem állt fel a bársonyszékből? Ha szakpolitikusnak gondolta magát, akkor pedig miért nem lépett vissza ebbe a pozícióba?[152]

Garbaival kapcsolatban felmerülhet az a kérdés is, hogy a románok, vagy a különítményesek miért nem végezték ki, miért nem indult ellene a népbiztosokhoz hasonlóan büntetőeljárás? Ennek oka talán abban keresendő, hogy voltak olyan korábbi döntései, amelyek az 1919. augusztusi ellenforradalmi váltást követően is egyértelműen pozitív megítélés alá estek. Sőt, úgy tűnik, hogy egyesek már a Tanácsköztársaság idején is őt látták egy megbízható pontnak. Legalábbis ez derül ki abból, hogy a Nemzeti Kaszinó igazgatója, Jekelfalussy Zoltán Garbait kérte meg, hogy személyesen ő vegye át az államosítás előtt álló intézmény dokumentációját és leltáriratait.[153]

---

[150] Uo. 544.

[151] Vissza akarta vonatni vagy módosítani a rendeletet. A Kormányzótanács jegyzőkönyveiből kitűnik, hogy néhányszor újra és újra felvetette a témát. 1919. április 28-án, a Forradalmi Kormányzótanács Gazdasági Bizottságának ülésen ezt mondta: „*Még egy igen fontos kérdés van, az alkohol kérdése. Valamilyen formában szabályozást igényel, mert a munkások nem hajlandók tűrni, de nincs is különösebb ok arra, hogy a legteljesebb alkoholtilalmat fenntartsuk. Indítványozza, hogy foglalkozzunk a kérdéssel. Sörünk van, amit tartani nem lehet, amely veszendőbe megy. Valamilyen formában, egy rendszer alapján kellene módot találni, hogy a sörfogyasztás lehetőségét megadjuk. Ezt már vagy május elsején, vagy az azt követő napokon meg kell csinálni. Meghatározzuk a személyhez kötött mértéket, de ezt a sör- és borfogyasztás tekintetében meg kell engedni*". Imre–Szűcs, 1986: 375.; Hajdu, 1969: 149.

[152] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 544–551.; 571–573. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[153] Uo. 530.

Az 1919. június 24-i fővárosi ellenforradalmi felkelés után 11 fogságba esett tisztet halálra ítéltek, ám Garbai, a Kormányzótanács elnökeként kegyelemben részesítette őket. Nem volt semmi nyomás rajta, csupán emberiességből cselekedett így, de persze mártírokat sem akart csinálni a lázadókból. Böhm és ő is megemlítette visszaemlékezéseikben, hogy végül érdemtelenül 1922 novemberében Guido Romanelli olasz alezredes, antant misszióparancsnok kapott díszkardot a ludovikások megmentéséért. Az akadémisták a második világháborúig az olasz főtisztet tartották megmentőjknek.[154]

A Szent Koronát is tulajdonképpen ő mentette meg. Ambrózy Gyula, a koronaőrség részéről neki adta át a koronaláda kulcsait, amit Garbai letétbe, vagyis biztonságba helyezett.[155] Ez azért is nagyon fontos, mert az egyik legnagyobb nyilvánosságot kapott pletyka az volt, hogy Kun Béláék megbecstelenítették és eladni szándékozták a Szent Koronát.[156]

Talán ezek az esetek segítették Garbait, hogy kevésbé ítéljék meg negatívan és emigrációba vonulhasson. Persze egyszerűen az is lehet, hogy Kun Béla és mások olyan sokat szerepeltek a korabeli nyilvánosságban, hogy azzal Garbai személyét elfedték, pedig a Kormányzótanács elnökeként mindenhol az ő neve szerepelt a hivatalos iratokon.

[154] Böhm, Stromfeld Aurél ezredest és Garbait említette meg, mint a ludovikások valódi megmentőit. Romanelli azután próbálkozott a kegyelem kiharcolásával Kun Bélánál, amikor az már alá volt írva Garbai részéről. A ludovikás felkelésről először író Somogyi Zoltán is kulcsfiguraként említette az ügyben Garbait. Uo. 551–553.; Böhm, 1990: 396–397.; Somogyi, 1920: 100., Szabó, 2009: 56–63.

[155] Az Ambrózyról szóló életrajz szerint – amelynek forrása maga Ambrózy volt – már azt állította, hogy Láday István igazságügyi népbiztos révén menekült meg az állami jelkép. Országgyűlési Almanach, 1927: 44–45.

[156] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 611–612. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

GARBAI ÉS A ZSIDÓSÁG

A szociáldemokrata politikus, Garbai kapcsán már a két világháború között is felmerült, hogy antiszemita nézeteket vallott. Böhm Vilmos az értelmiség-ellenesség mellett „*nem minden alap nélkül*" antiszemitizmust is érzett Garbai 1919 utáni megnyilvánulásaiban.[157] Néhány újságtudósításon kívül viszont zsidóellenességének nincs írásos bizonyítéka. Ki kell emelnünk, hogy a visszaemlékezése elején, az 1918 előtti események tárgyalásánál még kifejezetten megértő a zsidó értelmiséggel kapcsolatban, s elítélte a dualizmus kori antiszemitizmust.

Garbai két esetet rögzített visszaemlékezéseiben ennek kapcsán. Egy zsidó származású tanár ismerőse ki akart térni a vallásából, ezért együtt felkerestek egy főrabbit, aki figyelmeztette a konvertitává váló férfit, hogy a vallásváltástól még zsidó marad, és se a keresztények, se az izraeliták nem fogják befogadni. Garbai ezzel akkor egyetértett. Más alkalommal pedig egy vonatutazás közben egy – a munkásokra negatív megjegyzést tevő – felsőbb osztálybeli hölgyet Garbai figyelmeztette arra, hogy az ilyen megjegyzések az okai, hogy szétszakadt a magyar társadalom. Szerinte ugyanis a zsidó orvosok és ügyvédek munkás ügyfeleket gyűjtenek maguk köré, míg a magyar értelmiség és polgárság tartózkodó a proletárokkal szemben.[158]

Garbai gondolkodásában vízválasztó volt 1918–1919. Kevés[159] esettől eltekintve jól láthatóan kettéválik az 1918 előtti gondolkodásmódja a Tanácsköztársaság utánitól. A róla szóló életrajzi könyvben kissé félrevezető lehet, hogy a szerzők megemlítették, hogy Kiskunhalason, a szülővárosában, kevés számú, de asszimilálódott

[157] Varga–Szabó, 1987: 79., 100.
[158] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 144–151., 212–217. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[159] Uo. 935.

zsidóság élt,[160] mert így úgy tűnhet az olvasóknak, mintha ez bárminemű befolyást gyakorolt volna rá. Emlékiratában már nyíltan írt azokról, akiknek „*túlsúlyát*" a munkásmozgalom kibontakozásának egyik akadályaként látta. 1919-ről többek között így összegezte ezt: „[…] *az állam igazgatását az ipari munkásság nevében, a zsidó entellektüellek vették át és ők voltak elsősorban a forradalom haszonélvezői. És mindenki ellenforradalmár volt, aki ebbeli jogaikat kétségbe vonta. A zsidóság, főként annak fiatal eleme példátlan szívóssággal törekedett a hatalom polcára és szem elől tévesztette, hogy a magyar forradalom elferdült szerkezete következtében kettős forradalmi irányt: az ipari munkásság felszabadítását és a zsidóság hatalomra jutását nem bírja el az ország* […]".[161]

Mi vezethetett ehhez, a magyar munkásmozgalomban egyébként kirívó megnyilatkozásokhoz? Az emigrációban sokat konfrontálódott, de valószínűleg az is hatott rá, hogy karrierjének csúcsát jelentő Tanácsköztársaságot sokan a „zsidók uralmához" kötötték. Elképzelhető, hogy mindezt ellensúlyozni próbálta, hogy még csak fel se merüljön senkiben, hogy a munkásmozgalmon belül a zsidókkal szimpatizált volna. Az efféle címkézések, minthogy a „*zsidókormány tetejébe díszkeresztényül Garbai Sándort állították*",[162] sokat árthattak az önérzetének.

Lowetinszky János József, Pest vármegyei hivatalnok, közismert naplójában így írt róla: „*[…] végighallgattam ma este Garbai Sándor tanácsköztársasági elnöknek a Dohány utca 76. sz. párthelyiségben elmondott 1½ órás beszédét. Az elnök középtermetű, köpcös, szemita jellegű arcú* [ti. zsidó], *mesterkélt járású egyén, kitűnő szónok*".[163] Nyilván az sem segítette a helyzet

[160] Uo. 7.
[161] Uo. 519–522., 800.
[162] A zsidók rémuralma, 1919: 16.
[163] Lowetinszky hiába volt tájékozott, azt gondolta, hogy Garbai zsidó. Veszprémy, 2019: 919–920.

feldolgozását, hogy a *Virradat* című lap 1944-ben is azt írta róla, hogy ő a „*bolseviki-zsidó népbiztosok tanácselnöke*" volt.[164]

Hajdu Tibor 1969-ben így reagált – a véleménye szerint csupán az ellenforradalom eszközeként használt – 1919-től fokozódó zsidóellenességre: „*Az antiszemitizmus céltábláját egyrészt az ifjú és heves pesti agitátorok képezték, másrészt a népbiztosok személye. («Azért Garbai a Kormányzótanács elnöke, hogy legyen, aki sábeszkor aláír» – az elterjedt bonmot szerint.) A valóságban a népbiztosok nem törődtek az ilyen nagyon is meggondolandó szempontokkal, jó szocialista számára ezt felvetni éppolyan elképzelhetetlen volt, mint kétségbe vonni a földosztás ártalmasságát vagy a szesztilalom üdvösségét*".[165]

Garbai antiszemitizmusa ugyanakkor nem faji alapú volt, sőt, a Horthy-korszak egyik főbűnének tartotta a rejtett vagy nyílt antiszemitizmus kibontakozását és a holokauszt pusztítását az országban.[166] Rosszallóan nyilatkozott a numerus claususról, aminek megszületése miatt – többek között – Fényes László szociáldemokrata újságírót hibáztatta.[167] Ám amíg a zsidóüldözést elítélte, a zsidókról nem fogalmazott mindig pozitívan. Érezhető az elkeseredettsége, amellyel a rövid életű és sikertelen Tanácsköztársaság bukásáért kizárólag másokat akart felelőssé tenni.[168] Egyfajta figyelmeztető jelként említette, hogy a Forradalmi Kormányzótanács megválasztásánál Kunfi Zsigmond állítólag megjegyezte, hogy: „*a népbiztosok között sok a zsidó*".[169]

A Tanácsköztársaság idejére utalva említi, hogy milyen ellenérzései voltak egyes kommunistákkal szemben. Így egy alkalommal „*Visegrádi*

[164] Garbai Sándort a tanácsköztársaság volt elnökét Párizsban elfogták. *Virradat,* 1944. január 10., 6.
[165] Hajdu, 1969: 215–216.
[166] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1119., 1143. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[167] Fényes egy 1919-es röpiratában azt követelte, hogy korlátozzák a zsidók számát az iskolákban. PIL, VI. 810. 36. ő. e. 779–780. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[168] Uo. 800. Lásd még Varga–Szabó, 1987: 99.
[169] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 505. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

utcai", „*borotváltan*", „*mosdatlan*", „*sáros*" és „*felkapaszkodott*" zsidó származásúak „*visszataszító*" tömegén méltatlankodott, akik szálláshelye éttermében tolongtak.[170] Kalmár Henrikkel, a német ügyek népbiztosával is vitába keveredett, aki zsidóként elhatárolódott a látottaktól, de másként fogta fel az eseményeket. Ráadásul Garbai ekkor még azt is felvetette, hogy az események rossz irányba indulnak, s olyan harc kezdődik, ami azt dönti majd el, hogy a magyar vagy a zsidó értelmiség vezeti a „népet" a szocializmusba.[171]

A zsidók felülreprezentáltságát sem nézte, másokkal egyetemben, jó szemmel, a Rabinovits József által vezetett vidéki propagandát meg is szólta. Kérte, hogy ne csak zsidó fiatalokat küldjenek „falura" főként bolsevik szemlélettel, mert ez nem tesz jót a forradalomnak és csak antiszemitizmust szül.[172] A zsidókérdés „megoldását" ő maga egyébként a teljes asszimilációban, a totális beolvadásban, nem a cionizmusban látta.[173]

A kommunista népbiztosokat és helyetteseiket általában egy kalap alá vette, róluk alig írt pozitívumokat, származásukra pedig gyakran célozgatott. Pedig azt Garbai is tudhatta, hogy meghatározó volt a zsidók szerepe a magyarországi munkásmozgalom kialakulásában és századfordulós szervezésében, a döntések meghozatalában pedig sem etnikai, sem felekezeti hovatartozás nem játszott szerepet. Nem vette figyelembe, hogy közülük senki sem gyakorolta az izraelita vallást és nem

[170] Hasonlóan vélekedett a harmincas évekbeli pozsonyi és varsói „gettó" városrészekről valamint az ott élőkről is. Uo. 519–522.; 939.
[171] Uo. 519–522.
[172] Hatos Pál megkérdőjelezte, hogy a párbeszéd valóban lezajlott-e. Uo. 563–567.; Hatos, 2020: 261.
[173] Ez az elképzelés a szociáldemokrata politikus Ágoston Péter zsidókérdésről írt könyvéhez (A jövő kérdései. 2. – A zsidók útja. Nagyvárad, 1917.) áll közel. Ágoston is a teljes beolvadást tartotta egyedüli megoldásnak a zsidókérdés kapcsán. Vö. PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1036–1038. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. Lásd még Gyurgyák, 2001: 478–482.

tulajdonítottak különösebb szerepet származásuknak.[174] Garbai ettől függetlenül főként a kommunistákat bélyegezte meg és szerepük, tevékenységük miatt „lezsidózta" őket. Tegyük hozzá, hogy a Tanácsköztársaság politikájában, rendelkezéseiben kifejezetten felfedezhető izraelita- és egyházellenes él.[175]

Garbai a keresztény egyházakkal szemben sem viselkedett másképp.[176] A korszakra jellemző, eredményes túlélési stratégiát alkalmazó felekezeti szervezetek közül a Szociális Missziótársulat kezdeményezését érdemes kiemelni. Az őt felkereső nővérek felajánlották Garbainak egy keresztény termelőszövetkezet létrehozását, amit azonban ő közömbösen és halogatással igyekezett elodázni, a nyitottság legapróbb jelét sem mutatta.[177] Baltazár Dezső, a Tiszántúli református egyházkerület püspökének üdvözlete és felajánlkozása, „*a társadalmi és állami rend*" megszilárdítása érdekében szintén hidegen hagyta a Kormányzótanács elnökét.[178] Garbai szintén elmarasztalóan szólt a Tanácsköztársaság bukása után pozícióba került tisztségviselőkről, s származásuk sem hagyta nyugodni. A rendőrségi vezetők szláv és sváb eredete mellett megemlítette, hogy: „*Hetényi Imre, egy zsidó származású detektívfőnök*".[179]

Emigrációs vezetőségi kudarcáért is részben a zsidókat okolta. A Világosság csoporton belüli elnökségi válság kapcsán összehívott közgyűlésre szerinte új – zsidó – párttagokat toboroztak, akiknek az volt a feladatuk, hogy őt, Garbait, mint a munkások mellett kiálló elnököt leszavazzák.[180] Az Új Nemzedék már 1930-ban arról cikkezett, hogy

[174] Gyurgyák, 2001: 471–478.; Varga, 2014: 152.; Veszprémy, 2019: 888–892.
[175] Erről bővebben: PIL, VI. 810. 36. ő. e. 886–916. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[176] Hajdu szerint ebben egyetértett Kunnal. Hajdu, 1969: 115.
[177] Mona, 1990: 25–27.
[178] Baltazár, 1920: 130–131.
[179] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 599. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[180] Ez, állítása szerint, meg is történt, a 69 fős közgyűlésen végül 4 szavazattal maradt

Garbai antiszemita kirohanásaival tovább marginalizálódott. Nem teljesen világos, hogy milyen fórumon, de talán az Előre csoport egy bécsi gyűlésén Garbai állítólag kijelentette, hogy nem akar többé zsidót látni, és állítólag többeknek nekiment. Az Új Nemzedék beszámolója szerint Garbai így fakadt ki: „[…] *nem akarok zsidót látni! Óriási megrökönyödés támadt erre, s miután Garbai felkiáltását szó szerint értelmezte, a jelenlevők azonban, akik valamennyien találva érezték magukat a volt «államfő» aposztrofálása által, nem akartak eleget tenni vezérük felszólításának, s továbbra is a teremben maradtak, a felbőszült Garbai botjával rátámadt a híveire, s jó néhányat alaposan elpáholt közülük. Azon csodálkozni sem lehet, hogy a tumultusban a bicskák is előkerültek, s a közelharcban maga Garbai is megsebesült*".[181]

Visszaemlékezésében a zsidókról kérlelhetetlenül őszintén fogalmazott, és nemcsak az 1919-es időszak kapcsán utalt vissza negatív tapasztalataira. Nem győzte újra és újra felvázolni, hogy az ausztriai,[182] a csehszlovák,[183] vagy az amerikai[184] munkásmozgalmakban is soknak érezte a zsidók befolyását. A Csehszlovákiai Szociáldemokrata Munkáspárt[185] belső viszonyait ismertetve – a saját tapasztalataira hivatkozva– például: „*zsidó mentalitásról*" és „*magyarellenességről*" írt.[186] Elítélően emelte ki a franciaországi emigrációba kényszerült kelet-európai zsidók kollaborációját, gazdasági együttműködését a nácikkal. Úgy látta, hogy mivel a francia lakosság ellenállása megbénította a kereskedelmet, így a zsidók voltak Hitler áruszállítói, a német hadsereg utánpótlásának elengedhetetlen szereplői. Ekkor még Marxra is

alul. Uo. 787–795.

[181] Garbai Sándor nem akar zsidót látni, megbotozza elvtársait és szorgalmasan készül haza. *Új Nemzedék*, 1930. február 6., 3.

[182] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 787–792. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[183] Fogarassy, 1988: 7–9.

[184] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 890–895., 1002–1004. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[185] Bővebben: Fogarassy, 1988: 6–8.

[186] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 895. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

hivatkozott, mivel úgy látta, hogy a filozófus is azt állította, hogy: „*a zsidó nép összetételében nem egy morális nép*”.[187]

Talán ezeknek is köszönhető, hogy Hajdu Tibor 2003-ban, egy Garbairól írt életrajzi szócikkben egyenesen „félművelt”, „ellentmondásos”, „elszigetelődött öregembernek” aposztrofálta a Kormányzótanács egykori elnökét.[188]

A szövegben az előítélet nemcsak felbukkan, hanem állandó jelleggel jelen van. Kommunista- és zsidóellenessége kirívó a munkásmozgalmi közegben, s mindez hozzájárult az emigráción belüli teljes elszigetelődéséhez. Garbai a leveleit, visszaemlékezését 1945 után írta. Antiszemita jellegű kiszólásaival mindenképpen szembement a korszakra jellemző közbeszéddel, amely egyfajta közmegegyezés alapján, bár csak fokozatosan, de a holokauszt borzalmai tudatában elhatárolódott a szélsőséges és zsidóellenes megnyilatkozásoktól. A világ jó részén az 1945 utáni politikai pártok egyértelműen tartózkodtak az antiszemita megnyilatkozástól, viszont Garbai hozzáállása nem változott. Bár többször is igyekezett jelezni, hogy elítéli a náci típusú emberüldözést, neki voltak zsidó barátai, ismerősei, akiket kedvelt, és együtt érzett az üldözöttekkel, írásaiban mégis megjelent az antiszemitizmus. Úgy tűnik, hogy nem volt olyasvalaki a környezetében, aki hatásosan tudta volna kontrollálni szélsőséges kiszólásait.

Keserűen búcsúzott a francia fővárostól is. Csalódottsága természetesen többrétegű, sok mindenből fakadhatott. Elszigetelődött, barátai, párttársai elengedték a kezét, anyagi gondjai is megsokasodhattak. Sehol nem találta már a helyét 1947-ben. Ezeket írta végül: „*Te Párizs, te vagy az egyetlen hely a világon, ahol drágaságot úgy véled megoldani, hogy a kereskedők, ezek a szőrös szívű mohó kis kullancsok harminc-negyven százalékkal*

[187] Uo. 1107–1109., 1113–1114., 1118–1120.
[188] Hajdu, 2003: 748.

előbb felemelték az elsőrendű szükségleti cikkek /villany, gáz, hús, bor, vaj, margarin, sajt/ árát, hogy ugyanekkor kívánságodnak megfelelően öt százalékot visszaadjanak a vásárlóknak. Te pedig diadallal hirdeted, hogy »megkezdted az árak leépítését«. Lakóid pedig könyörögnek, hogy »ne építsd le az árakat, mert összeroskadnak a lecsökkentett áraid alatt«. Nekem ebből, ebből a furcsa szociálpolitikából Kedves Párizs, elég volt. A te felebaráti szeretetedet nem bírom már anyagilag fedezni. Falaid között nem tudok már élni. Soha el nem múló hálámat hagyom azonban vissza pékmestereid számára, akik kilenc évi tartózkodásom alatt, minden időben, minden változatban megsütötték és kiadták vékony, hosszú, ropogós kenyereket olyan áron, ami emberi volt, méltányos és igazságos! Mindegyik pékmesterednek külön-külön szeretném a kezét megszorítani. Élj és boldogulj továbbra is te jó öreg Párizs, ne törődj az én családommal. Mindig lesznek sokan, akik nem csalódnak benned. És híredet széthordják a nagyvilágban. Tudom, hogy nem veszed észre távozásomat, mint ahogy nem vetted észre jövetelemet sem. Így voltak a többiek is. Elfelejtetted mindegyiket, felejts el kérlek engem is. Isten veled Párizs".[189]

Ezek voltak utolsó papírra vetett sorai, amelyek után úgy gondolta, ha nem is hívják, ő mégis visszatér Magyarországra. Ma sem teljesen világos, hogy ha ilyen magabiztosan tervezte a hazatérést, miért nem tudta megvalósítani. 1947. november 7-én Párizsban, elfeledve és elszegényedve hunyt el.

[189] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1172. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

GARBAI IRÁNYÍTOTT VISSZAEMLÉKEZÉSE

Az egyik legfontosabb szempont, amit Garbai visszaemlékezésénél figyelembe kell vennünk, hogy a szociáldemokraták történetírójának, Perneki Mihálynak a kérésére állította össze. A levelezés közte és Perneki Mihály között 1945 tavaszán kezdődhetett meg. Első levelét 1945. április 2-án írta, amely már reflektálás lehetett a feltett kérdésekre. Először úgy tűnt mintha nem akart volna együttműködni: „*Sorait megkaptam és közlöm Önnel, hogy nem szándékozom a munkában elmélyedni. De ezt a részt így akarom összefoglalni, mert ezeknek az élményeknek egy részét emlékezetemben fel kell újítani s félek, hogy a beszélgetésnél nem jutnak eszembe*".[190] Végül olyan aktívvá vált a levelezés, hogy például 1946 tavasza és tele között rendszeresen, szinte hetente válaszolt Pernekinek.

A levélfolyamban kemény kritikát fogalmazott meg saját pártjáról, a Kormányzótanácsról, a munkásmozgalomról, de úgy általában a közéletről és a társadalomról is. A két világháború között született írásaiban már beismerte, hogy elítélendő volt az a módszer, amit a „proletárok hatalomra jutása" érdekében alkalmaztak, de saját felelőssége mindig háttérbe szorult a többiekével szemben.[191] A Magyarországi Tanácsköztársaság történetéről és saját szerepéről természetesen már 1945 előtt is többször nyilatkozott nyilvánosan, ahol rendre ellentmondásba került, hisz a szociáldemokraták kulcshelyzetének kihangsúlyozásával kezdte minden alkalommal a március 21-ig vagy augusztus elejéig vezető út elemzését. 1946 márciusától kezdte el írni az 1919-es eseményeket taglaló leveleit, de Perneki sokszor visszakérdezett erre az időszakra, így a kérdés az 1947-ben íródott levelekben szétszórtan fellelhető.

[190] Uo. 1. ő. e. Garbai Sándor Perneki Mihálynak írt levele, 1945. április 2.
[191] Garbai, 1935: 129–134.; Varga–Szabó, 1987: 70., 99.

Érdekes, hogy a MSZMP Központi Bizottsága Párttörténeti Intézete 1977-ben még hálás volt a leszármazottaknak, hogy 1975-ben rájuk hagyták az emlékiratot és más iratokat, amelyből – mint írták – így többet megtudhatnak a munkásbiztosító történetéről. Véletlenül sem hozakodtak elő, hogy milyen szinten vált antiszemitává a Tanácsköztársaság elnöke,[192] s nem idéztek a kellemetlen szövegrészekből.

A Népszava megemlékezett Garbai születésének 100. évfordulójáról, de nem győzte kerülni a kényes témákat: a leninizmus tagadása egy kötőjeles félmondat lett, antiszemitizmusa pedig említésre sem került. Visszatérésének lehetősége kapcsán is csak annyi olvasható: „*1945-ben, az új társadalom születésekor sem tért vissza Magyarországra*".[193] Marosán György is magyarázkodásra kényszerült, hogy miként történhetett meg az, hogy az 1919-es elvtársak közül nem mindenki jöhetett haza, és nem kerültek be az 1945 utáni magyar politika főáramába. 1980-ban az egykori szociáldemokratából szabad szájú kommunista vezetővé vált Marosán, Garbai eszméinek megváltozására hivatkozott. Emellett azzal érvelt, hogy az 1919-esek a két munkáspárt leendő egyesülésének útjában álltak volna.

Marosán így írt Szakasits Árpád, Böhm Vilmos,[194] Bán Antal és a saját döntéséről: „*Akkori véleményemet ma is változatlanul vallom: Garbai Sándor nem jöhet haza, ha mégis hazajön, a szociáldemokrata párt nem vállalhatja őt és nem adhat teret a politikai tevékenységének*".[195] Böhm 1947-ben Párizsba

[192] Milei–Petrák, 1977: 5., 8–11.
[193] Diósdi, 1979: 5.
[194] Végeredményben Böhm sem térhetett vissza, magyar nagykövet lett több skandináv országban. A kisgazdák pedig Eckhardt Tibor számára nem engedték meg a hazatérést. Hajdu, 2012: 236.; Szabó–Szűcs, 1997: 53–62.
[195] Marosán, 1980: 26.

utazott és egy drámai hangvételű megbeszélésen közölte Garbaival, hogy nem térhet haza. A találkozó után nem sokkal később Garbai meghalt.[196]

Felmerülhet a kérdés, hogy kinek akar Garbai üzenni a visszaemlékezésével, hiszen tudhatta (volna), hogy a szovjet érdekszférában a kommunisták fognak érvényesülni, ráadásul többen azok közül, akik már 1919-ben is ott voltak a másod- vagy harmad vonalban.[197] Ennek ellenére pont őket és köreiket, részben a szovjet, lenini-sztálini erőszakpolitikát támadta írásában. Még azt is megemlítette, hogy úgy gondolta még 1945-ben, hogy „*a zsidók Magyarországon politikai szerephez nem juthatnak*", ezért nyílhat meg előtte az út a hazatérésre.[198]

Keserűségét írta ki magából, részben megismételve harmincas évekbeli megnyilatkozásait. Felmerül a kérdés, hogy esetleg gondolhatta-e úgy, hogy a kialakuló új magyar állam, a baloldali pártok számára Kun Béláék történelmi teher lesznek, akikre nem fognak hivatkozni. Végül – mint tudjuk – a Tanácsköztársaság megítélésében 1949 és 1969 között a részleges szembenézés mellett a lassan, de fokozatosan kialakuló történelmi pátosz vette át a szerepet.[199]

Felfedezhetők a szövegben olyan tévesztések, amelyeket az eltelt mintegy negyed évszázaddal lehet magyarázni. Erre hívta fel a figyelmet

---

[196] Garbai többeknek is írt hazatérése és magyarországi ügyek előmozdítása érdekében. Marosán, 1980: 25–26.; PIL, VI. 810. 37. Charles Dumas levelei Garbai Sándornak, PIL, VI. 810. 57.; Christophe, Paul: Hogyan élhet Ausztria? Politikai áramlatok Németországban és a benne rejlő veszélyek Ausztria függetlenségére nézve.; PIL, VI. 810. 5. Böhm Vilmos és Garbai Sándor levelezése.; PIL, VI. 810. 6. Károlyi Mihály levelei Garbai Sándornak.; PIL, VI. 810. 29. Garbai Sándor levele Takács Ferenc iparügyi miniszternek hazatérési szándékáról.

[197] Úgy tudta, hogy Károlyi Mihályt és őt valamivel besározták, és Szakasits Árpádot hibáztatta a saját sorsa miatt. Ezenfelül voltak ismeretei arról, hogy a két baloldali párt megegyezett, hogy nem juthatnak szerephez az 1918–19–es vezető politikusok, ám ezt a megállapodást a kommunisták – a „moszkvaiak" – megszegték, s mégis fontos pozícióba kerültek egykori „1919-esek": Rákosi Mátyás, Münnich Ferenc, Gerő Ernő, Vas Zoltán, Bolgár Elek stb. PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1139–1147. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.; Pünkösti, 1992: 37., 50.

[198] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1140. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[199] Apor, 2014: 9–28.

a Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyveit feldolgozó szerzőpáros is: „*Garbai Sándor szavaiból úgy tűnhet, mintha a Tanácsköztársaság kikiáltása és a Kormányzótanács első ülése között napok teltek volna el. Az általa említett pénteki nap március 21-e volt.* [...] *Garbai észrevehetően egyébként is több ülés eseményeire összekeverten emlékezett vissza*".[200] Másfelől azonban úgy tűnik, hogy pontosan emlékszik vissza számos egyéb részletre. Felmerülhet a kérdés, hogy mennyire voltak rá hatással a szociáldemokrata emigrációs kiadványok. Egy helyen meg is említette, hogy Böhmöt nagyra becsüli könyve miatt, s számos helyen hasonlóságokat fedezhetünk fel. Garbai számára biztosan ez volt az egyik legtökéletesebb mankó, hisz ezt a kiadványt Böhm 1922–1923 körül állította össze,[201] akiben akkor még sokkal frissebben élhettek az események, mint Garbaiban 1945–1947 táján.

Garbai visszaemlékezésének egyik érdekes módszere, hogy gyakran dialógusokat használ. Szinte soha nem a csoportos beszélgetéseket, hanem a négyszemközti eszmecseréket ismertette részletesen. A zsidósággal foglalkozó részeknél is általában ezt a módszert alkalmazta. Tarczai Lajossal, Kalmár Henrikkel, Fehér Ferenccel vagy Singer Mihállyal a zsidóság szerepét, történetét taglaló beszélgetésekben is jellemző, hogy nincs jó véleménnyel a zsidókról, de mindezt másokkal mondatja ki.[202] Persze nem csupán e témánál alkalmazta ezt a technikát.[203]

Talán ezzel a módszer egy hárító mechanizmus volt, amelyek az kívánta jelezni, hogy nincs egyedül, más is úgy látja a világot és az eseményeket, mint ő. Persze saját szerepét az eseményekben

[200] Imre–Szűcs, 1988: 174.
[201] Böhm, 1990.
[202] A beszélgetőpartnereknél fontos felhívni a figyelmet, hogy esetenként zsidó származásúak, és ezekben ők maguk is elítélően szólnak a zsidóságról. PIL, VI. 810. 36. ő. e. 145–150., 520–522., 889–893., 1113–1117. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[203] Uo. 212–217., 544–549., 573–574., 602–633., 953–954., 1112–1113.

– az egodokumentumok többségéhez hasonlóan – ő is kiemeltnek, központi fontosságúnak mutatta be. Azzal a fenntartással természetesen, hogy a negatív történeti döntések és események kapcsán ő háttérben volt, vagy nem tudott mit tenni. Az utólag jónak tűnő döntések mellett viszont kiáll.[204]

Írása és gondolatai sokszor vállalhatatlanok, és így tovább növelte az amúgy is komoly elzártságát a világtól és egykori párttársaitól, őt azonban ez láthatóan nem érdekelte már. Ha voltak is, ekkora teljesen lebomlottak benne a gátak, nem működött benne az önkontroll. Haza kívánt térni, de olyan sorokat vetett papírra, amelyek mindezt reménytelenné tették. Vagy nem értette, vagy már nem érthette, hogy a lenini út elvetése, a proletárdiktatúra, a szovjet típusú gazdaságpolitika kritikája[205] és a zsidógyűlölet minden utat elzár előle Budapest irányába. Őszinte ember vagy rossz politikus? Ezek a kérdések merülhetnek fel az olvasóban.

Számos szakirodalmi írásban említik meg a nevét, sőt utalgatnak a visszaemlékezésére, de a kritikus részekről nem tesznek említést, szelektíven használta az utókor a kéziratot.[206] A legőszintébb történetírók is csak úgy emlegették, hogy vannak benne vállalhatatlan részek, nem minden gondolatával lehet egyetérteni. Ha megtették volna, akkor kiderült volna a Tanácsköztársaság legmagasabb pozíciójába került politikusról, hogy hasonló gondolatok feszítik, mint a munkásmozgalom kritikusait. Szociáldemokrata, szocialista politikusként származási alapon különböztette meg az akkori progresszív baloldal résztvevőit, tevékenységüket felekezeti hovatartozásuk és családi hátterük szerint ítélte meg. Ez a rendszerváltás előtt és után is elfogadhatatlan volt, de egyben

[204] Ilyenek például a Forradalmi Kormányzótanács döntései, a Vix-jegyzék, a román megszállás stb. kapcsán tett megjegyzései. Uo. 513–515., 527–529., 587–588.
[205] Például: Uo. 563–567.
[206] Fogarassy, 1988; Hatos, 2020; Szabó–Varga, 1979; Varga–Szabó, 1987; Varga, 2014.

kibeszéletlen témája maradt a munkásmozgalom történetének. Halálának 50. évfordulóján, 1987-ben az MSZMP szobrot állított neki, középiskolát nevezett el róla, könyvet adtak ki az életéről, a kéziratának legtöbb kérdést felvető részeit azonban teljesen agyonhallgatták. Ez az írás arra vállalkozott, hogy néhány, de talán leginkább fajsúlyos témakört kiemeljen. A teljes életrajzi írásmű feldolgozása a korszak többi kutatójára vár.

Az 1172 oldalas gépelt kéziratból az 1919-re és a zsidóságra vonatkozó részeket, mintegy 236 oldalnyi anyagot válogattuk ki.[207] Az eredeti kéziratot többen is gépelhették, amelyben sokszor durva helyesírási hibák és elütések vannak. Ezeket a mai helyesírásnak megfelelően javítottuk, ám megtartottuk a Garbaira és a korra jellemző szófordulatokat. A meghatározott témakörökre vonatkozó, sporadikusan előforduló néhány szavas, vagy mondatos megjegyzések közül nem mindegyik került be a válogatásba.[208]

A gépelt kéziratban több helyen – értelemzavaró – szövegkihagyások vannak, ezeket is külön lábjegyzetben jelöltük.

A levelek azon részeit, amelyek nem tartoztak a fenti két téma valamelyikébe, szintén elhagytuk, a kihagyást pedig külön jelöltük.

[207] PIL, VI. 810. 36. ő. e. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

[208] Például: Budapesten, kezdetben egy zsidó főbérlőasszonya volt, akivel szeretett beszélgetni; római, vatikáni városnézése kapcsán többekkel, így egy zsidó asszonnyal elment egy szentmisére, amit a pápa tartott; egy rosszul sikerült kóservacsora; megemlítette a zsidók összeszedését Dunaszerdahelyen, a vészkorszak idején. Uo. 44–45.; 312–313.; 560.; 778–780.; 1062.

VÁLOGATÁS GARBAI SÁNDOR VISSZAEMLÉKEZÉSEIBŐL

1. Párizs, 1945. augusztus 25.[209]

Kedves Perneki elvtárs!

Szakszervezeti életünk az ezerkilencszázas évek elején a sok akadály ellenére is erősödött, mindig többen és többen csatlakoztak hozzánk. Már túl voltunk a kellemetlen érzésen, hogy a magánhelyiségünket elveszítjük, s újból vissza kell mennünk a vendéglőhelyiségbe. A szociáldemokrata párt életében is kezdtünk jelentékenyebb szerepet vállalni. Magyarázata abban volt, hogy én és Bokányi Dezső[210] is tagjai voltunk a pártvezetőségének, s így módunkban volt megismerkedni mindenkivel, aki a párt iránt érdeklődött, és bennünket megismertek azok, akik a pártban szerepeltek vagy oda kapcsolódni akartak.

Akkor már jelentkezett a harcos magyar reakció is. Sötét szándékú erők voltak felemelkedőben a közélet minden terén. A magyar reakció az egyetemeken jelent meg először. Minden tanteremben felheccelt ifjak a kereszt kifüggesztését követelték. A zsidó származású egyetemi hallgatókat bojkottálták és inzultálták. Gettó padokat követeltek. Antiszemita jelszavak jöttek forgalomba, melyeknek eredetét kifürkészni nem lehetett.

Ebben az atmoszférában a zsidó egyetemi hallgatók egymástól eltérő védelmi állást építettek ki maguknak. Voltak, akik szembeszálltak a reakció hangos elemeivel, voltak, akik külföldi egyetemekre iratkoztak át, és voltak, akik elhagyták zsidó felekezetüket, hogy származásuk ne akadályozza őket a magyar életpályákon való érvényesülésben.

---

[209] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 144–151. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[210] Bokányi Dezső (1871–1943) kőfaragó, író szociáldemokrata politikus, a Magyarországi Tanácsköztársaság idején munkaügyi- és népjóléti népbiztos. A népbiztos perben halálra ítélték, 1922-ben fogolycsere révén a Szovjetunióba távozhatott. Kenyeres, 1967: 236.

Ilyen szándék hatotta át Tarczai Lajos[211] barátomat is, aki felkeresett a szakszervezetben és elmondta, hogy kilép a zsidó felekezetből, mert úgy látja, hogy zsidó származása akadálya lesz érvényesülésének.

Mi akarsz lenni, kérdeztem tőle? Tanár akarok lenni. És éppen ez a baj. A tanári állások betöltésénél nagy szerepe van a katolikus egyháznak. Ha zsidó vagyok, háttérbe szorítanak, képességeimet, oklevelemet nem tudom érvényesíteni. Hiába tanulok. Nem lesz katedrám. Nem lesz kenyerem. Ettől a felekezeti nyűgtől meg akarok szabadulni. Holnap elmegyek a Rabbinátusra és bejelentem a kilépésemet. De a bejelentés csak akkor érvényes, ha két tanú jelenlétében történik. Ezért arra kérlek, légy az egyik tanú. A másik egy egyetemi barátom lesz. Elfogadod? Eljössz velem?

Néztem az arcát ennek a magas, vöröses szőke fiatalembernek, akit minden reggel ott láttam fel és alá járva tanulni a nagy fásított udvarban, amelyre a szakszervezeti helyiségek ablakai nyíltak. Hosszas gondolkodás után azt kérdeztem tőle, nincs más megoldási formád erre az ügyre, csak az, hogy kilépsz a zsidók közösségéből? Nincs! – válaszolta Tarczai. Meggondoltam az elhatározásomat, és most végre akarom hajtani. Ehhez a segítségedet kérem. Jó megteszem. Veled megyek. Érdekel a dolog, hogy indokolod meg az elhatározásodat.

Másnap délután ott várakoztunk a főrabbi előszobájában. Dr. Klein Ödön főrabbi[212] fogadott bennünket. Tarczai előadta kérelmét. Megmondotta kertelés nélkül, hogy a magyar társadalmi életben való elhelyezkedésénél súlyos akadálynak tartja zsidó származását. Ettől szabadulni akar. Az életben való érvényesülést fontosabbnak tartja

[211] Tarczai Lajos (1881–1971) tanító, szocialista politikus volt. 1911-ben az Amerikai Egyesült Államokba emigrált és az ottani szocialista mozgalom egyik szervezője és újságírója. Kenyeres, 1982: 822.

[212] Valószínűleg névelírás. Elképzelhető, hogy dr. Kiss (Klein) Adolf (1869–1940) budai főrabbi, író volt, akivel beszélgettek. Vö.: Frojimovics, 2008: 48.

azoknál a zsidó felekezeti tradícióknál, melyek gúzsba kötik, leszorítják a tudománnyal alátámasztott szellemi életet. Tudományos meggyőződésem mondotta, hogy az emberi géniusz szabadabban érvényesülhet, ha a múltak bénító súlyától megszabadul, és az ember, mint ember állhat egymás mellé és közös erővel tehetik boldoggá az emberiséget. A társadalmi élet átalakítása és megjavítása életideálom és ezt úgy képzelem elérhetőnek, ha a tudományra és nem hitre támaszkodom. A magam példájából igazolni akarom elfogadott világnézetem helyességét. Eszerint akarom berendezni életemet. Én nem akarok templomba járni. Én tagadom az Isten fogalmát. Ezzel a gondolkodással beleütközöm a zsidó felekezet törvényébe, hagyományaiba. Az Önök helyzete is igazabb, tisztább, ha én nem vagyok közöttük. Kérem kilépésem tudomásulvételét.

Az egész vallomás alatt Dr. Klein főrabbi fel s alá járkált a szobában. Néha szemüvegét megigazította, vagy hegyes szakállát bal kezével végigsimította. Hallgatott és várt.

Végül szembefordult Tarczaival és a következőket mondotta: Kedves fiam! Ha most arról volna szó, hogy a zsidó felekezet elveszti egyik tagját, nem csinálnék ügyet belőle, hanem elbocsájtanám Önt Isten hírével. Boldoguljon úgy, amiként akar. De Ön eljárását a tudomány és a társadalom védelmeként tünteti fel és azt mondja, hogy hátráltatja Önt az életben való érvényesülésben az, hogy zsidó származású? Ettől a tehertől, ettől a nyűgtől, mint mondotta, szabadulni akar. Szabadulni mindenáron! Minden körülmények között!

Ez nem más, mint hamis értelemben felfogott filozófia. Kortünet. Gyengéknek, önmagukban nem bízóknak a módszere. Ha a zsidóság szétszórtságában, történelme folyamán ilyen gyenge egyedekből állott volna, mint Ön, már rég megsemmisült volna. A zsidóság ereje évezredek óta nem a támadás lendületében, hanem az ellenállás szívósságában jutott

kifejezésre. Most itt is kezdik üldözni a zsidókat, főleg az egyetemeken mutatkozik ez meg. Tudom. A politikai reakciónak van erre szüksége. Ön a vihar elől menekülni akar, elbújni azok közé, akik a zsidóellenes jelszavakat görgetik. Nem lesz sikere. Állítom. Ön a kilépése után sem lesz velük egyenlő. Ön azután is Tarczai Lajos marad: a zsidó. A hitehagyott zsidó. A küzdeni nem akaró zsidó.

A társadalom sem lesz Önnel kegyelmesebb, amelyre annyi önérzettel hivatkozik. A társadalom az egy történelmi és filozófiai fogalom. A társadalmat észreveheti, analizálhatja, jelentőségében elmélyülhet, de az a társadalom soha sem vesz tudomást, Önt nem tartja számon. A társadalom számára Ön örökké idegen. Nemcsak Ön, hanem valamennyien azok vagyunk.

Az Ön társadalma a valóságban kikből áll? Csak azokból, akiket az emberek sűrű rengetegében személyesen ismer. Akkor, ha találkozik az utcán, megáll, hogy létük felől tudakozódjék, akikkel szellemi vagy gazdasági kapcsolatban van, akik Önt becsülik és értékelik. Ide tartoznak elsősorban a szülők, akik életpályáját, szellemi és materiális fejlődését figyelemmel kísérik, tanácsaikkal támogatják. Minden embernek az életében szerepel a közvetlen rokonokon kívül[213] vagy van ismerős, akik tudomást vesznek róla, névről és személyében ismerik, és ha valami történik vele, felfigyelnek rá. Ezt a baráti és ismeretségi kört lehet bővíteni, sok emberre kiterjeszteni, de általánosítani, mindenkit egyformán kezelni nem adatott meg még senkinek. Önnél sem fog ez sikerülni. Ilyet csak az ifjú kor heves tudományláza eredményez. Az érettebb és temperáltabb kor nem ismeri azokat az érzelmeket.

Azt mondja Ön, hogy az életpályára való érvényesülésben gátolja Önt zsidó származása? Ebben nincs igaza. Ha Ön megnézi a szellemi pályákon érvényesülő zsidók és nem zsidók arányszámát, meg kell

[213] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

állapítani, hogy ez az arányszám semmivel nem maradt vissza a nem zsidók arányszámától. És ezt a kedvező arányszámot a zsidó szellemiség nem azzal érte el, hogy megfutamodott a zsidó közösségből, hanem azzal, hogy szívósan védte zsidóságát az időközönként fellángoló zsidóüldöző törekvésekkel szemben. Nem a zsidóságát adta fel a zsidó szellemiség, hanem éjszakáit áldozta fel tanulásra, a tudomány megismerésére és a jó felkészültség eredményeivel tört utat az életben. Türelmével, kitartásával levezette a gyűlölet vadvizeit. Azokban gyakran már elmerülni látszott és az emberhez való őszinte ragaszkodásával, irántuk való áldozatkészséggel megerősítette újból az egyenlőség és az emberiség fogalmát. Ez volt boldogulásának útja.

Miért érzi Ön tehernek, nyűgnek a zsidósághoz való tartozását? Miért sérti meg ezzel a kijelentésével szüleit, testvéreit, rokonait, kétségtelenül számos barátait? Az Ön szülei, rokonai és barátai sohasem szégyellték származásukat, eredetüket, mert érzésük természeti törvényeken nyugszik, a közös sors, közös történelem, közös kultúra kapcsolja egymáshoz őket. Minden zsidó családfának a fejlődése igazolja a zsidó eredet közösségét, a véres és áldozatos munkát, amelyet meg kell élniük. És minden család múltjában vannak megrázó esetek, amelyeket éreznek. Ezek iránt való tiszteletérzetet apáról-fiúra átplántálják. Ezek a tradíciók, amelyeket Ön, mint mondja, elviselhetetlennek tart.

Én pedig azt mondom Önnek, hogyha tizenkét millió zsidó elviselhetőnek tartja zsidó származását, a zsidó felekezethez való tartozást, és mindezek ellenére boldogul a világban, úgy Tarczai Lajos egyetemi polgár is elviselheti ezt a terhet, és ha vannak benne megbecsülhető szellemi értékek, még érvényesülhet is az életben.

Még egy utolsó észrevételt teszek az Ön Istentagadó nézeteiről. Ezt a fogalmat már Ön előtti számosan felvetették. Nem akarok itt Önnel filozófiai fejtegetésbe bocsátkozni. Önt inkább az érzelmei vezették

ennek a kérdésnek a megítélésénél, és nem a tudományos meggyőződés. Várjon Ön is addig, amíg a filozófia minden területén teljes jártassággal bír, akkor formálja ki ítéletét ebben a kényes ügyben. Addig is, amíg ez bekövetkezik, vegye tudomásul, hogy én nem követelem Öntől azt, hogy legyen Istenhívő. Ha ezt Ön az addig elfoglalt álláspontjával nem tartja összeférőnek. Nem teszek Önnek ezért szemrehányást, mint ahogy nem teszek annak a zsidó tudósnak sem, aki ateista irodalom művelésével foglalkozik. Ez mindenkinek egyéni joga.

De tovább megyek! Eddig sem kutattam, ezután sem kutatom, hogy Tarczai Lajos 22 éves egyetemi polgár eljár-e a zsidó templomba vagy nem? Ezt az Ön megítélésére és szabad cselekvésére bízom. De egyet fontosnak tartok, és ezt Ön előtt hangsúlyozni kívánom. Maradjon meg zsidónak. Ne lépjen ki a zsidó közösségből. Ne gyalázza meg szüleit, rokonait és barátait. Ne tépje szét meggondolatlanul, pillanatnyi behatások alatt azokat a kötelékeket, melyek Önt ahhoz a sokat szenvedett zsidósághoz kötik. Ne feledje el, ha Ön innen kilép, soha többé nem térhet ide vissza! A zsidóság elviseli és elfelejti a nem zsidók részéről ellene elkövetett igazságtalanságokat és megaláztatások. De sohasem bocsátja meg a zsidóság azoknak az eljárását, akik zsidóságból kimaradnak, és hálátlanság nyilait eregetik felé! Ez testvérárulás. Ez bűn. Tizennégy nap múlva jöjjön el, és ha álláspontját nem változtatja meg, elhagyhatja ősei hajlékát.

Eljöttünk. Az utcán megfigyeltem. Tarczai Lajos arcán sűrű gyöngyökben hullott a veríték. Ilyen szellemi és erkölcsi nyomás alatt nem volt még soha! Ez meglátszott rajta.

Én szólaltam meg. Kedves Tarczai, éreztem előre, hogy itt valami rendkívüli történik. Nem tudom, mi lesz az elhatározása. Én végighallgattam ezt a főrabbit. Érvelései mélyen bevéső döttek az emlékezetembe, s nem tudok szabadulni attól az érzésemtől, hogy

ennek az embernek igaza van! Minek lépsz te ki a zsidó felekezetből? Talán azért mert az egyetemeken most zsidó hecceket csinálnak a klerikális szellemben felnevelt ifjak? Ez nem ok a kilépésre. Ebben igaza van a főrabbinak. Ezzel az áramlattal szembe kell szállni. És ha kicsiny is a védekezők csapat, az emberi igazságai bizonyára erősek. Ez a tudat végül is meghozza az eredményt. Kitartás és szívósság a győzelem előfeltétele. Még a szocialista hazában is.

Én református felekezetű magyar vagyok. Történelmünk a protestáció szakadatlan sorozata. Hogy hány[214]! Nem ezt vívtam, de az elődeim vívták. Ezer és ezer vértanú emlékét őrzi ez a történelem. Harcoltak igazukért az elsöprő sokaság és meghatalmasodott vallás ellen. És én tisztelem bennük ezt az örök protestáló és harcoló szellemet. Az örökös szembenállást. Az igazságkeresést. Én sem járok a templomba. Én is szabadgondolkodó magyar vagyok. Ha valaki nézetem megváltoztatására kényszerítene, protestálnék. De ki nem lépek a felekezettől. Nem érzem a terhét. Az én szocialista világszemléletem sikere nem az eredetem, és történelmem és magyarságom tagadásától függ, hanem az igazságaim hódító erejétől és abból a szellemi, szervezeti és erkölcsi erő tömegétől, amivel igazságaimat érvényre akarom juttatni!

Tarczai Lajos megmaradt elhatározása mellett. Kilépett a zsidó közösségből. De otthagyta a tudomány csarnokát is. A társadalmi forradalom útjára tért. Gróf Batthyány Ervin[215] köréhez csatlakozott, aki bögötei birtokán, módot adott neki társadalomújító iskola rendszerének kísérletének. Tervével megbukott. Iskoláit betiltották. Dr. Klein főrabbinak igaza lett. Tarczai is azok közé tartozott, akik éjszakáikat nem áldozták fel tudásuk gyarapítására, s ezért nem boldogultak életpályájukon.

---

[214] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

[215] Gróf Batthyány Ervin (1877–1945) anarchista gondolkodó, reform iskolaalapító és író. A bögötei szabad reformiskoláját a hatóság zárta be. Kenyeres, 1967: 144.

Tarczai Lajos a félreismert géniusz kivándorolt Amerikába, ahol az alkohol élvezete lerombolta idegrendszerét és jellemét. Elzüllött. Az amerikai kapitalisták rabszolgaszállító ügynökévé lett. [sic!]

2. Párizs, 1945. október 13.[216]

[…][217]

A vonat elindulása[218] előtt néhány perccel nagy robaj keletkezett a folyosón, valaki felszakította a fülke ajtaját, s egy elegáns úriasszony két fiával rohant be a fülkébe, s mint a későn érkezettek általában, ez a hölgy is, meg a gyerekek is örültek, hogy még idejében elcsípték a vonatot és méghozzá kényelmes fülkét is kaptak. Rólunk, ősi bentlakókról nem szándékoztak tudomást venni. Az asszony a kényelmesebb hátsó üléseken telepedett le, én szembe ültem vele. Az asszonyt részekre bontottam lelki szemeimmel. Úgy láttam a ruházatáról, a jól megválogatott ékszereiről, a teste tartásáról, hogy ez egy vidéki dzsentri asszony, aki vagy Nagyváradra utazik a rokonaihoz, vagy a fővárosba, ahol bevásárlásai vannak. Nem vettem rajta észre a nagy gazdagságot, de felismertem benne a rangjára büszke kisnemest. Hajlottam abba az irányba, hogy ez az asszony egy közhivataloknak a felesége.

Amíg így önmagamban kianalizáltam az asszony állapotát, hallottam, hogy jön a jegyeket ellenőrző kalauz, aki szakavatott mozdulattal kinyitotta a fülkénket és szabályszerűen lyukasztotta az asszonytól átvett 3 darab jegyet. Ugyanígy a miénket is. Amikor készen volt, illedelmesen szalutált és betette maga után a fülke ajtaját. Alighogy eltávozott az ajtóból a kalauz, felugrott az asszony idősebb fia, lehetett 9-10 éves, kinyitotta a fülke ajtaját és utána kiáltott a kalauznak. Kalauz

[216] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 211–217. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[217] A levél a 207–217. közötti oldalakon található, melynek elején az építőmunkás-mozgalomról és annak helyi csoportjairól írt az 1900-as évek tekintetében.
[218] Garbai egy meg nem határozott időpontban Kolozsvárról Budapestre utazott.

bácsi kérem, hány óra? A kalauz megnézte az óráját és azt válaszolta, 12 óra 35 perc az idő. Köszönöm, mondta a fiú és visszatért a fülkébe. Az anya magából kikelve rátámadt:

Az isten szerelmére Géza, hová süllyedtél? Hogy merted megszólítani ezt a kalauzt? Nincs benned semmi büszkeség? Hát már azt hiszed, hogy mindenkivel szabad szóba állnod? Téged azért teremtett az Isten úrnak, hogy uralkodni tudj mások felett. Ha te egy kalauzt vagy egy munkást megszólítsz, azzal magadat egyenrangúnak ismered el, és nem vagy méltó társadalmi kiváltságodra, úr létedre! Ez ne történjen meg többször! De mama, hát, ha nem tudtam hány óra, kitől kérdezzem meg, ha nem a kalauztól, aki azt biztosan tudja? Elég! Nem vagyok kíváncsi a véleményedre! Tedd azt, amit mondok!

Az első percek forgatagában mozdulatlanul ültem az ülésen. Megmerevedtek a tagjaim a hallottak súlya alatt. Szégyelltem magam a kalauz helyett, akit olyan méltatlanul említett meg ez a női szörnyeteg. Forrt bennem az indulat, mindkét arcomon ütleget éreztem. Ezek hát a mi uraink, a nemzetfenntartó dzsentri, a parasztnyúzó szocialistaüldöző, a munkást megvető, ezeké a hatalom, a jólét, mi csak beszélő gépek, hasznos tárgyak vagyunk a számukra? Semmi több. Itt a példa! Ez a megtévedt fiú embernek nézte a kalauzt. Kisiklott egy pillanatra, most jön a nagymosás, a kisiklás korrigálása. A nemesi felfogás lerögzítése. A nép gyűlölete. Saját társadalmi jelentőségük hangoztatása. Már készen voltam a tervemmel. Lesz itt botrány ebben a fülkében. És menekülés egy másik szakaszba. De kísérletet teszek az asszonyt megszólítani, úgy, hogy ne tudjon menekülni előlem.

Bocsánatot kérek nagyságos asszonyom, azt hiszem, nem tett jó szolgálatot a nevelésügynek, amikor kedves fiát felelősségre vonta, azért, hogy a kalauzt megkérdezte hány óra van. Ez a fiúcska emberi kapcsolatot érzett maga és a kalauz között, a kapott felvilágosítást emberhez illően

meg is köszönte. Nagyságos asszonyom pedig úgy állította elő a kalauzt, aki a megszólításra sem érdemes! Ez súlyos, amit én a kalauz nevében, a magam nevében is elítélek. Helytelenítek.

Mondja uram, nem gondolja, hogy némi vakmerőség kell ahhoz, hogy kéretlenül beavatkozzék az én gyermeknevelési módszerembe?! Mi köze Önnek ahhoz, hogy én hogy ítélem meg és hogyan osztályozom az embereket?! Egy úrinő már nem is utazhat inzultus nélkül?

El voltam erre a visszaütésre készülve nagyságos asszonyom! De Ön egy hibát követett el. A nyilvánosság előtt vonta felelősségre a fiát, a nyilvánosság előtt tette ki a kalauzt az emberi társadalomból, a nyilvánosság előtt figyelmeztette fiát, hogy ne zülljön olyan mélyre, hogy munkásokkal érintkezzen. Aki ilyet tesz a nyilvánosság előtt, az kénytelen a nyilvánosság kritikáját is elviselni! A megsértett társadalmi szellem csak így találja meg szükséges egyensúlyát. Ha odahaza a lakása falai között teszi ezt, csak a saját lelkiismeretének tartozik számolni, másnak nem. De a nyilvánosságnak törvényei és erkölcsei vannak. Itt nincs pardon! Itt alkalmazkodni kell!

Bevallom uram, ebben az utóbbi megjegyzésében van némi igazság. Csak azt nem értem, hogy van az, hogy Ön férfi létére annyi tekintettel nincs rám, hogy ne avatkozzon bele egy anyának a dolgaiba, amikor a gyermekeit az életre készíti. Annyit Öntől is elvárhattam volna. Hiszen Önre nézve teljesen közömbös lehet az, hogy az én gyermekeim arisztokratikus nevelést vagy demokratikus nevelést kapnak-e? Önnel, azt hiszem, sohasem találkoznak az életben az én gyerekeim, és nem lesz alkalmuk Önt osztályszempontjaikkal,[219] vagy nemzetfenntartó törekvéseikkel felháborítani.

Nincs igaza nagyságos asszonyom! Nem lehet közömbös, hogy nevelődik fel a fiatal magyar értelmiség. Ezek a fiatalok valamikor az

[219] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

ország hivatalos vezetői lesznek, akik közhivatalokban, kórházakban, gyárakban, bankokban, egyetemeken, gimnáziumokban a nép más osztályú gyermekeivel érintkeznek! Ha gyűlölettel néznek egymásra, mindegyiknek hátránya lesz belőle, mert ellentéteiket a hatalom és a nagytőke kihasználja. A magyar értelmiség el fog veszni, ha szembekerül a magyar parasztsággal, a magyar ipari munkásokkal, az állami alkalmazottakkal, mert osztálygőgjük miatt nem lesz, aki bízzon bennük. Aki gyűlöli a kalauzt, gyűlöli a munkást, az nem várhatja a bizalmat tőlük. Azt nem fogják megválasztani, ha szavazati joguk lesz, képviselőknek, sem tisztségviselőknek. A maga fiai asszonyom, nem tudnak a nép emberei lenni soha, mert maga megmérgezi a szellemüket, és akkor sem tudnak népbarátok lenni, ha meg volna bennük a természetes készség, mert ott van a család, a rokonság, akik megvetik azokat a családtagokat, akik a néppel vagy a munkásokkal érintkeznek, bojkottálják, gúnyolják őket, a hivatali létrán visszaszorítják, vagyis megvetik.

Amit Ön mond uram, az politika! A jól nevelt úri család nálunk nem a politikában, hanem a családi összeköttetés kiépítésében látja a gyermekek jövőjének biztosítását. Higgye el a politikában, a mi számunkra egy út járható: támogatni a mindenkori kormányokat. Ha valaki erről a vonalról letér, nem számíthat előmenetelre. Ezért ragaszkodom hozzá én is, olyan értékhez, mely a földvagyon biztonságával egyenértékű.

Ne vegye rossz néven tőlem nagyságos asszonyom, hogy én most mutatkozom be: a nevem Garbai Sándor, vezetőségi tagja vagyok a szociáldemokrata pártnak és munkatársa a Népszava lapnak. Én dr. Pándy Gézáné[220] vagyok, a férjem köztisztviselő, mondotta az asszony. Az Ön nevét már olvastam valahol a lapokban, úgy emlékszem

[220] A név valószínűleg kitalált lehet. Pekár Gyula egyik tárcájában szerepel egy ilyen nevű férfi.

rá. A pártjáról, a szociáldemokrata pártról sem nekem, sem a férjemnek nincs jó véleményünk. Ez a párt a zsidók vezetése alatt van, melyben a hazátlanok és istentagadók tömörülnek és így minden jóérzésű magyar hazafi távol áll tőlük.

Ön úgy látom magyar ember, hogy tud annyi zsidóval együtt dolgozni? Adjon nekem erre magyarázatot.

Hát nagyságos asszonyom, nem tagadom, zsidókkal bőségesen el vagyunk látva. De ennek meg is van a maga magyarázata.

Ugyan, miben találja ezt meg? Kérdezi gyorsított hangnemben az asszony.

Az arisztokratikus és demokratikus nevelés különbségében nagyságos asszonyom! Amíg a magyar dzsentri asszonya gyermekeit arra tanítja, hogy vesse meg a kalauzt és kerülje el a testi munkást, mert ezekkel való építkezés lesüllyeszti az úri család szükséges tekintélyét, addig a magyar zsidó asszony arra oktatja gyermekeit, hogy menjetek közelebb a néphez, legyetek segítségére, szerezzétek meg a bizalmát, vezessétek ti, és hálás lesz nektek érte.

Nem látja asszonyom a két nevelési rendszer hatóerejét? Nem látja a népromboló hatását annak, amit Önök tesznek azzal, hogy a magyar dzsentri ügyvéd nem vállal munkáspereket, mert gazdag klientúráját félti, és nem is ad tanácsot ingyen, ha odafordul hozzá a munkás, hanem elutasítja!

De a zsidó ügyvéd odaáll a munkás mellé, ad neki tanácsot, viszi a perét, ad neki bélyegelőleget, kiverekszi az eredményt. A munkás látja, hogy nem nézték le, nem vetették meg és ezt a zsidó ügyvéd adja a számára. Így erősödik meg a bizalom a munkás és a zsidó ügyvéd között. De nemcsak a zsidó ügyvéd teszi ezt, hanem a zsidó orvos is. A dzsentri orvos nem akar munkásbetegeket. Rendelőintézetébe be se ereszti. Neki előkelő pacientúrára van szüksége. A zsidó orvos a praxisát

a munkásbetegekkel kezdi. Tömegkezelést végez. Egy kis melegség, egy kis részvét a munkás betegsége iránt csodákat művel. Kik a jó orvosok, a munkások szemében? Legtöbbször a zsidó orvosok. Így jutnak a zsidó ügyvédek, a zsidó orvosok a munkások bizalmába. Minél nagyobb lesz a munkásmozgalom, annál nagyobb lesz a szakadék a faját megvető dzsentri intelligencia és a magyar munkásság tömegei között, annál szorosabb lesz a kapcsolat a zsidó intelligencia és a dolgozó magyar munkások között.

A munkás bizalma nem vagyontárgy, amit örökölni lehet, hanem erkölcsi érték, amelyért mindenesetben küzdeni kell! Az Önök társadalma, asszonyom, még a római erkölcsöknél tart, ahol a katonaság, közhivatal, földbirtok volt az uralkodó osztály számára méltó foglalkozás. Mi már tovább tartunk ennél. Mi már elvárjuk az uralkodó osztály gyermekeitől, hogy ne csak uralkodni tanuljanak meg, hanem a népet is vezetni. E kettő a mi szemünkben nem azonos. Az uralomnak vezetéssé kell átidomulni. A vezetés pedig bizalom dolga, vezető és vezetett között. Ha a faji vezetők irtóznak a néptől és szégyellik azok vezetését, amellett bizonyít [sic!], hogy mily pokolian rossz helyzetet teremtettek a nép számára uralkodó osztály minőségükben. Mennyire lealacsonyították őket.

Ez a magyar szempont égette a lelkemet, amikor nagyságos asszonyom a fiát a dolgozó és kötelességét teljesítő kalauz megvetésére tanította. Ezért avatkoztam bele a nevelési módszereibe, mert én is magyar ember vagyok, szocialista gondolkodó, aki a zsidó intelligencia mellett ott szeretném látni a magyar intelligenciát is, nemes szellemi versenyre kelve aziránt, hogy mindegyik a maga erejével és képességével mozdítsa elő a magyar dolgozó nép boldogulását. Olyan kicsi dolog kell ehhez, az, hogy mindenkiben az embert lássák meg, aki küzd és verejtékével épít. Mindannyian emberek vagyunk!

Már régen szótlan lett a szenvedélyes temperamentumú asszony, csak nagy sötét szemei bámultak rám. Gondolatai messze tétováztak. A két fiú egymásra hajolva boldogan aludt. Tudja Isten, mi történt velem, de elhallgatnám Önt sokáig, de közeledünk Nagyvárad felé, s ott mi kiszállunk. Ezt úgy, ahogy történt, hűségesen elreferálom a férjemnek, a tanulságaimmal együtt.

Jött a kalauz és Nagyváradot jelezte. Nem sejtette, hogy hosszú órákon át ő volt a téma.

Az asszony életre rázta az alvó gyermekeit és csomagjaikat összefogták, átadták a hordárnak, s az asszony szívélyesen elbúcsúzott tőlem, én gondolatokkal terhelten haladtam Budapest felé.

3. Párizs, 1946. március 17.[221]

Kedves Perneki elvtárs,

a Nemzeti Tanács, a Károlyi Mihály[222] kormányának népi kormánnyá való átalakulása után vértelen forradalmat akart. Ez az elgondolás vezette, amikor báró Lukasits Géza[223] tábornokot, a budapesti körletparancsnokság véreskezű főnökét elbújtatta, hogy a bosszút lihegő katonák ne találjanak rá, és ne tudják meghurcolni.

A történetíró feladata ítéletet formálni afelett, hogy helyesen cselekedett-e a Nemzeti Tanács, amikor az életét kímélte annak az

[221] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 465–477. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[222] Nagykárolyi gróf Károlyi Mihály (1875–1955) liberális, demokrata politikus, miniszterelnök, Magyarország köztársasági elnöke. 1905-től a parlament tagja. A Károlyi Párt elnöke. 1918. október 31-től miniszterelnök, 1919. január 11-től köztársasági elnök lett, de március 21-én lemondott. 1919 júliusában emigrált. 1946-ban hazatért, de 1949-től Franciaországban élt. Kenyeres, 1967: 870.
[223] Helyesen: Báró Somorjai Lukachich Géza Ákos Dezső (1865–1943) altábornagy. 1918. októberben Budapest katonai parancsnokává nevezték ki, igyekezett elfojtani a tömegmegmozdulásokat. Rövid időn belül letartóztatták, ezzel megmentve az életét a népharagtól. Kenyeres, 1982: 99.

embernek, aki meggondolás nélkül ítélte volna halálra azokat is, akik életét megmentették. Itt azonban nem Lukasitsról volt szó ezúttal, hanem arról a kétségbevonhatatlan pacifista elgondolásról, ami a Nemzeti Tanács tagjait áthatotta. Az októberi forradalom kitörése órájában felbomlott nemcsak a katonai fegyelem, de összefogó erejét veszítette a polgári közigazgatás szervezete is. Amennyiben nem bomlott fel valahol egyik-másik szervezet, az sem tudott működni, mert a tekintélyét képtelen volt megtartani és érvényesíteni.

Egyetlen szervezet emelkedett ki a romok közül és vette kezébe a forradalmi rend fenntartását, a szociáldemokrata munkásság, a szakszervezetek emberei, akiket a vezetőség azonnal mozgósított, felfegyverezett, és erejükkel mindenféle rablási, fosztogatási, törekvést csírájában elfojtott.

Mi, a pártvezetőség tagjai azonnal átláttuk, hogy itt a szervezett munkásság fegyelmén, józanságán múlik a forradalom sikere vagy sikertelensége. Ha győz a forradalom, lesz általános, egyenlő, titkos választójog, lesz demokratikus parlament, meg lesz oldva a földkérdés, a szociális fejlődés, és hatalmas lépéssel jutunk közelebb a szocialista társadalomhoz.

Viszont, ha bukik a forradalom, jön a reakció, a katonai diktatúra, a bosszúállás, szakmai és pártszervezetek szétverése, a bérek letörése, a dolgozók vad kizsákmányolása. Ki akarhatta ezeket a szörnyűségeket? Csak azok, kik a munkásosztály tudatos ellenségei voltak és a régi rendhez szítottak. [sic!]

De a forradalom menetébe való ilyen beavatkozást nem mindenki értette meg a mi soraink között sem. Ezek közé tartozott elsőnek Buchinger Emánuel,[224] a párt titkára. Ez a régi pártember a forradalmi

[224] Buchinger Emánuel (Manó) (1875–1953) könyvkötőmunkás, szociáldemokrata politikus, 1905-től a Szociáldemokrata Párt központi titkára. Ellenezte a szociáldemokraták részvételét a Tanácsköztársaságban, ezért lemondott titkári

eszközöket eltolta magától, azzal az indokolással, hogy a fegyveres felkelés nem tartozik a szocializmus fegyvertárához. Álláspontja konzekvenciáit is levonta, a forradalom menetében elhagyta a titkárságot, ahol több mint tíz évet dolgozott.

Buchinger könyvkötő munkás volt, a könyvkötők szakszervezetét alapította meg, végezte a pionírmunkát, mely elkerülhetetlen az olyan ember számára, aki munkástársai helyzetét modern osztályharci eszközökkel akarja megjavítani.

Buchinger nem rettent vissza ettől a sok türelmet, ideget, éjszakát felőrlő munkától. Fiatal korában lett tisztviselője a „Burgnak" az Általános Munkás Betegsegélyző Pénztárnak, s onnan került a felfelé ívelő szociáldemokrata párttitkárság élére.

Buchinger gondoskodó, önművelő emberek egyike volt, aki a magyar és német nyelveket tökéletesen bírta. Ez tette lehetővé számára a szocialista elméletben való elmélyülést. Különös fogékonysággal bírt aziránt, hogy az 1914 év előtti Németország szocialista folyóiratait, a „Die Neue Zeit"[225] a „Socialistiche Landtshefte"-t[226] [sic!] tanulmányozza, az egymással viaskodó pártaktivista, forradalmi és reformista irányvonalat megfigyelje és alkalmazza.

Bernstein Eduard[227] reformista törekvései mély nyomokat hagyott rajta. Belsejében ezt az irányvonalat követte, de ez a politikai vonalvezetés nálunk Magyarországon nem tudott megerősödni. Bennünket minden magyar politikai adottság a forradalmi irány követésére szorított. Ezt nem tudtuk megkerülni.

---

pozíciójáról. Kenyeres, 1967: 272.

[225] A Németországi Szociáldemokrata Párt folyóirata volt, amit 1883 és 1923 között adták ki.

[226] Valószínűleg a Sozialistische Monatshefte nevű folyóiratra gondolt, amit 1897 és 1933 között adtak ki.

[227] Bernstein Eduard (1850–1932) német szociáldemokrata politikus, a munkásmozgalmi revizionizmus megalapítója..

Ezért vettük rossz néven Buchingertől, hogy az elkerülhetetlen októberi forradalom idején elhagyta a párttitkárság legfontosabb őrhelyét: attól való félelmében, tette ezt, hogy forradalmi cselekedeteiért felelősségre vonhatják, elzárhatják vagy életét vehetik. Én egyénileg is azon az álláspontón voltam, hogy a szervezett munkások több mint egy évtizeden át bizalmat helyeztek titkárjukba, elfogadták és követték tanácsait hosszú időn át, akkor joggal számítanak arra, hogy ez a főbizalmi emberük ne hagyja el őket a pártra kritikus órákban sem, hanem teljesítse kötelességét, még akkor is, ha ez tőle nemcsak a szabadságot, de az életét is megköveteli.

A vezető csak egyetlen esetben tudja bebizonyítani, hogy bizalomra érdemes, ha helytáll, amikor a forradalom vagy polgárháború hullámai csapkodnak körülötte. Az ilyen harcokban a legegyszerűbb párttag is számol azzal, hogy életét vagy szabadságát vesztheti, mert ő megy először a tűzbe, de meghozza az áldozatot szívesen, ha úgy látja, hogy pártja, annak vezetői a helyükön vannak, neki útmutatást adnak, amiért érdemes kockázatot is vállalni. De ha azt látja a munkás, hogy régi vezetői félreállnak, vagy a forrongó ügyekkel nem törődnek, az rossz példa, akadályozó és bénító körülmény. Ez volt Buchinger esete is.

Így került az októberi forradalom meglepetések elé. Először azáltal, hogy Károlyi Mihály kormányát kénytelen volt az alkotmányos keretekből kiemelni és forradalmi kormánnyá átszervezni, másodszor azáltal, hogy az utca nyomására, [a] Nemzetgyűlés megkérdezése nélkül, államformát volt kénytelen változtatni és forradalmi úton a Népköztársaságot kikiáltani.

A szociáldemokrata párt szempontjából ezek az erőfeszítések hasznosak voltak. Erejét, tekintélyét fokozták. De ez önmagában nem elegendő. Vesztes háborúk után a tömegakarat meglepő eredményeket tud elérni, alkotmányt tud változtatni, intézményeket és szervezeteket tud félreszorítani, hatalomra is tud jutni. Ez a könnyebbik feladat. A nehezebb

az, hogy a forradalmi tömegerő, a hatalmat meg tudja-e tartani? Alkotásra képes szervezeteket tud-e építeni? A gazdasági életet, a termelést meg tudja-e indítani? A forradalmi önérzettel telített tömegeknek tud-e kenyeret és foglalkozást adni?

Ekörül megmutatkozó siker, a forradalom próbaköve. A háborúkat követő mozgalmakban, amikor a régi rendszer katonai, közigazgatási és termelési rendszere felbomlik, erőtlenné válik, bátorság kérdése minden forradalmi siker. A felemelkedő osztály nem ütközik lebírhatatlan akadályokba. A politikai siker vitathatatlan. A forradalom első és komoly nehézségei októberben is a termelés megindításában, a termelés fokozásában, a gazdasági és fizikai erők okszerű kihasználásában mutatkoztak meg. A forradalom uralkodni akart és nem termelni! Mindenki a termelésről beszélt, de annak eredményeit mástól várta. Mindenki a forradalom őre akart lenni.

A szervezett munkásokat is megfogta ez az érzés. Ez a propaganda hatása volt, mely azt hirdette, hogy a munkásosztály hatalomra jutásával tud az állami élet minden szükségletéről gondoskodni. Így jelentkezett a magyar szervezett munkásság számára az októberi forradalom. Minden azon múlott, hogy milyen a teherbírása a szociáldemokrata öntudatnak, mely a felsorakozott munkásságban évtizedes szocialista nevelés következtében kialakult.

Ez nem volt bíztató. Garami Ernő[228] az októberi kormány kereskedelem- és iparügyi minisztere 1918. november 16-án, a köztársaság kikiáltása napján, azt mondta ünnepi beszédében, [hogy] a forradalom politikailag mindent elért, függetlenséget, önállóságot, szabadságot,

[228] Garami Ernő (1876–1935) műszerész, újságíró, szociáldemokrata politikus, miniszter. Az első világháború előtt a Népszava és a Szocializmus főszerkesztője is. 1918. október 31. és 1919. március 21. között kereskedelemügyi miniszter. A Tanácsköztársaság idején Svájcba emigrált. A Peidl-kormányban az igazságügyi tárcát ajánlották fel neki, de nem fogadta el. A Horthy-korszakban többször emigrált majd hazatért. Varga, 1999: 384–385.

köztársaságot. Most mindenkinek az legyen a feladata: dolgozni, dolgozni és dolgozni!

De a munka nem indult meg, mert hiányzott a szén, a nyersanyag, a termelő eszközök, melyek a háború szükségletei kielégítésénél leromlottak, megkoptak vagy hasznavehetetlenné váltak. De hiányzott a tőke is a termelés megindításához. Így a forradalmi kormány arra kényszerült, hogy a munkátlanokat állami segélyben részesítse, hogy a számukra kenyeret adjon, amíg a termelésbe be tudják őket állítani. Az egész ország állami segélyből élt. A segélyeket a szakszervezetek fizették ki az állam számlájára, s így először történt meg, hogy a szakmai szervezetek állami feladatot láttak el. Százmilliókra rúgott a munkátlanok segélyellátására fordított összeg.

Ez volt az állami teljesítmény egyik oldala, a maga terhével és ismeretlen összegével. A másik az volt, hogy a leszerelt katonák mozgalmat indítottak, hogy az állam fizessen mindegyikük részére 5400 korona leszerelési segélyt, hogy maguknak ruhát, lakást, bútort és szerszámot tudjanak vásárolni, hogy új életet kezdhessenek. A mozgalmat Weiler Arthur[229] és Tóth István a kommunisták támogatásával indították el, az általános nyomor és nélkülözés napjaiban gyorsan terjedt a mozgalom.[230]

A kormány megijedt ettől a mozgalomtól, mert nem volt anyagi fedezete erre a méreteiben nagyarányú kiadásra. A mozgalmat visszaszorítani nem tudta, de az ilyen módon támasztott igényeket sem tudta kielégíteni. A kormány polgári miniszterei látták, hogy az ilyen

[229] Weiler Artúr (?– ?) munkásmozgalmi aktivista. Harcolt az első világháborúban, majd az 1918-as forradalom alatt létrejött leszerelt altisztek és katonák szabadszervezetének egyik vezetője. A Tanácsköztársaság alatt a Hadügyi Népbiztosság egyik vezető tisztviselője. 1919-ben emigrált.

[230] Komoly zavart okoztak ezekkel a követelésekkel a kommunista (anarchista) aktivisták. Salamon, 2015: 7.

követelések támasztásával a polgári államrend alapjai dőlnek meg. A közvagyon veszendőbe megy.

Mi, a Nemzeti Tanács tagjai arra ösztökéltük a kormányt, hogy minél hamarabb nemzetgyűlési választásokat rendeljen el, hogy a kormányzás legalizálódjék, az állami közigazgatás helyreálljon, a forradalom állandó jellege megszűnjön. A választások elrendelésének az ügye belső ellentmondásokat váltott ki. Lovászi Márton[231] szükségesnek látta a polgárság megszervezését, és csak úgy járult volna hozzá a választásokhoz, ha a szociáldemokrata párt megelégszik a mandátumok 45%-ával és 55%-ot átenged a polgárság számára. A szociáldemokrata pártunknak a forradalomban tanúsított fegyelme és rendfenntartó készsége miatt kilátásba volt a mandátumok többsége elnyerésére. Nem köthettük le a párt cselekvő erejét.

Lovászy Márton akcióját mi a reakció feltámasztására irányuló kísérletnek láttuk, noha meg voltunk győződve, hogy Lovászy egyénileg a legtisztességesebb és legdemokratikusabb politikusok közé tartozott. De ilyen forradalmi időkben a gyanú gyorsan terjed és mi sem járulhattunk hozzá a mandátumok számszerű megkötöttségéhez.

A választójog kérdésében is megoszlottak a vélemények. Mindenki tisztességes és demokratikus választójogot akart, mégis, amikor a részletek megbeszéléséről volt szó, már nem bírtak egységes alapra helyezkedni. Rédei József[232] volt a belügyminisztériumban a választójog és a választási rendszer előadója, de bármennyire átgondolt volt is minden tervezete, minden fél számára elfogadható alapot nem tudott találni.

[231] Lovászy Márton (1864–1927) újságíró, vallás- és közoktatásügyi-, valamint külügyminiszter, a Függetlenségi és 48-as (Károlyi) Párt egyik vezetője, a Magyar Nemzeti Bizottság meghatározó politikusa. Nem értett egyet a Tanácsköztársasággal és a Horthy-rendszerrel sem, ezért hosszú időre emigrációba szorult. Kenyeres, 1982: 92.

[232] Rédei József (1880 – ?) társadalomtudós, választójogi politikus, a Huszadik Század körének tagja. Csunderlik, 2017: 387.

Közben a bizalmatlanság férkőzött be az egyes minisztériumokba is. A választások tudatos szabotálását kezdték hangoztatni. Voltak, akik arra hivatkoztak, hogy az országnak megszállt részei vannak, ahol választani nem lehet és csak csonka nemzetgyűlés volna, ami nem volna illetékes nagy kérdések eldöntésére. Mindezek mögött azonban a polgárság és munkásság hangja húzódott meg. Az a szempont, hogy ki tudja meghódítani az államhatalmat a maga számára.[233]

Az egymással szemben erősödő bizalmatlanságot a minisztertanács úgy oldotta meg, hogy kimondotta, hogy az államtitkári állásokat betölti és minden miniszter maga választja meg államtitkárát, de ezt az államtitkárt nem veheti a maga pártjából, hanem a három forradalmi párt valamelyikéből, hogy ily módon a minisztérium két párt ellenőrzése alá kerüljön. Ennek a minisztertanácsi határozatnak volt következménye, hogy gróf Batthyány Tivadar[234] belügyminiszter felszólított engemet, hogy fogadjam el a belügyi államtitkárságot, neki szüksége van egy szociáldemokrata államtitkára, aki vele együtt dolgozna, és aki a szervezett munkások felé garancia, hogy törvényes és demokratikus intézkedések mennek ki a megyékbe. Felhívott Batthyány arra is, hogy másnap délután 5 órakor keressem fel a Belügyminisztériumban, ahol a részleteket meg fogja velem beszélni.

Én már ismertem a kormány határozatát az államtitkárok kérdésében. Garami beszámolt erről a pártvezetőségi ülésen. Csak az lepett meg, hogy Batthyány reám gondolt, aki nyakig benne voltam a lakásépítésben és most kénytelen leszek félre tenni ezt a munkát és más

[233] Garbai számára a választójogi küzdelem kiemelten fontos volt. Szabó–Varga, 1979: 182–189.

[234] Németújvári gróf Batthyány Tivadar (1859–1931) király személye körüli miniszter, népjóléti és munkaügyi miniszter, valamint belügyminiszter, 1916-tól a Függetlenségi és 48-as (Károlyi) Párt tagja, 1917 és 1918 között háromszor is miniszter. A Tanácsköztársasággal szemben a bécsi ellenforradalmárokkal működött együtt. Kenyeres, 1967: 147–148.

feladatkörbe beilleszkedni. Most Batthyány belügyminiszter meghívását visszautasítani kellemetlen hatást váltott volna ki. Erre nem is gondolhattam.

Másnap délután Batthyánynál voltam a Belügyminisztériumban. Közölte velem, hogy a főispánok itt vannak valamennyien az országból és Önt be akarom mutatni, mint az új államtitkáromat. Közlöm Önnel azt is, hogy a megyék konzervatív felfogásúak, s ezeknek az uraknak a beleegyezése nélkül nem tudnám az államtitkárságot betölteni. Ellenükre nem lehet kinevezni senkit, mert a rendeleteit nem hajtják végre. Ez már itt ősi berendezkedés.

Ezt elmondva érkeztünk be a terembe, ahol 15 főispán volt jelen. A főispánok helyükről felemelkedve megköszönték, hogy eljöttem és megismerhettek. A maguk részéről minden támogatást megadnak, mondották, hogy a közigazgatást irányítani tudjam. Nem lesz könnyű ez a feladat, mert forradalmi idők vannak, de ha összeegyeztetjük nézeteinket, boldogulni fogunk. A vármegyék támogatását meg fogják szerezni, e tekintetben nyugodt lehetek. Közöltem velük, hogy egyelőre köszönettel veszem készségüket. Végleges válaszomat csak pártom vezetőségének döntése után adhatom meg. Addig türelmüket kértem.

Meghívásomat bejelentettem a pártvezetőségnek. Ez bombaként hatott. Weltner Jakab[235] kezdte a támadást, hogy a párt érdeke nem az, hogy Garbai legyen a belügyi államtitkár, hanem oda jogászt kell tenni, aki Batthyányt ellenőrzi. A nyílt és titkos irigyeimet sikerült ellenem mozgósítani. Hiába érvelt Garami és Kunfi,[236] hogy Batthyány jogosan

[235] Weltner Jakab (1873–1936) újságíró, szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő. 1919. márciusban a két munkáspárt egységokmányának egyik aláírója. 1919 után emigrált, de 1924-ben hazatért. Varga, 1999: 485–486.

[236] Kunfi Zsigmond (1879–1929) irodalomtörténész, újságíró, fordító, szociáldemokrata politikus, közoktatási népbiztos. A Károlyi-kormányban 1918–1919-ben tárca nélküli munkaügyi és népjóléti miniszter, majd a Horvát-szlavón-dalmát minisztérium felszámolásával megbízott miniszter. A Berinkey-kormányban közoktatásügyi miniszter. A Tanácsköztársaság idején közoktatásügyi népbiztos.

járt el, amikor Garbait meghívta és nekünk nincs módunkban őt korlátozni. Mi is szabadon választottuk meg államtitkárainkat.

Weltner indítványára a pártvezetőség szótöbbséggel elhatározta, hogy dr. Landler Jenő[237] ügyvéd legyen a meghívott államtitkár. Garbait kötelezze a pártvezetőség, hogy dr. Landlerrel együtt keresse fel Batthyányt és bírja rá Landler kinevezésére. Engem már nem foglalkoztatott többet az ügy. A pártvezetőség álláspontját tudomásul vettem és vállaltam, hogy Dr. Landlerrel együtt felkeresem a belügyminisztert.

Ez meg is történt. Másnap este Batthyány a lakásán fogadott bennünket. Amikor előadtam, hogy a pártvezetőség milyen álláspontra helyezkedett, módfelett elcsodálkozott, s azt mondotta: Garbai úr, Önt meghívtam magam mellé belügyi államtitkárnak, mert ismerem és tehetségét becsülöm. Dr. Landler Jenő úr nekem nem kell államtitkárnak, mert mi nem tudunk együtt dolgozni. Ezt már kipróbáltuk a vasutasok Szent-Korona egyesületében,[238] ahol én voltam az elnök, Dr. Landler úr a titkár. Neki menni kellett. Csodálom, hogy egy percig is arra mert gondolni, hogy a történteket már elfelejtettem. Dr. Landler igyekezett magát mentegetni. De eredménytelenül, Batthyány nem engedett. Az államtitkárság, ez a fontos hely, egyelőre elveszett. Weltner érdeme. Később nagy nehezen sikerült Batthyány Tivadart rávenni, hogy Ágoston Péter[239] nagyváradi jogakadémiai tanárt nevezze ki államtitkárnak.

1919-ben Ausztriába emigrált. Varga, 1999: 417–418.

[237] Landler Jenő (1875–1928) szociáldemokrata, majd kommunista politikus, népbiztos. A Tanácsköztársaság idején belügyi majd kereskedelmi népbiztos, aztán a Vörös Hadsereg 3. hadtestének parancsnoka, majd a MÁV vezérigazgatója, végül 1919. júliustól a Vörös Hadsereg főparancsnoka. 1919-ben emigrált. Varga, 1999: 420–422.

[238] Valójában: Magyar Szent Korona Országai Vasutas Szövetség.

[239] Ágoston Péter (1874–1925) jogász, tanár, szociáldemokrata politikus. 1919. február március között a Berinkey-kormányban belügyi államtitkár, majd a Tanácsköztársaság alatt külügyi népbiztos-helyettes. Varga, 1999: 345–346.

Ágoston jó tanár volt, jó szocialista, sőt híres jogász is, de a belügyi államtitkárság nem neki való szerep volt.

A forradalom alkotó munkájának megindításánál tapasztaltuk, hogy a régi pártirányító intézmények nem alkalmasak minden tekintetben a feladatok megoldására. Szükségünk van egy népesebb tanácsra, egy Munkástanácsra, melyben a párt és szakszervezetek képviselői a nagyobb gyárüzemek bizalmi férfiai, a testi és szellemi munkások vezetői meghívott szakértők és katonai személyek részt vehetnek, a közös érdekű határozatok kialakításában közreműködnek. Így jött létre a Fővárosi Munkástanács, melyben a megalakult és működni kezdő kommunista párt üzemi és szervezeti képviselői is részt vettek.

A Munkástanács országos jelentőségű fórummá erősödött. Nemzetgyűlés nem lévén, az itt elhangzott véleményekre és határozatokra felfigyelt az egész ország. Üléseit rendszerint az új városháza közgyűlési termében tartotta. Az ülések összehívásáról a Munkástanács megválasztott elnöke, Bokányi Dezső gondoskodott.

A Munkástanácsnak közel 400 tagja volt és négyötödrészében szociáldemokrata. Ez a régi pártnevelésre támaszkodott többség komoly felépítő munkát akart végezni, hogy az országot a nyomorból, munkátlanságból és anarchiából kivezesse. Addig a pártfegyelmet nem ismerő kommunista kiküldöttek a forradalom elmélyítését, a burzsoázia letörését, a munkások és katonák tanácsainak megalakítását és a kommunizmus megvalósítását követelték.

Ez a két irányvonal szöges ellentétben állott egymással, és állandó összeütközésben voltak a Munkástanácsban a szociáldemokrata többség és a kommunista kisebbség között. Végül az ellentét szakításra vezetett, a kommunisták kivonultak a Munkástanácsból, s önálló működésre rendezkedtek be.

A szociáldemokrata Munkástanácsnak a munkaprogramjáról sok szó esett. De végül is kiformálódtak a fő kérdések. Ezek így szóltak: a nemzetgyűlési választások mielőbbi megejtése; új kormány alakítása; a földkérdés sürgős megoldása; üzemtanácsi törvény megalkotása; a magántisztviselők és kereskedelmi alkalmazottak viszonyának rendezése; az új alkotmány előkészítése.

Bármennyire sürgősek is voltak ezek a kérdések, a szociáldemokrata párt vezetősége, a Munkástanács is sürgette az égető napi kérdések megoldását. A kormány részéről nem történt semmi. A kormány tagjai nem mertek állást foglalni, attól való félelmükben, hogy határozataikért esetleg később felelősségre vonják. A két szociáldemokrata miniszter nem tudta a többségben lévő polgári minisztereket befolyásolni.

A nemzetgyűlési választásokat halogatta a kormány, mert egy szociáldemokrata többségtől félt. Inkább megelégedett azzal, hogy a jogforrás, Hock János[240] elnöksége alatt működő Nemzeti Tanács legyen, melyben többségük volt ugyan a polgáriaknak, de a kormány megalakulása után a Nemzeti Tanácsnak nem volt már politikai súlya, sem feladatköre.

A földkérdés megoldásától is remegtek a polgáriak. De maga a földmívelésügyi miniszter, Nagyatádi Szabó István[241] is más nézetet vallott a földreform kérdésében, mint a szociáldemokrata párt. Mint a kisgazdák képviselője, azt a nézetet vallotta, hogy földet csak annak lehet adni, akinek pénze van, hogy a föld árát ki tudja fizetni, felszerelése van, hogy a kapott földet meg tudja művelni. Nagyatádi a már létező kisgazda réteget akarta a földreformmal erősíteni és veszélynek tartotta, hogy a nincstelen parasztság kapja meg a földet, mert a bérért dolgozó

[240] Hock János (1859–1936) katolikus plébános, politikus, író, 1918-ban a Magyar Nemzeti Tanács elnöke. A Tanácsköztársaság kikiáltását követően emigrált, majd később hazatért. Kenyeres, 1967: 726–727.
[241] Nagyatádi Szabó István (1863–1924) kisgazda politikus, földművelésügyi miniszter. Kenyeres, 1982: 679–680.

földművesek eltűnnek, a kisgazda réteg nem tud eleget tenni termelő kötelezettségének, mely az olcsó földműves munkán nyugszik. A mezőgazdasági termelőképesség hanyatlását az egész kisgazdapárt nemzeti szerencsétlenségnek tartotta.

Nagyatádi Szabó István álláspontjával szemben, a kommunisták a földmívelő szövetkezetek kifejlesztésében látták a földkérdés megoldását. A szövetkezetben nincs magántulajdon, mondották, a termelés kollektív, a földművesek proletárok maradnak, lehet belterjes gazdálkodást folytatni, mezőgazdasági gépeket alkalmazni, a termelést központból irányítani. Somogy és Zala megyékben néhány nagybirtokot máris önkényesen átvettek és szövetkezetté alakították.

Gróf Károlyi Mihály a maga birtokán megkezdte a földosztást, de ez a művelet, mert éppen magánakció volt, követőkre nem talált, és a robogó események a közfigyelmet is más irányba terelték.

A Munkástanács a kormány tehetetlenségét és mozdulatlanságát abban látta, hogy a szociáldemokrata munkásság nincs eléggé képviselve a kormányban. A két miniszteri tárcát kevésnek tartotta és további fontos tárcáknak a párt számára való átadását követelte. A Munkástanácsnak ezt a felfogását Garami és Kunfi miniszterek közölték a Minisztertanáccsal, mire kormányválság tört ki. A polgáriak hajlandók voltak az összes tárcákat a szociáldemokrata pártnak átengedni, de Garami és Kunfi ragaszkodtak a koalíciós kormányrendszerhez, és annak fenntartását kérték. Megoldás nem jött létre.

A Munkástanács 1919. január havában megtartott ülésében foglalkozott a kormány összetételével, ahol Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter azon az álláspponton volt, hogy a szociáldemokrata párt vonuljon ki a kormányból és álljon félre, mert a kommunisták mindent túllicitáló magatartás miatt a párt semmit sem tud programjából megvalósítani, mert előtte a polgári miniszterek állnak,

mint mérséklő és akadályozó tényezők, mögötte a kommunisták vonulnak fel túlzó követeléseikkel, s így a két malomkő között a párt felmorzsolódik, erejét és tömegét veszti. A hatalmat át kell engedni azoknak, akik rajonganak érte.

Ezzel az álláspontal szemben én más javaslatot terjesztettem elő, azt, hogy a szociáldemokrata párt vegye át a kormányt, töltse be az összes miniszteri tárcákat, rendelje el a nemzetgyűlési választásokat, hívja össze az új nemzetgyűlést, terjesszen elő sürgős törvényjavaslatot a nagybirtokok felosztásáról és végrehajtásáról; az ipari és kereskedelmi munkások számára hozza meg az üzemtanácsi törvényt; fontos kulcsiparoknak a szocializálását készítse elő, indítsa meg a termelést és a béketárgyalásokon védje meg Magyarország érdekeit.

Indokaim voltak, hogy a forradalom a mi szervezeteinken nyugszik, s annak elárulása volna, ha most elhagynánk a kormányt és az ország szabad prédája lenne politikai kalandoroknak, akik a pillanatnyi előnyökért mindenre vállalkoznak.

Törekedjünk arra, hogy a kommunista párttal megegyezést hozunk létre, hogy mint a Nemzetgyűlés baloldali ellenzéke gyakoroljon ellenőrzést, de ne akadályozza a kormányt, mert a kommunista pártnak is érdeke, hogy a szociáldemokrata párt és ne a régi feudális reakció intézze a kormányzás ügyeit.

A Munkástanács 167 szavazattal 102 ellenében elfogadta a javaslatomat, de a kisebbség éppen azokból került ki, akik a kormány átvételénél állami funkcióra alkalmasak. Ezek nem merték vállalni a kormányzással járó felelősséget. A javaslatot megállapodás alapján visszavontam.

Ezek után a Munkástanács Kunfi közvetítő javaslatát fogadta el, hogy a két miniszteri tárca mellé, két újabb miniszteri tárca átengedését követeli. Ezt a kormány is elfogadta.

4. Párizs, 1946. március 25.[242]

Kedves Perneki elvtárs,

az októberi forradalom nem tudta erejét fokozni, mert november végével egy addig ismeretlen tényező jelentkezett a magyar forradalmi közéletben: a kommunista párt.

Ezt a pártot Kun Béla[243] szervezte, aki Oroszországban hadifogoly volt és a bolseviki forradalom győzelme után 1917 októberében az orosz forradalomhoz csatlakozott.

Az orosz ellenforradalom fellángolásával bajba jutott az orosz bolseviki mozgalom, mert Bruszilov generális csapatával veszélyeztette a forradalmat. Kun Béla magyar hadifoglyok megszervezésével megakadályozta, hogy a Bruszilov csapatai Moszkvát elfoglalják, s ezzel nagyban hozzájárult a szovjet rendszer megerősödéséhez. Hogy a magyar hadifoglyok közül hányan estek el ebben a szovjetmentő küzdelemben, megállapítani nem lehetett. Kun Béla előadása szerint ez a harc véres és áldozatos volt. Kun Béla szabadkezet kapott a magyar hadifoglyok megszervezésére. Elfoglalta az osztrák-magyar követség épületét, ahol nemcsak megfelelő helyiségeket, de jelentékeny értékeket is talált, amiket a forradalom elől menekülő osztrák-magyar állampolgárok letétbe helyeztek. A szervezéshez szükséges anyagiak rendelkezésre állottak.

Kun Béla nem szándékozott Oroszországban maradni. Arra készült fel, hogy Magyarországon a bolseviki forradalom eszméjét és

[242] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 478–492. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[243] Kun Béla (1886–1939) szociáldemokrata majd kommunista politikus, a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) egyik alapítója és vezetője, külügyi népbiztos. Aktív munkásmozgalmi tevékenységet fejtett ki 1916 előtt is. Az első világháborúban orosz hadifogságba került. Megismerkedett kommunista vezetőkkel, részt vett az orosz polgárháborúban az oldalukon. 1918-tól alapította és szervezte a KMP-t. 1919. márciustól külügyi népbiztos. 1919 augusztusában emigrált. A Szovjetunióban végezték ki. Kenyeres, 1967: 1028–1029.

módszereit meghonosítja. És mint forradalmár tér haza, aki a forradalom sikerében el tudja feledtetni az okokat, amiért a harctérre kellett mennie.

Mik voltak ezek az okok? Ezt kell közelebbről szemügyre vennünk. Kun Béla a kolozsvári betegsegélyező és balesetbiztosító pénztárnak volt igazgatója. Erre az állásra a szociáldemokrata párt kolozsvári szervezete választotta meg. A háború alatt a betegsegélyező pénztárak vezetői fel voltak mentve a hadi szolgálattól. Így fel volt mentve Kun Béla is.

Kun Béla a kolozsvári szociáldemokrata mozgalomnak legtevékenyebb tagja volt. A munkások szerették, mert tüntetéseket szervezni senki nem tudott úgy, mint ő. Összeköttetései széles körre terjedtek. A polgári rétegek épp úgy ismerték, mint a munkások. Pénztárigazgatói állását megelőzőleg újságíró volt, Kolozsváron. Amint ilyen, mindenhová eljutott, mindenkivel összeismerkedett. Sok barátja volt, de volt számtalan ellensége is.

Én jó viszonyban voltam Kun Bélával. Kedveltem fáradhatatlan mozgékonysága, készsége és párthűsége miatt. Sokszor elbeszélgettem vele, sorsáról, ügyéről és mindig visszatért arra a vágyára, hogy szeretett volna bejutni a Népszava szerkesztőségébe, ez neki való hely volt. Hajlandó lett volna a legkisebb feladatot is, a hírek rovatát ellátni. De Garami őt nem szerette, és ezt az akadályt nem tudta soha leküzdeni. Ebben igaza volt. Garami valóban nem szerette.

Kun Béla ebben az időben nősült. Családi életét hogy rendezte be, nem tudom. Bizonyára lényegesen többet költött, mint nőtlen korában. Vannak emberek, akik a pénzszükség óráiban nem válogatnak, a pénzt onnan szerzik, ahol az megközelíthető. Ez történt Kun Bélával is.

Mint pénztári igazgató, hivatalában rendelkező joggal bírt. Ezt a jogot használta fel pénzszerzésre a pénztár kárára. Intézkedéseiről alattvalói okmányokat készítettek, s mikor elegendő bizonyítékuk volt,

értesítették a pénztár felügyeleti hatóságát: az Állami Munkásbiztosítási Hivatalt, hogy rendeljen el pénztárvizsgálatot.

Az említett hivatal leküldte Hlavács Kornél[244] miniszteri osztálytanácsost Kolozsvárra, aki ott is részletes vizsgálatot tartott és megállapította, hogy Kun Béla pénztárigazgató a pénztár számára szabálytalanságokat követett el, amely révén anyagi előnyöket szerzett magának. Jelentést tett a vizsgálatvezető hivatalához és utasítást kért, hogy Kun Béla igazgató ellen az ügyészségen feljelentést tehessen. A kolozsvári pénztár elnöke, Ferenczy Gyula[245] bankigazgató felajánlotta Kun Béla helyett a teljes anyagi kártérítést, ha az ügyet törlik és nem csinálnak belőle nyilvános botrányt. Eredménytelen volt az ajánlata.

Ekkor Ferenczy Gyula, a pénztár elnöke és Kun Béla a pénztár igazgatója felutaztak Budapestre és megkerestek engemet, mint az Országos Betegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár elnökét és ismertették az ügyet úgy, ahogy történt és beavatkozásra kértek, hogy a nyilvános botrányt elkerüljék.

Ferenczy Gyula elmondotta, hogy nemcsak Kun Béláról van szó, hanem róla is, aki bankigazgató Kolozsváron és takarékbetevőkkel és részvényesekkel van dolga, s ha a botrány kipattan, a lapok hetekig foglalkoznak az üggyel, ez[246] a banknak is, mert én vagyok a pénztár elnöke, mondta Ferenczy, s a betevő azt mondja, kiveszem a pénzemet, mert ahol Ferenczy Gyula az elnök, ilyen visszaéléseket lehet elkövetni, a bankban sem mennek különbben a dolgok.

Az Állami Hivatal[247] elnöke, Dr. Mentschik Ferenc[248] el van határozva, hogy az egész ügyet átadja az ügyészségnek. Ezt kellene

[244] Hlavács Kornél (1872–1930) miniszteri tanácsos.
[245] Ferenczy Gyula (1868–1931) kolozsvári bankigazgató.
[246] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[247] Állami Munkásbiztosítási Hivatal.
[248] Dr. Mentsik Ferenc (1852–1917) mérnök, az Állami Munkásbiztosítási Hivatal másodelnöke. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye* 1917/21. 202.

megelőzni. Tegyen valamit elnök úr, hogy ebből a kínos helyzetből kiszabaduljunk. Egészen meg voltam rendülve a hír hallatára, és néztem Kun Bélát, hogy reá hogy hat az ügy. Úgy láttam, hogy az egész ügyet nem tartotta súlyosabbnak, mint az a kártyás, aki eljátszotta azt a pénzt, ami éppen a zsebében volt. Közömbösen vette az egészet, humorizált, mintha az egész ügy mással történt volna és nem vele.

Én csak a párt ellen kihasználható botrányt láttam és Ferenczy Gyulát, aki ártatlanul szenvedője ennek az esetnek. Elhatároztam, hogy a párt érdekében beavatkozom az ügybe és bejelentettem magam az Állami Hivatal elnökénél.

Az elnök már várt reám. Elmondtam neki, hogy a pártom tekintélye miatt interveniálok az ügyben és azonkívül Ferenczy érdekében, aki becsületes ember és egzisztenciája forog kockán Kun Béla miatt. A szociáldemokrata párt nagy munkát végzett ennek a munkásbiztosítási intézménynek a felépítésében. Nem érdemli meg ez a párt, hogy most országszerte meghurcolják azért, mert ennek a pártnak egy tagja visszaéléseket követett el. Nem engedhetem ki a kezemből Kun Béla esetét. Most alkalmam van egymillió munkás előtt bebizonyítani, hogy könyörtelenül lesújtok arra, aki a munkáspénztárt megkárosítja. Mi lenne, ha az ilyen erkölcsi züllés általános jellegű lenne. Ha nem sújtunk le rá, az lesz belőle.

Kétórás szenvedélyes tárgyalás után abban állapodtunk meg, hogy Kun Béla pénztári igazgató azonnal lemond az állásáról, megtéríti az okozott kárt és rögtön bevonul katonának, és megy a frontra a hazát védeni a többi katonákkal együtt. Ebben az esetben eltekintek az ügyészségi feljelentéstől és kímélni fogom azokat, akik Kun Bélát jóhiszeműleg bizalmukba fogadták.

Az eredményt közöltem Ferenczy Gyula elnökkel és Kun Béla igazgatóval. Boldogan távoztak tőlem. Kun Béla leköszönt állásáról,

bevonult ezredéhez, ahonnan a legközelebbi menetszázaddal az orosz frontra ment. Az első fegyveres érintkezés alkalmával orosz fogságba jutott és életében bekövetkezett a legnagyobb fordulat. Az eseményről Kolozsváron és pénztári körökben is mindenki tudott. De a megoldással félig-meddig az emberek meg voltak elégedve.

Ha akkor Dr. Mentschik Ferenc, az Állami Hivatal elnöke keményebben áll, és én nem avatkozom bele az ügybe, valószínű, hogy Magyarország története az elkövetkezendő időkben másként alakul és nem úgy, amiként az bekövetkezett.

Ezzel a sötét egyéni háttérrel megterhelve jött haza Kun Béla az orosz hadifogságból és azzal a glóriával, amit neki a bolseviki forradalomban való sikeres részvétel hozott.

Kun Béla az elsők között volt, aki hazatért és azonnal hozzáfogott a szociáldemokrata párttal szemben a kommunista párt megszervezéséhez.

Pénz bőven állott rendelkezésre. Alig néhány hét alatt már volt párttitkárság, de maga mellé vette azokat, akiket a szociáldemokrata párt kizárt magából, vagy önként hagyták el a pártot. Alpári Gyula,[249] Vágó

[249] Alpári Gyula (1882–1944) szociáldemokrata majd kommunista politikus, újságíró, könyvtáros. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1967: 24–25.

Béla,[250] Szántó Béla,[251] Varga Jenő,[252] Hirossik János,[253] Vántus Károly,[254] Hamburger Jenő,[255] Rabinovits József,[256] Szamuely Tibor,[257] Cserny József[258] és mások csoportosultak körülötte. December havában megindult a kom.[munista] párt [sic!] napilapja, a Vörös Újság. A lap számára nyomdát vásároltak és drága pénzen lánckereskedelemben vettek papirost. Pénzek szakadatlanul jöttek Oroszországból, és az bőven állott rendelkezésükre, hogy fegyvereket is vásárolhattak. Készült a bolsevik forradalom:

a proletárdiktatúra! Ez a jelszó hatott a tömegre. Háború után voltunk.

---

[250] Vágó Béla (1881–1939) szociáldemokrata majd kommunista politikus, népbiztos. Szociáldemokrata aktivistaként tevékenykedett, majd a KMP egyik vezetője lett. A Tanácsköztársaság idején belügyi népbiztos-helyettes, majd népbiztos, és a Vörös Hadsereg I. hadtestének parancsnoka. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1982: 938–939.

[251] Szántó Béla (1881–1951) szociáldemokrata majd kommunista politikus, népbiztos. A Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1982: 702–703.

[252] Varga Jenő (1879–1964) pék, tanár, szakíró, szociáldemokrata majd kommunista politikus, népbiztos. Közgazdaságtudományi íróként, aktivistaként a szociáldemokrata pártban tevékenykedett. A Tanácsköztársaság idején pénzügyi népbiztos. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1982: 958–959.

[253] Hirossik János (1887–1950) újságíró, szociáldemokrata majd kommunista politikus, népbiztos. A Tanácsköztársaság idején a visszaszerzett felvidéki területek kormányzásával bízták meg, majd a Szlovák Tanácsköztársaság népbiztosa. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1981: 309.

[254] Vántus Károly (1879–1927) ács, nagyváradi szociáldemokrata majd kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején földművelésügyi népbiztos. 1919 után halálraítélték, de fogolycsere révén 1922-ben a Szovjetunióba távozhatott. Kenyeres, 1982: 952.

[255] Hamburger Jenő (1883–1936) röntgenorvos, szociáldemokrata politikus, a Tanácsköztársaság idején földművelési népbiztos, 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1967: 668–669.

[256] Rabinovits József (1884–1940) aranyműves-segéd, kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején az egyesült párt egyik titkára, belügyi népbiztos-helyettes. 1919 után halálraítélték, de fogolycsere révén 1922-ben a Szovjetunióba távozhatott. Kenyeres, 1982: 455–456.

[257] Szamuely Tibor (1890–1919) szociáldemokrata majd kommunista politikus, újságíró, népbiztos. A Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos-helyettes, közoktatási népbiztos, lakásbizottság elnöke, a Frontmögötti Bizottság elnöke és a Budapesti hadseregcsoport politikai megbízottja is volt. 1919-ben emigrálni akart, a határon való elfogása közben öngyilkos lett. Kenyeres, 1982: 700.

[258] Cserny József (1892–1919) bőripari munkás, terrorkülönítmény vezetője. A Tanácsköztársaság idején terrorkülönítményt vezetett. 1919-ben letartóztatták és kivégezték.

A vesztett háború rendszerint forradalmakat hoz magával. Ezt mi is tudtuk. De ahogy Kun Béla irányította propagandáját, az mi előttünk is új volt. Ezt a hangot, ezt a gyűlölködő módszert ilyen mértékben, módon, ahogy Kun Béla felvázolta, nem tudtuk megérteni. Ezt mi nem ismertük. A legalacsonyabb ösztönökre való hatás, az öldöklésre való felhívás hiányzott a mi fegyvertárunkból. Noha mi szociáldemokraták forradalmároknak éreztük magunkat, a mi agitációnk, a mi támogatásunk mindig az elavult intézmények ellen irányult, s azok megváltoztatását forradalmi úton kívántuk elérni. Mi nem harcoltunk személyek ellen. Míg Kun Béla a szociális átalakító a sikert csak úgy látta biztosítottnak, ha a kapitalistákat, a burzsoáziát, személyükben is kipusztítják, mint ahogy likvidálja vagyonukat, elveszi, vagyis a távirodalom[259] vezető szerkezetét összetöri és helyükbe proletárokat ültet. Ez volt az ország számára Lenin koncepciója. Ezt kívánta Kun Béla is Magyarországon alkalmazni.

Ez a társadalmi gátat szakító törekvés szükségképp szembekerült a szociáldemokrata munkásság harci módszereivel. Ez volt a meggyőződésünk. De tévedtünk. Nem számoltunk azzal, hogy a harcterekről visszaözönlő katonatömegek mérhetetlen szenvedéseikért kárpótlást kerestek. Ütni, vágni akarták azokat, akik a háborút előidézték, a háborúból dús hasznot merítettek, itthon kényelmesen, jólétben éltek, míg őket a tetvek rágták, kolera tizedelte soraikat, családjukat idehaza éheztették. Ezeknek az elkeseredett embereknek a belső fájdalmát juttatta kifejezésre Kun Béla azokkal a vérforraló szavakkal, melyekkel vihart lehet előidézni, de társadalmi átalakulást nem.

De ez nem volt az egyedüli eszköz. Ott volt a másik, az a példátlan gyűlölet, amellyel Kun Béla és társai megtámadták a szociáldemokrata pártot. A vezetőket árulóknak, huligánoknak nevezték. Céljuk volt ezeknek a tekintélyét aláásni a tömeg előtt, hogy az érezze, hogy új

[259] Valószínűleg szóelírás.

vezetőkre és pártra van szüksége, ami nem lehet más, mint a kommunista párt.

Kun Béla és társai új taktikát vezettek be a tömegek megnyerésére. Ők nem a szakszervezetekben vívták meg szellemi harcukat, ahol a munkásság erős, öntudatos és ellenálló képes volt, hanem a gyári üzemekben, ahol közvetlenül igyekeztek a dolgozókra hatni, s ahol a szakszervezetek fegyelmező ereje kevésbé érvényesült.

El kell ismerni, hogy az a taktika eredményeket mutatott. Kun Béláéknak a legfontosabb volt a gyári bizalmi férfiak megnyerése. Ha ezt elérték, megnyílott előttük a gyár kapuja, és munka után gyári értekezletet tarthattak, ahol mi csak akkor tudtunk részt venni, ha valamelyik szervezett munkás közölte, hogy mikor lesz az értekezlet.

Ezeken a gyári értekezleteken elhangzott féktelen propaganda meggyengítette a termelés rendjét, aláásta a gyárvezető mérnökök tekintélyét, felfedezték, hogy ezek a vezetők mind a munkásokon élősködnek, a kapitalista a reakciót szolgálják, megérdemlik, hogy a munkásság kidobálja őket a gyárakból, mert feleslegesek.

A propaganda hatása alatt megindult a gyárigazgatók és vezető mérnökök eltávolítása az üzemekből, a munkástanácsok beiktatása termelésirányítási hatáskörrel. Ezek a munkástanácsok állandóan üzemi értekezleteket tartottak, nagy beszédek hangzottak el, ami a termelés csökkentéséhez vezetett és nem annak emelkedéséhez.

De más irányban is erőfeszítéseket tettek a kommunisták, hogy a szociáldemokrata pártot gyengítsék, a munkások szemében lealacsonyítsák, a szociáldemokrata tömegeket felőröljék. A Visegrádi utcai helységükből tüntető csoportokat küldtek ki, hogy támadják meg a napilapok szerkesztőségét. Mindaddig tüntessenek, amíg a rendőrség beavatkozik. Amikor ez megtörtént, a Vörös Újság szenzációs cikkekben írta meg a szociáldemokrata párt árulását, mert a rendőrségével megvédte

a „klerikális népbutítók" és „kapitalista rablók" szerkesztőségét. Ha a forradalmat a fejlődés útjára akarta vinni, meg is kellett védelmezni, mert ha az[260] nem forradalom, hanem ellenforradalom lett volna belőle.

Nem volt ez könnyű feladat. Emlékszem rá, hogy ebben az időben felkereste Ditz Károly[261] Budapest főkapitánya a szociáldemokrata párt vezetőit és elmondta, hogy mi folyik a kommunista pártnál a Visegrádi utcában. Közölte, hogy emberei bent ülnek a kommunista párt vezetőségében, és amiket ott elhatároznak, azt nem bírja el egy demokratikus állam sem. Itt cselekedni kell, mert az állam léte forog kockán. Mint főkapitány, a rendfenntartás főnöke, cselekedni akar, de ezt csak úgy teheti meg, ha kormányzó pártok eljárását fedezik. Kunfi magából kikelve jött a pártvezetőségi ülésre, s elmondotta, hogy összeveszett Ditz főkapitánnyal, mert azt kérte, hogy eljárhasson a Visegrádi utcai összeesküvő kommunisták ellen. Ez a legnagyobb abszurdum, mondotta, mert a szociáldemokrata párt eddig a rendőrségben a legnagyobb ellenséget látta, most meg ez a párt adjon felhatalmazást ugyanannak a rendőrségnek egy másik munkáspárt leverésére? Beláttam, hogy Ditznek is igaza van, de mi nem gyalázhatjuk meg harcos múltunkat.

A kommunisták már nem voltak ilyen szégyenlősek, mint Kunfi. Ők felbátorodtak azon, amit Kunfiról hallottak. Ekkor Kun Béla megírta Kunfinak és Garaminak, hogy ha bármit mernek is tenni a kommunista párt ellen, amikor hatalomra jönnek, kivégezteti őket.

Az üzenet megfélemlítette mindkét szociáldemokrata minisztert. Kunfiban még volt valami a romantikus forradalmárból, volt benne némi elszántság, kitartás az ügy mellett, de ez nem volt meg Garamiban.

---

[260] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

[261] Helyesen: Dietz Károly (1885–1969) jogász, 1918. október és 1919. március között budapesti rendőrfőkapitány, ő tartóztatta le 1919. februárban Kun Bélát és társait. Kenyeres, 1981: 156.

Garami a pártéletben nem volt hajlandó semmi kockázatot vállalni. Nem volt hajlandó magát egyetlen órára sem bezáratni, legkevésbé tudott azzal a gondolattal megbarátkozni, hogy Kun Béla legyen az a férfiú, aki a nyakára kötelet köttet. Ahogy a hír hozzá eljutott, azonnal megindította az akciót, hogy leteszi a kereskedelmi miniszteri tárcát és visszajön a Népszavához, mint mondotta, abból, mint főszerkesztő hasznosabb munkát tud végezni. Maga helyett engemet ajánlott, aki ismerős vagyok a minisztériumban és el tudom látni a teendőket. A pártvezetőség nem fogadta el Garami érvelését és nem járult hozzá, hogy visszavonuljon a feladatkörtől.

Garami félelme az ismeretlen veszélyektől feltüzelte a kommunistákat, és nem kevesebbre határozták el magukat, mint hogy megtámadják a Népszava szerkesztőségét. Ezt mindenki őrületnek tartotta. Erre senki sem mert volna gondolni hat hónappal ezelőtt, mert az életveszedelemmel járt. De egy vesztett háború után, amikor nemcsak a közrend, hanem az erkölcsi világrend is felbomlik, akadnak emberek, akik anyagyilkosságot követnek el; mert ha egy munkás kezet emel a Népszavára, az egyenlő az anyagyilkossággal. Erről voltunk meggyőződve mi, akik a munkásmozgalom élén állottunk.

De itt is csalódtunk. Igaz, voltak sokan, közöttük számtalan munkás is, akik eljöttek a kommunisták felhívására tüntetni a Népszava ellen, gyalázatos jelszavakat hangoztatni a szociáldemokrata párt ellen. Nemcsak tüntetésre jöttek el, hanem fegyveres támadásra, olyan cselekedetek tudatos elkövetésére, amelyeket semmiféle állam nem tűrhet meg a maga szervezetében. A Népszava szerkesztőség előtt heves összeütközés keletkezett, a munkáslapot védő rendőrség és a munkáslapot támadó kommunisták között. A kommunisták hét rendőrnek[262] az életét oltották ki revolverlövésekkel, és szörnyű botrányok

[262] Garbai is mondott gyászbeszédet a temetésükön. A hetedik rendőr 1919. áprilisban

között végződött a tüntetés. Erre betelt a mérték. A forradalmi kormány elrendelte az anarchiát szító kommunisták vezetőinek letartóztatását, Visegrádi utcai gyülekező helységük bezárását. Kun Bélát és társait a rendőrség elfogta és a gyűjtőfogházba internálta. Kun Bélát a felbőszült rendőrök a gyűjtőfogházban megverték, mert hét társuk halálát rajta akarták megbosszulni.

A szociáldemokrata párt a szakszervezetek bevonásával hatalmas tüntetést és felvonulást rendezett a kommunista párt ellen. A munkások munkaszerszámaikkal felfegyverkezve vonultak fel, hogy megvédjék az októberi forradalom eredményeit, a szervezett munkások lapját, a Népszavát, mindenféle támadás ellen. A munkások elsöprő többsége az októberi forradalom mellett nyilatkozott 1919 bevezető hónapjaiban.

A polgári sajtó egy része, de különösen Az Est című lap terjedelmes riportokat hozott a kommunista párt vezetőinek állítólagos fogházi szenvedéseiről, melyek megtévesztették a munkásokat is. Mind gyakrabban hangzott el a kívánság, hogy a bezárt kommunista vezetőket szabadon kell bocsájtani. A kommunisták igyekeztek a Munkástanácsban, szakszervezetekben hangulatot kelteni vezetőik szabadlábra helyezése érdekében. Az ideiglenes államfőnél, Károlyi Mihálynál is eljártak, hogy a foglyok szabadlábra helyezését kieszközöljék. Noha a szabadon bocsájtást nem tudták nála kieszközölni, annyit elértek, hogy a fogházban teljes mozgási szabadságuk volt és szabad levelezést folytattak párthíveikkel.

Ez az állapot a szociáldemokrata párt tömegeire nem maradt hatás nélkül, folyton szaporodott a számuk azoknak, akik a bezárt kommunista

halt bele a sérülésibe. *Népszava*, 1919. február 26., 4.; *Magyar Rendőr*, 1938. szeptember 1., 402.

vezetőkkel együttéreztek. Ebből a nézetükből nem csináltak titkot. Az egyenetlenség érzése beférkőzött a szociáldemokrata párt soraiba.

A párttagok egy része proletár-szolidaritásból nézte az ügyet. Nem látott abban semmi kivetni valót, hogy együtt érez a bezártakkal, akiknek nem volt más bűnük, nézete szerint, minthogy megöltek hét rendőrt, akiknek az a rendes foglalkozásuk, hogy a kapitalistát védjék.

Nem vették észre, hogy a rendőrség szerepe a forradalom következtében megváltozott. Mert már a rendőr munkásérdekeket is véd, sőt nem tesz egyebet, mint végrehajtja azokat a rendelkezéseket, melyeket a forradalmi kormány a közrend megóvása érdekében szükségesnek lát. Ebben a rendeltető[263] kormányban pedig ott ültek a szervezett munkásság képviselői is. S amint Ditz főkapitány magatartásából láttuk, nagyon is ügyelt a rendőrség arra, hogy a szociáldemokrata párt szempontjait is védje, mert a belügyminiszteri államtitkár az államrendőrség közvetlen főnöke. Dr. Ágoston Péter volt a szociáldemokrata párt tagja, akiről nem lehetett feltételezni, hogy a rendőrség erejét munkásellenes érdekek kielégítésére használja fel. Ilyet csak a gyűlölet érzésével telített kommunisták találtak ki.

A szervezett munkások között 1919. február havában egy új áramlat kapott erőre, a munkásság egységének a helyreállítása. Ez az áramlat kívülről jött, a szakszervezetekben gyenge visszhangot váltott ki. A kommunisták becsmérelték a szakszervezeteket, melyeket el akartak pusztítani, mert a forradalom gátló tényezőit látták bennük. A kommunisták hangoztatták, hogy a szakszervezetek, a kapitalisztikus termelő rend keretein belül reformokért küzdenek, a munkásosztály felszabadítását hátráltatják. A szakszervezeti vezetőket a kapitalisták bérenceinek nevezték, akiket a burzsoáziával együtt ki kell irtani.

[263] Helyesen: rendteremtő.

Természetes, hogy ilyen mérgezett légkörben a munkások egységének megteremtéséről a szakszervezetekben alig lehetett beszélni.

A szakszervezetek vezetőinek gyakorlott szemük volt a Visegrádi utca kommunistáinak mennyiség és- minőségszerű megítélésére. Ezekben a tömegekben felismerték a Galilei kör[264] neveltjeit, azokat a fiatal embereket, akik a forradalom segítségével látták elérhetőnek, hogy a közpályákon érvényesüljenek és az államhatalmat kezelhessék.

A Galilei kör tagjai a munkásokat befolyásolni törekedtek, hogy egységet hozzanak létre, s ily módon a bezárt kommunista vezetők nézetük szerint kiszabadulnak, és közös erővel meghódítják a szervezett munkások többségét és előkészíthetik a proletárság diktatúráját. A szabadon lévő kommunisták és a bezárt kommunista vezetők között élénk levelezés folyt ebben az ügyben. A fogságban lévő Kun Béla, a szabadon lévő Bogár Ignácnak,[265] aki a kommunisták egyik bizalmi embere volt, megírta, hogy milyen feltételek között volna hajlandó a kommunista párt a szociáldemokrata párttal összeműködni és a proletáregységet helyreállítani.

Ez a levél, amit Kun Béla Bogár Ignáchoz intézett, az akkor lejátszódó és bekövetkező eseményekben nagy szerepet játszott. Ebben a levélben a proletáregység helyreállításának ára a kommunista párt programjának, társadalomátalakító elképzeléseinek maradéktalan elfogadása volt. Tehát mindaz, ami ellen a szociáldemokrata párt küzdött, abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a magyar szervezett munkásság nem vállalkozhat olyan feladatok végrehajtására, amelyekhez nincs meg sem társadalmi, sem a szellemi felkészültsége. Kun Béla levele kézről kézre járt, mint később megtudtam, eljutott Dr. Landler Jenőhöz és

[264] A Galilei Kör 1908-ban létesített egyetemi hallgatói egyesület volt, az úgynevezett szabadgondolkodó, „ateista" értelmiségiek gyűjtőhelye 1919-ig. Csunderlik, 2017.
[265] Bogár Ignác (1876–1933) nyomdász, szakszervezeti vezető. A Tanácsköztársaság idején a Budapesti Munkástanács öttagú elnöksége és a Szövetséges Központi Intéző Bizottság tagja. Kenyeres, 1967: 232.

Weltner Jakabhoz is. A szociáldemokrata pártban voltak számosan, akik ismerték a levél tartalmát, de a pártvezetőség elé sohasem került a levél, s így nekem, aki rendkívül mértékben el voltam foglalva, nem volt tudomásom róla. Még magánkörben sem említették előttem a levél tartalmát.

Ha én ennek a levélnek a tartalmát ismerem, nem járultam volna szavazatommal hozzá sohasem, hogy ez a két párt egyesüljön, mert a kommunista politikai és forradalmi koncepció szöges ellentétben áll azzal a pragmatikus elképzeléssel, melyet a szociáldemokrata párt akkor és mindenkoron magáévá tett.

A tudományos és fejlődéses szocializmus nem egyeztethető össze az állami erőszak[266] felépített bolsevizmussal. Ez fundamentális eltérés, amit a proletáregység csak eltakar, de megoldani, szintetizálni nem képes.

5. Párizs, 1946. március 31.[267]

Kedves Perneki elvtárs,

az októberi forradalom kormánya nem tudott a cselekvés terére lépni. A kormány tagjai elméleti vagy kritikai emberek voltak, akik távol éltek az élet mindennapi problémáitól és a szavakban összefoglalt akaratukat nem tudták tettre váltani. Egy fecsegő testületté váltak, ahonnan semmi pozitív munka nem volt várható.

Kezdte Szende Pál[268] pénzügyminiszter azzal, hogy a sajtó útján nyilvánosságra hozta, hogy a kormány a történelem legnagyobb vagyonadóját fogja kivetni, hogy működését megkezdhesse. Erre a hírre a tőkések idegen értékekbe fektették vagyonukat, hogy a történelem

[266] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[267] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 492–507. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[268] Szende Pál (1879–1934) író, radikális politikus, 1918–19-ben pénzügyminiszter a Károlyi- és Berinkey-kormányokban. Varga, 1999: 388.

legnagyobb adójával szembe állíthassák a történelem legnagyobb méretű vagyoneldugását. Ilyen ötletszerű nyilatkozatokkal, a tapasztalatlanságot megmutató cselekedetekkel volt teli a kormány működése. Ami meglepően hatott, az volt, hogy gróf Károlyi Mihály, aki az egész háború alatt entente párti volt, gyakran fenyegette komoly veszedelem, hogy hazaárulás miatt letartóztatják. Különösen Vázsonyi Vilmos[269] igazságügyminisztersége alatt volt nagy a veszély, mert Andrássy Gyula[270] volt a külügyminiszter, akit zavart az a körülmény, hogy Károlyi Mihály hűtlenné vált a Habsburgok külpolitikájához, az antant mellé állt és veszélyeztette a Monarchia kedvezőbb békéjét.

Károlyi mégsem találta meg az entente hatalmaknál azt a szükséges támogatást, amit megérdemelt volna, forradalmi kormánynak tartották, amelyet először a magyar népnek a választó urnákon keresztül alá kell támasztani, és békekötésre alkalmassá kell tenni. Ez a mellőzés, ez a háttérbe szorítás, súlyosan terhelte az októberi kormányt.

Egyik oldalon az volt a baja, hogy nem merte megejteni a nemzetgyűlési választásokat a kis Magyarországon, mert félt, hogy a szociáldemokrata párt többségre jut, a másik oldalon nem tudta a kormányt elismerteti, s nem tudott nemzetközi kapcsolatokat kiépíteni. E két malomkő között őrlődött a rendszer, amikor a Vix-jegyzék bekövetkezett.

Mi volt a Vix-jegyzék jelentősége és tartalma? 1919. március 20-án d.e. 11 órakor Vix francia alezredes,[271] az entente budapesti katonai missziójának főnöke megjelent Károlyi Mihály ideiglenes államfőnél és

[269] Vázsonyi Vilmos (1868–1926) jogász, liberális politikus, igazságügy miniszter, a Tanácsköztársaság idején Bécsbe emigrált. Kenyeres, 1982: 977.
[270] Andrássy Gyula (1860–1929) legitimista politikus, miniszter. 1885-től parlamenti képviselő. Kezdetben kormánypárti politikus, majd 1905-től az Alkotmánypárt vezére. 1906 és 1910 között belügyminiszter, 1918. októberben külügyminiszter. 1919-ben az Antibolsevista Komité egyik vezetője. Kenyeres, 1967: 34.
[271] Fernand Vix (1876–1941) francia katonatiszt, az első világháború után az antant budapesti katonai misszió jának vezetője volt.

átadta neki Lobit[272] francia tábornok, a Magyarországot megszálló francia csapatok főnökének egy jegyzékét, mely a magyar és román hadseregek között az összeütközések elkerülése miatt egy 5 kilométer szélességű semleges zónát jelölt meg. Ezt a semleges témát[273] a békekonferencia jóváhagyta.

A semleges zóna területén a közigazgatás a magyar hatóságok kezében marad a jegyzék szerint, ami azt mutatta, hogy a semleges terület és környéke véglegesen még nincs rendezve. Ez a békekonferencia elé tartozik. A jegyzék egész szövege a végrehajtás módozatait írja körül. Sehol egy árva szó nincs arról, hogy ezek a most újra kijelölt demarkációs vonalak végleges határvonalak lettek volna.

Nagyon valószínűtlennek látszik, hogy egy alárendelt közeg, mint amilyen Vix alezredes volt, akinek a feladata csak a jegyzék átnyújtására terjedt ki, olyan személyes ízű magyarázatot fűzött volna a jegyzékhez, amely a jegyzék tartalmával ellenkezett. Ha pedig ilyen magyarázatot adott, annál lesújtóbb Károlyira, hogy a szóbeli kiegészítést nem utasította vissza. Az államfőnek tudni kell, hogy egy jegyzéket tartalma szerint kell megítélni és nem aszerint, hogy magánbeszélgetésben milyen szavak hangzanak el a közvetítést végző ajkáról.

De amikor Károlyi Mihály államfő Vix alezredest értesíti a kormány elutasító álláspontjáról, egy szóval sem említi, hogy a jegyzék semleges zónája végső politikai határnak van minősítve, hanem csak azt említi, hogy a jegyzéket a kormány nem hajtja végre, mert nem vállalja felelősséget, ami ebből adódik.

Csakhogy az októberi kormány válsága abból indult ki, hogy a Vix-jegyzék végleges határokat jelent, és Károlyi Mihály ideiglenes

[272] Paul de Lobit (1860–1938) francia tábornok, 1918. november 11-től a Keleti Francia Hadsereg, későbbi nevén francia Magyarországi Hadsereg ideiglenes parancsnoka.
[273] Helyesen: zónát.

államfő, a Nemzeti Tanács délutáni ülésén ebből a szemszögből vizsgálta az ügyet. Ez a körülmény ragadta arra a nyilatkozatra, hogy megérti Széchenyi István helyzetét, hogy megőrült, tépelődve a haza sorsa felett. Most ő is hasonló pillanatokat él át, jelezve a kormány válságát.

Én itt is amellett foglaltam állást, hogy a kormánynak a helyén kell maradni, nem szabad a helyét elhagyni, a jegyzék végrehajtását, ha a kormány nem tudja végrehajtani, kérjen rá újabb határidőt, húzva a dolgot, amíg lehet. Ezt a jegyzéket ellenforradalmi szempontból gyártották, vagy ha nem nagyon kedvez az ellenforradalomnak, éppen ezért nem szabad az októberi forradalom kormányának megfutamodni előle, hanem mindent el kell követni, hogy ezt az akadályt elhárítsuk.

A kormány bomlását már feltartóztatni nem lehetett. A polgáriak menekültek a léket kapott hajóról, abban a hiszemben tették azt, hogy átvészelik az időket és később bölcsen és megpihenten, hamvaiból új életre kelnek.

A bomlást támogató miniszterek között volt Garami Ernő is, aki a szociáldemokrata pártot képviselte. Március 20-án este megtartott ülésen referált a pártvezetőségnek a politikai helyzetről és azonnali állásfoglalást követelt. Javasolta, hogy a párt vonuljon ki a kormányból, ne törődjön azzal, hogy mi történik utána. Vegyék át a kommunisták a hatalmat, akik három hét múlva úgyis megbuknak. A kommunisták bukása után lehet róla szó, hogy a párt újból bekapcsolódjon a politikába. Mindannyian el voltunk képedve. Ez a forradalom cserbenhagyását jelenti, még ennél is többet, a forradalom elárulását. Garamit nem érdekelték az indokok, csak az, hogy minél hamarabb lerázhassa magáról a kormányzással együtt járó felelősséget.

Újból én kerültem szembe Garamival. Most is rámutattam arra, hogy nézetem szerint nincs ok a kormány lemondására. A Vix-jegyzéket halasztani vagy szabotálni kell. A kormányból való kivonulás azt jelenti,

hogy a saltereket[274] minden szakszervezetben le kell húzni, munkátlanok részére segélyeket nem lehet fizetni. Miből tartsák fenn magukat a munkások? Ezt a munkások nem értik meg, mert mi röviddel ezelőtt a kormányba való részvétel szükségességét hangoztattuk.

De a kormányból való kiválás nem jár azzal a konzekvenciával, amit Garami vár, hogy a kommunisták átvéve hatalmat, három hét múlva megbuknak. Egy bizonyos, hogy a gazdátlan hatalmat a kommunisták magukhoz ragadják. Miért ne tennék? De mi, a szociáldemokrata párt leszünk az elsők, akit feloszlatnak, vezetőit elfogják és a proletárdiktatúrát kikiáltják, a polgári pártokat szétverik és terrorrendszerükkel mozdulatlanságban tartják.

Ehhez a művelethez sok szociáldemokrata munkást is megkapnak, akik a kapitalizmus rendszerét még ilyen áron is hajlandók elpusztítani. Hiú reménység volna ez, s eljárásunkat meg se tudnánk indokolni a hozzánk tartozó munkások előtt.

Garami javaslatával szemben megújítottam régebbi felfogásomat és azt indítványoztam, hogy ha a koalíciós kormányrendszert megmenteni nem lehet, mert a polgáriak nem hajlandók a Vix-jegyzéket végrehajtani, úgy a szociáldemokrata párt vegye át a kormányt egyedül, és igyekezzünk békét teremteni a kommunista párttal, győzzük meg őket arról, hogy nekik is jobb, ha mint ellenzéki párt bírálatot gyakorolhatnak a szociáldemokrata párt kormányzása felett az új Nemzetgyűlésben és eszméiket szabadon terjeszthetik csakúgy, mint a többi pártok. A kommunisták bírálják, de meg nem akaszthatják a kormányzást.

A pártvezetőség hosszas és szenvedélyes vita után az én álláspontomra helyezkedett. Elfogadta az elvet, hogy a koalíciós kormányt tiszta szociáldemokrata kormány váltja fel, de ennek az elgondolásnak fundamentális tétele a kommunista párttal való barátságos megegyezés,

[274] Salter (utcanyelv): pozíció, munkahely.

s egy bizottságot kell kiküldeni, amelyik a kommunista párt vezetőjével felveszi az érintkezést. A tárgyaló bizottságba kiküldték: Weltner Jakabot, Kunfi Zsigmondot, Landler Jenőt, Pogány Józsefet,[275] akik a gyűjtőfogházban felkeresték a fogságban lévő kommunista vezetőket, Kun Bélát, Vágó Bélát, Lukács Györgyöt,[276][277] Bélát[278] és mindazokat, akik ott tárgyalásra illetékesek voltak.

Ez a megbeszélés, miként a pártvezetőség tudomására jutott, már a kezdetén pártunkra hátrányosan indult. Weltner azzal kezdte, hogy a kormányrendszer csődbe jutott és a kommunista párt politikai elgondolása győzött. Vagyis azért jöttünk, mondotta, hogy veletek megállapodásra jussunk. Kun Béláékat meglepte ez a kijelentés, s azonnal nyeregben érezték magukat és a részleteknél mindig többet követeltek. Itt már nagy szerepet játszott Kun Bélának Bogár Ignáchoz írott levele és az abban foglalt kommunista célkitűzések.

A tárgyalások azzal az eredménnyel végződtek, hogy a mai koalíciós kormány helyébe szociáldemokrata kormány lép, amelyik proklamálja a proletariátus diktatúráját, a két proletárpárt között egységet hoz létre és munkáshadsereget szervez. A választások elmaradnak. Az jutott a pártvezetőség elé szóbeli jelentés keretében, a tárgyalások még folynak.

Ez a töredékjelentés alkalmat adott a pártvezetőségi ülésen Garami Ernőnek arra, hogy megállapítsa, hogy a szociáldemokrata párt nem mehet együtt a kommunista párttal, hogy az egy túllicitáló destruktív párt,

[275] Pogány József (1886–1939) újságíró, szociáldemokrata majd kommunista politikus, a Károlyi- és Berinkey-kormány alatt államtitkári rangban kormánybiztosként a Katonatanács elnöke. A Tanácsköztársaság idején hadügyi-, külügyi-, később közoktatásügyi népbiztos. 1919-ben Bécsbe, majd Moszkvába emigrált. Kenyeres, 1982: 424–425.

[276] Lukács György (1885–1971) filozófus, irodalmár, kommunista politikus, népbiztos. A Tanácsköztársaság idején közoktatásügyi népbiztos-helyettes, majd népbiztos, később a Vörös Hadsereg politikai biztosa. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1981: 484–485.

[277] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

[278] Valószínűleg Szántó Béla.

míg a mi pártunk egy konstruktív párt. Íme, máris a kommunista párt diktálja a tempót, már rákényszeríti a szociáldemokrata pártot diktatórikus módszerekre, olyan országban, ahol még a demokrácia megvalósítása is forradalmi cselekedet.

Garami ezen az ülésen is amellett érvelt, hogy a párt álljon félre, ne vegyen részt a kormányzásban, jöjjön, aminek jönnie kell. Ha a pártvezetőség magáévá teszi ezt a javaslatot, úgy ő kilép a szociáldemokrata kormányból.

Jellemző az akkori izgalmas időkre, hogy sem Garami, sem a többi vezetőségi tag nem gondolt arra, hogy itt a szociáldemokrata párt létéről vagy megsemmisüléséről van szó, amiben a végső szót nem a pártvezetés, hanem erre a célra összehívott országos pártgyűlés hivatott kimondani. Hogy erről a szörnyű izgalomban megfeledkeztünk, abban tetemes része Garaminak volt, akinek semmi más nem volt fontos, csak a menekülés a miniszteri felelősségtől.

A tárgyban minden pártvezetőségi tagnak állást kellett foglalni, és mellette vagy ellene szavazni. A többség magáévá tette, hogy a két párt egyesüljön és proklamálják a proletárdiktatúrát, és vörös hadsereget szervezzenek.

Hogy ilyen határozat a szociáldemokrata párt ülésén keresztül mehetett, onnan van, hogy a csepeli Weisz Manfréd gyár munkásai a befutott jelentések szerint csatlakoztak a kommunista párthoz. Ennek a gyárnak a munkásai képezték a szociáldemokrata párt elitcsapatát. Más üzemek munkásai is hozzájuk alkalmazkodtak. Ez gyakorlatban azt jelentette, hogy óráról órára növekedett a kommunisták tábora, a szociáldemokratáké ugyanilyen mértékben apadt.

Engem az a körülmény nyugtatott meg az izgalmak között, hogy szociáldemokrata kormány alakul, és ez a proletárdiktatúrát emberséges

szellemben alkalmazza. Általában olyan politikát követ, mely a szocializmusnak barátokat és nem ellenségeket szerez.

Még egy további szempont is befolyásolta elhatározásomat, az, hogy mellettem ült a szakszervezeti tanács titkára Jászai Samu,[279] akit megkérdeztem, hogy megítélése szerint mi volna a legalkalmasabb kivezető út ebből a kétségbeejtő helyzetből? Jászai azt válaszolta: Minden késő van! Egyelőre az a helyes megoldás, ha egy szociáldemokrata kormány alatt[280] átjutunk a krízisen és meglátjuk, hogy nemzetközi méretekben milyen lesz a munkásosztály állásfoglalása? Nem[281] tudunk megállani, de ha a környező államok szintén átalakulnak, nyert ügyünk van.

A szociáldemokrata párt határozata alapján intézkedni kellett, hogy a fogházban lévő kommunisták még aznap kiszabaduljanak, hogy a legfontosabb politikai határozatokban részt vegyenek. Károlyi Mihály ideiglenes államfőt informálta Kunfi Zsigmond, aki utasította az ügyészséget, hogy Kun Bélát és társait még azon a napon szabadlábra helyezzék.

Délután 4 órakor pártválasztmányi ülést tartottunk, ahol a pártszervezetek bizalmi férfiai előtt ismertettem a pártvezetőség álláspontját. A bizalmi férfiak valamennyien megjelentek; a pártvezetőségi tagok közül azok, akik nem voltak elfoglalva a fogházban folyó tárgyalásokkal. A bizalmi férfi testület hangulata nyomott volt. Egyes részletekről már informálva voltak, s az nem lelkesítette őket. Már azt is tudták, hogy Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter kilépett a szociáldemokrata pártból a pártvezetőség határozata miatt.

[279] Jászai Samu (1859–1927) lapszerkesztő, képviselő, szociáldemokrata, szakszervezeti politikus. Varga, 1999: 395–396.
[280] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[281] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

De észrevettem, hogy én sem tudok az ügy mellett úgy érvelni, miként azt tőlem megszokták. Idegeimen éreztem, hogy itt egy kényszerhelyzet van, amelyből még megszámlálhatatlan kellemetlenségek keletkeznek. Mint az alvajárók, kénytelenek vagyunk szakadék felett járni, s nem tudjuk, hogy és mikor zuhanunk a mélybe. Közöltem a bizalmi férfiakkal hogy este 7 órakor a Munkástanács is összeül, hogy döntsön a pártvezetőség javaslata felett. A vitára tehát kevés idő van, de véleményünket mégis nyilvánítani kell, mert ez döntő lehet a pártvezetőkre is. Itt sem volt még a kezemben konkrét megállapodás, ami a fogházban folyt tanácskozások eredményét összefoglalta. A hírhozó közölte velem, hogy remélik, hogy a Munkástanács ülésén már átadhatják az aláírt okmányt. Addig csak az alapelvek indokolásával terjesszem elő a pártvezetőség álláspontját.

A pártválasztmányi ülésen kétrendbeli elutasítás hangzott el a pártvezetőség javaslata ellen. Az egyik elutasító volt Peyer Károly,[282] a másik Dr. Roth Ottó[283] Temesvárról. Mindkettő Garami álláspontját osztotta, veszedelmet láttak abban, hogy a párt feladja eddig vallott demokratikus politikáját és behelyettesíti a proletárdiktatúrával, melyet sem elméleti, sem gyakorlati alapon nem ismer. A pártvezetőség álláspontját magáévá tette a pártválasztmány.

Este 7 órakor az új városháza termében gyűlt össze a Munkástanács. A szociáldemokrata pártnak az volt a törvényhozó testülete. Az idegek itt is robbanásig voltak feszülve. A terem és karzatok zsúfolva voltak.

[282] Peyer Károly (1881–1956) géplakatos, szociáldemokrata politikus, miniszter, 1919-ben a Peidl-kormány belügyminisztere, az 1921-es Bethlen–Peyer paktum szociáldemokrata aláírója. Kenyeres, 1982: 414.
[283] Roth Ottó (1884–1956) jogász és szociáldemokrata politikus, az 1918–1919 között fennállt Bánáti Köztársaság egyik alapítója. Kuti, 2002: 302.

Preisz Mór[284] elnök nyitotta meg az ülést: történelmi események szólították ma ide a Munkástanács tagjait – mondotta. Mindenki érzi, hogy nemcsak Magyarországra, hanem az egész világra nézve jelentőséges [sic!] határozatra van szükség. A napirendet – mondotta az elnök – Garbai Sándor ismerteti. Hallgassák meg!

A történelem új fejezete előtt állunk, mondottam én. A magyar politikában a pártvezetőség és pártválasztmány új állásfoglalást javasol. Azt hittük, hogy a győző entente hatalmak a demokráciát komolyan veszik. Ebben csalódtunk. Az októberi forradalom kormányának ma esti 6 óráig választ kellett adni az entente hatalmaknak arra, hogy nemcsak az eddigi, hanem új magyar földterületek elszakításába is belenyugszik, végleges határnak ismerjen el olyan demarkációs vonalat, mely Szatmár, Nagyvárad városokat metszi át.

A kormánynak határozni kellett, hogy mit tegyen? Egyértelműen úgy döntött, hogy az entente-nek ez újabb elhatározását visszautasítja. Nem fogadja el. A kormány leköszönt, s most a mi kötelességünk, hogy abban az országos jelentőségű kérdésben állást foglaljunk. A demokratikus nyugati államoktól igazságos és demokratikus békét vártunk. Ehelyett diktatórikus parancsokat kaptunk.

Mi sem tehetünk egyebet, minthogy politikai módszereinken változtatunk, amit nem kaptunk meg a demokratikus nyugattól, azt megkíséreljük megkapni a dikta[285] kelettől. Az entente hatalmak kényszerítenek erre az útra. Polgári kormány nem jöhet. Nem tudja más betölteni ezt a nehéz hivatalt, csak a szociáldemokrata párt. Meg kell teremtenünk a szocialista kormányzást. Kihirdetjük a proletárdiktatúrát. Új eszközökkel, új módszerekkel kívánunk harcba szállni. Munkánk csak akkor lehet eredményes, ha megteremtjük a szociáldemokrata és

[284] Helyesen: Preusz Mór (1883–1944) szakszervezeti titkár, politikus, 1918. novembertől a Budapesti Munkástanács egyik vezetője. Kenyeres, 1982: 441.
[285] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

kommunista pártok között a békét. Ebben az esetben felajánljuk az orosz-szovjet hatalomnak a magyar nép testvéri szövetségét.

Referátumom közben nyújtotta át nekem Weltner Jakab a fogházban megállapított és mindkét párt részéről aláírt megállapodást: a két párt teljes egyesülését határozták el, az új párt neve Magyarországi Szocialista Párt, a kormányhatalom vezetésében a kommunisták képviselői is részt vesznek. A párt a proletárdiktatúrát[286] és azt a Munkás-, paraszt-, és katonai tanácsok gyakorolják. A kormány megszervezi a proletárság hadseregét. A legteljesebb és legbensőbb fegyveres és szellemi szövetséget köt a kormány az orosz-szovjet kormánnyal. A nemzetgyűlési választások elmaradnak. Budapest, 1919. március 21. A két párt aláírása. Ezt a hozzám juttatott megállapodást elolvastam és tomboló lelkesedést váltott ki a tanácsból…

Pogány József a Katonatanács nevében tudatta, hogy a katonák egyhangú lelkesedéssel állanak a magyar[287] mellé.

A Munkástanács viharos ünneplő lelkesedéssel egyhangúlag fogadta el a határozati javaslatban foglalt megállapítást. Új magyar történelem kezdődött.

Bokányi Dezső tartott megkapó záróbeszédet, amelyben a fegyelemre hívta fel a munkástömegeket. Ezzel befejeződött az a történelmi jelentőségű Munkástanács ülés, amelyen Magyarország további sorsán döntő határozatot hoztak. Ezzel még a pártvezetőség számára nem fejeződött be a napi munka, mert azonnal össze kellett ülnünk, hogy a kommunista párt kiszabadult vezetőivel egyetértésben az új kormány listáját összeállítsuk. Erre az egységesítő ülésre már lehangoltan mentem el, mert a fogházban kötött megállapodás eltérő volt. Ezektől az alapelvektől, amelyeket a pártvezetőség előzetesen elfogadott, és amelyek

[286] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[287] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

alapján én referáltam. Ingerült voltam, mert mind jobban kezdett előttem kibontakozni hogy Garaminak[288] van, itt a kommunista párt túlzó politikája, féktelen demagógiája diktálja a tempót és Weltner, Kunfi és mások is valami megmagyarázhatatlan nyomás alatt vannak, hogy ezekkel a szélsőséges emberekkel szemben képtelenek a párt erejének megfelelő eredményt elérni.

De már nyakig benne voltunk a dologban, s így nem volt más hátra, mint hogy elmentem az ülésre, amely a párttitkárság helyiségében éjjel 11 órakor kezdődött. Ott már együtt voltunk és vártunk. A kommunisták egyszerre érkeztek. Voltak vagy húszan. Amikor leültek a székekre, alkalmam nyílott megfigyelni ezeket embereket, nem fedeztem fel bennük az erőnek, külsőnek, képességnek azt a mértékét, ami Magyarország kormányzásához, mint minimum elengedhetetlenül szükséges. A mieink: Garami, Kunfi, Böhm,[289] Peidl,[290] Ágoston messze ezek felett állottak.

Sokan voltak a kommunisták között, akiket személyükben nem ismertem. Új erők voltak. Ki tudja, honnan és mi okból csapódtak ehhez[291] mozgalomhoz? Itt voltak. Tehát számolni kellett velük.

A vita megindult közöttünk. A kérdés az volt, hogy nevezzük meg a kormányt? A megegyezés az volt, hogy a miniszteri rendszer megszűnik. Kormányzótanács alakul. Az egyes minisztériumok Népbiztosságok lesznek. A Népbiztosságokat nem egyes népbiztosok, hanem

[288] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

[289] Böhm Vilmos (1880–1949) műszerész, szociáldemokrata politikus, államtitkár, népbiztos, diplomata. A Berinkey-kormányban hadügyi államtitkár, majd hadügyminiszter, a Tanácsköztársaság idején szociális termelési, majd hadügyi népbiztos, később a Vörös Hadsereg főparancsnoka, majd bécsi nagykövet. 1919-ben emigrált, majd 1946-tól nagykövet több skandináv országban. Kenyeres, 1967: 258–259.

[290] Peidl Gyula (1873–1943) nyomdász, szociáldemokrata politikus. A Berinkey-kormány munkaügyi és népjóléti minisztere, ellenezte a Tanácsköztársaságot. 1919. augusztus 1-jétől 6-ig az ún. szakszervezeti kormány miniszterelnöke. 1919-ben emigrált, de hazatért. 1922-től 1931-ig parlamenti képviselő. Kenyeres, 1982: 385.

[291] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

népbiztosokból álló direktóriumok intézik. Így az ellenőrzés könnyebb, a munka menete gyorsabb. A Népbiztosságok élén mindenütt szociáldemokraták lesznek, csak a külügyi népbiztosság élén lesz Kun Béla. Ez az orosz-szovjet kormány miatt fontos. A népbiztos-helyettesek hármas csoportot képeznek, ugyanolyan joguk van, mint a vezető népbiztosnak. Minden ellenérv eltörpült, mert észrevehető volt, hogy az én szociáldemokrata elvtársaim közül is többen vannak, akik szélsőségben kezdtek versenyre kelni a kommunistákkal.

Rátért a vezetőség a Kormányzótanács elnökének kijelölésére. Kun Béla felállt és engem javasolt elnöknek. Indoka, Garbai munkás, nem zsidó, szociáldemokrata, gyakorlott az elnökségben. Mi kommunisták is támogatjuk.

Ezt az alkalmat ragadtam meg, hogy kivonjam magam a megalakuló Kormányzótanácsból. Hivatkoztam arra, hogy én az építési feladatoknál hasznosabb munkát végzek a közösség számára, mintha a Kormányzótanács elnöke lennék. Helyettem Bokányi Dezsőt ajánlottam, aki erre alkalmas és régi, jóhangzású neve van. Visszavetették. Azon indokkal, hogy engem már két párt egyhangúlag jelöl, köteles vagyok az elnökséget elfogadni. Elfogadtam a jelölést. Pártfegyelem. Megválasztásom után összeállítottuk a Kormányzótanácsot. Nevek és Népbiztosságok szerint.[292]

Elnök: Garbai Sándor

Belügy: Landler Jenő, helyettese Vágó Béla

Pénzügy: Varga Jenő, helyettese Székely Béla[293]

Oktatásügy: Kunfi Zsigmond, helyettese Lukács György

[292] Összekeverte a hadügyi és az igazságügyi népbiztosokat és a helyetteseket. Helyesen: igazságügyi: Rónai Zoltán, helyettese: Láday István; hadügyi: Pogány József, helyettese: Szántó Béla.

[293] Székely Béla (1889–1939) szociáldemokrata majd, kommunista politikus, népbiztos. A Tanácsköztársaság idején pénzügyi népbiztos-helyettes, majd népbiztos. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1982: 730.

Népjólét: Bokányi Dezső, helyettese Fiedler Rezső[294]

Kereskedelmi: Landler Jenő, helyettese Rákosi Mátyás[295]

Hadügy: Rónai Zoltán,[296] helyettese Láday István[297]

Szocializálás: Bőhm Vilmos, helyettese Hevesi Gyula[298]

Földmunkás: Csizmadia Sándor,[299] Vántus Károly, Nyisztor György,[300] Hamburger Jenő

Külügy: Kun Béla, helyettese Ágoston Péter

Közélelmezés: Erdélyi Mór,[301] helyettese Illés Arthur[302]

Németügy: Kalmár Henrik[303]

---

[294] Fiedler Rezső (1889–1934) szociáldemokrata majd, kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején munkaügyi- és népjóléti népbiztos-helyettes, majd hadügyi népbiztos. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1967: 509.

[295] Rákosi Mátyás (1892–1971) szociáldemokrata majd, kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején kereskedelmi népbiztos-helyettes, majd szocialista termelési népbiztos. Harcolt a Vörös Hadseregben. 1919-ben emigrált, de 1924-ben hazatért, 1925-ben letartóztatták és elítélték. 1940-ben a Szovjetunióba engedték. 1944 után kiépült kommunista rendszer meghatározó alakja volt 1956-ig. Kenyeres, 1981: 641–642.

[296] Rónai Zoltán (1880–1940) jogász, szociáldemokrata politikus. A Berinkey-kormányban munkaügyi és népjóléti államtitkár, a Tanácsköztársaság időszakában igazságügyi népbiztos, később belügyi népbiztos-helyettes. A Peidl-kormányban belügyi államtitkári pozíciót ajánlottak fel neki, de nem fogadta el. 1919 után emigrált. Kenyeres, 1982: 534–535.

[297] Láday István (1873–1936) jogász, író, népbiztos. A Tanácsköztársaság idején igazságügyi népbiztos-helyettes, majd népbiztos. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1967: 12.

[298] Hevesi Gyula (1890–1970) vegyészmérnök, kommunista politikus, népbiztos-helyettes. A Tanácsköztársaság idején szocialista termelési népbiztos-helyettes, majd népbiztos. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1981: 306–307.

[299] Csizmadia Sándor (1871–1929) szociáldemokrata politikus. A Károlyi-kormánynál földművelésügyi államtitkár. A Tanácsköztársaság idején földművelésügyi népbiztos. 1920 és 1922 között parlamenti képviselő. Kenyeres, 1967: 319.

[300] Nyisztor György (1869–1956) szociáldemokrata majd, kommunista politikus, a Tanácsköztársaság idején földművelésügyi népbiztos. 1920-ban a népbiztosok perében elítélték, majd a Szovjetunióba távozhatott. Kenyeres, 1982: 308–309.

[301] Erdélyi Mór (1877–1929) szociáldemokrata politikus. 1918-ban a Károlyi-kormányban közélelmezési kormánybiztos. A Tanácsköztársaság idején közellátási népbiztos. A Peidl-kormányban közellátási államtitkár. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1967: 436.

[302] Illés Arthur (1878–1960) szociáldemokrata, majd kommunista politikus, népbiztos. A Tanácsköztársaság idején közélelmezési népbiztos-helyettes, majd népbiztos. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1981: 327–328.

[303] Kalmár Henrik (1870–1931) nyomdász, szociáldemokrata politikus.

Ruszinügy: Szabó Oreszt[304]

A Kormányzótanács összeállítása után Kunfi kifogást emelt aziránt, hogy a népbiztosok között sok a zsidó.[305] Ez a körülmény, mondotta, rossz benyomást tesz a magyar közösségre. Ezt az arányt csökkenteni kell, mert 28 népbiztos közül 20 a zsidó. Kunfi megjegyzése megdöbbenést keltett, de a többség úgy érvelt, hogy ezt a szempontot csak később lehet honorálni. Egyelőre induljon meg a munka a kijelöltekkel. Az új Kormányzótanács megállapodott, hogy a rend és béke fenntartása érdekében statáriumot hirdet és a szeszesitalok kimérését azonnal beszünteti. A proklamációkat azonnal közreadta.

Megállapodott a Kormányzótanács, március 22-én a minisztériumokat átveszi, és minden népbiztos a maga és helyettese ügykörét megállapítja, és a munkát megkezdik. Az elnököt megbízták, hogy az általa helyesnek tartott időpontban hívja össze a Kormányzótanács ülését, hogy a munkaprogramot együttesen megbeszéljük. A szociális forradalom elindult.

Károlyi Mihály az októberi forradalom ideiglenes államfője proklamációt intézett Magyarország népéhez, amelyben megindokolja, hogy miért tartotta szükségesnek az államvezetésről való lemondását. A proklamációjában így írt: „Én, mint a Magyar Népköztársaság ideiglenes elnöke, a párizsi békekonferencia ezen határozatával szemben a világ proletariátusához fordulok igazságért és segítségért, lemondok és

A Tanácsköztársaság idején németügyi népbiztos. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1967: 846.

[304] Szabó Oreszt (1867–1939) jogász, politikus. 1918. decembertől a Károlyi-kormányban a ruszinokhoz rendelt kormánybiztos, majd miniszter. A Berinkey-kormányban ruszka-krajnai miniszter. A Tanácsköztársaság idején felajánlott népbiztosságot elutasította, visszavonult a politikától.

[305] Állítólag Garbai is tett erre célzást, amikor ezt mondta az alakuló ülésen: „*Felemlítette a pogromot s felhozta, hogy az csak ellenforradalmi jelszó, konstatálja, hogy az elmúlt rezsim nem mert nyúlni a zsidó nagykereskedőkhöz, hanem engedte nyúzni a népet, s ha uralomra kerül, tovább fogja azt enged ni nyúzni, úgy állította be, hogy a zsidóság szereplése a forradalomban az ifjú zsidók forradalma az öreg zsidók ellen*". Vörös, 2019: 922.

átadom a hatalmat Magyarország népei proletariátusának". Károlyi Mihály.

Itt a munkásosztály nem ragadta erőszakosan magához a politikai hatalmat, hanem arra illetékes tényezőktől, azok szabad akaratnyilvánítása alapján átvette. Nem zendülésről, hanem alkotmányos eljárásról volt szó.

Erre mutat a lelépő koalíciós kormány tagjainak március 21-én tett nyilatkozata is, amelyet Buza Barna távozó polgári miniszter[306] juttatott kifejezésre, mondván: az volt a meggyőződésünk, hogy a mostani helyzetben teljes egység kell és szükségesnek tartottuk, hogy az ország legnagyobb pártja vegye át a hatalmat, amelyben a tömeget megbíznak, és hadsereggel rendelkezik.

Természetesen teljes erőnkből támogatni fogjuk a szocialista kormányt, amely a szociáldemokrata és kommunista párt megegyezése alapján alakul, hogy az országot megvédelmezhesse. Az egész polgárságnak kötelessége, hogy a proletárok kormányát legőszintébb támogatásban részesítse.

Ezek az elmondott szavak igazolják, hogy 1919. március 21-én a magyar demokratikus forradalom, a szociális forradalom egy korai fázisába lépett.

[306] Buza Barna (1873–1944) jogász, polgári politikus, 1918. október 31-től 1919. március 21-ig a Károlyi- és a Berinkey-kormány földművelésügyi minisztere. Kenyeres, 1967: 280.

6. Párizs, 1946. április 6.[307]

Kedves Perneki elvtárs,

a Kormányzótanács tagjai, a közös pártvezetőségi ülésen kijelölt népbiztosai 1919. március 22-én átvették a minisztériumokat. Az átvétel mindenütt zavar nélkül ment végbe.

Én a miniszterelnökséget vettem át. Az elnökségi osztály vezetője telefonon megkeresett, hogy az elnökségi autót utánam küldhesse. Herceg Géza[308] újságíró jött be az autóval, hogy felkísérjen az elnökségre. Ott már vártak a tisztviselők, hogy a hivatalba lépésem alkalmából üdvözöljenek.

A hivatal vezetője beszélt a tisztviselők nevében, és mint ilyenkor szokás, biztosított a tisztviselők támogatásáról. Nem vontam kétségbe őszinteségét. Ismertem a tisztviselői kar egy részét. Mint miniszteri hatáskörben felruházott lakás- és építésügyi kormánybiztos hivatali kapcsolatban voltam velük.

Válaszomban megmondtam, hogy új politikai irányzatot jelent ez a változás. Sokban eltérő attól, amit a tisztviselők megszoktak. Jönnek idők, amikor gazdasági téren is változtatásokat eszközlök, mert ezt megkívánja a magyar nép jólétének érdeke. Ezek a jogi, politikai, mezőgazdasági újítások megfelelő és megértő tisztviselői kart igényelnek. Enélkül gyakori zökkenéseket élnénk át. Erre az átértékelődésre módot akarok adni a régi tisztviselőknek. Nem váltok le senkit, amíg az új iránytűt szeretettel szolgálja, amíg tanulni és támogatni akar. Nem kényszerítek senkit, hogy lelkiismerete ellenére bennünket szolgáljon, aki így gondolkodik, jelentkezzék nálam, hogy nem támogathat és én felmentem

[307] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 507–522. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[308] Herczeg Géza (1888–1954) író és újságíró, miniszteri tanácsos, A Nap, a Magyar Hírlap, később Az Újság munkatársa. 1918-ban a Károlyi-kormány sajtófőnökeként dolgozott, 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1967: 708.

kötelezettségei alól. De aki munkára vállalkozik, az teljesítse kötelességét, ne szabotáljon, mert ezzel aláássa a tisztviselői becsület fogalmát. Azzal szigorú leszek.

Nagy öröm volt a tisztviselők között, mert úgy hallották, hogy a tisztviselők összességét le akarom váltani. Amikor visszavonultam az elnöki szobába, jelentkezett nálam egy fiatal, szőke, simára borotvált és fésült ember Bárczai [sic!] Bárczy István[309] miniszteri titkár, akit az Esterházy Móric[310] miniszterelnöksége idején ismertem meg, Vázsonyi Vilmos igazságügy miniszter lakásán.

Bárczy azt mondotta: elnök úr, élni kívánok azzal a joggal, amit a tisztviselők számára biztosított. Legyen meggyőződve, hogyha Önt személyében kellene szolgálom, egy percig sem haboznék, hanem teljesíteném kötelességemet. De a rendszert, amely most van indulóban, nem tudom szolgálni. Más légkörben nőttem fel, más fogalmaim vannak államról, politikáról, nemzetekről, emberekről, mint ennek a rendszernek, s így nem tehetek egyebet, mint arra kérem, adjon nekem szabadságot, hogy hivatali teendőmtől visszahúzódhassak és tanulmányaimat befejezhessem. Meggyőződésem és lelkiismeretem ellenére nem tudnék dolgozni. Ez Önnek sem volna előnyös. Nem akarok kellemetlenségeket. Bárczy Istvánt egyhavi szabadságra engedtem el azzal, hogy annak leteltével jelentkezzék nálam, hogy megtudjam mi az álláspontja a továbbiakra.

Bárczy távozása után a ház gondnoka keresett fel, hogy mikor kívánom elfoglalni a miniszterelnöki lakást. A lakás elő van készítve, minden rendben van, tessék megnézni elnök úr, átvenni és beköltözni. Ekkor jutott eszembe, hogy a miniszterelnök természetben lakást is kap,

[309] Bárcziházi Bárczy István (1882–1952) miniszterelnökségi titkár, majd 1919-től államtitkár. Kenyeres, 1967: 115.
[310] Esterházy Móric (1881–1960) nagybirtokos, miniszterelnök. 1906-tól tagja a parlamentnek. Kormányt alakított, amely 1917. június 15. és 1917. augusztus 23. között működött. Kenyeres, 1967: 450.

ami bizonyára személyzettel és felszereléssel van kapcsolatban. Elhatároztam, hogy megtekintem a lakást és majd dönteni fogok, hogy mit csináljak. A feleségem véleményét is meg kell hallgatnom.

A gondnokkal együtt végigmentem a lakáson, amelynek ablakai a főtérre nyílottak. A berendezés valóban meglepő. Minden darabjában[311]. A hálószobában egymás mellett volt a két ágy, ahol a változó miniszterelnökök pihenték ki politikai fáradalmaikat. Önkéntelenül elmosolyodtam. Gróf Tisza Istvánra[312] gondoltam, aki nem is olyan régen ebben a szobában aludt. Íme, alig néhány hónap, már én vagyok a soron, a forradalom jogán. Kezdett kiformálódni bennem a gondolat, hogy nem jövök ide lakni. Sem a lakást, sem a konyhát, sem a személyzetet nem tudom tartani, ehhez az a fizetés, amit a forradalom nekem adhat, nem elegendő, a magam vagyonából pedig nem pótolhatom a hiányt ezen egyszerű oknál fogva, mert vagyonom nincs. Feleségem másnap hasonló eredményre jutott. A személyzet mindent elkövetett, hogy a feleségem véleményét kedvezőre hangolják. De eredménytelen maradt. Nem költözünk be a miniszterelnökségre, a személyzetet megtartom, de munkaerejüket más irányba használom fel.

Két tisztviselőt vittem magammal kívülről az egyik Dorogsághy Győző,[313] a kormánybiztosságban is személyi titkár, a másik, Kalmár Jenő,[314] a szabadkai munkásbeteg segélyező és balesetbiztosító pénztár igazgatója, aki hivatalellenőri szerepet töltött be, s közvetlenül mellettem

[311] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[312] Tisza István (1861–1918) jogász, konzervatív politikus. 1886-tól parlamenti képviselő. 1903 és 1905, majd 1913 és 1917 között miniszterelnök. 1918. október 31-án merénylet áldozata. Kenyeres, 1982: 867–868.
[313] Dr. Dorogsághy Győző (1887–1944) jogász, népszerű tenisz- és gyephoki játékos, 1910-től fővárosi fogalmazó, 1918 szeptemberétől a Központi Lakáshivatal alkalmazottja, a Tanácsköztársaság bukása után Peid Gyula, majd Friedrich István miniszterelnökhöz szolgálattételre beosztott fogalmazó, 1926-tól fővárosi tisztviselő, 1934-től iparhatósági biztos, 1941-től haláláig fővárosi tanácsjegyző.
[314] Kalmár Jenő (? – ?) az Országos Munkásbeteg-segélyező és Balesetbiztosító Pénztár szabadkai igazgatója.

működött. Minden akta átment a kezén. A régi tisztviselők is megkedvelték jó modoráért és igazságos véleményéért.

A hét végére előkészítettem a Kormányzótanács első ülését. Ezen az ülésen döntöttünk a két párt felszámolása és az új Magyarországi Szocialista Párt életbeléptetése ügyében. Ugyanakkor meg kellett állapítanunk a Kormányzótanács munkaprogramját, a törvényhozás szerveit, azokat az intézményeket, amelyek a forradalmi átalakítás végrehajtásához szükségesek.

Még nem voltam tisztában a Kormányzótanács munkaképességével, azzal a hatással, amik a két irányban működő pártok vezetőiben elkerülhetetlenül megmutatkoznak. Az ülést péntek este 6 órára tűztem ki, tudván, hogy a tárgyalások messze az éjszakába nyúlnak bele.

Az ülésen pontosan megjelentek a népbiztosok, mindegyik autón érkezett. Ebben a vonatkozásban nem volt forradalmi változás a régi állapothoz képest. A munka sürgőssége, mennyisége szükségessé tette a gépkocsi igénybevételét. Ez közérdek is volt, a szükség szentesítette az alkalmazott elvet. Kifogásolni nem lehetett.

A Kormányzótanács ülés megnyitása után közöltem a népbiztosokkal, hogy ideiglenes tárgysorozatot állapítottam meg és a változtatás jogával élhetnek. Éltek is. Első pontként a Kormányzótanács munkaprogramja került, utána a törvényhozási szervek, majd az egységes szocialista párt ügyek.

A népbiztosok felhívására Kun Béla külügyi népbiztos exponálta a kommunisták elgondolását, hogy képzelik Magyarország politikai, gazdasági és társadalmi átalakítását. Kun Béla kifejtette, hogy a Kormányzótanács azonnal szakítson a kapitalizmussal. Az ipari termelést a gyári munkástanácsok ellenőrzése alá kellett vonni. Ennek központi irányítását a szocializálást végző népbiztosság intézte. A

földbirtokosokat szövetkezetekbe kell összefoglalni és intenzív mezőgazdaságot kell teremteni. Kisbirtokosokra nincsen szükségünk, mondotta, mert mezőgazdasági gépekkel dolgozunk. A paraszt legyen proletár, ugyanúgy, amiként az ipari munkás, szervezkedjen, tömörüljön és védje jogait.

A szociális forradalom védelmére meg kell szervezni a Vörös Hadsereget, mondotta, mert a forradalmat más szomszédállamok területére is át kell vinnünk. Nem szabad kialudni engedni a világforradalomnak ezt a magyarországi tűzhelyét, mert az a következő hónapokban egész Közép-Európa az orosz kommunista forradalom hatása alá kerül. A mi számunkra most Ausztria és Csehország fontos. Mindkét helyen rövidesen kikiáltják a proletárdiktatúrát, s akkor a mi helyzetünk is könnyebb lesz. Addig önmagunk is felkészülünk.

Azonnali véd- és dacszövetséget kell kötnünk az orosz szovjet kormánnyal, hogy biztosítsuk magunkat minden eshetőséggel szemben. Ezt szikratávíró útján közölni kell Moszkvával.

Kun Béla javasolta továbbá a polgárságnak azonnali lefegyverzését és ugyanakkor a proletariátus felfegyverzését. Amíg ez meg nem történik, addig minden forradalmi határozatunk félrendszabály. Csak a polgári osztály lefegyverzése és elnyomása után hiszi el a proletárság, hogy valóban felszabadult és övé minden hatalom.

A forradalmi törvényszékeket azonnal fel kell állítani és az ellenforradalom minden csíráját ki kell irtani.

Miután ezek a változások forradalmi jelentőségűek, és így a népbiztosok esetleges merényleteknek is ki lehetnek téve, javasolta, hogy a Hungária szállót foglaljuk le a népbiztosok és a családtagjaik részére lakhelyül. Köteles legyen mindenki oda beköltözni, ahol központi konyháról és kiszolgálásról gondoskodunk. Itt a népbiztosok gyakrabban

közös megbeszéléseket is tarthatnak, ami előnyös lesz a forradalom ügyére.

Hamburger Jenő földművelésügyi népbiztos kiegészítőleg javasolta, hogy a Kormányzótanács határozza el az egész ország területére kiható szesztilalom bevezetését. A legszigorúbb büntetéseket sújtani azokat, akik szeszesitalokat kimérnek, vagy ilyet elfogadnak. Ez, mint mondotta, forradalmi érdek.

Kun Béla behatóan foglalkozott még a szocialista tanácsállam törvényhozó szerveivel, s ajánlotta egy 150 tagú végrehajtóbizottság megválasztását. Továbbá egy 500 tagú országos munkástanács beiktatását. A 150 tagú bizottság intézi a politikai és gazdasági ügyeket, az 500-as tanács hozza a törvényeket és helyettesíti a parlamentet.

Ezeket a konkrét javaslatokat a Kormányzótanács tegye magáévá és léptesse azokat életbe forradalmi jogai alapján.

Ezzel a kommunista javaslattal szemben én ellenkező javaslatokat tettem. Kimutattam, hogy mi azzal kaptuk meg Károlyi Mihály ideiglenes kormányfőtől a politikai hatalmat, hogy nemzetközi összeköttetései segítségével Magyarország számára igazságos békét teremtsünk. Ennek végrehajtására vállalkoztunk.

Nekünk nem áll módunkban a Nemzetgyűlés megkérdezése nélkül a magyar társadalom gazdasági, termelési és tulajdonjogi szerkezetét megváltoztatni, önkényesen és forradalmi úton berendezkedni. Nem vállalhatjuk adott szavunk megtörése nélkül, hogy a szovjet forradalom zászlóját mi vigyük a körülöttünk lévő államok területére, mert ez újabb háborút foglal magában, és ennek vitelére nekünk semmi felhatalmazáson nincsen.

A gyárak ipari termelését megindíthatjuk, miután senki nem termel, megindítani kötelességünk. De a gyárak szocializálásával várnunk kell, amíg a környező államokban is hasonló intézkedéseket tesznek.

Ha mi kísérletezünk először, megtörténhet, hogy rendelkezéseinket később vissza kell vonnunk, ami sokkal kellemetlenebb, mintha most várunk. Nekünk nem szabad az ipari munkásokat félrevezetni, nem szabad velük elhitetni, hogy minden feladat megoldására képesek. Az ipari munkások ereje is korlátozott, mint minden más erő, csak annyit tudnak teljesíteni, ami számukból, szervezettségből és szakmai kultúrájukból kitelik. Többet nem, legalábbis tartósan nem.

A földbirtokoknak szövetkezetekbe való tömörítése ellenkezik a magyar dolgozó parasztság törekvéseivel. A magyar földműves nem szövetkezetet akar, hanem családi birtokot. Ez ád neki életet, üzemet, és függetlenséget. A szövetkezet nem jelent változást a paraszt életében, mert továbbra is a gazdatiszt parancsnoksága alatt marad, aki bottal hajtja munkára, brutalizálja, a munkaeredményében megrövidíti.

A folyó esztendőre én sem látok más megoldást, mint a nagybirtokok szövetkezetszerű kezelését, mert március végén vagyunk, a gabona el van vetve, és ilyenkor a föld felosztása zavart okoz. De őszre gondoskodnunk kell arról, hogy országos felhatalmazásunk legyen a földreform keresztülvitelére. Erre kell törekednünk, hogy legyenek áldozatkész emberek a parasztság között is, akik a forradalom vívmányait megvédik. Amíg idáig eljutunk, határozattá kell emelnünk, hogy a 100 hold aluli birtokokat érintetlenül hagyjuk. Ezeket a kisgazdákat sem most, sem a jövőben nem fosztjuk meg földjeiktől. Sőt, arra az évre adóikat törölnünk kell, mert képtelenek azt az állam javára megfizetni.

Hasonló módon meg kell védelmezni a kézműves kisiparosok és kiskereskedők érdekeit is. Ha a nagy ipari üzemeket szocializáljuk, az a tömegtermelést biztosítja, de az ipari intelligenciát, a szakképzettséget a kézművesipar őrzi és fejleszti. Ezekre a fontos szempontokra hívom fel a Kormányzótanács figyelmét, ne rohanjunk befogott szemmel az új

feladatok elé, mert a kudarcért a munkásság is bennünket von felelősségre. Nem is tehetne egyebet.

Én egy szocialista néphadsereg megszervezését szükségesnek tartom, amelyik fegyelmezetten, katonai szempontból organizáltan áll a Kormányzótanács rendelkezésére. Én híve vagyok az általános lefegyverzésnek. Köteles legyen minden polgári egyén fegyverét beszolgáltatni. De a proletárság felfegyverzése polgárháborút jelent, ami nem érdeke annak a forradalomnak, mely az államhatalom meghódításán túl van és még a szocialista politika megítélése szempontjából nem egységes. Mert alig néhány nap előtt még egymás ellen küzdöttek a most egyesült pártok.

Előterjesztés után megindult az általános vita. A kommunista népbiztosok kivétel nélkül Kun Béla javaslata mellett érveltek. Voltak, akik Kun Béla javaslatait is megalkuvásnak minősítették és a polgárság kiirtását tartották legsürgősebb feladatuknak. Új tárgyi szempont a vita folyamán alig került felszínre.

Engem a kommunista párthoz tartozó népbiztosok véleménye nem lepett meg. Nagy részük Oroszországból tért haza, ahol a történelem legborzalmasabb polgárháborúja volt folyamatban. Azt szerették volna nálunk is utánozni. Meglepett engem azonban a saját pártomnak, a szociáldemokrata párt vezetőinek megnyilatkozása. Meggondolt, leszűrt, régi emberek ezen az első Kormányzótanács ülésen radikalizmusban versenyre keltek a kommunistákkal. Dr. Landler Jenő, régi embere a szociáldemokrata pártnak Kun Béla tervei mellett foglalt állást. Dr. Hamburger Jenő, a szociáldemokrata párt titkára a kommunistákhoz csatlakozott, Bokányi Dezső, a párt régi szónoka, egy egész munkásgeneráció nevelője, kijelentette, hogy szégyelli magát, hogy 25 évig szociáldemokrata volt. Kunfi Zsigmond, a párt teoretikusa hallgatott és mosolygott ebben a kritikus órában.

Ez a gyors szétesés, a szociáldemokrata zászlónak ez a hűtlen elhagyása keserűséggel töltött el. Ekkor már láttam, hogy a vereségünket nem a kommunisták, hanem a saját embereink okozzák. Később Pogány József és Haubrich József[315] is a kommunistákhoz csatlakozott.

Ilyen előzmények után döntött a Kormányzótanács a munkaprogram kérdésében. Az én előterjesztéseimből csak a 100 holdon aluli birtokok megtartásáról és adómentesítéséről szóló javaslat emelkedett határozattá. Egyebekben Kun Béla javaslatai mentek keresztül és ezeknek megfelelően indult el a munka.

Foglalkoztam azzal a kérdéssel, hogy a történtek után beadom a lemondásomat és nem működök közre olyan program végrehajtásában, amely ellenkezik a felfogásommal. Közöltem ebbéli szándékomat a szociáldemokrata párt néhány vezető emberével. Ezek arra kértek, hogy tegyek le erről a szándékomról, mert a kommunisták még mindig foglalkoznak a polgárháború gondolatával, és ezt a megokolatlan vérengzést el kell kerülni. Ezt csak egyetlen helyen lehet hatékonyan megakadályozni, az elnökségnél, ahol az ilyen lappangó tervek hírei összefutnak, és elfojtásukról gondoskodni lehet. A szociáldemokrata munkásságot nem szabad megterhelni ilyen vérengzések végrehajtásával. Maradtam. Nem távoztam el az elnökségről. Később beigazolódott, hogy helyes volt, hogy nem távoztam el.

A magyar proletáregység megteremtése, a Magyarországi Szocialista Párt megalakítása nem hozott igazi egységet. Nálam az egységnek az volt az alapja, hogy feloszlik a szociáldemokrata és kommunista párt is és szervezeti egységet teremtenek. Ez a törekvés papíron maradt. A két párt soha nem tudott egységes lenni, mert a

[315] Haubrich József (1883–1939) vasöntő, szociáldemokrata politikus, a Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos, majd Budapest katonai parancsnoka. A népbiztos perben halálra ítélték, majd 1922-ben fogolycsere révén a Szovjetunióba távozott. Kenyeres, 1967: 683.

szociáldemokraták a demokratikus fejlődésre, a kommunisták a forradalmi destrukcióra, a polgárháborúra voltak nevelve, olaj és víz. Lehet összeönteni őket, de összevegyülni soha nem tudnak, mert egymástól eltérő alkatelemekből vannak.

A kommunisták a pártszervezeteket hódították meg, ahol régente is vegyes összetételű emberek jöttek össze. A szociáldemokraták a szakszervezetekbe húzódtak volna, ahol régente is pártéletet éltek, és ahol igazi otthonra találtak.

A törvényhozó testületekben a szociáldemokrata párt tagjai voltak többségben, de ezt nem mondhatom el a Kormányzótanácsnál. Itt a kommunisták voltak abszolút többségben. Szociáldemokrata szavazat alig volt tíznél több, szemben 24 kommunista szavazattal. A Kormányzótanácsban a tagok létszáma később 34 főre szaporodott, és még erősebb volt a kommunista arány.

A Kormányzótanács elnöksége hatáskörébe tartozott figyelemmel kísérni az egyes népbiztosságok tevékenységét, rendeletterveiket terjeszteni. Az elnök köteles volt a Kormányzótanács elé összefoglaló jelentéseket tenni a népbiztosságok ügyforgalmáról és megállapodni az egyes népbiztosokkal hatáskörüket érintő kérdések előterjesztésében.

A Kormányzótanács elnöke képviselte a tanácsállam szuverenitását és a kegyelmi jog gyakorlására előterjesztéseket tett.

Súrlódás a hadügyi összekötő csoporttal /H.Ö.Cs./. Ezt az intézményt a Kormányzótanács megkerülésével Kun Béla szervezte meg, és a Hungária szállodában ülésezett. A tagjai voltak a hadügyi népbiztosságban, a Vörös Hadseregben a rendőrség kötelékében, terrorkülönítmények vezetőségében működő kommunisták, illetve mindazok, akiknek okuk volt olyan jelentéseket tenni, melyekben szociáldemokratákat nem akartak beavatni. Itt tettek jelentést Kun Béla telefoncenzorai, akik kihallgatták a szociáldemokrata népbiztosok

beszélgetéseit, itt tett jelentést Korvin Ottó[316] a rendőrségi nyomozásokról, Dr. László Jenő[317] az igazságügyi szolgálat körül szerzett tapasztalatairól. Szamuely Tibor az ellenforradalmárokkal szemben alkalmazott intézkedéseiről.

Ez az intézmény állam volt az államban. A Kormányzótanács eltörpült mellette. Noha továbbra is eljártak a népbiztosok a Kormányzótanács ülésére. Az már nem volt a régi testület. A kommunista népbiztosok mindegyike tudta, hogy nem itt, hanem a H.Ö.Cs-ben dől el minden fontosabb kérdés, ahol nincsenek szociáldemokrata tanúk.

Én úgy jöttem rá a H.Ö.Cs. működésére, hogy a Nagykörúton lévő Batthyány palota előtt táblát láttam: „Terrorkülönítmény". Nem tudtam megérteni a dolgot és feljegyeztem magamnak a nevet. A kormányzótanácsi ülésen felvilágosítást kértem a belügyi népbiztosságtól, hogy van-e tudomása arról, hogy a Batthyány palotában valami terrorkülönítmény ütötte fel tanyáját? Dr. Landler és Vágó Béla népbiztosok kijelentették, hogy nem tudnak ilyen alakulatról. Az valami magánakció lehet. Meg fogják vizsgálni. Kun Béla is letagadta, hogy tud ilyen alakulatról. Pedig tudott, mert később megállapítottam, hogy Cserny József, aki a terrorkülönítmény vezetője volt a Batthyány palotában, Kun Béla testőre volt, akinek most nagyobb működési teret adott. Cserny Józsefet bízta meg az ellenforradalmárok féken tartásával.

Ennek a kommunista mellékkormányzásnak a megszervezése arra késztetett, hogy én is bementem lakni a Hungária szállóba. Ez különben

[316] Korvin Ottó (1894–1919) kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején a belügyi népbiztosság politikai osztályának vezetője. A proletárdiktatúra után letartóztatták, eljárást indítottak ellene, aminek következtében 1919 decemberében kivégezték. Kenyeres, 1967: 975–976.

[317] Dr. László Jenő (1878–1919) ügyvéd, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején a Budapesti Forradalmi Törvényszék politikai biztosa. A kommün bukását követően letartoztatták, eljárás indult ellene és 1919. december végén kivégezték. Kenyeres, 1982: 37.

is kormányzótanácsi határozat volt, és így reméltem, hogy a közelben megismerkedek azokkal az emberekkel, szervezetekkel, akik és amelyek a tanácsállam politikai és közigazgatási erejét teszik. A feleségem vonakodott a Hungáriában bejönni, mert hiányoztak a[318] eszközei, melynek előnyeiről meg volt győződve. De beköltöztünk. Ő is velem jött.

A Hungária szálloda fegyveres őrség felügyelete alatt állott. Aki oda bejutott, személyi motozás alá került. A népbiztosok is. A kutatás tárgya minden esetben fegyver és alkohol volt. Az őrség előtt igazi tekintély Kun Béla volt. Az ismert kommunisták hasonlóképp. A szociáldemokrata népbiztos vagy pártfunkcionárius, a kihaló emberfajok sorába tartozott. Nem jött számításba.

Az én lakásom a második emeleten volt, a Dunára néző ablakokkal. Szomszédom, Kalmár Henrik, németügyi népbiztos volt, régi jó barátom, a másik oldalon Rónai Zoltán, igazságügyi népbiztos. Mindkettő szociáldemokrata. Belátó és ügybuzgó ember.

Esténként gyakran lementünk a földszinten lévő étterembe, ahol megvacsoráztunk és néztük az új funkcionáriusokat, akik Magyarország ügyét, a magyar nép sorsát intézték. Megvallom elcsodálkoztam ezen az embertömegen, mely fel, s alá hullámzott a teremben. Mindennap összejött itt közel háromszáz ember, akiket egyenként és összességükben alig ismertem, pedig én a budapesti pártfunkcionáriusokat a szociáldemokrata pártban személyenként tartottam számon. Ezeknek az itt hemzsegő embereknek 90%-a fiatal zsidó értelmiség csoportjából került ki, akik a Visegrádi utcai kommunista párt igazolványaival indultak el karrierjük megalapozására. Megdöbbentő látvány tárult itt a szemem elé. A személyi elhanyagoltságnak, borotválatlanságnak, piszkos, sáros öltözködésnek azt a mértékét, amit itt tapasztaltam elképzelni sem tudtam. A munkások is fáradtan és kopottan a jelentek meg a bizalmi férfi

[318] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

[sic!] üléseken, és mégis volt rajtuk valami elfogadható, valami általánosító, tisztálkodásra mutató készség. Igyekeztek magukat rendben tartani és egy emberi nívót megközelíteni. Ezeknek az ellenkezője történt. Ezek az emberek piszkosságukkal, elhanyagoltságukkal akarták dokumentálni a proletárhoz való tartozandóságukat.

Kun Béla maga is észrevette ezt az istálló nívót és egyik-másik hívét hangosan figyelmeztette, hogy a szappant és a borotvált az emberek részére találták ki.

Kalmár Henrik barátommal megtárgyaltuk ennek a szomorú jelenségnek minden vonatkozását. Kalmár elmondta, hogy kezdettől fogva bent lakik a Hungáriában és mindennap látja ezt a visszataszító jelenséget. Én is zsidó vagyok, mondotta Kalmár, a pozsonyi gettóban nőttem fel, de félek, hogy antiszemita leszek, ha ez tovább folytatódik.

Jó, hogy nem látják ezt mások, csak mi. Ezen hatalomra való tömeges tülekedés ártalmára van a kornak és értékes zsidó értelmiségnek. Képtelenség azt hinni, hogy ilyen országban, mint Magyarország, ahol 63% katolikus 30% a református és 5% a zsidó, hatalmon maradhasson ez a zsidó értelmiség, mely most elérkezettnek látja az időt, hogy a munkás[319] nevében hatalomra emelkedjék. Ebben az országban a zsidók érvényesülésének nem volt akadálya. Lehetett minden, ami akar. Lehetett ügyvéd, orvos, tanár, mérnök, gyáros, kereskedő, iparos és munkás. De uralkodó osztály nem lehetett. Ehhez kevesen voltak. Az uralkodó osztály mindenütt, tehát nálunk is, az egész népből képződik és ennek a felfejlődési törvénynek is ellene[320] az, hogy ha a zsidóság most a politikai hatalmat a forradalom segítségével akarja lekötni magának. Félek, mondotta Kalmár, hogy ennek a hataloméhségnek sok ártatlan zsidó fogja

[319] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[320] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

megfizetni az árát. Mert ha ez nem sikerül, olyan antiszemita hullám önti el az országot, ami eddig ismeretlen volt.

Nem osztom mindenben a nézeted Henrik, mondottam. A forradalom most csakugyan utat nyitott a zsidó értelmiség érvényesülésének. Ezt az eredményt azzal érte el, hogy a magyar munkásság jogos és emberi törekvéseivel magát azonosította. A magyar értelmiség bűne, hogy a munkásság jogai és emberi szabadsága ellen foglalt állást, megvetette a testi munkát, s így megvetette a munkást is. De ezeknél is lesz forradalmi átalakulás. Közeledés lesz a munkásság felé. El kell tűnni az ellentéteknek, mert bekövetkezhet az a nem kívánatos állapot, hogy a zsidó és magyar értelmiség között élethalálharc indul, igen, hogy hatalmi pozíciójukat megtartsák. Ennek az lesz a hatása, hogy nem a dolgozó nép helyzetét javító törekvések jutnak érvényre, hanem „forradalmár" és „ellenforradalmár" jelszavak alatt véres harcok dúlnak azért, hogy a zsidó vagy a magyar értelmiség vezesse a magyar népet az eljövendő szocialista világ keretei közé!

Látod Henrik, ez a háború alávalósága. Aki szocializmust akar, felekezeti békét és kultúrát akar, annak küzdenie kell a háború ellen. A háború a legnagyobb bűn, még ennél is több hiba, amit az emberiség önmaga ellen elkövetett. Ennek romboló hatásait jóvátenni soha nem lehet.

7. Párizs 1946. április 13.[321]

Kedves Perneki elvtárs,

a magyar proletárdiktatúra 133 napig tartott, 1919. március 21-től augusztus 2-ig. Az előtte lévő októberi forradalom 142 napjával szemben, mely 1918. október 31-től 1919. március 21-ig terjedt. A 133 nap rövid idő, hogy egy ilyen világszemléletből kiinduló politikai és gazdasági rend kibonthassa erejét, megmutassa igazi tartalmát. De annyit el kell érnie, hogy az eszmét és a rendszert képviselők tisztában legyenek azzal, hogy mit akarnak, és hogyan akarják az általuk elítélt rosszat egy jobbal behelyettesíteni.

A proletárdiktatúra képviselői ezt nem tudták elérni. Már az első lépés leverő volt. Amikor Kun Béla külügyi népbiztos szikratávíró útján közölte az orosz szovjet kormánnyal, a Magyar Szocialista Tanácsköztársaság megalakulását és a magyar Kormányzótanács javaslatát, hogy a szovjet kormánnyal véd- és dacszövetséget kíván kötni, Lenin súlyosan elítélte Kun Bélát, mert meghamisította a bolseviki forradalmi szemlélet alapelvét, mely kizárja a szociáldemokratákkal való kompromisszumot. Nem volt semmi szükség szerinte a magyar tanácshatalom megszervezésére. A kommunistáknak engedni kellett volna a szociáldemokratákat kormányozni, és mint forradalmi ellenzék tömegagitációt végeztek volna. Így a magyar proletárok nem tudják, hogy miben tér el a kommunista forradalom ideológia a szociáldemokráciától, mert mielőtt megismerték volna, vezetői cserben hagyták, meghamisították és a hatalom egy része kedvéért feladták azt.

[321] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 523–530. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A Párizsban, 1946. április 13-án írt levél az 523–537. közti oldalakon található. A levél folytatásában a Nemzeti Kaszinóról szóló beszélgetés olvasható Garbai és Jekelfalussy Zoltán között.

Kun Béla mentegette eljárását. Az adott helyzetre hivatkozott. De Lenint kiengesztelni nem tudta. Lenin, illetve a szovjet kormány Kun Béla szövetséget felajánló jegyzékére soha nem válaszolt. Bizonyos, hogy a szovjet kormánynak nem volt hivatalos képviselete a magyar tanácskormánynál, amiként megfordítva sem volt ilyen Moszkvában. Kun Béla később Szamuely Tibort repülőgépen kiküldte Moszkvába, hogy magatartását megmagyarázza. Szamuely nem tudott kedvező eredményt elérni. Kun Béla politikai módszere Moszkvában megbukott.

Kun Béla azzal vigasztalta magát, hogy nemsokára megváltozik Európa helyzete. Jön a világforradalom, s abban minden jóra fordul. Ebbéli érzését alátámasztotta 1919. március végén[322] a Bajor Tanácsköztársaság kikiáltása. Ezt valóban olyan jelnek vehette, hogy a forradalom átterjed a nyugati államokra is. Kun Béla a propaganda minden eszközével hirdette a bajor munkásság elszántságát, forradalmi készségét és azt a reményt, hogy rövidesen az összes német államok követik a bajor példát.

Telefonon felhívta Kun Béla Ausztria koalíciós kormányának külügyminiszterét, Otto Bauert[323] is, aki a szociáldemokrata párt képviseletében vezette a külügyeket, s ebben a telefonbeszélgetésben a holnapi győzők lényével szólította fel Bauert az osztrák tanácsköztársaság kikiáltására, a proletárdiktatúra bevezetésére, s haladéktalanul teremtse meg az egységet az osztrák kommunistákkal, s ha ezt megteszi, számíthat a magyar tanácskormány támogatására.

Otto Bauer külügyminiszter első kérdése az volt, hogy hajlandó-e a magyar tanácskormány Ausztria élelmezését magára vállalni, és erre milyen garanciákat tud nyújtani? Mert Ausztria most az entente hatalmaktól minden esetben három napra való élelmiszert kap, és ha egy

[322] Helyesen: 1919. április 6.
[323] Otto Bauer (1881–1938) osztrák szociáldemokrata politikus volt. 1918 és 1919 között osztrák külügyminiszter.

esetben is kimarad a szállítmány, éhezni kénytelen az osztrák munkásság. Külpolitikánkat, mondotta Otto Bauer, az élelmiszer-ellátás befolyásolja.

Ezek, mint mondotta Bauer, tárgyi szempontok, de vannak ideológiai okok is. Mi nem tartjuk Ausztria számára elfogadhatónak a proletárdiktatúrát. Mi demokraták vagyunk, mondotta Bauer, erre neveltük az osztrák munkásokat. Ha mi a demokráciához hűtlenek lennénk, az polgárháborúra vezetne, mert Ausztria legnagyobb pártja a keresztényszocialista párt ellenünk fordulna, és szervezeteinket összetörné. Én a háború alatt szintén Oroszországban voltam, mint hadifogoly. Ismerem az ottani viszonyokat, s ezenkívül az orosz nyelvet is folyékonyan beszélem. Megfigyeltem és mérlegeltem én is az ott végbemenő forradalmi fejlődést. Én nem vagyok arról meggyőződve, hogy a szocializmusnak hasznára volna, ha én azt a módszert, amit ott láttam, nálunk is propagálnám, a munkásokat ennek a világszemléletnek a követésére felszólítanám. Inkább arról vagyok meggyőződve, hogy mi akkor járunk el helyesen, ha a demokratikus módszerek összegzésével azon munkálkodunk, hogy a szocializmust, a szervezettségben megnyilvánuló kultúrával, a mi sajátos viszonyaink figyelembevételével váltjuk valóra. És tartózkodjunk olyan forradalmi módszerek alkalmazásától, melyeket a munkásosztály nemzetközileg még nem tudott lemérni és irodalma is fejletlen ahhoz, hogy az egész világ proletárságnak vezető eszméjévé váljék. Ez az álláspontom.

Kun Bélát nagyon lehangolta Otto Bauer válasza. Megrendült a hite, hogy a bolsevizmus elsöprő erővel tör magának utat a nyugati államokban. Hasonló csalódás érte Tusár[324] csehszlovák miniszterelnöknél is, aki a cseh szociáldemokrata párt tagja volt és Maszarik Tamás[325] elnöksége alatt megalakult Csehszlovák Köztársaság

[324] Vlastimil Tusar (1880–1924) cseh újságíró és politikus, Csehszlovákia miniszterelnöke 1919–1920 között.
[325] Helyesen: Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) cseh filozófus, politikus,

kormányának élén állott. Tusár nemcsak a proletárdiktatúrát utasította el magától, hanem hazahozatta Szibériából az ott harcoló csehszlovák légionistákat, akik az orosz szociális forradalom ellen Kolcsák[326] vezetése alatt harcoltak. Ezek a légionáriusok idehaza Szlovákiában arra készültek, hogy tőlünk a salgótarjáni szénmedencét elvegyék. Vagyis a csehszlovák imperializmus szolgálatában állottak.

Később még nagyobb és kínosabb volt Kun Béla meglepetése, amikor alig három napi fennállás után a Bajor Tanácsköztársaság összeomlott. A Német Köztársaság szociáldemokrata elnöke Ebert[327] elrendelte a német csapatok bevonulását Münchenbe, ahol a tanácsköztársaságot, a proletárdiktatúrát, a hatalmas erővel fellépő ellenforradalmat is likvidálta. Kun Béla már letett arról, hogy májusban Prágában, júniusban Bécsben üdvözölje a győztes proletárdiktatúrát. A Bajor Tanácsköztársaság bukását nem is merte a magyar proletársággal közölni. Félt a visszahatástól.

Ekkor figyelmeztettem Kun Bélát újból, hogy vissza kell térnünk arra az alapra, amelyet én a tanácskormány megalakulását követő első ülésen kifejtettem. A mi politikánknak óvatosan előrehaladó forradalmi politikának kell lenni. Tudnunk kell előre törni, és szükség esetén vissza is húzódni. Mi kis állam vagyunk, szűk lehetőségekkel, barátságtalan környezettel. Mi csak úgy tudunk megállani, ha az adott erőviszonyokhoz alkalmazkodunk, és azt tesszük, amit szomszédaink tesznek, és a társadalom átalakító küzdelemben nem útnyitó, hanem lezáró feladatot vállalunk. Ekkor is makacskodott Kun Béla. Az volt a válasza, hogy az entente-nak nincs katonája. Nem számít mint katonai hatalom. Mi most megszervezzük a Vörös Hadsereget, és mi leszünk Európa legerősebb

Csehszlovákia első köztársasági elnöke.

[326] Alekszandr Vasziljevics Kolcsak (1874–1920) orosz katonatiszt, az oroszországi polgárháborúban a fehér gárdista mozgalom egyik vezetője.

[327] Friedrich Ebert (1871–1925) szociáldemokrata politikus, német kancellár és elnök.

katonai hatalma. Két hónapon belül be akarok vonulni Kolozsvárra, hogy a szüleimet és barátaimat, no meg az ellenségeimet is meglátogassam. A szekér tovább gördült.

Április havában, a párizsi Ötös Tanács megbízásából különvonaton megérkezett Smuts[328] tábornok a vezérkarával Budapestre, hogy a Vix-jegyzék tartalmát képező semleges[329] a magyar és román hadsereg között megvonja és végrehajtsa. Bécsből Bolgár Elek,[330] a tanácskormány bécsi követe kísérte Budapestre. Bolgár kitűnően beszélt angolul. Smuts tábornok csak angolul tudott, és így Bolgár Elek volt a tolmácsunk.

A tanácskormány nevében én, mint elnök, Kun Béla külügyi népbiztos, Kunfi Zsigmond jelentünk meg a Keleti pályaudvaron lévő vonaton és meghallgattuk Smuts javaslatát.[331] Smuts egy átrajzolt térképet terjesztett elénk, amelyen egy kedvezőbb határvonalat húzott meg Magyarország számára, mint amilyen a Vix-jegyzékben volt. A térkép egy magyar nemzetiségi térkép volt, tehát hivatalos adatok voltak rajta feldolgozva. Nem én csináltam ezt a térképet, mondta a tábornok, hanem Önök, ha a vonalat most az Önök javára kijjebb tolom, megkönnyítené Önöknek a helyzetet a béketárgyalások idejére. Ott megvédhetik további igazságaikat. Más kormányok is hasonlóan járnak el. Ha javaslatom a magukévá teszik, és a semleges zónát azután megteremtjük, és Önök abban közreműködnek a következő javaslatot tervezem az Ötös Tanács elé, Magyarország javára. Szüntessék meg azonnal a blokádot Magyarország ellen, adjanak és szállítsanak élelmiszert, olyat, ami felett Önök nem rendelkeznek; adjanak nyersanyagot, hogy

[328] Helyesen: Jan Christiaan Smuts (1870–1950) marsall, dél-afrikai és nemzetközösségi katonai vezető, politikus.
[329] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[330] Bolgár Elek (1883-1955) újságíró, szociáldemokrata majd kommunista politikus. 1919 februárjában a Vörös Újság szerkesztőbizottságának tagja. A Tanácsköztársaság idején bécsi követ, népbiztos-helyettes. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1967: 240.
[331] Smuts is megemlítette Garbait mint a delegáció tagját. Karsai, 1967: 244.

a munkát megindítsák, és végül hívják meg Önöket a békekonferenciára, ami elismerésüket jelenti.

Hosszú beszélgetés következett utána. Anyaga felvilágosító természetű volt. Smuts tábornok jóindulatú embernek látszott. Szokatlanul tájékozott volt a munkásmozgalmak problémáiban. Arra helyezte a fősulyt [sic!], hogy bízzon meg benne a tanácskormány. Amit megígért, azt törekszik keresztül is vinni. Ez megbízatásának megtámadhatatlan alapja.

Elbúcsúztunk a tábornoktól azzal, hogy délután 5 órakor megvisszük neki a tanácskormány válaszát. Amikor leszálltunk a vonatról és kifelé haladtunk a pályaudvarról, közöltem Kun Bélával és Kunfi Zsigmonddal, hogy az a nézetem, hogy ezt a javaslatot el kell fogadni. Ennek elfogadása magyar nép érdek. Ami most forradalmi érdek is.

Ez volna a számunkra a lélegzetvétel. A semleges zóna nem jelent elvfeladást. A területi kérdés a békekonferencián dől el. Igazunkat vagy ki tudjuk védeni szóval, vagy meg tudjuk közelíteni fegyveres erővel, ha lesz elegendő katonák. Itt nincs végleges helyzet. De a másik oldalon az az előny, hogy megszűnik a blokád, kapunk élelmiszert és nyersanyagot, ami most nincs, és elismerik a tanácskormányt. Ezek konkrétumok, amelyek mutatnák, hogy a forradalmi fellépésnek máris van erkölcsi és anyagi haszna.

Kun Béla erre azt felelte, ez a tábornok azért jött ide, azért küldték ide, mert az entente-nak nincs egy szál katonája sem. Ha katonájuk volna, nem tárgyalnának velük. Én a javaslat elutasítása mellett vagyok. Kunfira néztem. Most az ő kezében van a helyzet kulcsa. Meglepetésemre Kunfi is Kun nézetét osztotta. Elhitte, hogy az antantnak nincs katonája.

A Kormányzótanács elutasító határozatot hozott. Ezzel mentünk ki délután 5 órakor a pályaudvarra. Beszálltunk a kocsiba és azonnal jött a tábornok, hogy átvegye határozatot, mely írásban is készen volt. Smuts

elkezdte olvasni az írást, és módfelett fel volt ingerelve. Bolgár útján közölte velem, mint a tanácskormány elnökével, hogy nem érti, miért nem fogadtuk el ezt a magyar nép érdekeit szolgáló javaslatot? Most jön a második lépés, mondotta, a tanácskormány fején keresztül [sic!] fogjuk végrehajtani a semleges zónát. Majdnem ledobott bennünket a vonatáról. Két perc múlva már indult a különvonat Bécs felé.

A semleges zónát a románok katonai erejével megvalósították, illetve a hadsereg számára kijelölt vonalat elfoglalta. Kun Béla újból meglepetés elé került. Kitűnt, hogy – sajnos – az antantnak volt még katonája, ha Kun Béla nem is akar tudomást venni róla! Magyarország külpolitikája, szerintem, soha sem volt gyengébb és zavarosabb kezekben, mint ekkor.

De az ország belsejében is az erkölcsi kötelékek felbomlóban voltak. A tolvajlás kezdett általános jelenség lenni az országban. Loptak kicsinyek és nagyok egyaránt. Ezt is az Oroszországból hazatért hadifoglyok hozták magukkal, miután ott a polgárságot régi lakásaiból kitelepítették, és azoknak minden berendezést ott kellett hagyniuk. A polgári lakásokba a külvárosi proletárok költöztek be, és a megürült proletárlakásokat a polgároknak kellett elfoglalni. Ezt törekedtek nálunk is a kommunisták megvalósítani, de külpolitikai okokból nem lehetett végrehajtani. Így terjedt el az önkéntes rekvirálás, főként azokban a lakásokban, melynek birtokosai vidékre vagy külföldre utaztak. Lakatlanok voltak.

Ezt a folyton erősödő tolvajlást Kun Béla is megsokallta, és egy munkástanácsi ülésen kíméletlenül lerántotta a leplet erről a forradalmat megalázó tulajdonságról. A Munkástanács kimondta, hogy a tolvajokat forradalmi törvényszék elé kell állítani. Az elhagyott lakások védelmét a Kormányzótanács rendezze. Ez meg is történt. Rendelet jelent meg, hogy

az elhagyott lakásokat, társadalmi köröket, kaszinókat az állam lefoglalja és a berendezéseket jegyzékben őrizteti, vagy közérdekből igénybe veszi.

A rendelet megjelenése után felkeresett az elnökségi palotában Jekelfalussy Zoltán[332] volt fiumei kormányzó, a Nemzeti Kaszinó ügyvezető igazgatója, akivel évek során együttműködtem a Magyar Kivándorlási Tanácsban. Elmondotta az igazgató, hogy a rendelet megjelenése után nem kétséges, hogy a kaszinót is a tanácsállam birtokába veszi. Ezelőtt az állami akarat előtt a kaszinó vezetősége is meghajlik.

Nekem az a tiszteletteljes kérésem van hozzád, hogy tedd meg ezt a szívességet, hogy a tanácsállam nevében te személyesen veszed át a Nemzeti Kaszinót. Ott olyan értékek vannak felhalmozva, hogy azt pénzértékben kifejezni nem lehet. Ott van a könyvtár, amelyben ritka példányok vannak, olyanok, hogy hasonló példányokat Európa könyvtáraiban nem lehet feltalálni. Nem akarok szólni a berendezés műértékeiről, amelyek a világ minden tájáról nagy műértelemmel voltak beszerezve és összeválogatva, ezenkívül ott vannak a pince értékek, a külföldi szivar- és cigaretta-készletek. Csupa csábító dolgok arra, hogy felületes kezelés mellett eltűnjenek. Az én egyéni becsületem forog veszélyben, mert ha nem tudnám igazolni, hogy ezeket a drága értékeket mind szabályszerű elismervény ellenében átadtam a tanácsállamnak.

[…]

[332] Jekelfalussy Zoltán (1862–1945) fiumei kormányzó.

8. Párizs 1946. április 20.[333]

Kedves Perneki elvtárs,

a Tanácsköztársaság belső helyzete a proletárdiktatúra következtében lerombolt [sic!].[334] Az élelmiszerszállítás Budapestre a legalacsonyabb színvonalra süllyedt. Ami élelmiszer feljött a fővárosba, az hátizsák-kereskedelem útján jött fel. Ezt az élelmiszert a vagyonos polgári osztály vásárolta meg, a dolgozóknak abból kevés jutott.

A pénzgazdálkodás körül is bajok keletkeztek. A tanácskormánynak nem volt elegendő bankjegye a forgalom lebonyolítására. Magyarország pénzszükségletét is Bécsben, az Osztrák-Magyar Bank elégítette ki. A bankjegy nyomda, a bankjegy[335] mind Bécsben voltak. A tanácskormány csak úgy tudott a bankjegyhiányon segíteni, hogy Budapesten bankjegyeket nyomatott.

A tanácskormány bankjegyei fehér papírból készültek. Ennek oka az volt, hogy az Osztrák-Magyar Bank is adott ki 200 koronás bankjegyeket, hogy a megnövekedett bankjegyforgalom igényeit kielégítse. Miután az Osztrák-Magyar Banknak volt [engedélye] a bankjegy kiadására, a bank hamisnak, illetve érvénytelennek nyilvánította azokat a bankjegyeket, amelyeket a tanácskormány Budapesten kiadott.

A tanácskormány azért követte ezt az utat, a pénzhamisítás útját, hogy elegendő bankjegy felett rendelkezzen, tekintve, hogy az élelmiszertermelő parasztság bizalma meg ne rendüljön a bankjegy értéke és érvényessége tekintetében.

---

[333] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 538–539., 541–553., 563–567. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A Párizsban, 1946. április 20-án írt levél az 538–567. közti oldalakon található. A levél kimaradt részein Garbai leginkább Bárczy István kapcsolati köréről való beszélgetését taglalta.

[334] Talán leromlott.

[335] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

Nem sikerült ezt elérni. A fehér pénzzel szemben a bizalmatlanság fokozódott. Fokozódott annyira, hogy nemcsak a tanácskormány fehér bankjegyeit utasította vissza a parasztság, hanem az Osztrák-Magyar Bankét is, amelynek érvényességét a bank elismerte.

[…]

Népbiztosság [földművelésügyi – V. I.] május havában háromezer bárányt küldött Budapest ellátására. Mire ezen küldemény Somogyból Budapestre érkezett, kétszázra olvadt össze. Minden állomás megvámolta a maga javára, és úgy továbbította a vonatot Budapest felé. Ha azontúl is kellett volna vonatot irányítani, a tanácskormánynak pótbárányokról kellett volna gondoskodni.

Az élelmiszerszállítás hiányossága miatt legsúlyosabb bajaink a bányászmunkásokkal voltak. A magyarországi bányászok a háborús évek alatt erősödtek meg szervezetileg. A bányászok szervezetei, a bányászládák, középkori jellegű szervezetek voltak. Céljuk a tagok betegsége esetére: baleseti ellátása, rokkant és aggkori ellátása. Túlnyomó részben egyházi szervezetek voltak, ahol a papságnak, a bányatulajdonosoknak döntő befolyásuk volt.

A modern szakszervezeti mozgalom törekvését a bányászok között a Magyarországi Szakszervezeti Tanács ismertette meg. Ez a mozgalom akkor lendült előre, amikor Peyer Károly vette át a bányamunkások megszervezése feladatait. Peyer Károly nem volt hivatásos bányász. Lakatos mesterséget tanult. A Vas- és Fémmunkások Szövetségében sajátította el a mozgalom irányítását. Peyer Károly azok közé számított, akik Teszársz Károllyal,[336] Semarek Jánossal [sic!], Malasits Gézával[337] a Vas- és Fémmunkások Szövetségét felépítették.

---

[336] Teszársz Károly (1855–1916) vasöntő, szociáldemokrata politikus. Munkásmozgalmi aktivista. 1903-tól a Vas- és Fémmunkások Szövetség elnöke. Kenyeres, 1982: 848.

[337] Malasits Géza (1874–1948) lakatos, szociáldemokrata politikus. Munkásmozgalmi aktivista. 1904 és 1944 között a Vas- és Fémmunkások Szövetség titkára. Kenyeres,

Peyer Károly megtanulta és megszerette a bányászmunkát. Beszédére felfigyeltek a munkások. Előnyére volt, hogy a német nyelvet éppoly hibátlanul beszélte, mint a magyart. A bányászok között sok volt a német anyanyelvű.

Alig néhány év alatt a Bányamunkások Szövetsége közel 30 ezer tag felett [sic!] rendelkezett. Peyer Károly volt a szövetség főtitkára. Kemény harcot kellett Peyernek vívnia a bányák igazgatóságaival, a vidéki szolgabírák önkényeskedéseivel, a csendőrség brutalitásaival, amíg az eredményhez eljutott.

Kevés ember lett volna képes olyan áldozatokra, mint amilyeneket a bányászmozgalom igényel. Itt a szövetség számára kell a kemény hangot [sic!] vívni, mert ő szabad és független, de a bányászmunkás nem az. Peyer megtalálta a módját, hogy a szénbárókat, Korin Ferenceket[338] és társaikat a Bányász Szövetség elismerésére bírja. A bányászok érezték, hogy van, aki védi őket, cselekedeteiben is helytáll.

Peyer Károly nem ijedt meg a felelősségtől. Az nem ijedt meg a fenyegetéstől sem. Ezért szerették a bányászok.

Az 1918–1919-es forradalomban Peyer Károly elutasította magától a kommunisták politikai módszerét. A demokrácia mellett foglalt állást. A kommunisták, főként Kun Béla, a rágalom özönét szabadított Peyerre, mert nem tudott a bányászoknál Peyer ellenállása miatt érvényesülni. Peyert megnyerni nem tudta, tehát üldözte.

A proletárdiktatúra idején szükség lett volna több szénre, mint amennyit abban az időben kibányásztak. Ezt az eredményt Peyer nélkül megjavítani nem állt módunkban. Peyer ebben az időben egy bányászküldöttség élén felkeresett a kormány-elnöki palotában, és

---

1982: 130.

[338] Chorin Ferenc (1842–1925) jogász, politikus, üzletember, a magyar főrendiház tagja, országgyűlési képviselő, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. Elnöke, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke.

elmondotta, hogy a többtermelés a bányákban több táplálék biztosításának kérdése. Jegyzék szerint kimutatta, hogy egy tonna szenet mennyi és milyen kvalitású élelmiszer elfogyasztásával lehet kitermelni. Meggyőzőek voltak ezek az adatok, de már előre láttam, hogy ezt a Kormányzótanács nem tudja teljesíteni, legalábbis az óhajtott mértékben nem.

Ekkor láttam, hogy Peyer sokat tanult, a dolgok mélyére hatol. Maga előtt látja a dolgozó bányászt, akitől a sithben[339] mennyiséget követelnek, de amit azok csak úgy tudnak teljesíteni, ha elhasznált erejüket pótolni tudják. Az ehhez szükséges tápszereket [sic!] megadják. A tápszereket mi nem tudtuk megadni, és így a széntermelés mennyiségében állandóan csökkent.

Így volt a hadfelszerelési gyárakban is.

A Kormányzótanács felszólított arra, hogy délutáni időben látogassam meg az egyes gyárakat, beszéljek ott az emberekkel, vizsgáljam meg a termelés állapotát, ha valami baj van, kutassam annak okát és a Kormányzótanácsnak tegyek észrevételeimről jelentést.

Elhatároztam, hogy meglátogatom a külső Váci úti gyárakat, majd a Kőbányai útiakat és a Csepel szigetieket, Óbudaiakat egyaránt. Ez a látogatásom már április végére esett. Hat hét telt el a proletárdiktatúra kikiáltása óta.

Az üzemi munkástanács rendes gyűlés megtartásával kezdte a látogatás programját. A gyár egyik üzemtermében összejöttek a munkások és alkalmazottak, hogy meghallgassák mondanivalómat. Beszédem tárgya a szociális termelés problémái voltak, a kollektív termelés, a munkások termelőereje, és ennek megnyilatkozása, útmutatás a jövő társadalom gazdaság kialakítására.

[339] Helyesen: sitt, kőzettörmelék.

Rendszeresen háromnegyed órát szántam a gyűlés céljaira, hogy megbeszélésekre is maradjon időm. Ezek a gyári gyűlések sajátos benyomást tettek rám. Soha nem tudtam elérni a kívánt hatást. Lelógó fejű emberek, hideg tömegek vettek körül. A szocialista termelésre mondott okfejtéseim hangtalanul zuhantak a kövezetre, és ez keserű ízt adott a szájamba. Mi lehet ennek az oka? Kérdeztem önmagamtól. Bizonyára bennem van a hiba, állapítottam meg. Én a szónoklatot a hivatásommal együtt járó cselekvő munkának láttam. Hogy ezt a munkát jól végzem, a szónoklás művészetét elemeire bontottam és tanulmányoztam.

Elmentem valamikor és híres szónokok beszédeit hallgattam. Tanulmányoztam a polgári és egyházi szónokokat. Apponyi Albertet,[340] Polónyi Gézát,[341] Eötvös Károlyt,[342] Prohászka Ottokár[343] püspököt, Hock János plébánost, Terván Istvánt [sic!] és másokat is. Megállapítottam, hogy nem pátoszszónok, hanem az érvelő szónok tud hatást elérni a tömegekkel, aki emberi hangon beszél és az élettel szónoklatában lépést tart.

Itt tehát nem lehetett baj. Itt valamit én nem látok világosan, mondottam, aminek döntő jelentősége lesz. Tehát meg kell keresni. A Ganz- és Társa Kőbányai úti gyárában meg is találtam. Ott régi, szervezett munkások dolgoztak, szociáldemokraták, akik a proletárdiktatúra előtt már hozzá voltak szokva, hogy a szavukat meghallgassák, az üzemvezetőség véleményüket a termelés előmozdítása

[340] Apponyi Albert (1846–1932) arisztokrata, konzervatív politikus, miniszter. 1901 és 1903 között a Képviselőház elnöke. 1906 és 1911 között vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1919-1920-ban a magyar békedelegáció vezetője volt. Kenyeres, 1967: 47.
[341] Polónyi Géza (1848–1920) ügyvéd, politikus. 1881-től a Függetlenségi Párt képviselője. Kenyeres, 1982: 430.
[342] Eötvös Károly (1842–1916) ügyvéd, ügyvéd, politikus. A Függetlenségi Párt szónoka. A tiszaeszlári per védőügyvédje. Kenyeres, 1967: 431–432.
[343] Prohászka Ottokár (1858–1927) római katolikus püspök, keresztényszocialista politikus, szónok. 1905-től székesfehérvári püspök. A magyar keresztényszocialista mozgalom egyik elindítója, szervezője. Kenyeres, 1982: 444.

okából kikérje. Itt sem tudtam szónoklatommal meggyőző hatást elérni. Meghallgattak, itt-ott helyeseltek is, de a kollektív termelés áttörő és társadalomváltoztató hatására a fejüket rázták, itt nem adtak nekem igazat.

A gyűlés után beszélgetést kezdtem az egyik bizalmi férfival, aki most is fontos szerepet töltött be az üzem vezetésében. Milyen tapasztalatot gyűjtöttek össze, kérdeztem tőle, amióta szocialista termelés van itt az üzemben? Rossz tapasztalataink vannak, mondotta. És miből keletkeztek a bajok, tudakozódtam tőle? Nézze elnök elvtárs, mondta bizalmasan a kérdezett, a munka az kegyetlen dolog, akármilyen formában, vagy név alatt történjen az meg; azt el kell végezni, a gyárba reggel be kell jönni, a géphez oda kell állni, az anyagot meg kell munkálni, el kell készíteni, kezükbe kell adni, fogásokat kell tenni, melyek vagy az emelő- vagy a szorítóizmokat fárasztja. Az elveszített erőt pótolni kell, de most nem tudjuk pótolni, tehát kevesebb termékeny mozdulatot kezdenek végezni, és emiatt esik az egy munkára eső napi teljesítmény.

De az üzemi teljesítmény emelkedése vagy csökkenése nem mi tőlünk függ, hanem az üzemvezető mérnöktől, a mesterektől, olyanoktól, akik nem testi munkát végeznek. A munka előírt eredményét azok is csak szigorúsággal, fegyelemmel, gyakran fenyegetéssel érik el. Hogy azonban elérhessék, meg kell ismerniük az elvégzendő munkát. Meg kell figyelniük, hogy mit lehet az előttük fekvő munkamennyiségből elvégezni, mert lehetetlent követelni még a munkástól sem lehet. A munkafolyamatból mutatható megtakarítások kitöltése az ügyességétől függ. A jó rajz, a jó munka, a munkafolyamat tempója sok mérnöki előrelátást igényel. A mérnökök sem kapják ingyen a fizetésüket. Nekik is meg kell dolgozni az eredményért.

Én tudom, hogy sok mérnök nem népszerű a munkások között. Hajcsárkodást, túlfeszített kizsákmányolást vetnek a szemükre. De az igazság az, gyakran a népszerűtlensége a szaktudása arányában

növekszik. Mi ezt meglátjuk és érezzük, mert az emberi természetben rejlik, hogy dolgozni senki sem szeret, sem én, sem más. De kénytelenek vagyunk dolgozni, mert munka és termelés nélkül nem tudnánk élni, felkopik az állunk. Rongyosok maradnánk.

Most már az a kérdés, hogy dolgozunk-e eredményesebben? Hogy tudunk több mozdonyt, vagont, gépet és más szükségleti cikket a tanácsállam rendelkezésére bocsátani. Úgy-e, hogy a szociális termelésből kizárjuk a szakmérnököket, akikre a kapitalista termelőmód idején megharagudtunk, mert nagy teljesítményt követelt tőlünk? Ha ezeket kitesszük, szükségképp csökken az üzem teljesítőképessége, még akkor is, ha az egyes munkás végzett munkája nem csökkent. Az új szónokló mérnök, aki a munkások szája íze szerint beszél, az nem ismeri a munka folyamatát, és nem tudja nívón tartani a termelést, mert ahhoz szigorúságra, fegyelemre, a termelés pontos ellenőrzésére van szükség. Ezt az új mérnök is csak úgy tudja elérni, ha munkásokat munkatempóra, teljesítményi mennyiségre szorítja. Ezen nem lehet segíteni semmiféle formában! Dolgozni kell a munkásnak, a mérnöknek egyaránt, mert csak a kettő együttvéve, a testi és szellemi munka közös érvényesülése lehet alapja a szociális termelésnek. De ez az alapja a kapitalista termelőmódnak is.

Már most, hogy kívánhatja a kommunista gazdálkodásra törekvő tanácskormány, hogy termeljünk annyit, amennyit a kapitalizmus idején termeltünk, amikor tűrte és előmozdította, hogy a kommunisták kidobálják az üzemből azokat a mérnököket, akik az itteni munkafolyamatot jól ismerték, akik szigorúak voltak ugyan, de szaktudásuk előnyeit mi is éreztük, abból gyakran anyagi előnyöket kaptunk. És most az itteni termelés szakszerű vezetés nélkül van, haladni nem tud. A bajokra már mi is rádöbbentünk, az értekezleteken ezeket szóvá is tettünk, de nincs megoldás. A régi mérnökeink nem jönnek

vissza, hiába hívjuk őket, azt üzenik, majd visszatérnek, ha a termelés formáját és tempóját újból ők határozhatják meg. A tanácskormány rendezze a bérviszonyokat, a szociális kötelezettségeket, de a termelést bízza mérnökökre, akik erre egyedül hivatottak. Ez az igazság.

Hát, erről ma nem lehet beszélni! Ezért szomorúak és levertek a munkások. Elhitték a kommunisták szónoklatait, hogy minden társadalmi jólétnek az alapja a kalapács. És kitűnik, hogy az ipari termelés szektorai között csak egyik fontos tényező a kalapács, a másik fontos elem a körző és a logarléc. És mindezeken kívül a szakképzettség. A gyárüzemet tehát fejleszteni lehet, forgatni szellemi és szervezeti összetételéből kiemelni nem lehet.

Ezzel a sokat jelentő benyomással hagytam el a Ganz és Társa üzemet, hogy megtekintsem a Weiss Manfréd-féle csepeli gyárat is, ahol a háború alatt hadfelszerelési eszközök készültek, és a Kormányzótanács hasonló feladatot szánt neki, ha valamilyen okokból háborúra kerülne sor.

A Weiss Manfréd gyárban a proletárdiktatúra idején is közel 15 ezer munkás dolgozott. Magyarország legnagyobb üzeme volt az. Munkásai és alkalmazottai jól voltak megválogatva. Jól és szakszerűen dolgoztak, de jól kerestek is. Szervezetlen munkás nem dolgozhatott a gyárban. A proletárdiktatúra kialakulásában ennek a gyárnak döntő szerepe volt. A szociáldemokrata pártnak ezen gyár volt a vezető kádere [sic!].

Most alkalmam volt megtudni, hogy azon gyár miként látja szerepét a szociális termelésben. Mit tesz, hogy a tanácsállam beválthassa ígéretét, hogy az ország szükségletét iparcikkekben ellátja? Még nem történt semmiféle ellenőrzés a tanácskormány részéről. Az én látogatásom volt az első.

A gyár direktóriuma nevében Korbuly Ferenc[344] főmérnök fogadott. Régi vezetőmérnöke a gyárnak. Hatalmas testalkatú ember. Kiváló szakerő. Felfedezései nyomán nemzetközi csengésű a neve.

Főmérnök úr, mondottam neki, a Kormányzótanácsot érdekli, hogy ez a gyár a proletárdiktatúra megléte után, milyen termelési eredményeket ért el? Maradt, csökkent vagy emelkedett a termelés nívója? Korbuly nyugodtan és világosan felelt. Nálunk emelkedett a termelés, 12 százalékkal, amióta az új rendszer alapján dolgozunk. Tudom, hogy más gyárakban csökkent a nívó. Egyelőre mi vagyunk az egyedüliek, akik ezt az eredményt felmutathatjuk. Ennek örülünk mi is.

Mivel magyarázza meg ezt az örvendetes eredményt? Kérdeztem. A példaadással, volt a válasz. Kérem a részleteket. A tanácsállam megalakulásakor az üzemtanács engem hívott meg a gyárvezetés élére. Ezt a megbízást elfogadtam azzal a feltétellel, hogy a vezetés teljesen az enyém, és minden más munkás és minden alkalmazott ott és annyit dolgozik a munkásállam javára, amennyit én előírok. Elfogadták. Másnap reggel 7 órakor én a kapuban voltam. A későn jövőket figyelmeztettem, hogy utoljára történjék, a tanácsállam fizet[345]. Én sem. [sic!] Másnap mindenki a helyén volt. Senki sem jött későn a gyárba.

A munkatársakat megkérdeztem, szeretnek-e abban a beosztásban dolgozni, ahol most vannak, vagy milyen munkához volna nagyobb kedvük? A túlnyomórész maradt a helyén, de voltak sokan, akik más helyre vágytak, és ott nagyobb kedvvel is dolgoztak. Ez lélektani hatás. Az eredmény kitűnő volt.

---

[344] Valószínűleg Korbuly Károly (1873–1944) gépészmérnök. Magyar és külföldi gyárak is meghívták üzemfőnöknek. Olaszországból visszatérve 1916-tól dolgozott a Weiss Manfréd gyárban. Vasúti kocsi-, mozdony-, jármű-, csőgyártás stb. fejlesztések területein ért el jelentős eredményeket. Édesapjához és testvéréhez hasonlóan nemzetközi szinten jegyzett mérnök volt. Kenyeres, 1981: 265–266.

[345] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

Én bevallom, nem vagyok szocialista. De nem vagyok kapitalista rajongó sem. Hiszek az egyéni képesség hajtóerejében, de úgy látom, ezt a szocializmus sem korlátozza. Én mérnök vagyok. A termelőmunka megszervezéséhez értek. Hogy a termelés haszna a kapitalisták javára vagy a dolgozó javára essék, az nem rám, hanem a politikára tartozik. És én ahhoz nem értek.

Lehetségesnek látja-e főmérnök úr, hogy a termelőüzemek szocializált keretben jobb eredményt érjenek el, mint a kapitalizmus idején? Lehetségesnek tartom, mondta. Abban a pillanatban, amikor egy gyárüzem személyzete begyakorolta magát a termelés szakszerű feladataiba, és ezen a vonalon kifejtheti képességeit, adva van a több és a jobb termelés lehetősége. Adva van a továbbfejlesztő erő.

Új termelő rendet és új gazdasági formát csak azok az emberek képesek megalapozni, akik az újat szellemükben és erkölcseikben is képviselik. A szocialista államban, a munka államában a munkásoké lesz a termelési felelősség, s a munka védelme és fejlesztése általános erkölcsi törvény. E szerint kell a munkásoknak is élni. Ma én is munkás vagyok. Vezető munkás, vezetőmérnök. Példát adok a munkateljesítményből. Én vagyok az első, aki bejön a gyárba és én vagyok az utolsó, aki távozik. A munkások tudják ezt, és buzdítja őket. Ha Korbuly főmérnök megcsinálja, mi sem maradhatunk el, mondják. Innen van a 12 százalék termelésemelkedés. Talán tovább is haladunk. Tovább is jutunk.

Összefoglaló jelentést tettem a gyárakban talált állapotokról a Kormányzótanácsnak. Kerestem megfelelő megoldást a termelés fokozására. Figyelembe vehető eredményt nem tudtunk elérni. A románok előnyomulásával kapcsolatban a háborúra kellett felkészülnünk, és a gyári zászlóaljak megszervezése megakasztott minden kísérletet. A gyári munkások fegyvert fogtak és kivonultak a határokra,

hogy a román és cseh imperialista törekvéseket megakadályozzák. Az ipari nyersanyagforrásokat megmentsék.

A Vörös Hadsereg kiépülése nehéz munkát igényelt. A hazatért katonatömegek ki voltak fáradva, le voltak rongyolódva és nehezen mozdultak meg a Kormányzótanács hívószavára, amikor a román hadsereg le akart rohanni a Tisza partját. A munkás- és katonatanács egyhangúlag szavazta meg a munkászászlóaljak összeállítását, és ezzel a Vörös Hadsereg harci állapotba helyezését.

Ennek a munkának kiemelkedő részét Böhm Vilmos látta el, aki a Vörös Hadsereget megszervezte és Stromfeld Aurél[346] ezredes, aki a Tanács-Magyarország katonai védelmére tervet készített. Böhm Vilmos lett a Vörös Hadsereg főparancsnoka. Stromfeld ezredes a helyettese. 1919. május 2-től minden a háttérbe szorult a háborúra való felkészüléssel szemben.

A háború ügye, a hadsereg ellátása, kiegészítése megzavarta az ország mezőgazdasági termelését is. Be kellett sorozni embereket, lovakat, kocsikat és rekvirálni kellett élelmiszert, nyersanyagokat. Felmerült a mezőgazdasági munkások javadalmazásának ügye, az aratási szerződés. Ezek a szerződések úgy készültek el, hogy minden kedvezményt megadtak a földmunkásoknak, ami a termelés legnagyobb részét igénybe vette. Amikor ebben az ügyben megkérdeztem Nyisztor György földművelésügyi népbiztos, hogy az arató, cséplő százalékok levonása után marad-e még gabona a városi lakosság számára. Azt felelte, hogy bizony kevés marad, de majd a parasztok úgyis eladják azt a részt, amit nem tudnak elfogyasztani. Azt mondtam Nyisztornak, ilyen bizonytalan

[346] Stromfeld Aurél (1878–1927) vezérkari ezredes, az Osztrák–Magyar Monarchia vezérkari tisztje, a Tanácsköztársaság idején a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. Részt vett az első világháborúba az olasz és az orosz frontokon. 1919-től szociáldemokrata politikus, a Berinkey-kormányban honvédelmi államtitkár. A Tanácsköztársaság idején a 1919. június végéig a Magyarországi Tanácsköztársaság vezérkari főnöke. 1920-ban 3 év börtönre ítélték. Kenyeres, 1982: 663.

alapon nem állhat a városi lakosság. Nyisztornak erre nem volt megnyugtató válasza. Érezte, hogy itt is felületesen jártak el.

Megfordított viszonylatban ugyanez volt a helyzetünk a szőlőtermeléssel. Kitűnő terméseredményre volt kilátásunk 1919-ben. Dr. Hamburger Jenő javaslatára elhatározta a Kormányzótanács az alkohol tilalmát. Nem szabad bort inni és ilyet kimérni! A borkészletek a hordókban maradtak. A tulajdonosok nem tudták értékesíteni. Jött az új termés, és nem tudták, hova tegyék. Hordók nem állottak rendelkezésre. Százezer család egész termelése forgott veszedelemben az alkoholtilalom miatt.

Dr. Hamburger és kommunista társai nem tudták megérteni, hogy lényeges különbség lesz, [ha] Oroszországban a pálinka ivását betiltják, azzal szemben, hogy nálunk a bor fogyasztását tilalmazzák. Nálunk a szőlőtermelés széles társadalmi rétegnek nyújtott megélhetést, átmenet megteremtése nélkül nyomorba, gazdasági válságba jutnak ezzel a szőlőtermelők. Ezek között az emberek között ütötte fel a fejét először az ellenforradalom. Itt találták meg a régi rend hívei a céljaikhoz szükséges tömeg elégedetlenséget.

Az első komoly ellenforradalmi erőfeszítés Kalocsa vidékén keletkezett. Pozsgai Miklós[347] főhadnagy szervezésére egész vidékek egyszerre mozdultak meg, és kizárták a helyi direktóriumokat, és a közigazgatást magukhoz ragadták. Rendes hadsereget akartak szervezni, és ágyúk felett is rendelkeztek. A Vörös Hadsereget kellett mozgósítani ellenük és kiszorítani őket a jugoszláv határ felé. Csak részben sikerült ez. Szamuely Tibor különítménye sem állította helyre a tanácsállam rendjét. Sok áldozattal járt ez az államvédő munka, melybe csak a hadsereg vezetői szólhattak csak bele, mert ez a terület is hadivezetés volt. A hadszíntér rendészeti ügyeit teljhatalommal Szamuely Tibor intézte.

[347] Helyesen: Pozsgay Miklós (? – ?) a Héjjas Iván vezette különítmény tagja.

Az ellenforradalom legveszélyesebb megnyilvánulása a júniusi ellenforradalom volt, amikor a Ludovika Akadémia növendékeit használták fel az ellenforradalom megindítására. Ezt az ellenforradalmi katonai erők szervezték oly módon, hogy parancsot tudtak felmutatni írásban a növendékek előtt, melyben Haubrich József, a negyedik hadtest parancsnoka elrendelte, hogy a kijelölt napon és órában foglalják el a telefonközpontokat, fegyverezzék le az ellenállást, és tegyék lehetővé az új demokratikus kormány megalakítását.

A parancsban megjelölt időben a ludovikások felfegyverkezve megjelentek a józsefvárosi telefonközpontban, és ott lefegyverezték az őrséget, és elbarikádozták magukat. Két órán belül már a Vörös Őrség osztagai a helyszínen voltak és megkezdődött a fegyvertűz az épületet uraló ludovikások és a kívül lévő Vörös Őrség tagjai között. A harc hosszabb ideig tartott, és 17 emberáldozatot követelt a Vörös Őrség részéről, amíg az ellenállást legyőzték és a ludovikások megadták magukat.[348] Az ellenforradalom nem terjedt tovább. Legalábbis a hozzátartozók nem mutatkoztak. [sic!]

A lázadó ludovikásokat a Vörös Őrség letartóztatta vezetőikkel együtt. A vizsgálatnál gyanús körülmények merültek fel Haubrich József parancsnok ellen, aki működése közben nem vette komolyan az alkoholtilalmat, és illuminált állapotát használták fel az alantas tisztjei a mozgósítási parancs aláírására. A tömeges aláírás között ezt a parancsot is aláíratták vele anélkül, hogy a szöveget elolvasta volna. Haubrich József a proletárdiktatúra elején szociáldemokrata volt, de később a kommunistákhoz csatlakozott. Ezért Kun Béláék nem csináltak mostani

[348] 1919. június 24-én Lőwy Béla politikai megbízott vezetésével a 32. gyalogezred katonái és vörösőrök érkeztek lefegyverezni a Ludovika Akadémiában lévő lázadó erőket. A főként újoncokból álló csoport a ludovikások géppuskatüzébe került. Lőwy parancsnokkal együtt 18 vörös katona és vörösőr esett el. A Ludovika ostromáról bővebben: Svéd, 1979: 8–9.

mulasztásából nagy ügyet. Kímélték. Ezeket a Katonai Törvényszék már tisztázta.

A Katonai Törvényszék elnöke a Kormányzótanács határozata alapján Kiss Miklós,[349] a Vörös Őrség egyik vezető személyisége lett. Nyugodt, megfontolt ember volt. Eredeti foglalkozása vasutas, és régi hű tagja a szociáldemokrata pártnak. Megbízható követője volt a tanácsállamnak. A törvényszéki tárgyalás megindításakor nálam járt Kiss Miklós, hogy megismerje a Kormányzótanács álláspontját a ludovikások ügyében.

Közöltem vele, hogy igazságosan és lelkiismeretesen járjon el, Haubrich magatartása és furcsa helyzete kíméletet parancsol az ügyben. A növendékeket megtévesztették, s ezt tartsa szem előtt az ítélet kialakításánál. Kik a bűnösök, a szervezők, ezt Önöknek kell megállapítani. Az ítélet meghozatala után keressen fel, hogy a további intézkedéseket megbeszéljük. A Kormányzótanács rám bízta az ügy felülvizsgálatát.

A Katonai Törvényszék tárgyalása hosszabb időt vett igénybe, a részletek tisztázódtak. Az ítélet kimondásánál a Ludovika növendékeit feddésre és szigorú intézeti nevelés ítélték. Tizenegy tisztet, akikről kitűnt, hogy több-kevesebb közük volt az ellenforradalom előkészítésében, golyó általi halálra ítéltek. Az ítéletet kihirdették, és a kegyelmi kérvényeket a védők elkészítették.

Kiss Miklós törvényszéki elnök és Baracs Marcell,[350] a halálraítéltek egyik védője felkerestek a Kormányzótanács palotájában és ismertették

[349] Kiss Miklós (1875–1938) faesztergályos, vasúti dolgozó, szociáldemokrata majd kommunista politikus. 1906–1908 között a Vasúti Munkások Országos Szövetségének elnöke, 1918 őszétől a Katonatanács tagja, a Tanácsköztársaság alatt a Budapest katonai parancsnoka. 1919 után elítélték, majd fogolycsere-akció keretében a Szovjetunióba került. Vass, 1976: 295.

[350] Baracs Marcel (1865–1933): ügyvéd, író, 1920-tól a Budapesti Ügyvédi Kamara helyettes elnöke, a fővárosi törvényhatóság örökös tagja, a Nemzeti Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője. Kenyeres, 1967: 110.

velem az egész anyagot. Kiss Miklós megindokolta a törvényszék álláspontját. Elmondta, hogy halálra kellett ítélni a 11 tisztet, mert oktalan eljárásokkal 17 forradalmár életét oltották ki, noha elismeri, hogy sok mentő szempontot is tudtak az elítéltek maguk mellett felhozni.

Én már tisztában voltam azzal, hogy mit tehetek. Én nem tévesztettem szem elől, hogy itt Haubrich ügyetlensége volt a kiindulópontja a katasztrófának. Ezt láttam rajta napról-napra, amikor holt fehéren, szótlanul járt az emberek között. Tehát a kegyelmi jog alapján közöltem Kissel és Baracs Marcellel, hogy itt a 11 halálraítéltnek a tanácsállam nevében megkegyelmezek, és a halálos ítéletet életfogytiglani fogházra változtatom. Erről az Igazságügyi Népbiztosságot is értesítettem. A kegyelmi tényt az elítéltek előtt ki is hirdették.

Később emigrációban értesültem, hogy Romanelli[351] ezredesnek a magyar ellenforradalom egy díszkardot adott át elismerésül, hogy a halálra ítélt 11 tisztnek megkegyelmezését kiharcolta.

[…]

A kongresszus[352] foglalkozott pártszervezeti és pártépítő javaslatokkal, de a felszólalásokon keresztül megállapítható volt, hogy az emberek nem hisznek a proletárdiktatúra tartósságában. Már a kommunisták kiszorítása a pártvezetőségből is arra mutatott, hogy a küldöttek többsége egy visszavezető út felépítését lehetőnek és szükségesnek mondotta. Ezt a belső repedést letakarta a kongresszus kompromissziós [sic!] határozatával, de megszüntetni nem tudta. A hasadék tovább szélesedett. Mindinkább kitűnt, hogy a kommunisták felelőssége a magyar munkások kezéből kiütötte az októberi forradalom eredményeit, amelyeket hasonlóan az osztrák és csehszlovák forradalmi eredményekhez, itt is maradandó módon lehetett volna kiépíteni.

[351] Guido Romanelli (1876–1973) olasz alezredes, 1919-ben az olasz misszió budapesti parancsnoka.
[352] Az 1919. júniusi Tanácsok Országos Gyűlésének kongresszusa.

Ehelyett a kongresszus után megkezdődött a belső veszekedés a pártban. Azon indult el, hogy a kommunisták a párttitkárság egyik vezető tagjává Rabinovits Józsefet jelölték, aki a szociáldemokrata párt régebbi vezető titkára, Farkas István[353] mellett megkezdte működését. Rabinovits a párt agitátorképző iskolájának a vezetését is átvette, ahová fiatal párttagokat vont be, és ott szervező feladatok végrehajtására képezte ki.

Farkas István párttitkárnak feltűnt, hogy Rabinovits csak zsidó fiúkat vett be az iskolába, emiatt kérdőre vonta. Hogy ha ezt tudatosan csinálja, kénytelen a pártvezetőségnek jelentést tenni, mert ezért az egyoldalúságért a felelősséget nem vállalhatja.

Rabinovits József lelki nyugalommal közölte Farkas Istvánnal, hogy a forradalom érdekeit tartja szem előtt, amikor ezt teszi. Megbízható forradalmár csak a zsidó tud lenni, mondotta, mert az egy létező szervezethez sem tartozik. Nincsenek nemzeti gyökerei, helyzeténél fogva nemzetközi. A világforradalom ilyen, született, nemzetközi érzelmű embereket követel, mint amilyenek a zsidók. A magyar proletárdiktatúra pedig egy fontos láncszeme a világforradalomnak, s ezért ez a forradalom csak a zsidók vezetése alatt hajthatja végre biztosan és visszavonhatatlanul történelmi feladatát. Másként nem. Oroszországban is ez a helyzet. Itt nálunk is annak kell lennie.

Farkas István közölte velem, mint a párt elnökével Rabinovits iskolaszervező módszereit. Elmondta véleményét is, amit tartott a dologról. Megígértem, hogy beszélek Rabinovitscsal, mihelyt bejövök a párttitkárságba. Izgatott a kérdés, mert Böhm, a[354] Hadsereg főparancsnoka telefonon közölte velem, hogy nem tudja felfogni, ki küldi azt a sok fiatal zsidó gyereket a front mögé a községekbe, s ott

[353] Farkas István (1869–1944) cipész, szociáldemokrata politikus, 1911 és 1944 között a szociáldemokrata párt titkára. Varga, 1999: 375–376.
[354] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

a legképtelenebb propagandát űzik, elmondják a parasztoknak, hogy ezentúl minden közös lesz, nem lesz senkinek se külön disznaja, tehene, vagy tyúkja, hanem közös istállóban tartják. Közösen nevelik a gyerekeket is. Emiatt panaszkodnak a községek, és megtagadják a Vörös Hadsereg támogatását. Most kiadtam a parancsot, hogy ezeket a[355] szedjék össze és irányítsák Budapest felé. Összefüggést láttam Rabinovits működése és a községeket járó zsidó fiatalság között. Nem csalódtam.

A párttitkárságban kérdőre vontam Rabinovitsot az agitátorképző iskola sajátos berendezése és a vidéken folytatott agitáció miatt. Megkérdeztem tőle, hogy igaz-e, hogy a propaganda iskolában csak zsidó fiúkat vesz fel? És igaz-e, hogy ezeket a fiúkat arra oktatja ki, hogy a vidéki gyűléseken közös gyereknevelésről, közös állattenyésztésről, a templomokban rendezendő[356] előadásokról és[357] beszélnek?

Igaz, mondta Rabinovits. Ezt én szükségesnek tartom, mert a parasztokat elő kell készíteni a forradalmi átalakulásra, a falu és község mai helyzetének gyökeres megváltoztatására. Nem volnék jó bolseviki, jó világforradalmár, ha ezt nem tenném.

Én pedig más nézetet vallok ebben a kérdésben, mondottam. És ha szempontjaimat nem venné figyelembe, az egész kérdést a párt vezetősége elé viszem.

A propaganda iskolának azt a módszerét, amit Ön alkalmaz, hogy csak zsidó fiatalembereket enged a kurzusra, azonnal szüntesse meg. A szocialista munkásmozgalom nem ismeri az effajta berendezkedést. A munkásmozgalom faji és nemzeti szempontból egységes és oszthatatlan. Marx világos választ adott erre a kérdésre, amikor kimondta, hogy a szocializmusért vívott harc célkitűzéseiben nemzetközi, megvalósítása azonban nemzeti keretek között megy végbe, aszerint, hogy

[355] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[356] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[357] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

az illető ország politikai gazdasági és kulturális viszonyai ezt a harcot lehetővé és szükségszerűvé teszik. Tehát differenciált módon. Az Ön álláspontját, hogy a magyar szociális forradalom kérdését a világforradalom szempontjából ítéli meg, és ez okból a forradalom vezetését csak a zsidó fiatalság kezében látja biztosítottnak, nem osztom, sőt veszedelmesnek tartom. Túlzott felelősséget hárít a zsidóságra. Az a szocializmus, melyet csak a zsidók képviselhetnek, a munkástömegeknek nem kell. Ez azt jelentené, hogy a nemzetközi megbízhatóság égisze alatt új uralkodó osztály keletkezik, amelyből kihullanak mindazok, akik nemzeti keretek között születtek és élnek, s nemzeti gyökereik is vannak. Ne feledje el, hogy a zsidóság nemzetisége a nemzetköziség kihangsúlyozásában van, mert a szétszóródottság állapota ezt szükségszerűvé tette.

De a zsidóság érdekében is szükségesnek tartom, hogy ne kövesse Ön ezt a módszert, bármilyen csábító legyen is az. Ha a munkásmozgalom vezetésében túlszaporodik a zsidóság, antiszemitizmus lesz belőle. A nem zsidó munkások önérzetét hiba volna ez alapon megbántani,[358] ami azt mutatná, hogy ők nem alkalmasak saját ügyeik intézésére. Ezt Ön tudja, hogy ez nem igaz! A nem zsidó munkás szintén tud tanulni, ha tanítják őket, és nem marad mögötte a zsidó proletároknak, akiket most Ön rövid kurzusaival propagandára alkalmasnak ítélt.

A világforradalom jelszavával is legyen óvatos, vannak sokan, akik nem hisznek a világforradalom lehetőségében. Ezek közé.[359] Az én álláspontom, hogy világforradalom nincs, ugyanúgy, mint ahogy világreakció sem lehet. Az emberiség a földtekén nem egyforma politikai, gazdasági és kulturális viszonyok között él, haladása nem egyenletes

[358] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[359] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

tempók szerint történik, így társadalmi átalakulása és helyi adottságok szerint megy végbe. Így tanultuk a szocializmust.

A falusi propagandára nagyon ügyeljen, mert így nem lehet senkit megnyerni a szocializmus számára, ha azzal kezdi, hogy a gyermekeket közös intézményben nevelik, a család szerkezetét felbontják, a gabonát közös csűrben hordják, a háziállatokat közös istállóba terelik. Amikor Ön ezt teszi, kiforgatja a szocializmus értelmét. A szocializmus mindent a néppel, a népért tesz, így sohasem erőszakol a falu népére olyat, ami a nép felháborodását váltja ki. A szocializmus nem nyúl a családhoz, és nem viszik közös akolba a háziállatokat.

Fontosnak tartom, hogy a propagandaiskolát úgy szervezze, hogy a szak- és pártszervezetek egyenletesen jelöljenek ki tagokat, ezeknek a jegyzékeit Ön gyűjtse össze, és a tanulókat azok alapján állítsa össze. Ezek a szervezetek nem szorítják ki a zsidó tanulni vágyókat sem, de nem tagadják meg a tanulás lehetőségét azoktól sem, akik véletlenül nem zsidónak születtek.

9. Párizs, 1946. május 3.[360]

Kedves Perneki elvtárs

A háború megindításával egy időben indult meg az ellenforradalmi szervezkedés is. A régi rend hívei örültek, hogy a forradalom háborút indít, mert tudták, hogy az a háború az adott körülmények között csak vereséggel végződhet, amelyben a forradalom elmerül, s nekik megnyílik az út a hatalomra való visszatérésre.

Ezt a leplezetlen örömet mindenki észrevette, csak a kommunisták nem. Sőt, Kun Béla és társai ebben a proletárdiktatúra hajtóerejét látták.

[360] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 568–582. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.

Az ellenforradalom mindig merészebben nyomult előre. A belső megmozdulásokat külső megmozdulások is követték. A régi uralkodó osztály vezető emberei mind külföldön voltak, főként Bécsben, ahol az ellenforradalmi bizottság működött; továbbá Svájcban, ahol az ellenforradalmi magyarság diplomatái voltak együtt, hogy a proletárdiktatúrát a külföldi államok képviselői előtt eláztassák, és intrikáik szövevényeit egész Európára kiterjesszék.

A magyar ellenforradalmároknak nem sikerült kieszközölni, hogy ugyanúgy, mint Bécsben, tartózkodási engedélyt kaphassanak Szegeden, amely várost a francia hadsereg tartotta megszállva. Ide vonták össze az ellenforradalmi érzelmű katonatiszteket, akikből zászlóaljakat szerveztek. Ide vonult Horthy Miklós[361] K.U.K.[362] bécsi admirális[363] [sic!], akit a jugoszláv ideiglenes kormány elutasított, nem hívta meg a jugoszláv flotta élére, noha ebből a célból adta át önkéntesen a monarchia flottáját. Ide szökdöstek át azok a katonatisztek is, akik színleg a Vörös Hadseregbe léptek, hogy meghúzódjanak, amíg az ellenforradalom hívja őket.

Gyakran előfordult már a történelem folyamán, hogy a forradalom tapasztalatlanságából, elkövetett ügyetlenségeiből hasznot húzott az ellenforradalom. Ez így volt nálunk is. A hadügyi összekötő csoport H.Ö.Cs. a Vörös Hadsereg céljaira bevásárlásokat kívánt eszközölni Bécsben. A szükségletek beszerzésére megfelelő összegű bankjegyet szállított az osztrák fővárosba. A szállított összeg 160 millió korona volt kék pénzben. Különvonaton két kézi kofferben szállították a bankjegyeket Bécsbe, hogy az összegből az osztrák kommunista pártnak is adhassanak propaganda célokra, de nem adták át a bankjegyeket a bécsi magyar követség adminisztrációjának, mely a bankjegyeket elkönyvelve,

[361] Horthy Miklós (1868–1957) tengerésztiszt, Magyarország kormányzója 1920 és 1944 között. Kenyeres, 1967: 741.
[362] K.U.K.: kaiserlich und königlich, magyarul: császári és királyi.
[363] Valójában Horthy 1918 elejétől hivatalos megnevezése szerint ellentengernagyként szolgált, flottaparancsnok volt.

szekrénybe zárta volna, hanem a teli koffereket a követi lakás hálószobájában rejtették. A követségi alkalmazottak között levő ellenforradalmi megfigyelők közölték a titkot az ellenforradalmi bizottsággal. Az ellenforradalmárok megszervezték egy éjjel a betörést. A követet telefonon a hamis ürüggyel elcsalták, és bementek a követség épületébe, és minden ellenállás nélkül elvitték a két koffer bankjegyet, a magyar proletárok vagyonát, és megkezdték az ellenforradalmi hadsereg felépítését, a grófok hotelszámláinak kiegyenlítését és a vígabb emigráns életet.

A magyar ellenforradalom sikereinek nem utolsósorban az ily módon megszerzett pénz volt a forrása. Ebből tartották fenn az Ausztriában, Feldbachon[364] és Magyarországon, Szegeden szervezkedő tiszti zászlóaljakat. Ebből fizették az ellenforradalmi propagandát. És ebből éltek. Ezekről az összegekről soha nem tudtak a pénzt kezelők elszámolni.

A Kormányzótanács előtt Kun Béla sem tudott elszámolni arról, hogy miért kezelték olyan könnyelműen ezt a rengeteg pénzt, amit Bécsbe szállítottak. A kifosztott ember bosszúérzetével javasolta Kun Béla, hogy állampolgárságuktól meg kell fosztani és törvényen kívüli állapotban kell helyezni mindazokat, akik külföldön ellenkormányt, vagy ellenforradalmi hadsereget szerveznek.

Ez már szenteltvíz volt.[365] A magyar forradalom pénze, az ellenforradalom kezére jutott. A pénzkezelés pontossága és biztonsága nem erőssége a forradalomnak. Ezt is, mint sok más egyebet meg kell tanulni, és nem szabad a közpénzeket kongó jelszavak hangoztatása mellett könnyelműen kezelni, és ezzel a forradalom erejét és tekintélyét

[364] Osztrák város.
[365] Régi magyar közmondás: Se nem árt, se nem használ, mint a szenteltvíz.

aláásni. Ez is csak mélyítette a szakadékot a szociáldemokrata és kommunista gondolkozású népbiztosok között.

A szociáldemokrata kormányzás keretében nem fordulhatott volna elő ilyen visszaélés, mert a szociáldemokrata vezetők a szakszervezetekben megtanulták, hogy kell bánni a közpénzekkel. Azoknál elképzelhetetlen lett volna, hogy 160 millió koronát kézi kofferekben szállítsanak Bécsbe, és ellenforradalmi környezetben a kommunista követ hálószobája ágya alá rejtsenek annyi bankjegyet, amelyen Bécs város egy részét meg lehetett vásárolni.

De nemcsak Bécsben, hanem a Vörös Hadseregben is érezhető volt az ellenforradalom szelleme. Magyarország népe nem volt felkészülve eszmeileg és szervezetileg a proletárdiktatúra, ezen keresztül a kommunizmus bevezetésére. A magyar közvélemény a háború összeomlásával területveszteség nélkül, a nép jogainak széleskörű érvényesítése mellett köztársasági alapon akart kiemelkedni helyzetéből. Mindenki örült a Tisza-korszak bukásának, a feudális jellegű politikai módszerek likvidálásának. Mindenki hajlandó volt az országban élő nemzetiségeknek széles körű autonómiát biztosítani, de az országot mindenki gazdasági és politikai egységnek tekintette, és minden törekvéssel szemben odaállította már a Károlyi-forradalom idején a maga vétóját: a nem, nem soha! jelszavát.

A proletárdiktatúra háborújában is ezt akarta követni a magyar nép. Ezért jöttek be a seregbe a magyar tisztek, ezért fogadta rokonszenvvel kezdetben mindenki a Vörös Hadsereg toborzását, állat- és anyagrekvirálását. A vöröskatonákban a magyar nép saját fiait látta, akik harcolnak, azért a földért, melyen ezer éven át jó és rossz viszonyok között éltek. De ezen belsőséges életérzés eltűnőben volt, amikor a Vörös Hadsereg a falutól élelmet, lovat, kocsit és abrakot követelt. Ha a Vörös Hadsereg nem kapta meg az előírt dolgokat, a rekvirálás módszereihez

nyúltak. Ezek az erőszakos beavatkozások a vidéki parasztságot elégedetlenné, később a Vörös Hadsereg ellenségévé tették.

Május végén a Kormányzótanács megbízása alapján meglátogattam a Szatmár megye határán táborozó Székely Hadosztályt.[366] Ezt a katonai alakulatot nem a forradalom teremtette, hanem a monarchia hadseregéből maradt vissza. Ezeket a katonákat idehagyták, mert valamennyien erdélyiek voltak, haza akartak menni, és így a románok elleni harcok legmegbízhatóbbjainak mutatkoztak.

A Székely Hadosztály parancsnoka volt Kratochvil Károly[367] ezredes, egy monarchista szellemű K.U.K. tiszt. Mellette dolgozott Vén Zoltán[368] főhadnagy, egy nyugtalan, ellenforradalmi törekvésektől áthatott fiatalember, aki nem csinált titkot nézeteiből, hogy a Székely Hadosztálynak előbb Budapestre kell bevonulni, mielőtt hazatér. Az októberi forradalmat szerette volna lefőzni, a Habsburgok hatalmát visszaállítani. Ebben a törekvésben nemcsak a maga nézetét, hanem Kratochvil ezredes szándékait is tolmácsolta. Hogy el[369] törekvéseiket megközelítsék, úgy a Károlyi-kormánytól, mind tőlünk is nagy mennyiségű fegyvereket, muníciót, ágyúkat és más felszerelést követeltek.

Az én feladatom volt, hogy látogatásom kapcsán megismerjem a Székely Hadosztály tisztikarát, szellemét, jogos és teljesíthető igényeit, azt a készséget, amit a megalakult tanácsállam érdekében kifejezésre juttathatnak.

---

[366] A Székely Hadosztály nevű katonai alakulatot 1918. decemberben állították fel az Erdélybe harcoló román hadsereggel szemben. Végül 1919. április 26-án tették le a fegyvert a román hadsereg előtt, tisztjeiket letartóztatták.

[367] Szentkereszthegyi Kratochvil Károly (1869–1946) katonatiszt, a Székely Hadosztály parancsnoka.

[368] Vén Zoltán (1893–1983) tanító, magyar katonatiszt. Részt vett az első világháború harcaiban, majd a Székely Hadosztályhoz került, később a Nemzeti Hadsereghez csatlakozott. Bedő Zoltán: Egy tragikus sorsú magyar katonatiszt története – Üldözve és elfeledve. *Székely Hírmondó*, 2014. november 24., 7.

[369] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

Böhm hadseregparancsnokkal való megállapodásom volt. Különvonattal Szatmárra utaztam, ott már várt engem a pályaudvaron Kratochvil ezredes tisztjeivel együtt, és onnan indultunk ki az egyes csapatrészek meglátogatására, s ahol a katonákat a Kormányzótanács nevében üdvözlöm és kívánságaikat meghallgatom.

Így is történt. Este indultam különvonattal és másnap délelőtt Szatmárra érkeztem. Kratochvil ezredes és Karikás Frigyes[370] politikai megbízott a pályaudvaron vártak és beszálltak a vonatba, együtt indultunk el a frontra, hogy a csapatokkal való érintkezést felvegyük. A csapatok mindenütt lelkesek voltak és harcra készültek. Kifejezték abbéli kérelmüket, hogy a Kormányzótanács hozzájuk is[371] be a budapesti munkászászlóaljakat, adjon fegyvereket, hogy a románokat Erdélyből kiszoríthassák. Haza akarnak térni, de nem a román, hanem a magyar Erdélybe. Ezért ontják a vérüket. Estefelé érkeztünk vissza a frontra, ahol én is kíséretemmel együtt kiszálltam, mert a Székely Hadosztály vacsorát adott tiszteletemre, ahol alkalmam volt megismerkedni a tisztikarral. Csak itt láttam közvetlen közelről, hogy ez a tisztikar semmiféle lelki kapcsolatban nincs az ügyünkkel. Az a merev és tartózkodó magatartás, amit az asztal mellett velem szemben is kifejezésre juttattak, mutatta, hogy a tanácsállam számukra egy forradalmi intézmény, kellemetlen szavak, amelyet azonban tűrni kell, mert nincs elegendő fegyver és katona ennek az eltüntetésére. Ha kísérletet tettem, hogy valamelyik tisztet a forradalom ügyében megszólaltassam, habozás és dadogás között Kratochvil ezredesre nézett, hogy mentse ki a hínárból. Kratochvil ezt meg is tette. Valami homályos mondattal igyekezett alantas tisztjét tehermentesíteni.

[370] Karikás Frigyes (1891–1938) író, szociáldemokrata majd kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadsereg 39. dandárjának politikai biztosa, 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1967: 860–861.
[371] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

Vacsora után visszautaztam Budapestre. Kratochvil ezredes megkért, hogy vigyem el őtet [sic!] vonatomon Debrecenig, ahol dolga van. Készséggel megtettem. Amikor elhagytam az állomást, az volt az érzésem, hogy nem a tanácselnök járt itt, hanem valami kisebb funkcióban lévő politikai megbízott. Szatmár népe nem vett tudomást arról, hogy a város területén vagyok. A polgárok visszahúzódtak, a nagy tömegek közömbösek voltak. Az egész közéleten belül felismerhető volt valami kényszerű eszmei idegenség, amihez csak adták a keretet. De a visszaút valóban szegényes, lélektelen és idegen volt.

A különvonaton magamhoz kérettem Kratochvil ezredest. Rögtön és készséggel jelentkezett. Megvendégeltem jófajta cigarettával, és azt mondtam neki, a Kormányzótanácshoz beérkező jelentések arról szólnak, hogy Ön, ezredes úr ellenforradalmi érzelmű, és a Székely Hadosztályt is ilyen szellemmel telíti, most alkalmam van Öntől megkérdezni, mennyi az igaz ebből a híresztelésből?

Nem lep meg a kérdése elnök úr, mondotta Kratochvil, most már én magam is tudok róla, hogy ilyen minősítést adtak rólam. A tagadás itt mit sem használ, ha így volna. De nem így van a dolog. Röviden ismertetem a helyzetet. Én hivatásos katonatiszt vagyok. Erre a pályára cipeltek. Előrehaladásaimat József[372] főhercegnek köszönhetem. Én a főherceg családjában katonai oktató voltam. Elhalmoztak mindennel, ami nekem szükséges és kellemes volt. Ezt az udvari légkört megszerettem, és a főhercegi családnak belsőséges barátja lettem. Hasonló érzelmekkel vagyok eltelve az uralkodóház iránt is. Ezt én nem tagadom. Így ért engem a forradalom, az összeomlás. Erdélyben voltam a Székely Hadosztállyal, amikor hazánknak ezt a részét ki kellett üríteni. Kolozsváron voltam az átadásnál. Nem tudom Önnek leírni elnök úr, a

[372] Vitéz Habsburg–Lotaringiai József Ágost (1872–1962) a Habsburg–Lotaringiai-házból származó osztrák főherceg, magyar királyi herceg, honvéd tábornagy, a felsőház tagja. Kenyeres, 1967: 825.

megaláztatást, amit egy román főhadnagy készített a számomra. Nekem ezt tűrni kellett, mert a zavartalan kivonulás volt feljebbvalóim részéről előírva.

Én a tanácsállam összetételét nem értem. A forradalmi változás új a számomra. Hogy később mindkettőt megértem, az az érzésem. Bennem a háború liheg, a román főhadnagy megalázó viselkedése miatt. Soha sem tudom elfelejteni, hogy lovaglókorbácsával előttem verte le a falról a magyar jelvényeket a nemzeti zászlót, Magyarország térképét. Vissza akarok menni, és vissza akarom rakatni a helyére a levert magyar jelvényeket, a legmesszemenőbb elégtételt követelem meg tőle. Ha ezt nem tenné meg, addig verném hasonlóan egy lovaglópálcával, amíg ezt egy mukkanás nélkül végre nem hajtja.

Ha ellenforradalmi érzelmű vagyok is, most egy vagyok Önökkel, mert Önök is vissza akarják szerezni Erdélyt, mely a történelem folyamán mindig magyar volt, és az is fog maradni. Nem kell tehát aggódniuk elnök úr, én és a Székely Hadosztály harcolni fogunk a románok ellen az utolsó leheletig.

Kratochvil ezredes nem volt következetes románellenes fogadkozásaihoz. Ő volt az első, aki lerakta a fegyvert a román hadsereg előtt. És tisztjei nagy részével átment a románokhoz. [sic!] A megsértett tiszti önérzetét háttérbe szorította a forradalommal szemben táplált ellenszenve. Ez volt a Székely Hadosztály szellemi életének ápolója.

A Tiszai harcok idején újból megkértek a Székely Hadosztály katonái, hogy látogassam meg őket a Tiszai fronton. Kiutaztam hozzájuk. Harmadmagammal érkeztem a fogadóállomásra, ahonnan a hadosztály megbízottal együtt mentünk ki a csapatok megtekintésére. Jó messze a várostól, az országút szélén voltak a csapatok felállítva, szám szerint közel kétezer ember.

Még nem értünk a csapatokhoz, számos hangos lármát hallottam. Mutogattak felém a katonák, és egymásnak kiabálták: itt jön a zsidók királya. Rossz érzésem keletkezett. Úgy láttam tőrbe csaltak. Jóhiszeműleg idejöttem, és most vigyáznunk kell, hogy ennek az elégedetlenségnek okát helyesen felismerjem, és ha lehet, segítsek a bajokon. A vezető tisztek négyszögben állították fel a katonákat. S amiként, ami ilyenkor szokásos, a katonasorok előtt elvonultunk, hogy ezzel a katonákat üdvözöltem. Az ezred megtekintése után felálltunk az országúton, amely egy méterrel magasabb volt, mint amelyen a katonák állottak. A tisztek megkértek, hogy beszéljek a katonákhoz, mert a hangulatuk nyomott, és harci készségük megbénult.

Megítélem a beszédet. [sic!] Meg is kezdem. Folytatni nem tudtam, közbekiáltások hullottak felém. Hol vannak a hibások? Hol vannak a Jenők? Miért nem harcolnak velünk? Mi védjük meg a bőrüket? Nem jó lesz a vége ennek! Amikor látták a katonák, hogy nem adok választ, még nagyobb lármát csaptak. Csak akkor szűnt meg némileg a lárma, amikor a hátam mögött álló kapitány előre jött és csendet parancsolt. Megpróbáltam kihámozni a közbekiabálásokból, hogy mi lehet az igazi forrása ellenséges érzületüknek. De ezt nem sikerült elérnem. Félórai zavaros kiabálás után befejeztem a szónoklatomat, s azonnal hozzákezdtem az egyesek kihallgatásához.

Kitűnt, hogy kommunista munkásosztagok kerültek a Székely Hadosztályhoz. Eleinte rendben ment minden, de később a keményebb küzdelmeknél vöröskatonák állásaikat elhagyták, és az a veszély fenyegette őket, hogy a románok a hátukba kerülnek. A munkásosztagok emberei sűrűn vettek szabadságot maguknak, és rendszerint szombaton hazautaztak. Hátizsákjukban vitték az élő libát vagy kacsát, amit a faluban rekviráltak, vagy náluk felszabadult fehér pénzért megvásároltak.

A munkásosztagoknál ez érthető volt, mert a főváros élelmiszerellátása meggyengült a munkáscsaládok éheztek, és a Vörös Hadsereg főparancsnoksága megengedte, hogy a legszükségesebb élelmiszert magukkal vihessék családjuk részére. A Székely Hadosztály élelmezése másként történt. Az ő családjuk nem lakott a fővárosban, hanem Erdélyben. Nekik nem kellett családjuk ellátásáról gondoskodni. Ők jól voltak ellátva ezen a helyen, ahol a hadosztály feküdt. Családjukat nem közelíthették meg.

A Jenő fogalma alatt a székely katonák antiszemitizmusa húzódott meg. Valószínű, hogy gyakran előfordult, hogy a vöröskatona, vagy a politikai megbízott neve Jenő volt. Ezt a nevet a vöröskatonákra általánosították. A munkásosztagoknak bizonyára voltak kötelékei, melyeknek harci értéke vitatható volt, általánosságban éppen a munkásosztagok voltak azok, akik úgy a cseh fronton, mint a román fronton komoly sikereket értek el.

Tény az, hogy a Vörös Hadsereg kezdetektől fogva nem volt egy egységes szellemű hadsereg. Belső szervezetében ott voltak a nemzeti szellemben felnevelt tisztek, a kifejezetten ellenforradalmi érzelműek, akik bementek ugyan a Vörös Hadseregbe, mert ott hivatásuknak élhettek fizetést is kaptak, családjuk kedvezményekben részesült, és fegyverük volt. Rajtuk kívül zavartkeltő volt a ki nem egyenlített ellentét szociáldemokraták és kommunisták között. Ez a fronton is éreztette hatását.

Végül ott voltak a régi uralkodó osztályok rendőrei, csendőrei, postásai és más tényezői. Ezek mind belső elkeseredettséggel nézték a tanácsállamot, mely megfosztotta állásuktól, vagyonuktól, kitüntetéseitől. Ezektől valóban nem lehetett várni, hogy teljes lelki készséggel hangoljanak [sic!] a fronton a proletárállamért. Ilyet csak Kun

Béláék képzeltek el, akik nem láttak egyebet, mint a hatalmat, mely mámorossá tette őket.

Az[373] Munkástanács elhatározta, hogy a tanács tagjainak valamint a Kormányzótanács tagjainak fele köteles kimenni a frontra, és részt venni a harcokban. Ennek a határozatnak csak részben tettek eleget. A Gábor Károlyok[374] és a Zakariás Jánosok[375] nem mentek ki, noha a kimenők jegyzékén voltak, hanem bennmaradtak, hogy szenvedélyes tüntetéseket rendezzenek Kun Béla mellett, ha az valahol felszólalt. Így biztosították az életüket és lelkes kommunista tevékenységüket.

A harctereken mozgó Vörös Hadsereg létszáma a munkászászlóaljak kivonulása után közel kétszázezer emberből állott. Fegyver volt elegendő, mert nemcsak a magyar hadseregek felszerelése felett rendelkezett a tanácskormány, de nagyon sok anyagot kaptunk[376] német hadsereg felszereléséből is, amikor Romániából hazavonultak.[377]

A csehekkel folytatott háború idején már Szegeden szervezkedett a Horthy-féle Nemzeti Hadsereg. És ha nem is fejlődött rohamosan, mi azért mégis éreztük jelenlétét, voltak tisztjeink, akik elhagyták helyüket, és átszöktek a Nemzeti Hadsereghez. Mindig jöttek vad hírek, hogy Horthyék a franciák támogatásával megtámadják a Szeged alatt húzódó frontokat. Ez ugyan nem következett be, de a nyugtalanság a Vörös Hadseregben szolgáló nemzeti érzelmű tisztek között észrevehetően terjedt.

---

[373] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[374] Gábor Károly (? – ?) kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején a fővárosi V. kerületi munkástanács tagja. 1919 nyarán részt vett a Kalocsa környéki felkelés leverésében, a rögtönítélő bíróság tagjaként.
[375] Valószínűleg: Zakariás (Zachariás) László (? – ?) kommunista politikus. A fővárosi IX. kerületi kommunista alapszervezet tagja.
[376] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[377] 1918 novemberében vonultak át az országon az egykor Romániát megszállva tartó német csapatok.

Kezdetben abban a formában jelentkezett az ellenforradalmi szándék, hogy a tisztek egy része kérte a Vörös Hadsereg parancsnokát, engedje meg a vörös zászló mellett a nemzeti zászló használatát is. Ez alkalmas lett a csapatok harci készségének fokozására. Kérték továbbá, hogy a katonasapkára a vörös szín mellett, nemzetiszínű kokárdát is feltehessenek. Böhm Vilmos főparancsnok nem járult hozzá ehhez a kérelemhez, mert a csapatok forradalmi szellemét féltette a nemzeti színek visszaállításától.

Később keményebb formában is jelentkezett a tisztek között terjedő ellenforradalmi mozgolódás. A fiatal tisztek összeesküvést szőttek, hogy a Vörös Hadsereg főparancsnoksága épületét Gödöllőn felrobbantsák. De a fiatal tisztek nem merték a merényletet végrehajtani, mert szerették volna Stromfeld Aurél ezredest, vezérkari főnököt, ludovikai tanárjukat megkímélni a merénylettől, de ez mindig a helységben tartózkodott, s a várakozás izgalmas napjaiban meglazult a készségük, és nem tudtak a döntő eredményhez jutni.

Böhm hadseregparancsnok is csak úgy tudta főhadiszállását, a gödöllői pályaudvaron fekvő különvonatot megőrizni, hogy a körülötte szolgálatot teljesítő tisztek mind megbízható elvtársak voltak.

A Vörös Hadsereg háborújának három hónapja alatt csak az első félidőben mutatkozott katonai siker. Stromfeld vezérkari főnök irányította a hadműveleteket. Ő készítette az áttörési terveket, csoportosította az áttörés helyére a megfelelő katonai erőt. Az áttörés lemérhető taktikai előnye volt, hogy az ellenfél kénytelen volt kiüríteni a Felvidéket, visszahúzódni Morvaország felé, és ezzel a felére rövidült a Vörös Hadsereg frontja.

Az áttörésnek ez volt a katonai hatása. A politikai hatás.[378] A párizsi Ötös Tanács nevében[379] a francia miniszterelnök táviratot küldött a tanácskormány címére, melyben ajánlatot tett, hogy vonjuk vissza a Vörös Hadsereget kiindulási vonalára, az Ötös Tanács elismeri a tanácskormányt, és meghívja a béketárgyalásokra. A területi differenciák a béketárgyalásokon elintéztetnek.

A Kormányzótanács a hadsereg főparancsnoka és a vezérkari főnök meghallgatása után úgy döntött, hogy elfogadja Clemenceau[380] ajánlatát, visszavonja a hadsereget, befejezi a háborút, mert a háború továbbviteléhez nem tudja előteremteni a szükséges kellékeket. A Dunántúli megyékben megtagadták már az emberek a lovat, kocsit, élelmet, ami nélkül a hadsereget együtt tartani nem lehet. A hadsereg visszavonásához mindenki a frontra utazott, hogy megmagyarázza a Kormányzótanács határozatának okszerűséget. A csapatokat vissza lehetett hozni a kiindulási pontra. Morális visszahatás, úgy láttuk, nem következhetett be.

Nagy meglepetéssel tapasztaltam, hogy Böhm Vilmos és Stromfeld Aurél katonai főparancsnok hirtelen[381] állásukról. A Kormányzótanács Dr. Landler Jenő ügyvédet, aki sosem volt katona, Kun Béla ajánlatára főparancsnok lett, és Stromfeld vezérkari főnök helyére Julier[382] vezérkari kapitány [sic!] került. Mindkettő Kun Béla közvetlen híve, és ők is helyesnek tartották a nemzeti jelvények visszaállítását a hadra kelt seregnél. Böhm Vilmos főparancsnokot közvetlenül is megkérdeztem, mi az igazi oka visszavonulásodnak? Nézetem szerint az a tény rossz

[378] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[379] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[380] Georges Benjamin Clemenceau (1841–1929) francia politikus, a Harmadik Köztársaság 40. és 53. miniszterelnöke.
[381] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[382] Julier Ferenc (1878–1944) főtiszt, 1919. júliustól a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. A két világháború között katonai szakíró. Kenyeres, 1967: 828.

benyomást tesz a munkászászlóaljakra, melyeknek a megszervezése tőled indult ki. Böhm azzal mentette eljárását, hogy annyira beteg, hogy ritka nap, amikor nem fekszik ájultan. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor feltűnés nélkül távozhat. Stromfeld nem vállalkozik a feladatokra tovább. Ezt már velem közölte. De egyébként is, mondotta Böhm, nagyobb feladatok már nincsenek. Landler és Julier megállják a helyüket. Böhm Vilmos utódait, mint embereket becsülte. Jó véleménnyel volt róluk.

Kun Béla nem hagyta sokáig pihenni Böhm Vilmost sem. Javaslatot tett neki, hogy legyen a tanácsállam bécsi követe. Böhmnek jó összeköttetései voltak az osztrák szociáldemokrata párttal. Ezen párt akkor az osztrák keresztényszocialista párttal együtt hatalomban volt. Otto Bauer, a szociáldemokraták vezetője külügyminiszter. Kun Béla előrelátó volt. Biztosította magát arra az esetre, ha Magyarországon nem tarthatja magát. Egy országot akart, ahol, mint politikai menekült megmentheti életét. Kun Béla gyakran hangoztatta, hogy életére vigyáz, mert a világforradalomnak szüksége van személyére. Kun Béla nagyon szerette az életét. Másokét kevésbé kímélte.

Böhm Vilmos elfogadta a bécsi követséget, és elhagyta Magyarországot, ahol a szociáld[emokrata] forradalom fáradt lángjai lobogtak.

Rövidesen, július havában megindult a román hadsereg ellen a Tiszai offenzíva. A Vörös Hadsereg átkelt a Tiszán. Nagy katonai erővel, sok ágyúval történt az átkelés. A gyenge román csapatokat maga előtt söpörte a Vörös Hadsereg. Mikor, kik és hol határozták el ezt a Tiszai támadást, én mint kormányfőtanács elnök nem tudtam?[383]

[383] Más források szerint a Kormányzótanács fogadta el a támadás tervét. Liptai, 1959: 35.

Talán, az általános hadművelési programból folyt [sic!], vagy a H.Ö.Cs. szervezete adott rá felhatalmazást. Nem tudom. De ezt ma kutatni felesleges is. Megtörtént. Elindult.

A baj a harc irányítása körül mutatkozott. Törökszentmiklósnál erős román katonai egységek vették fel a harcot a Vörös Hadsereggel. Kétséges volt a harc kimenetele. Újabb tartalékokat kellett a harcba vetni. Kellett volna. De ez nem történt meg. Egy Bíró nevezetű őrnagy szabotálta el ezt a műveletet.[384] A Vörös Hadsereg emiatt megingott. Kénytelen volt hátrálni, de nem tudta megvetni a lábát még a Tiszánál sem. Az ellenség rohama a Vörös Hadsereg egyes rétegeit nekiszorította a Tiszának, és a katonák menekültek. Sokan a menekülők közül a Tiszában lelték halálukat.

A tiszai katasztrófa eldöntötte a tanácsállam sorsát. Nem volt katonai erő, mely a győztes román csapatokat feltartóztassa. Számolni kellett az ország megszállásával a tanácskormány lemondásával. Szolnok mellett a Tiszai-hídfőért folyt a végső küzdelem. A Kormányzótanács[385] volt. Megvitattuk, hogy mit tehetünk, ha a románok átjönnek a Tiszán. Dönteni kellett abban az ügyben is, hogy védjük-e Budapestet, vagy nyílt városnak deklaráljuk? Kun Béla azt javasolta, hogy ürítsük ki Budapestet, és vonuljunk vissza a bakonyi erdőben. Ha helyzetünk ott is tarthatatlan lenne, betörnek Ausztriába, és magunkkal ragadjuk az osztrák munkásokat is. Szamuely Tibor ellenezte Budapest kiürítését, hanem amellett volt, hogy a munkásosztály utolsó csepp vérig, házról-házra, utcáról-utcáról védje, meg a fővárost, a világforradalomnak ezt a közép-európai tűzhelyét. Itt hetekig tudjuk magunkat tartani még a győzelem sem kilátástalan.

[384] Vezérkari tisztek juttatták el a támadás tervét a román hadsereghez. Uo. 36–37.
[385] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

Ezt a veszedelmes és kalandos műveletet én is, mások is visszautasítottuk. A Tiszai csatát elveszítettük, ezen már segíteni nem tudunk, de a szervezett munkásságot kiirtani ezekben a kétségbeejtő harcokban nem engedjük. Márpedig ez lenne a vég. Budapestet háborús területté tartani [sic!] annyit jelent, mint megindítani a legvéresebb polgárháborút. A főváros teli van elégedetlen elemekkel, akik ilyen ostoba határozatra várnak, hogy támadásaikat megkezdjék. Az idegen csapatok jelenléte csak fokozza vakmerőségüket. Azt javasoltam, hogy a tanácskormány mondjon le, adja át helyét a szakszervezeti vezetőkből összeállított kormánynak. Ez a kormány törekedjen befelé és kifelé békét teremteni. Az új kormánynak ne legyen politikai párt színezete, hanem rendkormány legyen, a szakszervezet erejével tartson rendet, amíg új érdekeknek megfelelő kormány alakulhat.

A Kormányzótanácsban nemcsak szociáldemokraták, hanem kommunisták egy része is osztotta felfogásomat, és nem látott eredményt a Bakonyba való visszavonulásban, sem a főváros védelmében. Kun Béla ellenezte az ilyenfajta megoldást. Semmiféle engedményt nem tett. Külön tanácskozások után is kijelentette, hogy csak akkor hajlandó visszalépni, helyét átadni, ha a Tiszai-hídfőt elveszítjük, és a románok bevonulnak Szolnokra. Telefonösszeköttetést létesített a Kormányzótanács és Landler főhadiszállása között. Tízpercenként követelt jelentést a Tiszai-hídfő helyzetéről. A harcok folytak, és a hídfő félóránként gazdát cserélt. Végül mégis a túlerő győzött. A mieink feladták a harcot. Kun Béla megadta magát. Nem akar tovább kétségbeesni. [sic!] Maga is a szakszervezeti kormány megválasztását javasolta. A tanácskormány lemondott. Még vártam, hogy Szamuely Tibor ragaszkodik a budapesti barikádharcokhoz? Ez még komoly veszedelmet jelentett, nem tudtam, hogy kapna-e segítőcsapatokat az üzemekben és a kaszárnyákban lévő tömegekből.

De Szamuely kijelentette, hogy nem ragaszkodik már az utcai harcokhoz, mert nem hiszi, hogy elegendő lelkes harcost kapna hozzá.

A szakszervezeti kormány elnökévé Peidl Gyulát, a nyomdász szakszervezet elnökét ajánlottam. A Kormányzótanács elfogadta. Azonnal megbíztam[386], hogy értesítse Peidl Gyulát a határozatról, és keressen fel a kormányzótanácsi palotában. Kun Bélát a Kormányzótanács lemondása után hívei közül sokan megrohanták, hogy mi történik velük, mit cselekedjenek? Menjenek vagy maradjanak?

Az érdeklődőknek Kun Béla azt mondotta, most, mi kommunisták egy időre félreállunk, de menekülésre nincs ok, szakszervezeti kormány jön, ez megvédi a rendet és elnyomja az esetleges ellenforradalmi kilengéseket. Én sem menekülök. Holnap bemegyek egy gyárban dolgozni, és folytatom az agitációt a világforradalomért. Még aznap, este 9 órakor különvonat indult a kelenföldi pályaudvarról, amelyen Kun Béla a kommunista népbiztosok és családtagjaik Bécsbe menekültek, hogy ott az ellenforradalom bosszúállása elől kitérjenek.

Böhm Vilmos bécsi követ elintézte az osztrák kormánynál, hogy Szamuely Tibor kivételével a Kun Béla és kommunista népbiztos társai beutazhatnak Ausztriába, de azonnal internálják őket. A szociáldemokrata népbiztosok, akiknek menekülni kell, Bécs város területén tartózkodási engedélyt kapnak.[387]

[386] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[387] Garbai az összeomlás idején állítólag öngyilkos akart lenni. Hatos, 2021: 354.

10. Párizs, 1946. május 11.[388]

Kedves Perneki elvtárs

Kun Béla a tanácskormány lemondása napján, 1919. július 30-án beszédet mondott a Munkás- és a Katonatanács ülésén. Ebben a beszédében megindokolni törekedett a háborús kudarcot, melynek következtében a proletárdiktatúrát likvidálni kell.

Kun Béla itt sem volt őszinte. Nem merte bevallani, hogy az ő, és bolseviki társainak hataloméhsége volt a hajtóerő, ami az októberi forradalom célkitűzéseit háttérbe szorította, és a szociális forradalom addig ismeretlen programját homloktérbe kényszerítette.

Itt bosszulta meg magát az a felületesség, amivel Kun Béla az antant hatalmait kezelte, amikor duzzadó önhittségében azt állította, hogy az „antantnak egy szál katonája sincs". Most érezte, hogy ez az állítás mennyire nem volt igaz. Vannak emberek, akik az elkövetett hibákat bevallják, rámutatnak, hogy hol és milyen mértékben követtek el mulasztásokat. Tehermentesíteni igyekeznek a tömegeket, melyek az elmondott terveik alapján jóhiszeműleg követték őket. Kun Béla nem volt ilyen fából faragva, ezek példáját nem követte.

A Munkástanácsban elmondott beszédében kiemelte: „szeretném szájam váladékát a magyar proletariátus arcába vágni, mert nem volt hajlandó meghalni a proletárdiktatúráért. Ennek a proletariátusnak, mondotta, át kell haladni az új könyörtelen burzsoádiktatúrán, csak akkor eszmél rá, mit dobott el magától". Beszéde eme részénél Kun Béla

[388] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 582–594. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A Párizsban, 1946. május 11-én írt levél az 583–598. közti oldalakon található. A levél végén Schnetzer Ferenc (1867–1944) tábornokkal, a Friedrich-kormány hadügyminiszterével folytatott beszélgetése olvasható.

idegileg is összeomlott. A fal felé fordult, hogy feltörő zokogásának szabad befolyást engedjen.

Ez a vezéri gyöngeség igazolta a fronton harcoló munkásokat. Őket lehetetlen helyzet elé állította Kun Béla az orosz forradalomra utasító politikájával. Ők pusztultak, véreztek a fronton, ők lelték halálukat a Tiszában, és koplaltak végig hónapokat. És miért? A szocializmushoz nem jutottak közelebb. Sőt, ellenkezőleg, eltávolodtak tőle. Joguk volt arra az álláspontra helyezkedni: élni és küzdve küzdeni a demokrácián belül a szocializmusért, és nem egy szálig elpusztulni, a már nem tartható proletárdiktatúráért.

A Munkás- és Katonatanács tudomásul vette a tényeket, elfogadta a tanácskormány lemondását, és magáévá tette a szakszervezeti kormány eszméjét is, melyet átmeneti kormánynak tekintett. Bogár Ignác elnököt megbízta a Munkástanács, hogy az új kormány tagjaitól vegye ki a fogadalmat [sic!], és gondoskodjon beiktatásukról. A fogadalom letétele a miniszterelnöki palotában történt meg.

A szakszervezeti kormány tagjai Peidl Gyula elnök vezetése alatt azonnal Munkástanácsra gyűltek össze. A[389] feloszlatását elintézte és véglegesítette. Külügyminiszter lesz: Ágoston Péter, belügyminiszter Peyer Károly, közoktatásügyi miniszter: Garbai Sándor, népjóléti miniszter:[390] Knittelhoffer Ferenc,[391] földművelésügyi miniszter: Takács József,[392] hadügyminiszter: Haubrich József, igazságügyi miniszter: Rónai Zoltán,[393] nemzetiségi miniszter: Kalmár Henrik.

[389] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[390] Szabó Imre volt a népjóléti- és munkaügyi miniszter.
[391] Knittelhoffer Ferenc (1878–1938) építőmunkás, újságíró, szociáldemokrata politikus. A Peidl-kormányban közélelmezési miniszter. Kenyeres, 1981: 405-406.
[392] Takács József (1884–1961) földmunkás, szociáldemokrata politikus, miniszter. A Peidl-kormányban földművelésügyi miniszter.
[393] Rónai Zoltán belügyi államtitkári pozíciót ajánlotta Peidl-kormányban, de nem fogadta el. Garami Ernőnek kínálták fel az igazságügyi miniszteri tárcát, de ő sem fogadta el. Kenyeres, 1982: 534–535.; Varga, 1999: 384–385.

A kormány elhatározta, hogy körtáviratban felszólítja mindazokat, akik a közigazgatás teendőit végzik, hogy a további intézkedésig mindenki maradjon a helyén.

Peyer Károly belügyminiszter javaslatára a budapesti rendőrség főkapitányává a kormány Dietz Károlyt nevezte ki. A Minisztertanács határozattá emelte, hogy a tanácskormány összes rendeleteit hatályon kívül helyezik, és a Károlyi-féle Népköztársaság rendeleteit újból életbe léptetik.

A Népbiztosságok megszűnnek, és helyüket a szakminisztériumok foglalják el. A szakminisztériumokat a miniszterek képviselik. Első teendője volt a kormánynak Nagyatádi Szabó Istvánt Budapestre rendelni, hogy a parasztság képviselőit a kormányba bevegyük, és ebben az irányban a tárgyalásokat megindítsuk. Másnap délelőtt 10 órakor megjelentem a közoktatásügyi minisztériumban Schnábel József detektívem kíséretében. Schnábel kőművessegéd volt, úgy, mint én, és hivatását olyannak tekintette, hogy velem együtt jutott kormányra, tehát velem együtt bukik. De az ellenforradalom, nézete szerint, nem buktathat meg bennünket, mert ezt két ujja között szétmorzsolná, mint a gyerek a megmaradt mákos bejglit. Schnábel két méter magas, és egy méter széles volt vállban. Szőke, vörös arcán nem lehetett megállapítani, hogy mosolyog-e, vagy haragszik. Mindkét eset feltételezhető volt. Keze olyan súlyos és kiszámíthatatlan, hogy emiatt nem szeretett másokkal parolázni. Rajongott értem a maga módján, az építőmunkás mozgalom mesterének tetszett [sic!], aki sokat tett az építőmunkásokért.

Előre megyek, mondotta, „kiszellőztetem" az előszobát, mert már tudta, hogy az ellenforradalom ebben a minisztériumban már tegnap délután tüntetett. A klerikálisok megmozdultak. A portásra rákiáltott Schnábel: Előre! Kinyitni a miniszteri szobákat! A portás úgy megijedt, hogy földig hajolt és hanyatt-homlok futott, hogy jelentse, a miniszter

megérkezett. Remegve futott fel utána a titkárokhoz, hogy jelezzen nekik, hogy a miniszter ott van. Ezek különben is vártak, nem úgy, mint a portás, aki Schnábelt tartotta miniszternek.

Mire felértem a miniszteri szobákba, már minden illetékes titkár, osztályvezető ott volt, hogy rendelkezésemre álljon. A tisztviselők, noha ismertek kormányzótanácsi elnökségem idejéből, azonnal észrevettem, hogy nem örültek kinevezésemnek, mert nem akartak nekem kellemetlenkedni, de el voltak határozva, hogy a kommunistákat kiverik a minisztériumból, s nem tudták, hogy ez ellen mit szándékoznak tenni. Schnábellel meg voltak elégedve. Megnézték közelről, és úgy látták egyelőre vissza kellett vonulniuk, mert, mint, mondották, nem érdemes a középbordákat feláldozni az ellenforradalom oltárán. Több nap, mint borda, kiáltással visszavonultak, hogy új hadállást készítsenek elő, Schnábel tudomása nélkül.

Ezt a szélcsendet használtam fel, hogy megállapítsam, hogy a kommunisták közül kik és hányan maradtak vissza a minisztériumban. Négyen vagy öten voltak olyanok, akik a régi tisztviselők biztatására visszamaradtak, abban a jóhiszemben [sic!], hogy zavartalanul dolgozhatnak. Ezek hozzám jöttek megkérdezni, hogy mit csináljanak. Ezeknek az eltávozást javasoltam, mert tudtam, hogy itt napok múlva tarthatatlan lesz a helyzetük. Nem csak nekik, de nekem is.

Ez az első napom, még tudtam érdemi munkát végezni. Az egyetemek autonómiáját visszaadtam. A nálam tisztelgő egyetemi diákokat felhatalmaztam a szükséges intézkedések megtételére. Az egyházi vagyonkezelőség élére visszaállítottam Persián Ádámot,[394] aki ezt a feladatot a Károlyi-forradalom idején kifogástalanul látta el.

[394] Persián Ádám (1887–1934) katolikus újságíró, 1918–1919-ben egyházügyi kormánybiztos volt, a Tanácsköztársaság idején Bécsbe, majd Pozsonyba emigrált. Kenyeres, 1982: 394.

Az Operaház élére Vlasits Gyulát[395] jelöltem ki. A Nemzeti Színház személyzete ügyében egy csomó igazságtalanságot megszüntettem.

Közben a kormány nehéz helyzetbe jutott. A román hadsereget az antant képviselői nem tudták Budapesten kívül feltartóztatni, mint ahogy a párizsi Ötös Tanács rendelkezése szólott, hanem az mint győző hadsereg saját belátása szerint járt el. Holbán[396] tábornok, a román katonai főparancsnok ultimátumot intézett a kormányhoz, hogy 24 óra múlva, tehát másnap délután 4.30-kor a kormány megbízottai jelentkezzenek nála a város átadása céljából. Szükséges intézkedések megbeszélésére. Ha a feltett időben az igazolvánnyal ellátott küldöttek nem jelentkeznek, 4.30 perckor löveti a várost.

Szokatlan volt számunkra ez a helyzet. Nem tudtuk pontosan mi a teendő. Gyors iramban felkértük Haller Ferenc[397] volt polgármestert, akit újból a főváros élére akartam állítani, és Ágoston Péter belügyminisztert, valamint Haubrich József hadügyminisztert, hogy jelenjenek meg a jelzett időben az ultimátumban megjelölt helyen, és vegyék fel az érintkezést a román hadsereg főparancsnokságával. Ezek vállalták is a feladatot. Ágoston Péter tudott románul, angolul, franciául, Haller is beszélt franciául és angolul, Haubrich beszélt németül. A nyelvtudás kielégítő volt. Az emberek reprezentatívak. Szakembereket is vittek magukkal.

Ami a legfontosabb volt, arra nem gondoltunk. Ki kellett volna küldeni legalább 10 millió korona készpénzt, hogy a román katonák bevásárolni tudjanak, és nem küldtünk ki 500 kilogramm finom cigarettát,

[395] Helyesen: Báró Wlassics Gyula (1884–1962) író, kultúrpolitikus, főigazgató, államtitkár. Kenyeres, 1982: 1050.
[396] Ştefan Holban (1869–1939) román tábornok és politikus.
[397] Valószínűleg Harrer Ferencre gondolt. Harrer Ferenc (1874–1969) jogász, polgári demokrata politikus, polgármester. 1918-ban Budapest alpolgármesterévé választották. 1918. november és december között a Károlyi-kormány bécsi követe. 1919. januártól. a Berinkey-kormány ideiglenes külügyminisztere. 1919 augusztusában rövid ideig Budapest polgármesteri teendőivel is megbízták. Kenyeres, 1981: 294.

amivel pedig bőven el voltunk látva, és nem bocsájtottunk rendelkezésükre megfelelő mennyiségű konyakot, hogy a tisztikar szomját oldhassa. Itt vesztettük el a játszmát, a román hadsereg szimpátiáját. Amikor ezt később megtudtuk, szomorkodva gondoltam Bárczy Istvánra, aki ezt már kezdetben megmondotta, hogy mi nem ismerjük az idegen államokkal, államférfiakkal, katonai attasékkal való érintkezés technikáját és ezen fogunk elbukni. Ha nem is tartottam ezt aranyigazságnak, de már éreztem, hogy milyen fontos lett volna, ha a román hadsereg velünk szimpatizál és nem Horthyval.

A küldötteink, újból Haubrich hanyagságából, nem érkeztek ki a jelzett időre, és 4.31 órakor három ágyúlövést lőttek a városra. A tetejébe üres kézzel jött a bizottság, ami a román tiszteknél rossz benyomást keltett. A főparancsnoknak ama kérdésére, hogy a kormány felelősséget vállal-e a rendért, ha a román hadsereg bevonult Budapestre, és tudja-e garantálni, hogy a román katonáknak nem lesz bántódásuk? Haubrich nyíltan kifejezte, hogy ezért ő a felelősségét nem vállalja. Akkor le fogom a fővárosban levő hadsereget fegyverezni, volt a parancsnok válasza. Ez is történt.

A kiküldöttek megállapodtak a román főparancsnokkal, hogy a fővárost átadják, megjelölték a kaszárnyákat, melyek igénybe vehetők. Vállalták a rendelet kiadását, hogy mindenki köteles a fegyverét beszolgáltatni, a kiadott rendeleteket szigorúan betartani. Megállapodtak, hogy a román hadsereg a következő vasárnap délelőtt bevonul a fővárosba, végighalad az Andrássy úton, a Károly és a Múzeum körutakon, az Üllői úton jutnak ki újból a városból. Számítanak a lakosság udvarias magatartására.

A szociáldemokraták Andrássy úti klubja erkélyéről néztem végig az idegen katonai felvonulást. Minden erőfeszítés dacára nem sikerült szimpatikussá tenni ezt a hadsereget Budapest népe előtt. Volt valami

megalázó ebben a felvonulásban, amit csak érezni lehetett, de kifejezni nem. A megalázás mélységét az mutatta, hogy a katonai menetet egy magyar parasztkocsi zárta be, amelyet két rossz gebe vontatott. A kocsiba egy kopott vályogvető falusi cigányzenekar volt elhelyezve cimbalommal és nagybőgővel együtt. A prímással együtt nyolcan voltak. Parancsra szakadatlanul az Internacionálét húzták, a proletárdiktatúra himnuszát. Elől a román katonai zenekar a francia Himnuszt, a Marseillaise-t fújta, hátul a cigányzenekar az Internacionálét. Pokoli ötlet.[398] Nem vagyunk elég ügyesek. Horthyék ügyesebbek voltak.

Hétfőn este a kormány újból együtt volt. A rendőrségre jelentések érkeztek, hogy Budapest környékén a román katonák erőszakoskodtak, sok vöröskatonát kivégeztek, védelmet kértek. Romanelli az antant katonai missziójának vezetője kijelentette, hogy tehetetlen a románokkal szemben, mert a román hadsereg és az antant hatalmak között feszült a viszony. A románok saját kezükre dolgoznak. Külön szerződést akarnak.

Dietz Károly főkapitány jelentette a kormánynak, hogy a rendőrei megtagadták az engedelmességet, félnek, hogy a románok agyonlövik őket. A külső Váci úton hullák hevernek, de nem tud küldeni senkit, aki elszállítsa és eltemesse őket. Peyer Károly belügyminiszter a legnagyobb energiával járt el, hogy ideiglenes egészségügyi ellátást szervezzen. Ezeket a szakszervezetek támogatása mellett igyekezett létrehozni.

Megfigyelők hiányában nem tudtuk ellenőrizni, hogy az ellenforradalmat előkészítő Fehérház[399] mikor lépett érintkezésbe a román hadsereggel. De megtudtuk, hogy megállapodtak abban, hogy a románok tűrni fogják tevékenységüket az ország területén, kormányukat azonban csak akkor ismerik el, ha az antant hatalmak jóváhagyják. És, ha

[398] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[399] A Fehérház Bajtársi Egyesület elnevezésű ellenforradalmi csoportosulás, amely az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság ellen alakult.

a román királyi kormánnyal hajlandók különbékét kötni. Úgy látszik, hogy a fehérek ezt is megígérték, mert jó viszony keletkezett közöttük. Ennek a hátrányát is éreztük.

Horthy Miklós a román főparancsnoksággal kötött megállapodás után néhány száz katonájával, akiknek nagy része osztrák származású katonatiszt volt, Dorozsmán, Halason, Baján és a Dunán át Siófokra vonult, hogy zászlóaljait ott kiépítse, és a vörösöket tűzzel-vassal pusztítsa. Ha már elvonult Horthy, ott a mit sem sejtő emberek közül összeszedte azokat, akik valami közmegbízatást a proletárdiktatúra alatt elfogadtak, és ítélet nélkül felakasztották őket. Szekszárdon annyi embert akasztott fel egyetlen fára Horthy Miklós, hogy nem lehetett összeszámolni az áldozatokat.[400] A halasi, váci, veszprémi, orgoványi, fehérvári, kaposvári és más[401] igazolják Horthy véres uralmának nyitányát.

A románok bevonulása után hétfőn bent voltam a minisztériumban. Ascher államtitkár referált folyó ügyeiről. Referátuma közben fel akartam hívni Peidl Gyulát, a miniszterelnököt, hogy vele egy fontos egyházpolitikai ügyet megbeszéljek. Telefonkapcsolást nem kaptam. A telefonvonal már el volt vágva. Néhány perc múlva berohant hozzám Dr. Haas Árpád,[402] egy fiatal tisztviselő és zavarában előadta, hogy a tisztviselők meg akarták lincselni, és vegyem védelembe, amíg eltávozhat. Egy kis mellékszobában leültem, és behívattam Schnábelt, az én védőrömet.

Menjen le az udvarra, mondottam Schnábelnek, és nézze meg igaz-e, hogy ott vannak a tisztviselők és újból tüntetni akarnak. Ha ott vannak,

[400] 1919. augusztus 10-én a szekszárdi vásártér eperfáira akasztották fel azt a 8 személyt, akiknél bizonyítottnak látták, hogy az ellenforradalom leverésében, megtorlásában, a halálos ítéletek meghozatalában részt vettek, valamint azokat, akik a lakosságot „sújtó" gazdasági intézkedéseket végrehajtották. Kóródi, 2020: 56.

[401] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

[402] Haász Árpád (1896–1967) közgazdász, egyetemi tanár, kommunista politikus. A Tanácsköztársaság alatt a közoktatási népbiztosság politikai megbízottja, az ifjúmunkás- és diák-szociális ügyek vezetője. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1967: 652.

jöjjön fel, mert beszélni akarok ezekkel az emberekkel, mielőtt valami ostobaságot elkövetnek. Én is megyek ezzel az emberrel együtt, mondotta Ascher, mert meg akarom tudni, hogy kik a vezetői ennek.[403]

Én itt régi tisztviselő vagyok, és nem tudom elképzelni, hogy a kultusz emberei ilyen alávalóságokra kaphatók. Ezt tudni és látni akarom.

Egy óra múlva tértek csak vissza. Megállapították, hogy amit Dr. Haas mondott, az igaz. És éppen annak az osztálynak a vezetője a legnagyobb ellenforradalmár, ahol dr. Haas dolgozott. De ugyanez volt a leghangosabb kommunista is a diktatúra idején. Nagyon elszégyellték magukat, és Ascher rendelkezésére dolgozni mentek.

Ezt a szélcsendet használtam fel arra, [hogy] Schnábellel lekísértessem Dr. Haas Árpádot a Hold utcai villamos megállóhoz, hogy onnét ép bőrrel tudjon menekülni.

Így telt el két nap a minisztériumban, kétségek és izgalmak között. A kormány elnökét, Peidl Gyulát, Beck Lajos[404] volt országgyűlési képviselő, tartalékos tiszt, ellenforradalmár, a szegedi ellenkormány nevében felszólította, hogy a kormányt sürgősen szervezze át, a volt népbiztosok helyére ellenforradalmi tiszteket hívjon meg. Ez negyvenezer tisztnek a kívánsága. Peidl kitérő választ adott Beck Lajosnak. A régi rendőrség és csendőrség újból szervezkedett. Mindegyiknek megvolt a jegyzéke néhány bolsevikról, akikkel le akartak számolni. A román hadsereg nyomása is érezhető volt. A helyzet kezdett elviselhetetlenné válni. Sokan elbújtak, hogy az ellenforradalom bosszút lihegő emberei meg ne találják őket. Legelőször ezek bújtak, akik a proletárdiktatúra alatt sorszámmal ellátott levelezőlapot kaptak a Fehérháztól, amelyben

[403] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[404] Beck Lajos (1876–1953) jogász, közgazdasági író. politikus. 1905-től parlamenti képviselő, 1917-ben a Wekerle-kormányban igazságügyi államtitkár. Kenyeres, 1967: 154.

tudatták az illetővel, mikor és hogyan fogják felakasztani. Ezeket a levelezőlapokat gyűjtöttük, később abbahagytuk, mert nagy számban szaporodtak.

Én is vártam az enyémet, amelyben közlik a halálos ítéletet. Végre megérkezett, az enyém is. A címet így írták: Garbai Sándornak a plakátköztársaság elnökének, Budapest. Utána a fenyegető szöveg. Azt követelték, hogy teremtsek rendet a plakátok kiragasztásában, mert nem ismerik ki magukat az egymással ellentétes rendeletekben. Nem tudtam volna eleget tenni a felhívásuknak, mert a rendet kicsináló [sic!] rendelet a legnagyobb rendetlenséget teremtette volna.

Peidl Gyula rendkívüli minisztertanácsot hívott össze, hogy a politikai helyzetet megvitassuk, a román főparancsnokság követeléseit megismerjük, s ha módunkban van, teljesítsük.

Délután hat óra volt, amikor Peidl az ülést megnyitotta és a helyzetet röviden, mondatokban ecsetelte. Még nem jutott a referátum a végére, egy csoport ismeretlen ember nyomult be a minisztertanács termébe és a vezetőjük Peidl Gyula elnök mellett megállott és határozott hangon mondta, Csilléry András[405] vagyok, az ellenforradalmi kormány nevében felszólítom a szakszervezeti kormányt, azonnal határozzák el lemondásukat, mert ha ezt nem tennék, kényszerítjük Önöket erre. A határozat meghozatalára öt percet adott.

Peidl Gyula elnök indulatosan rászólt Csilléry Andrásra: azonnal vonuljanak ki ebből a teremből! Én nem ismerem Önöket, de ahogy felléptek, nem szerezték meg az elismerésemet. A vörös diktatúrában nem vettem részt, mert utálok mindenfajta diktatúrát, ez vonatkozik az Önök diktatúrájára is. Amíg Önök itt vannak, nem tárgyalok. Csilléry András embereivel kivonult. Kénytelenek voltunk elővenni a legaktuálisabb

[405] Csilléry András (1883–1964) fogorvos, politikus, 1919-ben a népjóléti miniszter a Friedrich-kormányban. Kenyeres, 1981: 290.

kérdést: a kormánybuktató betörést. Közben megérkezett Peyer Károly belügyminiszter is, akit a fővárosi rendőrség épületében, tanácskozás közben próbáltak az ellenforradalmi tisztek leköszönésre kényszeríteni. Peyer megtagadta az aláírást, de követelte, hogy engedjék a minisztertanácsra, ahol a többi társaival együtt határoznak majd ebben a kérdésben. Két detektív kísérte Peyert a minisztertanácsra.

Peyer Károly belügyminiszter jelentése döntötte el a kormány sorsát. Kijelentette, hogy a kormány nem rendelkezik a rendőrség felett. A kormánynak nincs hatalma. Következésképpen le kellett mondania. A Vörös Hadsereg töredékeire nem lehetett számítani, mert ezek fegyvereiket a Vérmezőre és más nyilvános terekre szórják. A kormány ilyen pánikszerű állapotban a munkásság erejére nem számíthat. Ezt a tényt Haubrich hadügyminiszter is megerősítette. A románokkal való tárgyalás lefolyásáról Ágoston Péter külügyminiszter is olyan következtetésre jutott, hogy a románok bár nem ismerték el az ellenforradalmi kormányt, de ahol csak lehet, segítségükre vannak.

A kormány a helyzet mérlegelése alapján elhatározta lemondását, és ezt a román hadsereg főparancsnokságával is közölte.

Így kellett határozni, mert meggyőződésünk volt, hogy a román főparancsnok, Holbán tábornok segítséget adott Csilléry Andráséknak az államcsíny végrehajtásához. Ez abban mutatkozott meg, hogy a minisztertanács megtartása idején román őrjáratok szállták meg a Várba vezető utat, és feltartóztattak mindenkit, aki a Várba fel akart jutni.

De minőségileg is volt alkalmam az államcsíny végrehajtóit lemérni. El kell ismernem, hogy a terembe benyomuló társaságból csak Csilléry András mutatott valóban ellenforradalmi formát. Kemény és határozott volt. Egy Horthy-bunkó volt a kezében, amivel kijelentéseinek súlyt kívánt adni. A Horthy-bunkó egy 30 cm hosszú és 3 cm-es átmérőjű bőrzsák volt, egyik végében ólom rejtőzött régi fegyverként használták.

Az ellenforradalmi Fehérház tömegesen készítette. Csilléry András mögött állott lovag Volkenberg[406] rendőrfelügyelő. Ijedt arcán meglátszott, hogy nem volt tisztában azzal, hogy tízperc múlva él-e még. Kozma detektív csoportvezető a katonatiszt típusa volt, aki nem csinál titkot belőle, hogy örül, hogy nagyobb veszélyek nélkül jutottak át az államcsínyen. Kozma tagja volt a rendőrségnek, mely 1918. október 30-án első volt a forradalomhoz való csatlakozásban, mert első volt a rendőrség az ellenforradalom mellé való állásban is.

A felsoroltakon kívül voltak egyenruhába bújtatott rendőrök is, akiken meglátszott, hogy ruháikat és kardjaikat is padláson, vagy elásva rejtegették, mert nagyon gyűröttek voltak és a kardokat is már kikezdte a rozsda.

Mi, a kormány volt tagjai ott maradtunk a teremben, távozásunkban korlátozva voltunk, amíg a változást a román főparancsnokság tudomásul veszi, és az új kormány jön a helyünkre. Ezeket a részleteket én tudtam meg először, mert az én volt titkárom, Dorogsághy Győző, aki Peidl melletti szolgálatot teljesített, és az előszobában szabadon mozgott, mindent hallott és kérdezett, és azután bejött a terembe hozzám, és informált.

Különös helyzet alakult ki a miniszterelnökségen a tisztviselők között az én távozásom után. Az én helyemre jött Peidl Gyula, én pedig áttelepedtem a kultuszminisztériumba. A miniszterelnökségi tisztviselők nem nyugodtak bele az én távozásomba. Úgy mondták zökkenőmentesebb lesz az átalakulás, ha én maradok az elnök, és Peidl megy a kultuszminisztériumba. Peidl Gyulával még nem tudtak megbarátkozni. Barátságtalan, rideg embernek mondották.

Még ezen az államcsínnyel megterhelt napon is inkább hozzám fordultak, mint illetékes főnökükhöz.

[406] Wolkenberg Gyula (1879 – ?) rendőrfelügyelő.

Már kilenc óra körül volt az idő, mindenki éhes volt. Az emberek haza szerettek volna menni, hogy éhségüket csillapítsák, de távozni nem lehetett, amíg pozitív hír nem érkezik. De ez csak nem akart befutni.

Jött a titkárom, Dorogsághy, és az öreg ajtónálló, aki két évtized miniszterelnökét szolgálta, s engem is megszeretett a régiek mellett, de amikor Peidlről volt szó, mindig óvatosan körülnézett, nem hallja-e meg valaki a véleményét, mert azzal a javaslattal álltak elő, hogy hajlandóak ennivalót teremteni, ha erre nekik felhatalmazást adok.

Mit tudnak előteremteni a készletből? Kérdeztem. Sonkás és vajas kenyeret, üveges bort, mondották. Pompás. Minél előbb, minél több sonkás vajas kenyeret, bort, poharakat, jó szivarokat és cigarettákat. Ezt nemcsak a mi részünkre kell adni, hanem ezeket a fehéreket is meg kell kínálni, és a tisztségviselőkről is gondoskodni, úgy ahogy ezt a Kormányzótanács idején megszoktuk.

Egy félóra múlva ott volt néhány kosár sonkás-vajas kenyér a minisztertanács asztalán. Én voltam a házigazda, és mindenkit meghívtam a vacsorához. Az ellenforradalom nagyon szégyellte magát. Nem tudta, hogy mit csináljon. De az éhség legyőzte őket, odajöttek az asztalhoz és kivették a maguk részét a kosárból. A bort is megitták az emberek, eloltották szomjukat, és falatozás után mindegyik rágyújtott vagy szivarra, vagy cigarettára. Ennek az egyszerű vacsorának lement a híre a kapuhoz is, ahol fiatal rendőrfogalmazók őrt álltak.

[…]

11. Párizs, 1946. május 18.[407]

Kedves Perneki elvtárs,

a szakszervezeti kormány bukása után megindult az ellenforradalmi terror. A régi rendőrség képezte ennek az ellenforradalmi terrornak a magvát. Matyasovszky,[408] egy szláv eredetű főkapitány, Hetényi Imre,[409] egy zsidó származású detektívfőnök, Dr. Schweinitzer József,[410] egy sváb eredetű rendőrtanácsos szervezték meg az ellenforradalom csoportjait. A vörösterror helyébe lépett a fehérterror.

A fehérterror nemcsak a proletárdiktatúra támogatóinak üldözésére terjed ki, hanem a legalacsonyabb szenvedélyek[411] tására is. A fehérterror szervei találták ki azt a mesét, hogy a parlament pincéje tele volt apácák hulláival, megcsonkított papok holttesteivel. Ezen terrorforrás kürtölte ki, hogy megtalálták Hock János józsefvárosi plébános hulláját, akit a kommunisták úgy öltek meg, hogy a fejébe szögeket vertek.[412]

Megjelentették az ellenforradalmi irányú lapokat, és azokban a legmagasabb fokra hevített izgatást végeztek a munkások ellen, mindenki ellen, aki a forradalom hónapjaiban bármit is tevékenykedett. Ez a mesterségesen szított gyűlölet még fokozódott, amikor a fővárost megszálló román hadsereg főparancsnoksága falragaszon felhívta

[407] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 599–615., 629–633. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. Garbai itt arról írt, hogy mi történt vele a román fogságban.
[408] Mattyasovszky György (1898–1944) budapesti rendőrfőkapitány 1919–1920 között.
[409] Hetényi Imre (1871–1946) detektív, 1919-től budapesti rendőrfőkapitány-helyettese.
[410] Sombor-Schweinitzer József (1895–1950) rendőrtiszt, 1919-től a politikai rendőrség egyik vezetője. Kenyeres, 1967: 716.; Papp, 2013.
[411] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[412] A Tanácsköztársaságról 1919-től jelentek meg olyan kiadványok is, amelyekben eltúlzott, „szenzációsnak" ható, brutális gyilkosságok és gaztettek voltak felsorolva. Csunderlik, 2019: 21–31.

Budapest népét, hogy jelentse fel azokat, akikről tudják, hogy kommunisták és cselekvő részesei voltak a proletárdiktatúrának.

Ez a felhívás módot adott ezer és ezer embernek, hogy haragosát megbosszulja, kellemetlenségbe keverje, nem kellett mást tennie, mint feljelenteni a románoknál, hogy ez vagy az „veszedelmes" kommunista. A román hatóság gondoskodott arról, hogy a feljelentetteket összeszedjék és internálják. Közel hetvenezer feljelentés érkezett be.

Így jelentettek fel engem is a román főparancsnokságnál, mondván, hogy én voltam a kommün elnöke, és idehaza tartózkodom. Hogy ki, vagy kik voltak a feljelentők, sohasem tudtam adatszerűleg megállapítani. Feltevésekből pedig nem indulhattam el.

Meglepetést nem okozott nekem az ügy, mert az utolsó napok eseményei meggyőztek arról, hogy a feljelentések özöne rövidesen engem is érint, és letartóztatásommal is számoltam.

Lakásfogságom második napján meglátogatott egyik tisztviselőtársam, az építőmunkások szövetségétől: Csernák Pál,[413] akivel a szövetség állapotáról, jövőbeli teendőiről beszélgettem. Részleteket mondott el a szövetségben megtörtént dolgokról, melyek az utóbbi napokban lezajlottak.

Éles csöngetést hallottam az előszoba felől, a feleségem nyitott ajtót. Két román tiszt jött be a lakásba, két román katonával és egy polgári közeg. Az egyik román tiszt felszólított, hogy azonos vagyok-e Garbai Sándorral, a tanácskormány volt elnökével? A román királyi hadsereg főparancsnoka utasítására letartóztatom, és velem kell jönnie. Hasonló módon letartóztatták Csernák Pált is. Azt is felszólította a román tiszt, hogy kövesse.

Elbúcsúztam a családomtól és az utcán várakozó autóba ültettek bennünket. Hátul ült két tiszt, az egyik főhadnagy, a másik alhadnagyi

[413] Csernák Pál (? – ?) szociáldemokrata politikus.

rangot viselt. Hogy hova visznek bennünket, halvány sejtelmem sem volt. A főhadnagy igen erősen forszírozott a szemével, amiből megállapíthattam, hogy nem számíthatok semmi udvarias kezelésre. De már akkor annyira fásulttá tettek a rám zuhanó események, hogy nem törődtem semmivel, még azzal sem, ha rögtön kivégeznek. Legalább túl leszek mindenen.

Az is erősen hatott rám, hogy amikor beültünk az autóba, a kapubejárat előtt egy csoport ellenforradalmár jött össze, akik élénken helyeselték letartóztatásomat, és egymásnak mondogatták, hogy ötvenmillió korona kék pénzt is találtak nálam. Azt is viszik az autón. Ahogy az emberekre ránéztem, megállapítottam, hogy ezek nem voltak munkások, hanem jól öltözött polgárok, akik tudtak a letartóztatásom idejéről, s ezért jöttek itt most össze, hogy ennek szemtanúi legyenek. Munkáskülsejű embereket nem láttam közöttük.

Az autóval megérkeztünk a Hungária szálló elé, arra a helyre, ahonnan alig három hét előtt költöztem ki, és hazatértem a lakásomra, mert nem bírtam elviselni azt a légkört, ami ott a diktatúra ideje alatt kialakult. Önkéntelenül elmosolyodtam rajta, hogy most újból ide kerültem, jóllehet talán csak rövid időre.

Az autóról leszállva, bevezettek bennünket a földszinten lévő kisszalonba, ahol csendőri felügyelet alá helyeztek. A beszélgetést azonnal megindították. Hallgattunk és vártunk. Egy óra múlva elkísérték Csernák kollégámat. Kihallgatásra vitték. Egyedül maradtam. Gondolkodtam. Törtem a fejemet, hogy mi következik mostan? Nem tudtam sem helyzetemmel, sem önmagammal tisztába jönni. Reméltem, hogy ki fognak hallgatni, s talán akkor jobban át tudom tekinteni a helyzetet.

Csernák Pál barátomat visszahozták a kisszalonba. Az arca izgatottságot árult el. Ebből megállapítottam, hogy valóban kihallgatáson volt. De nem mondhatta el, hogy mi történt vele. Alig telt el negyedóra,

engem is kihallgatásra vittek. A kisszalontól nem messze volt egy szoba, itt voltak az íróasztalok felállítva. Hivatalos személyek voltak, a letartóztatást végző főhadnagy, az alhadnagy s rajtuk kívül volt egy őrmester, aki szintén irodai teendőket végzett.

Leültettek egy székre. Először megállapították, hogy milyen nyelven lehet velem a kihallgatást végezni. Kitűnt, hogy a főhadnagy nem tud magyarul, tudott azonban németül, de viszont az alhadnagy nem tud németül, márpedig a jegyzőkönyvet neki kell vezetni, de ezzel szemben tudott magyarul. Erdélyi születésű volt, magyar iskolát végzett. Abban állapodtak meg, hogy a főhadnagy románul teszi fel a kérdéseket, az alhadnagy magyarul tolmácsolja, én magyar válaszokat adok, amit viszont románul közvetít a főhadnagynak.

Megkezdődött a kihallgatás. Mi a neve? Garbai Sándor. Hol született? Kiskunhalason, Pest megye, Magyarország. Mikor született? 1879. március 27-én. Mi a vallása? Református. Hát nem zsidó? Nem! Ne vezessen félre bennünket, mert ha rájövünk, nagy baj lesz belőle. Mi úgy vagyunk informálva, hogy maga zsidó. Nem vagyok zsidó, ezt dokumentumokkal is bizonyíthatom. Jó, egyelőre tudomásul vesszük. Mi a foglalkozása? Kőműves mesterséget tanultam, 1904-től kezdve főtitkára voltam a Magyarországi Építőmunkások Szövetségének.

Ki protezsálta be Önt ebbe az állásba? Kérdezte hangsúlyozottan és izgalommal a főhadnagy. Senki, válaszoltam nyugodtan. Az nem igaz! Kiáltotta izgatottan. Ha nem mondja meg az igazat, rosszul végződik ez a nap a maga számára!

Ne izguljon főhadnagy úr, válaszoltam neki, nálunk a szövetségi tisztviselőket a vezetőség szavazattöbbséggel választja. Ott nem protezsálhatnak senkit.

Hát, az nem igaz! És követelem, hogy mondja meg a nevét annak az embernek, aki Önt ebbe az állásba protezsálta. Öt percet adok Önnek

arra, hogy meggondolja magát. Ha öt perc múlva kielégítő választ nem kapok, itt a kézi fegyveremmel magam lelövöm.

Felfüggesztette a kihallgatást. Az óráját kezébe vette, és revolvert kézben tartotta. Közben a szobát elfüggönyözték.

Furcsa szituációba jutottam. Gondolkoztam, mit tehetek. Nem hazudhatok, nem nevezhetek meg valakit, aki protektorként szerepelhetne, mert utána nyomoz és kitűnik, hogy hazudtam, és akkor méltán büntethet. Majd másként formulázom, gondoltam magamban, ugyanezt a vallomást, amit az előbb nem fogadott el! Hátha sikerül… Más utam nincs!

Szólni akartam, de rám kiáltott. Még nem tellett le az öt perc. Csak akkor szólhatok! Én nem mérhettem volna, hogy öt perc milyen hosszú? De, hogy akkor egy örökkévalóságnak tűnt fel, az igaz. Ezt megállapítottam.

Végre szólhattam! Elmondtam, hogy én szerveztem meg a budapesti kőműveseket. A budapestiek után az egész ország építőmunkásságát. A szervezet megnövekedésével a munka is megnövekedett. A központi vezetőség elhatározta, hogy állandó tisztviselőt alkalmaz, aki a szervező munkát végzi. Pályázatot hirdettek erre az állásra, s én is megpályáztam az állást. A központi vezetőség engem választott erre a tisztségre. Így jutottam én ebbe az állásba. Ez a valóság.

Na, látja! – kiáltott fel a főhadnagy, ugye, meg tudja mondani az igazságot. Hát most folytathatjuk tovább.

És hogy lett Ön a Kormányzótanács elnöke? Erre is kíváncsi vagyok. Ismertettem vele, hogy a Károlyi-kormány hatalomra jutása után, az meghívott engem a lakásépítési és elosztási ügyek intézésére kormánybiztosi minőségben, miniszteri hatáskörrel. Meghívásom alapját az képezte, hogy a háború végén én foglalkoztam szakszerűen a lakástermelés megindításával, a kormány kötelességeivel,

a lakásforradalom veszélyével. Az érdeklődésemnek kettős iránya volt: az építőmunkás-társaimnak munkát akartam szerezni, s a lakásra szorulóknak pedig lakást akartam építeni.

Amíg ezeket a szempontokat magyaráztam a főhadnagynak, kinyitották az iroda ajtaját és belépett Holbán tábornak, a román hadsereg főparancsnoka. Két polgári ruhába öltözött egyén kíséretében. A katonák tisztelegtek neki. Én is felálltam, és némi meghajlással üdvözöltem. Egy pillanatig mereven rám nézett, s ezután odafordult a két polgári személyhez, és hallhatóan a következőket mondotta: „echit jüdischer typi”[414] [sic!] Igazi zsidópofa! Ezzel eltávozott.

A két polgári egyén zavarban volt. Láttam, hogy ezek fehér magyarok. Ismernek. Tudják, hogy ki vagyok. De nem kívánták a tábornokot tévedése felől felvilágosítani. Eltávoztak. De azontúl mindég jelen volt egy fiatalember, lehetett 22 éves, aki fültanúja volt a kihallgatásomnak.

Közben behozták Csernák barátomat, és közölte vele a főhadnagy, hogy szabadlábra helyezik. Ellene nem merült fel semmi gyanús, de ha bárkinek megmondja, hogy Garbai Sándor a főparancsnokság épületében van, akkor újból behozzák, és akkor elbúcsúzhat a világtól. Az épületből csak holnap reggel távozhat.

Ezzel befejezték velem is a kihallgatást, és közölték, hogy holnap délután újból folytatják.

Egy román fegyveres csendőr, aki magyarul is tudott, visszakísért bennünket a szalonba, ahol úgy, ahogy voltunk, egy-egy kereveten aludni próbáltunk. Nagyon hosszú volt mindkettőnknek az éjszaka. Másnap reggel Csernák Pált hazaengedték. Egyedül maradtam a szalonnak nevezett fogházban, és nehéz bánat ereszkedett a lelkemre. Bizonytalan voltam sorsom alakulásában.

[414] Helyesen: „echter jüdischer Typ”.

Délután öt óra felé újból kihallgatásra vittek. Ugyanazok a személyek. Semmi változás. Többféle kérdést intézett hozzám a főhadnagy, amelyek a Tanácsköztársaság kialakulására vonatkoztak. Különösen érdekelte a gyárak kisajátítása. Itt nagy elméleti vitába kezdett. Arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szocializmus nem sajátít ki semmiféle termelőeszközt, hanem szociálpolitikát csinál. A kommunizmus az kisajátít. Megszünteti a magántulajdont. Ezt mutatja az orosz példa is. Az erőszakos kisajátítás azonban lopás, mint mondotta, és csak erőszak alkalmazásával tartható fenn. Ameddig fenntartható. Ha ez a rendszer bukik, követőit felelősségre vonják, fejbe lövik vagy felakasztják! Hogy tudta, az Ön pártja, a szociáldemokrata párt elhatározni magát arra – mondotta –, hogy a kommunistákkal egyesüljön egy olyan program végrehajtására, mely kihívja az egész világ ítéletét, és annak leküzdésére összefognak, mert a magántulajdon rendszerét az emberiség nem engedi összetörni, mert ebben érdekelt mindenki, még maguk a munkások is? Ez egy természetes jog, amit vitatni nem lehet.

Ellenvetéseket tettem! Kifejtettem, hogy a szocializmus nemcsak szociálpolitikát csinál, hanem új társadalomgazdasági rendszert is. Új termelő és elosztó módot. A szociáldemokrata párt, a demokrácia érvényesítése mellett szintén arra törekszik, hogy a kifejlett termelőüzemeket köztulajdonba vegye. A régi tulajdonosokat pedig kártalanítja. A szociáldemokrata pártok szocializmusa a fejlődés és demokratizálódás törvényei szerint jutnak el a végcélhoz. Míg a kommunisták szocializmusa, a háborúk vadságaiban, vérzivatarában születik meg, bábája és nevelője az erőszak, a polgárháború, a forradalom: tehát olyan adottságok, amelyek függetlenek a fejlődéses béke törvényeitől, és nyilvánvaló, hogy a lerombolt falvakon, kipusztított ellenfeleken, mélységes nyomorban, az egyéni jogok és vágyak teljes eltörlésén kíván eljutni a szocializmushoz; a kollektív termeléshez.

A szociáldemokrácia a béke szocializmusa! A kommunizmus pedig a háborúé. Ezért vagyok én ellene a háborúnak, mert kizökkenti a világot a fejlődés folyamatából, s olyan kérdéseket vet a felszínre, melyeket az emberiség a mai fejlettségi foka mellett képtelen megvalósítani.

De a történelmi adottságok elől mi sem tudunk elzárkózni. Egyesültünk a kommunistákkal, mert Önök is, a csehek is megtorlással fenyegettek bennünket. Iparunk és egzisztenciánk megy tönkre, ha nem védjük meg azt a földet, amelyet a magunkénak tudunk. Mi munkások vagyunk, de magyarok is vagyunk. A számunkra ez a föld nemcsak otthon, hanem a szociális létünk alapja is. Üzemeinket, nyersanyagforrásainkat védtük, amikor fegyvert fogtunk. Mi nem akarunk más nemzeteket elnyomni. De magunk sem akarunk más nemzetek hatalma alá kerülni. És ezt a magyarokat megillető Magyarországot véltük biztosítani, amikor minden üzemet a magyar nép közös tulajdonába vettük.

Mára elég! Mondta a főhadnagy. Holnap megteszem ellenvetéseimet. Ne feledje el, hogy én a privát életben gépészmérnök vagyok. Románia egyik legnagyobb ipari üzemében dolgoztam, ahol több ezer munkás volt foglalkoztatva. Ismerem a munkások törekvéseit, megmutatkozó világszemléletét. Magam nem foglalkozom politikával, de szem előtt tartom, hogy ismernem kell a társadalmat mozgató kérdéseket. Ismernem kell a munkásmozgalmat.

A csendőr, aki felügyelt rám, visszakísért a szalonba. Fegyverével akaratlanul zajt ütött, amikor letette. A szalon végén egy kis asztal körül három fiatal tiszt állott és egy polgári ruhába öltözött egyén, aki az asztalnál ülőhelyzetben volt, és egy falragasz szövegét javította, amit úgy látszott, a nyomdából kapott kézhez. A tisztek és a polgári egyén között nagy veszekedés folyt, mert a tisztek állították, hogy a szöveget nem úgy mondják magyarul, mint ahogy a polgári egyén megszövegezte. Tudtok is ti magyarul, az anyátok keserves ritmusát. Kiabálta a polgári

egyén, és közbe zörrent az őr fegyvere, a tisztek hátra fordultak, a polgári egyén is odatekintett, hogy mi történt, és meglátott engemet, amint leültem a kerevetre, ahol aludni szoktam. Én is a polgári egyénre néztem, aki mereven nézett rám, azzal az érzéssel néztem oda, hogy kutattam emlékeimben, hogy honnan ismerem én ezt az embert? Mert, hogy valaha volt vele dolgom, az kétségtelen. Erre a polgári egyén felemelkedett a helyéről és lassú léptekkel megindult felém. Agyizmaim őrülten dolgoztak és már felidéztem annyit, hogy ez egy ügyvédember, akit Nagyváradról ismerek. A neve még nem jutott eszembe. Nagyon kábult voltam.

A polgári egyén közel ért hozzám. Megszólalt. Ön az a Garbai úr? Igen, én vagyok ügyvéd úr, mondottam. Hogy került Ön ide? A román hadsereg főparancsnoksága letartóztatott. Ide hoztak, és most itt vagyok. Mi tartóztattuk le Önt? Igen, ha szabad ezt mondanom. Megfoghatatlan! De tudja mit, Garbai úr, gondolkozott egy darabig, jobb hogy mi tartóztattuk le Önt, mintha a fehérek kezébe kerül. Legyen nyugodt. Én ismerem Önt. Intézkedni fogok az Ön érdekében. Köszönöm ügyvéd úr, ha tesz valamit értem. Visszatért a helyére. A tisztek mind közel hajoltak hozzá és románul kérdésekkel ostromolták. Elmondta nekik, hogy ki vagyok, és hogy kerültem oda.

Az egyik tiszt, egy fiatal szőke hadnagy odajött hozzám. Bemutatkozott. Vasilescu a nevem mondotta. Örülök, hogy alkalmam van elnök úrral megismerkedni. Olyan képtelen dolgokat írtak meg a lapok az itteni magyar helyzetről, hogy annak a felét se hittem el. Azt írták, hogy mindenkit meggyilkoltak, akinek fehér volt a keze, és behozták a szabadszerelmet. Nincs többé család! Volt valami igaz ebből, elnök úr? Egy szó sem igaz belőle, hadnagy úr, mondottam. Ön nem idegen egészen tőlünk, mert úgy vélem erdélyi ember, így tudhatja, hogy a magyarok ilyesmit nem csinálnak. Ez a gondolkodás távol fekszik tőlünk. Így tudom

én is, mondta Vasilescu. Hogy a munkások törekedtek hatalomra jutni, azon én nem csodálkozom. Ezen törekvés más helyen is megmutatkozik.

Dohányzik Ön, elnök úr? Kérdezi a hadnagy, ezért nagyon szimpatikusnak találtam. Igen, dohányzok, mondottam, de most én fogoly vagyok, és nem szabad dohányoznom. Egyelőre gyújtson rá, nálunk a foglyok is dohányoznak. Különben, a maguk szivarkészletéből kínálom meg, mert nagy készleteket találtunk a dohánygyárakban.

Közben odajött egy másik tiszt is. Szintén bemutatkozott és érdeklődött a lefolyt hónapok eseményei iránt. Elmondtam, ami őt érdekelhette. Vasilescu hadnagy közbevágott, és megkérdezte, mondja elnök úr, gondoskodik valaki itt arról, hogy Ön élelmet kapjon? Tessék szólni, mert nálunk könnyen megtörténik, hogy valakiről egészen megfeledkeznek. Kedves hadnagy úr, eddig még nem kaptam enni. Nem tudom, hogy ki gondoskodik erről. Én, mondta a hadnagy, máris megyek és intézkedek.

A másik tiszttel tovább folyt a beszélgetésem. Szintén erdélyi fiú, akinek nem tetszett az, hogy Magyarország és Románia között háborúra került a sor. Az volt a gondolata, hogy másként is meg lehetett volna oldani a kérdést. Amint beszélgettünk, kicsapódott az ajtó, és egy frakkos pincér a vállára fektetett éthordó táblán vacsorát hozott, és a magyar pincér bámulatos ügyességgel a hátam mögé került és felém súgta: Garbai elvtárs, itt a vacsorája! Ránézek a táblára, azt hittem, hogy a tisztek vacsorája ez. Engem az én pincér elvtársam vacsoráztat. De rögtön bejött a hadnagy is, és megerősítette, hogy engem illet, amit hozott a pincér.

A táblán volt egy csésze leves, kétféle hús, főzelék, kenyér, sajt, vaj, bor és feketekávé. A vacsora felét tudtam csak elfogyasztani, s miután a tisztek eltávoztak, az őrömet megvendégeltem a maradékkal. Nagyon boldog volt.

Következő nap megváltozott a helyzetem. Kitűnő reggelit és ebédet kaptam. A tiszti konyháról adták az ételeket, utólag meg kellett ugyan fizetnem. De ugyanannyit fizettem érte, mint a tisztek, ami nagyon mérsékelt árat jelentett. A kihallgatásnál tetszés szerinti mennyiségű cigarettát fogyaszthattam. Ha nem ért rá a főhadnagy velem foglalkozni, úgy újságolvasással töltöttem az időt.

Este felszállítottak a harmadik emeletre, ahol a 437-es udvari szobát kaptam. Kitűnő ágyam volt, hideg-meleg víz állt rendelkezésemre. Ajtóm előtt őr frontolt. Sétálni nem mehettem. De nem is hiányzott.

Tudtam, hogy ezt a változást a szalonból ismert alacsony, fekete arcú ember: dr. Lascu Demeter[415] csinálta, aki királyi biztosként követte most a Magyarországba bevonuló román hadsereget, és akinek széles hatásköre volt politikai és gazdasági kérdésekben.

A szobám magányában gyakran jutott felszínre emlékeim között a nagyváradi agitációs életünk. Az ott eltöltött meleg és izgalmas napok. Vántus Károly korszaka volt ez. Vántus volt a szociáldemokrata párt titkára. Fiatal ácslegény, aki intelligenciájával, szónoki képességével felrázta Nagyvárad munkásságát. A politikai harc éle ekkor is Tisza István ellen irányult: az általános, egyenlő, titkos választójogért, a nemzetiségek egyenjogúsításáért, kultúr autonómiájukért. Ennek a harcnak egy[416] lelkes embere volt Nagyváradon dr. Lascu Demeter, román nemzetiségű ügyvéd, lelkes választójogi barát, a jogvédelemre szoruló munkások megsegítője és Tisza István kemény ellenfele.

Ezek a viharos politikai küzdelmek 1910 körül játszódtak le. Sokszor beszéltünk dr. Lascuval közös gyűléseken a választójogért. És ezeknek a hangos időknek az emléke megmaradt bennünk. Nemsokára eltűnt dr. Lascu Demeter Nagyváradról. Romániába menekült.

[415] Dr. Lascu Demeter (1875 – ?) erdélyi román jogász, képviselő, polgári politikus.
[416] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

Nemzetiség izgatást[417] és hazaárulás vádját kötötték rá. Így jobbnak látta a biztos elítéltetés helyett Romániában, Bukarestben letelepedni. Közel nyolcévi emigráció után a bevonuló hadsereggel térhetett vissza újból szülőhazájába: Magyarországba. Ezért nem láttam addig dr. Lascu Demetert. A földszinten levő kisszalonban láttam őt viszont.

Újból a Hungáriában laktam, ahonnan alig hat hete menekültem ki, mert az idegeimre ment az ott folyó élet, az a titokzatosság, amit a kommunista népbiztosok maguk körül teremtettek. Nem szerettem az izoláltságot, amit a kommunista népbiztosok maguk körül teremtettek. Nem szerettem az izoláltságot, s itt azt éreztem, hogy izolálnak. Az emberek itt önmagukban élnek. Egymásban bíznak, aki körükhöz nem tartozik, attól idegenkednek. Csak én és Kalmár Henrik népbiztostársam és feleségeink éltünk egymással bizalmasabb viszonyban. Most kellemetlen emlékként újultak fel bennem ezek az események, hogy ide vissza kellett térnem.

Naponként lekísértek a kihallgatásra, ahol már kezdtem otthonos lenni. Ha a főhadnagy nem volt ott, az irodavezető őrmester odatolta elém a cigarettákat, újságokat és ezekkel szórakozva vártam. Csak az a bricsesz-nadrágos fiatalember, aki az ellenforradalmárok megbízottja volt, viselkedett velem szemben mereven. Nem törődtem vele. Egyébként sem volt joga semmibe sem beleszólni.

Egy napon észrevettem, hogy valami kérdeznivalója van. Föltevésemben nem csalódtam. Azt kérdezte tőlem, hogy van-e tudomásom arról, hogy Kun Béla a Szent Koronát éjjeliedénynek használta. Ránéztem, mert az első pillanatban azt hittem, hogy őrült. Honnan vette ezt a hírt, kérdeztem. Sokan erről beszélnek. Így hallottam én is. Ezért kérdezem meg Öntől. Ön talán tud erre választ adni? Ön ismerte Kun Bélát.

[417] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

Az egész kérdés amilyen gonosz és ostoba volt, olyan gondot okozott nekem. Kun Béláról sok mindenfélét feltételeztem ugyan, dehogy a Szent Koronát éjjelinek használja, azt mégsem! De hát akkor hol van a Szent Korona? Ez a tény zuhant a fejemre. Az egész forradalom alatt ez a féltve őrzött kincs nem jutott eszembe. Csak arra emlékeztem, hogy az utolsó koronaőr, báró Ambrózy Béla[418] nálam járt, és átadta a koronázási jelvényeket magába foglaló vasszekrény kulcsát. Avval a megjegyzéssel tette ezt, hogy a kulcsnak másik példánya a miniszterelnökségen van. Azt mondottam Ambrózynak, én csak úgy veszem át a kulcsot, ha rögtön magunkhoz vesszük a párját és megállapítjuk, hogy a koronázási jelvények valóban ott vannak-e a vasszekrényben. Intézkedtem, hogy rögtön hozzák a másik kulcsot, és Kalmár Jenő barátommal, a kulcsot kezelő miniszteri tisztviselővel báró Ambrózyval, átmentünk a Királyi Palotába, felnyittattuk az őrség által védett páncélszobát, kinyitottuk a vasládát és megállapítottuk, hogy a jelvények együtt vannak. Aztán újból mindent lezártunk, és a kulcsokat, mert már mind a kettőt a Kormányzótanács nevében átvettem, és a hivatalba újból letétbe helyeztem. Nem nyúlhatott tehát senki a Szent Koronához anélkül, hogy a kulcsokat tőlem ne kérte volna.

Ezért válaszoltam nyugodtan és némi gúnnyal. Amit Ön mond, azt én ellenforradalmi pletykának, rágalomnak tekintem, de mit csinálnának azért Kun Bélával, ha valóban megcselekedte volna, amit Önök feltételeznek róla? Hogy mi történne vele, nem tudom, de sorsát elképzelheti, mondotta a fiatalember. Nem szégyellik magukat, hogy ilyen alávalóságokat terjesztenek, anélkül, hogy állításuk valódiságáról meggyőződnének. Holott ez csak egy telefonbeszélgetésbe kerül.

[418] Gróf Ambrózy Gyula (1872–1934) földbirtokos, politikus, koronaőr. Országgyűlési Almanach, 1927: 44–45.

A miniszterelnökség felvilágosítást ad. A fiatalember újból hallgatásba merült, nem szólt többé.

Este közölte velem Vasilescu hadnagy, hogy legyek készen, mert elszállítanak este 10 órakor a Hungáriából. Kellemetlen érzés fogott meg. Ki tudja, hová visznek? Már két hete vagyok itt, és még nem tudja a családom, hogy hol vagyok. Most innen elvisznek. Valami fogházba bedugnak, és sorsom bizonytalanná válik. Arra is gondoltam, hogy rövidesen végeznek velem. Azért titkolóztak. Nem akarták, hogy bárki is megtudja, hogy a főparancsnokság foglya vagyok. Vártam az indulást. Hogy minél hamarabb ismerjem sorsomat.

Este 9 órakor levittek a földszintre, a kisszalonba. Ott várakoztam. Mindenki készülődött. Általános izgalmat vettem észre a katonákon, civileken egyaránt. 10 órakor bejött Vasilescu hadnagy és intett, hogy kövessem. Az oldalajtón a mellékutcába léptünk ki. Ott várakozott egy autó. Be kellett szállnom, utána beszállt a hadnagy, két román detektív és kívül elhelyezkedő két csendőr. Éppen elegen lesznek a kivégzésemhez, gondoltam.

A hadnagy cigarettával megkínált, a detektíveket is. Rágyújtottunk. Ekkor megkérdeztem Vasilescut: hova megyünk hadnagy úr, ha szabad megtudnom? A Gellért szállodába megyünk. Ott lesz ezentúl a főparancsnokság. Nem hittem el. Megtévesztenek, gondoltam. De ellenőrizni tudom. Ha az autó felfut a hídra, az némi bizonyíték. Alighogy elgondoltam, máris a hídon voltunk. Onnan gyorsan felszaladt az autó a Gellért szálló bejáratához. Már itt is vagyunk, mondotta a hadnagy. Szálljunk le. Elnök úr, jöjjön utánam. Az előcsarnokban kevesen voltak. Néhány katona. Egy-kettő a szálloda személyzetéből. A portás rohant a liftkulccsal, meleg tekintetével köszöntött, és beszálltunk a liftbe. A harmadik emeleten kiszálltam. A hadnagy ment elől. Én utána. Engem követett a két őr.

Vasilescu hadnagy kitárt egy utcai szobaajtót. Nagy, tágas szoba volt, balkonnal. A parkra nyílott. Ez az Ön szobája elnök úr, meg van elégedve? Megvagyok hadnagy úr! Ilyen szobát kívántam mindig magamnak. Fogollyá kellett lennem, hogy ebbéli vágyam teljesüljön.

Az őrség itt marad az ajtó előtt, ha valami kérelme van, juttassa el hozzám. Mi lent vagyunk az irodákban.

Szép, kellemes éjszaka volt. Sokáig tartózkodtam a balkonon, élveztem a friss levegőt, és belebámultam a sok ezer villanykörtével megvilágított éjszakába.

Kezdett a bizalmam megerősödni, hogy erről a helyről talán kapok összeköttetést a családommal, feleségemmel, aki azt sem tudja, hogy hol vagyok. Meg voltam győződve, hogy Csernák Pál barátom, aki egy napig fogolytársam volt, nem merte megmondani feleségemnek, hogy hol vagyok.

Másnap délelőtt pompás napos idő volt. Kint álltam a balkonon. Mellettem állt az őr is, akit szintén megfogott a nap szépsége. Vizsgáltam az utcán járó embereket, nem látok-e köztük ismerőst. Egyszer csak megpillantottam Széll Menyhértet,[419] a párt egyik alkalmazottját, aki hajadonfővel szaladt át az úttesten. Felpillantott a balkonra és megismert. Fejbillentéssel köszöntöttük egymást. Meglátszott rajta, hogy örül felfedezésemnek. Én is tudtam, hogy ez az ember azonnal értesít mindenkit arról, hogy hol látott. Nyugodtan várakoztam. Délután a Ferenc József-hídon közeledni láttam a feleségemet. Zöldszínű köpönyegéről felismertem. Egész közel jött, hogy meggyőződjön én vagyok-e valóban. Némán intett, s szemeit egy zsebkendővel törölgette. Nekem is nyomasztó volt a levegő. Vigyáznom kellett, nehogy az őr

[419] Széll Menyhért (1881–1928) molnár, lapszerkesztő, a Tanácsköztársaság idején a Malomüzemi Központ elnöke. Kenyeres, 1981: 747–748.

észrevegye, hogy valakivel szövetséget kötök az utcán. Ez fegyelemsértés lett volna.

Estefelé feljött a főhadnagy, hogy tovább csináljuk a jegyzőkönyvet. Megkértem, hogy nem tenné-e lehetővé, hogy tiszta ruhát, borotváló készüléket, fésűt és szappant hozhassanak be. Elkérte a lakásom címét, és kiküldött egy katonát, aki elhozza nekem a kért dolgokat. Szigorúan meghagyta neki, hogy tartózkodásom helyét nem közölheti. A kért dolgokat meg is kaptam. Annál szívesebben, mert feleségem már tudta, hol vagyok.

A jegyzőkönyv nagyon lassan készült. Inkább viták voltak közöttünk és nem tárgyi megállapítások. Egy mérnök ember szellemi hangja volt ez a bolsevizmus ellen. Meglátszott, hogy nagyon félti Romániát az orosz bolsevizmus behatolásától. De azért Románia sorsát is zavarosnak látta. S miután meggyőződött róla, hogy ideológiai felkészültségemmel szociáldemokrata vagyok, felvetette az eshetőségek sorozatát, hogy miért nem győzhet a bolsevizmus, és miért szűnik az meg, mint a háborús zavaros utóhatása.

Közben a román megszálló csapatok főparancsnokságát, Holbán tábornokot is kicserélték, és helyébe Mosoiu generálist[420] nevezték ki. Holbán visszahívására, amint megtudtam az,[421] hogy elrontotta Románia ügyét a magyar szakszervezeti munkáskormánnyal, melyet bukaresti körök felfogása szerint ok és szükség nélkül megbuktatni engedett. Ezzel hátrányosan beavatkozott a magyar ügyekbe, és eltaszított egy olyan kormányt, mely a két ország között való békeszerződés megkötésére legalkalmasabb volt. Erre a szerződésre a megszálló hadseregnek néhány hónapig várni kellett volna, de annál biztosabban számítottak rá.

[420] Helyesen: Traian Moşoiu (1868–1932) román tábornok.
[421] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

Mosoiu generális alatt új irányt követetett a megszálló hadsereg. Arra törekedett, hogy a szervezett munkásokból, a parasztság képviselőiből, a liberális polgárságból alakuljon egy kormány, mely békéhez, munkához segít, az ellenforradalmárokat lefegyverzi, és ezen az úton biztosítja Magyarország és Románia között a külön békeszerződést. Mindennap jöttek hozzám azzal a hírrel, hogy rövidesen megalakul a kormány, és annak első rendelete lesz amnesztiát adni mindenkinek, s akkor engem is azonnal szabadlábra helyeznek.

Három hét múlva visszaköltöztünk a Hungáriába. El kellett hagynom szép, balkonos szobámat, mely már közismert lett a budapesti munkások között is, mert naponként jöttek kisebb-nagyobb csoportokban, és a szemben lévő mezőre leheveredtek, onnan integettek kezeikkel felém. Nagyon hálás voltam ezért a csendes megemlékezésért. A szocialista szolidaritásért.

A Hungáriába való visszaköltözésünkkor újból a harmadik emelet 437-es udvari szobát kaptam. Néhány napig nem tapasztaltam új jelenséget. Még mindig azt remélte a román hadvezetőség, hogy olyan kormány alakul, mely román-barát lesz és különbékére hajlandó. Ez nem következett be. Főként Garami Ernő akadályozta ezt a tervet, aki Clerk[422] angol főmegbízottal egy Apponyi-kormány létrehozásán fáradozott. Friedrich István[423] miniszterelnök ezeket a terveket következetesen meghiúsította. A kormánykrízis állandósult.

[…][424]

[422] Sir George Russell Clerk (1874–1951) brit diplomata, a párizsi békekonferencia Ötös Tanácsának megbízásából érkezett Budapestre.

[423] Friedrich István (1883–1958) mérnök, gépgyáros, miniszterelnök. Gépgyárakat alapított az első világháború előtt. 1918-ban a Károlyi-kormányban hadügyi államtitkár. A Fehér Ház nevű csoport tagja volt. 1919. augusztus 7. és 1919. november 25. között miniszterelnök. Kenyeres, 1967: 543.

[424] Garbai Sándor 1919. novemberben, a megszálló román hadsereg kivonulása alkalmával távozott Magyarországról. Nagyváradon, Kolozsváron majd Désen élt. 1920. elején távozott Romániából.

Mondja kedves ügyvéd úr, mi volt az Önök politikai célkitűzése, amikor a Magyarországgal való különbékét felszínre vetették? És ha volt ilyen célkitűzésük, közölték-e ezt Garamival, hogy azt megfelelően mérlegelhesse? – kérdeztem dr. Lascu.

Igen, volt ilyen politikai elgondolásunk. Sőt, azt Garami előtt is részleteztem.

Mi az 1917-es forradalmat történelmi szempontból értékeltük, mondotta. Tudtuk, hogy az a cárizmus nem fog visszatérni sohasem. Az orosz forradalom Romániára is hatott. Mi azt tanácsoltuk a királynak, hogy a nagybirtokok felosztását hirdesse meg, és a földosztást hajtsák végre. Inkább odaadni önként a földet a parasztságnak, minthogy a forradalom ragadja el a birtokosoktól. Én monarchista érzelmű vagyok Garbai úr, de emellett a román parasztság érdekeit is döntőnek tartom.

Azt is tudom, hogy az orosz forradalom más kérdéseket is vet majd felszínre. A magántulajdon megsemmisítését, a szabadpiacok eltörlését, vallási kérdéseket, a pánszláv eszméket. Szóval sok mindent, ami aláásná nálunk az alkotmányos életet, a polgári szabadságot. A Román Királyság az itt szükségessé váló védelemhez gyenge. Oroszország nagy és hatalmas. Még, ha bolsevista lesz is. Az erdélyi románság helyzete is még tisztázatlan. Még erősek a magyar befolyások. A feudális hatások.

De ha Románia és Magyarország között különbéke jön létre, közelebb jutunk ahhoz, hogy a két állam között gazdasági és politikai kapcsolat jöjjön létre. Egy demokratikus államjogi szervezet, mint amilyen az Osztrák-Magyar Monarchia volt. Most egy Román-Magyar Monarchiát kellene megteremteni. Külön román és magyar törvényhozással: perszonálunióval közös vámterülettel, közös külpolitikával és honvédelemmel, olyan választójogi törvénnyel, mely szerint a magyarok magyar törvényhozókra, a románok törvényhozókra szerveznek [sic!].[425]

[425] A magyar és a román politikai elit egyes képviselőiben, mint például gróf Bethlen

Az így megerősített államszövetség jobban tudna ellenállni, úgy a keletről az ország[426] felől, mint a nyugatról, Németország felől jövő politikai nyomásnak. Ez annál inkább szükséges, mert elkövetkezik az idő, hogy mikor azt nem tudjuk, de megtörténik a nagy összeütközés a szlovák[427] és germánok között. És ha nem vagyunk ellenálló népek, vagy az egyik vagy a másik felőröl bennünket.

Mi tudjuk nagyon jól, hogy a Balkán hazájában az északi és déli szlovákság[428] között két izolált nyelvű nép él, a román és a magyar. Ha nem akarjuk, hogy népünk, kultúránk elmerüljön a nagy kataklizma idején, közelebb kell jutnunk egymáshoz. Egymásra vagyunk utalva.

Gazdaságilag is tisztában vagyunk, mit jelent a vörös államszövetség. A mi földünk tele van ásvánnyal, fával, nyersanyaggal. Magyarország tele van szakképzett munkással és másfajta termelőerőkkel. Közös erővel hatalmas ipart tudnánk teremteni, életképes külkereskedelmet folytatni. Románia és Magyarország dolgozó népük számára egy boldog korszakot tudnak megnyitni.

Az így kialakult 30 milliós államszervezetet nemzetközileg sem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez, amiről tudja Garbai úr, a királyság nálunk nem az, ami Ausztriában volt. Nálunk a király személye nem szent és sérthetetlen. Nálunk a király is a nyilvánosság kritikája alatt él úgy, mint más polgár, ami arra kényszeríti, hogy a néppel érezzen és vele törődjön.

Én tudom, hangsúlyozza Dr. Lascu, hogy most nagy a különbség a magyar és a románság között. De ez mesterséges, itt is, ott is. Ha közelebb jövünk egymáshoz, a románság kifőzné magából a magyarok ellen szított izgatás anyagát, és olyan jó barátság, testvériség alakulna ki,

---

Istvánban is felmerült ez az államszövetségi alternatíva. K. Lengyel, 2007.

[426] Valószínűleg: Oroszország.

[427] Valójában: szlávok.

[428] Valójában: szlávság.

mint amilyen a középkorban a Hunyadiak idején volt. A magyar nép is hasonlóképpen járna el.

Mi is tisztában vagyunk azzal, hogy a mai állapot örökké nem tarthat. Mi nem akarunk a magyar nép ellen küzdeni. A mi harcunk a magyar feudalizmus ellen szól, és nem a magyar nép ellen. Ezt a szempontot nem tudta megérteni Garami. Az az érzésem, hogy vérben és szenvedésben nagy árat fog fizetni ezért a magyar munkásság.

Dr. Lascu Demeter érvelése nyugtalanná tett. Hallgattam. Nem szóltam semmit. Nem voltam elég szabad ehhez, hogy politikai konstrukciókkal vita tárgyává lehessek. De éreztem, hogy Dr. Lascut nagy és életképes gondolatok fűtik. Valószínű, csábítóan nagy dolognak tűnt fel: egy magyar-román államszövetség a Fekete-tenger partján, egy Európán keresztül folyó kereskedelmi útvonallal: a Dunával. Egy ásványokban és terményekben gazdag földterülettel, és két összefogó, egymást védő és támogató demokratikus néppel.

Sajnálom, hogy nem értették meg egymást, ügyvéd úr, Garamival. A szakszervezeti kormány kapott volna ilyen javaslatot, erősen exponáltam volna magamat érte. Megköszöntem Dr. Lascunak irántam tanúsított jóindulatát. Elbúcsúztam tőle. Sokáig visszhangzott bennem az, amit Dr. Lascu mondott.

Visszamentem a szállodába, ahol nagy tanácskozásban találtam politikai barátaimat. Dragumir főhadnagy nem volt jelen. Ezt az időt használták fel társaim arra, hogy felőle tárgyaljanak. Arról volt szó, hogy valami emléktárgyat akarnak venni a főhadnagy számára, mert azt a készséges és barátságos munkát, amit a főhadnagy valamennyiük érdekében végzett, megfizetni nem, csak valami módon elismerni lehet. A tárgyalók őszinték voltak egymáshoz, megmondották, hogy kevés pénz felett rendelkeznek, és így csak valami szerény ajándéktárgy megvételéről lehet szó. Valami ezüst cigarettatárcára gondoltak. Én a javaslathoz

hozzájárultam. Bármit vesznek is, mondottam, a rám eső részt vállalom. De a főhadnagy nekem külön munkát végzett. Nagyon értékes szolgálatot. Úgy érzem, hogy a közös tárgytól függetlenül én magam is beszerzek valamit, ami méltó lesz hozzá és ahhoz a felmérhetetlen emberi készséghez, amellyel a maga felelősségére vállalta, hogy engem és feleségemet kihoz az ellenforradalom karmai közül. Hogy mit nézzek, azt még nem tudom, de rövidesen végrehajtom. Elgondolásomnak társaim is örültek, mert az közvetett módon nekik is előnyünkre szolgált.

Weber Lajos[429] volt a legközelebb a főhadnagyhoz. Közöttük majdnem baráti volt a viszony. Összeültünk tanácskozni. Weber, én és a feleségem. Megtárgyaltuk az emléktárgyat, amit a főhadnagy részére adhatok. Az ajándék egy kettősfedelű férfi aranyóra, aranylánccal, a fedél alá bevésendő a főhadnagy neve, valami rövid emlékeztető szöveg, a dátum, és az én nevem, mint ajándékozóé.

Miután engem Nagyváradon mindenki ismert és felügyelet alatt is voltam. Megállapodtunk, hogy Weber Lajos és a feleségem eszközlik a bevásárlást. Ők ismeretlenek.

Az aranyóra lánccal és a gravírozással 4500 koronába került. Becsomagoltattam szakszerűen. A feleségemé lett a feladat, hogy az ajándékot a főhadnagynak átadja. Óvatosan kellett eljárni, nehogy visszautasítás legyen belőle. A feleségem azzal, hogy a csomagban édességféle van, beletette a főhadnagy köpenyének a zsebébe. A főhadnagy ideges lett. De megnyugodott abban, hogy csak édességről van szó. Ezzel az ajándék lekerült a napirendről. Hetek múlva Kolozsváron fültanúja voltam, amikor a főhadnagynak egy magasabb rangú tiszttársa 100.000 lejt ajánlott fel neki, ha az órát átengedi. Megtagadta. Az óra

[429] Weber Lajos (? – ?) szociáldemokrata politikus és szakszervezeti, a Bihar Megyei Szociáldemokrata pártszervezet végrehajtó bizottságának tagja, a Nagyváradi Kereskedelmi Alkalmazottak Szakszervezetének elnöke, az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár statisztikai tisztviselője.

emlék a számomra, mondotta, és nincs olyan összeg, amiért eladnám. Ebben benne volt az ajándék megfelelő értékelése is.

12. Párizs, 1946. június 23.[430]

[…]

Ellátogattam a bécsi Múzeum Kávéházba is, ahol a magyar emigrációnak egy más csoportja járt össze. Itt töltötték idejüket, akik minden pártszínezetű összejövetelt kerültek, főleg szellemi munkások, tanárok, mérnökök, ügyvédek, szerkesztők, olvasni és kártyázni szerető férfiak. Itt is szenzációt keltett megérkezésem.

Abban a felvetésben voltak, hogy nem tudok elszabadulni a románoktól. Egyesek úgy vélték, hibát követtem el, hogy nem maradtam Erdély területén, ahol kétmillió magyar él, s bizonyára el tudtam volna helyezkedni. Ezek az emberek megfeledkeztek arról, hogy én Románia területén túlságosan ismert voltam ahhoz, hogy el tudjak helyezkedni anélkül, hogy a velem érintkezők ne legyenek gyanúsak. Ezt már én erdélyi tartózkodásom alatt láttam.

A Múzeum Kávéházban Bokor Henrik[431] emigráns barátommal beszélgettem, aki a proletárdiktatúra alatt a párttitkárságban tett szolgálatot. Bokor fiatal, alig harminc éves ember volt, foglalkozása asztalos. A munkásoknál ahhoz a kis csoporthoz tartozott, akik a gyalupad mellett töltött nyolcórai munka után még könyvet is vettek a kezükbe, és olvastak… Nyugodt, intelligens munkás volt. Ismeretségünk a budapesti munkásmozgalom hőskorában indult el, s az idők folyamán csak

[430] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 688–697. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A 685–688. oldal között a bécsi emigrációról írt. Garbai Sándor Romániából Csehszlovákián át 1920. februárban érkezett Bécsbe. Itt töltötte emigrációs éveit 1934-ig.

[431] Bokor Henrik (? – ?) famunkás és szociáldemokrata politikus volt. 1919-ben emigrált. Sao Paulo jelentkezik. *Világosság*, 1946. június 12., 4.

elmélyült. Érdeklődtem nála, meg tudná-e mondani, hogy hol jönnek össze az emigránsok és milyen időben? Fel akarom keresni őket és beszélgetni akarok velük a lezajlott eseményekről, a tanulságokról, a jövendő feladatairól, kívánságaikról.

Ez bátor vállalkozás, mondotta, mert nagy az elkeseredés ott minden népbiztos ellen, azért, mert nem látogatja meg őket senki közülük. Elhagyatottaknak, mellőzötteknek érzik magukat. Képesek volnának tettlegességre is vetemedni, ha egy volt népbiztost a kezük ügyébe kaparinthatnának. Ezt a hangulatot megértem, de ezt meg kell változtatni, módot kell arra adni, hogy emberek kibeszélhessék magukat, elmondják fájdalmukat, s nekünk meg kell azt hallgatni, s amennyiben módunkban áll, a jogos kívánságokat ki kell elégíteni. Nagyon örülök ennek az álláspontnak, ha valamiben segédkezhetek, mondotta Bokor, szívesen állok rendelkezésére. Az a kívánságom, mondottam, hogy találkozzunk itt a kávéházban vasárnap délelőtt 10 órakor, s innen elkísér engem a Testvériség[432] helyiségébe, hogy ott az emigránsokkal találkozhassam.

Vasárnap délelőtt Bokor Henrik társaságában érkeztem meg az emigránsok gyülekezési helyére. Hallották, hogy Bécsbe érkeztem, de nem számítottak arra, hogy meglátogatom őket. A terem zsúfolva volt emigránsokkal, nőkkel és férfiakkal, számuk lehetett 350-400. Amikor felismertek, utat nyitottak maguk között, némán, köszönés nélkül engedtek előre, olyan voltam számukra, mint a halottaiból visszatért, aki kísértet alakjában jelenik meg közöttük. Ezt nem tudták elképzelni. Eleven népbiztos, mégpedig a népbiztosok tanácsának elnöke, mondogatták maguk között, mi történt itt? Csoda történt. Hol a többi? Miért jött egyedül? Ennek volt bátorsága ide jönni, a többinek nem?

[432] A Testvériség Egyesület egy bécsi magyar munkásmozgalmi szervezet volt. Varga–Szabó, 1987: 69.

A terem közepén meglátott a Testvériség Magyar Egyesületnek az elnöke, Rosenberg[433] elvtárs, meglátott és rohant felém, igen melegen üdvözölt, s boldog volt, hogy felkerestem őket. Közben az emigránsok közül is sokan felismertek, mert bajusztalan arcomat megismerték. Mindinkább nagyobb lett a gyűrű körülöttem, az érdeklődők mindig többen lettek. Csakhamar az egész terem tudta, hogy Garbai a tanácskormány elnöke, most érkezett Romániából Bécsbe, és már felkeresett bennünket, míg a többi népbiztos elbújik előlünk. Hallgattak és néztek, hogy mit teszek.

Az elnökkel megbeszéltem, hogy az emigránstársaimmal értekezletet szeretnék tartani, el akarom nekik mondani, hogy a magyar proletárdiktatúra korszaka, rendszere, eseményei milyen hatással voltak reám, és el akarom mondani, hogy ezekből az eseményekből milyen tanulságokat vontam le, és meg akarom jelölni a magam számára az utat is, amelyen haladni kívánok. Nem akarok senkit sem felszólítani arra, hogy kövessen, mondottam, és későbbi időben fejtse ki nézetét mindenki, hogy milyen tanulságokat vont le a vele történt eseményekből.

Rosenberg barátom azonnal a cselekvés terére lépett. Csendre intette a jelenlévőket, közölte velük, hogy értekezletet tartunk, az alkalmat nem szabad elszalajtanunk, Garbai elvtársunk, a tanácskormány elnöke közénk érkezett, aki Önök előtt el akarja mondani, hogy milyen tanulságokat vont le a magyar szociális forradalomból. És milyen álláspontot kíván elfoglalni a jövőben? Ez fontos szempont, mert megnyitja a lehetőséget egy tovább nem halasztható szellemi és világszemléleti tisztulásnak, s mindenki önmagában szellemi és erkölcsi mérleget készíthet arról, amiben részt vett, ami körülötte történt, és ebből

[433] Rosenberg Fülöp (? – ?) angol úriszabó mester, rövidáru kereskedő, ipartestületi és szakszervezeti vezető, az újpesti szociáldemokrata pártszervezet elnöke és a városi képviselő-testület tagja.

megállapíthatja, hogy milyen politikai és taktikai iránynak kíván harcosa lenni.

Mindenki megértette, hogy miről van szó, és az éhező emberek arcán felragyogott a szellemi érdeklődés, az igazság és jövő keresés színes sugara. Leültek az asztalok mellé, és izgalmak között lesték az elröppenő szavakat és gondolatoktól átfűtött mondatokat.

Azzal kezdtem, hogy az elmúlt 1919. év március 20-án [sic!] a Munkástanács ülésén szó szerint azt mondottam: „nem várhatunk nyugatról mást, mint diktatórikus békét, s ez arra kényszerít bennünket, hogy lemondjunk a választásokról, s a magyar népet urnák elé vezessük. Nincs más út, mint elfogadni a diktatúrának egy más fajtáját: a proletárdiktatúrát. Erre az új politikai irányzatra a szociáldemokrata pártot az emberbe[434] kényszerítette. Az új irányzat lényege, hogy amit nyugatról nem kaptunk meg: az igazságos békét, azt keletről akarjuk megkapni. Az események sodrába be kell kapcsolódni: az orosz proletártömegek serege közeledőben van. A magyarországi proletariátus felajánlja testvéri szövetségét az orosz szovjetnek".

Ez volt kiinduló pontunk. Ennek megfelelően rendezkedtünk be.

Nem kaptuk meg keletről sem azt, amit reméltünk. Az orosz proletariátus a maga ügyével és harcaival volt elfoglalva. Nekünk nem segíthetett. Elindulásunk nagyrészben, úgy láttuk, csak hetek vagy hónapok kérdése, hogy az orosz Vörös Hadsereg osztagai leereszkedjenek a Kárpátok nyugati oldalára. Ezzel szemben Kolcsák, Denikin[435] ellenforradalmi támadásai miatt Szibéria felé vonultak. Közép-Európát sorsára hagyták.

Ennek a helyzetnek következményeit külpolitikai szempontból le kell vonnunk. Én le is vontam. Álláspontom, hogy a magyar munkásság

[434] Valószínűleg: verembe.
[435] Anton Ivanovics Gyenyikin (1872–1947) orosz altábornagy, fehérgárdista katonai vezető.

állampolitikai kérdésekben nem kísérletezett. A mi országunk kicsiny ahhoz, hogy Közép-Európa politikai és gazdasági szerkezetét megváltoztassa. Mi csak akkor tudnánk Magyarországon a proletárdiktatúra módszerével új szocialista államat felépíteni, ha körülöttünk lévő államok is hasonló módszerekkel, hasonló célkitűzéseket készek megvalósítani.

Ha a környező államok kapitalisztikus jellegű államok maradnak, nekünk ehhez alkalmazkodni kell, ha élni akarunk. A mi esetünk nem hasonlítható össze Oroszországgal, annak óriási területeivel, két világrész felé fordítható arculatával, a világtengerekre nyíló szabad kijáratokkal, kiaknázhatatlan nyersanyagával. Egy állam maga egy földrész, amelyen új gazdasági és társadalmi rendszer építhető. A mi sorsunk közép-európai sors, nyugat függvénye vagyunk, s nekünk nem a diktatórikus államépítő módszereket, hanem a nyugati demokratikus államok szocializmusépítő rendszerét kell követnünk. Engem a magyar proletárdiktatúra módszerei arról győztek meg, hogy a demokrácia keretében megvívott harcokkal tudunk a magyar dolgozó osztályok részére elfogadható emberi létalapot és demokratikus szocialista a jövőt teremteni.

A magam értelmével győződtem meg, hogy a mi magyar munkástársunknak[436] [sic!] ott kell haladni a társadalmi fejlődés demokratikus szakaszán. Ebben a légkörben kell megtanulniuk a közügyek intézését, a község, város és állam vezetését, a politikai türelmet, a másként gondolkodó emberek megbecsülését, a más irányú pártokkal való kulturális magatartást, azt a tudatot, hogy csak olyan munkáspárt számíthat az ország népe többségének támogatására, amelyik fel van készülve az állam szeretetére, az emberek megbecsülésére, a népi élet színvonalának emelésére, a szabad gondolat és véleménynyilvánítás biztosítására. Valljuk be, ezekhez az államépítő módszerekhez a mi

[436] Munkásságunknak.

munkástársaink [sic!] még nem jutottak el, mert nem lehettek még soha nem demokraták, nem volt még választójoguk, nem ismerték a szavazólapokkal való döntést, és az urnákból kiemelkedő kormányzattal szemben alkalmazott bírálatot.

A demokratikus nevelés, a demokratikus állampolitika teljes hiánya, a magyar feudális államrendszer, a munkáskérdésnek rendőri üggyé való lealacsonyítása szenvedélyes gyűlöletre serkentette munkástársainkat. A letiprók letiprásának érzete erősödött meg bennük. Nem lehettek tárgyilagosak azok, akikkel a magyar uralkodó osztály sohasem volt tárgyilagos.

De ebből a valóságtudatból nem következik az, hogy az államvezetést bosszúálló tömegek kezébe kell adni. Ellenkezőleg. Bosszút lihegő tömegek nem alkalmasak államvezetésre, mert a hatalom birtoklásában csak úgy érzik magukat biztonságban, ha mindenkit fizikailag elpusztítanak, aki más nézeten mer lenni, mint a hatalmon lévők.

Vissza kell térnünk arra az egyedül megindokolható szocialista szempontra, hogy az egyenlőtlenség korszakában az elnyomottaknak az emberi egyenlőség elvének elismeréséért kell küzdeni. A munkásosztályt megillették azok az emberi jogok, melyek őt az államkeretén belül a többi osztályokkal egyenjogúvá teszik. Megilletik nemcsak az emberi jogok, de a hatalomban való részesedés is, tömegeinek nagysága, kultúrájának mineműsége[437] arányában. A munkásosztályt nem illeti meg az a jog, ha az ország népe kisebbségét teszi, s a közhatalmat arra használja fel, hogy a letiprása címén a néptöbbségét leigázza, emberjogaitól [sic!] megfossza, mert a tőle távolálló többségének nem minden tagja volt letipró és a munkásosztálynak nem minden tagja volt felszabadító, hanem sok volt közöttük az alátámasztó, akik élvezték a letiprók kegyeit.

[437] Bizonyos dolog, tárgy jellege, sajátos, jellegzetes állapota, helyzete, természete.

A munkásosztálynak is szüksége van a kisebbségi harcra, az önkészültség feladatainak megoldására, a termelésben és társadalomban elfoglalt szerepe megítélő képességének fokozására. Ehhez idő kell, alkalom kell, rendszer kell, ami idáig nem volt.

Ezek a meggondolások késztetnek arra, hogy a szocializmus kitaposott útjára visszatérjek, és eltoljak magamtól olyan világszemléleti rendszert, mely ismeretlen utakon jár, nemzetközileg le nem mért harcászati módszerekkel dolgozik. Én a forradalmat jogos harci eszköznek látom, amíg a munkásság a jogtalanság állapotából a jogegyenlőség állapotába jut. De a jogegyenlőség korszakában az államhatalom nagy részét szervezési, nevelési, tömegképzési feladatnak tartom. És minden esetben jogos a forradalom, ha népjogokat valamely uralkodó réteg érdekében elvenni vagy szűkíteni akarják, és minden esetben jogtalan forradalom, ha a nép jogainak, véleményszabadságának, államformáló erejének birtokában van.

De a termeléspolitikai feladatok megoldásánál is arról győződtem meg, hogy a proletárdiktatúra korszakában nem tudtunk a termelés feladataival megbirkózni. Könnyebb volt a jelszavak hangoztatása, mint a gazdasági élet megszervezése. A fejlett termelőüzemek irányítása, a gyári termelés kiformálása, a termelő tényezők hosszabb időn át tartó működését igényli. Minden gyárnak meg van a gazdaságpolitikai története, termelésének módszere és titka. A termelés folyamata, a munkamegosztás, az üzemi kalkuláció, a mintarajzok elkészítése, az üzemtechnikai ellenőrzés mind mérnöki és kereskedelmi probléma. Nem feleslegesek ezek a szellemi feladatok, hanem nélkülözhetetlenek.

Mi, a gazdasági és üzemvezető felett úgy ítélkeztünk, mintha azokra az üzemekben semmi szükség nem volna azokat egy-egy öblös hangú bizalmi férfi is helyettesíteni tud. Kun Béla ezt úgy fejezte ki „a proletárság teremtőereje" minden üzemi és termelési nehézségen átsegíti a diktatúrát.

Nem segítette át. A gyári termelésünk el nem gondolható mélységbe zuhant amiatt, hogy vezető mérnökeinket, a gazdasági szakértőket, mint reakciós elemeket kikapcsoltuk a termelésből. A gépnél dolgozó munkástársaink nem tudták a termelést irányítani, mert ők remekül dolgoztak a gépek mellett, a szakértelem és gyakorlatot igénylő feladatok megoldásánál, de hasznavehetetlenné váltak, ahol irányításról, munkabeosztásról, a termelés nívójának megtartásáról, vagy megemeléséről volt szó. A gyári termelésünk átlaga 50-60 százaléka csökkent a megelőző állapothoz képest.

Ezek a gazdasági eredménytelenségek a levált termelőüzemi rendszer anarchikus felforgatásából eredtek. A forradalmi munkásság itt is személyek ellen és nem a profitrendszer ellen vívta harcát. A kapitalizmus ellen vívott harc nem igényli a termelést irányító szellemi munkaerők ellen vívott harcot is. A „proletárság teremtőereje" csak akkor termékeny hajtóerő, ha felismeri a termelésben elfoglalt szerepét, és az igazság hajtóerejével befolyásolja, megőrzi a termelésben mellőzhetetlen szellemi munkaerőt is, hogy nem a „profitrendszer" kiszolgálásában, hanem a szükséglet termelés ellátásában van a helye.

A gyári üzemeinek ellenőrzésével meggyőződtem arról, hogy ebben a sorsdöntő kérdésben is helytelen úton járunk. Az üzemtanácsok vezetői is sok helyen bevallották, hogy nem tudnak úrrá lenni a bajokon, és nem képesek az összekuszált termelést rendbe hozni.

Bizonyos, hogy előttünk is voltak már társadalomgazdasági harcok, ahol egy régi termelő rendet váltottak le, s újat teremtettek helyébe. De az emberekben, a vezetőkben felhalmozott tapasztalatot és tudást egyetlen esetben sem lehetett nélkülözni. Ezt nekünk is meg kell tanulni, ha arra gondolunk, hogy valamikor még szerepünk lehet a magyar gazdasági és politikai élet irányításában. Erre ugyan hosszú ideig nem számíthatunk.

Ezek voltak a tanulságok, amelyeket a szociális forradalom, a magyar proletárdiktatúra 133 napos korszakából levontam. A tanulságok köteleznek is. Én nem ábrándozok. Nem hiszek abban, hogy a szocializmus felépítésének az volna a helyes módja, amit az orosz forradalmi rendszerből Magyarországon magam előtt láttam. Én ennek a megismétlését helytelennek és lehetetlennek tartom. Én csatlakozom ahhoz a politikai irányzathoz, amelyik a szocializmust nem a kisebbség terrorjával: a proletariátus diktatúrájával, hanem a demokrácia módszereivel, a néptöbbség akaratával kívánja megvalósítani.

Az előadásom mélységes benyomást tett a hallgatóságra. Nem lelkesedés volt ez, hanem befelé való vizsgálódás. A tények ereje marta a lelkeket. Ilyenkor lelki krízis van és a tapsok ereje nem volna mérték. Itt a krízis nyomait vettem észre. Tépelődtek az emberek, gondolkoztak, készülődtek. […]

13. Párizs, 1946. augusztus 3.[438]

[…]

Fényes László[439] az emigrációnak is koronázatlan királya akart lenni. Mindenütt és mindenkit vezetni, ez volt gyakorlati programja. Így lett önkéntességi alapon vezetője az októberi forradalomnak, a vidéki kastélyok fosztogatásáig lezüllött nemzeti gárdának is. Így akart vezére lenni a proletárdiktatúra bukása nyomán keletkezett ellenforradalomnak, szellemi irányítója a fellángoló antiszemitizmusnak. Ezt a vezéri botot azzal kaparintotta magához, hogy az ellenforradalom bevezető napjaiban

[438] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 778–780., 787–794. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A 778–795 közti oldalakon többek között Fényes László 1919 utáni szerepéről, illetve a bécsi emigrációról írt.
[439] Fényes László (1871–1944) újságíró, szociáldemokrata politikus.

füzetet adott ki Magyar néphez [sic!], amelyben követelte a zsidók számának korlátozását: közéletben, iskolákban egyaránt.

Az ellenforradalom első kultuszminisztere, Haller István,[440] a zsidó fiatalság számhoz kötöttségét szabályozó törvényjavaslat tárgyalása idején kijelentette, hogy a főiskolai „numerus clausus" gondolatát Fényes László füzetéből merítették.[441] Ennek a veszedelmeket magában foglaló füzetnek a megírását több esetben kifogásoltam nála, amire Fényes László azzal felelt: „az akkori politikai légkörben nem tehettem másként".

[…]

A csonka vezetőség[442] megbízta Kunfi Zsigmondot, hogy a szombati vezetőségi ülésen, ahol Garbai is jelen lesz, terjesszen elő egy javaslatot, mely szerint utasítja a vezetőség Garbai Sándor elnököt, hogy hívja össze a kérvényt aláíró munkásokat, előttük, a saját nevében, olvassa fel egy írásbeli tiltakozást, amelyben a legsúlyosabban elítéli a munkásokat, hogy a munkásszeminárium felállítását kérik, és megelégednek azzal, amit a vezetőség részükre nyújt. Ezt a tiltakozó írást be kell adni a Világosság hivatalos lapjába.[443] Ha a munkások látják, hogy Garbai ellenük fordul, megszakad köztük a szolidaritás.

---

[440] Haller István (1880–1964) újságíró, keresztényszocialista politikus. A Friedrich-kormány propagandaügyi minisztere, majd a Huszár-, Simonyi-Semadam- és a Teleki-kormányokban vallás-és közoktatásügyi miniszter. Ő terjesztette be a nemzetgyűléshez az ún. numerus clausus törvényt. Kenyeres, 1967: 664.

[441] Idézet Fényes röpiratából, amire a Horthy-korszakban rendszeresen hivatkoztak, miszerint a numerus clausus nem a keresztény-konzervatív oldal javaslata volt: „[…] *Magyarország – még a régi nagy Magyarország! – kicsi ahhoz, hogy elbírja hat ország kikergetett ghettóját.* […] *Holott eddig tűrték, hogy a főiskolák hallgatóságának hetvenhat százaléka Magyarországon zsidó vallású legyen? Hiszen nem kormányzásra, de egy iktatóhivatal vezetésére alkalmatlanok az olyan emberek, akik ezt a kérdést pogromokkal látják megoldhatónak. Tessék az arányosítást megcsinálni. Ez látszólag illiberális intézkedés, és eltekintve attól, hogy nem a múlt korszak divatos liberalizmusa a világmindenség végcélja és teteje, magasabb és a legjogosultabb államérdekből senki nem szólhat ellene*". Egy budapesti röpirat – Fényes László nyílt levele Friedrich Istvánhoz. *Tükör*, 1919. szeptember 14., 1.

[442] Értsd: 1927 végén a Világosság csoport vezetősége. A Világosság egy magyar szociáldemokrata emigráns csoport volt, amely Bécsben, 1920-tól működött.

[443] A Világosság című újság az emigráns szociáldemokrata Világosság csoport lapja volt 1920 és 1933 között.

Ezzel a taktikai felkészültséggel ült össze a vezetőség az elkövetkező szombaton. Én már ismertem megállapításokat, és a legnagyobb lelki nyugalommal vezettem az ülést. Sőt, megengedtem magamnak azt is, hogy Kunfi számára előmunkálatot végezzek. Foglalkoztam a nekem átnyújtott kérvénnyel, a munkásszeminárium felállítását javasoltam, és kértem egy hármas bizottság kijelölését, melynek feladata kérvényezni a munkásokkal egyetértésben a szeminárium szervezetét és programját megbeszélni.

Erre a javaslatomra tette meg Kunfi Zsigmond a már előre megbeszélt ellenjavaslatát. Gondosan megokolta álláspontját. Elmondotta, hogy a Világosságban jelenségek vannak, melyek arra mutatnak, hogy a munkások beavatkoznak a Világosság vezetésébe. Munkásszeminárium felállítását követelik, ahová más, mint munkás nem tehetné be a lábát; tehát intellektuel ellenes tendenciák vannak benne. Ilyen jelenségekből nő ki a túltengő munkásönérzet, ebből nő ki az a gondolat, hogy sok a zsidó a pártban. A jogegyenlőség, a demokrácia hamis értelmezése alapján a munkások nagyobb tömegük tudatában irányelveket szabnak meg, ami ismételten egy újabb proletárdiktatúrához vezet. A tanulás égisze alatt kiválogatják a hozzájuk tartozókat, és bojkottal elveszik azokat, akik a szocializmust nemcsak munkáskérdésnek tekintik. Ezt az alulról jövő munkásakaratot most kell letörni, amikor emigrációban vagyunk. A bukott forradalmakat sohasem a benne részt vett tömegek reprezentálják, hanem a forradalmak vezetői. A munkások ez esetben kötelesek azt tenni, amit mi helyesnek tartunk, és azt tartoznak minden irányban végrehajtani. Megsegítésükről kötelesek vagyunk gondoskodni, de véleményük szerint való berendezkedésről nem, ezért kell most ennek a hamis fejlődési akaratnak véget vetni.

Javaslatom, mondotta Kunfi, hogy a vezetőség utasítsa Garbai Sándor elnököt, akinek a munkások kérvényt átadták, hogy hívja össze

a kérvényező munkásokat egy értekezletre, ott olvassa fel egy írásban foglalt tiltakozást. Ebben az írásban az elnök ítélje el a munkások abbéli szándékát, mert, hogy a vezetőségtől munkásszeminárium felállítását követelik, ennek a tárgyalását is tagadja meg és dorgálja meg őket éles hangon ezért, hogy a vezetőség hatáskörébe beavatkozni törekszik, közölje velük, hogy a tiltakozási írás a Világosság hivatalos közleményében megjelenik.

Kunfi után sorrendben minden vezetőségi tag felszólalt, még az is, aki engem informált és több-kevesebb eltéréssel Kunfi javaslata mellett foglaltak állást. Amíg a felszólalások végbe mentek, nemcsak a vezetőség gondolkodásaiban, de az én lelki életemben is átalakulás történt. Már tudtam, hogy utoljára elnökölök a Világosság vezetőségében, mert ahol így gondolkodnak a munkásokról, ahol így értékelik a forradalmi készségüket és meghozott áldozataikat, ott nekem a munkások soraiból kiemelkedett vezetőnek semmi keresni valóm nincs. Talán, ha valami közöm lett volna a kérvény előkészítéséhez, vagy a munkások, akik aláírták a kérvényt előre szóltak volna nekem, hogy mit akarnak, talán másként fogtam volna fel a vezetőség álláspontját. De itt magam előtt láttam azt a mezítelen akaratot, ami a magasabb iskolákat végzett emberekből időközönként kirobban, akik a munkásokban még a szociális forradalomban is csak szükséges erőegységeket látnak, de azok véleményét, irányítóerejét csak olyan mértékig veszik figyelembe, amelyen mértékig az övékével azonos sínpáron halad. Ha munkások azonban saját elgondolásuk szerint törekszenek maguknak alkalmas intézményeket létesíteni, és maguk akarják sorsukat megszabni és szervezetünkben egyenlő jogot, demokráciát követelnek, akkor itt is szembetalálják magukat a doktori disszertációjukra büszke szocialista főnemességgel, mely hasonlóan a feudális nemességgel a vezetésre születettnek és hivatottnak tekinti magát.

A végszó jogán azt mondottam, hogy a felszólalások meggyőztek arról, hogy a kérvényező 29 munkásnak igaza van, amikor tőlünk egy munkásszeminárium felállítását kérik. Ahol a két magyar forradalomban részt vett munkásokról intellektuális emberek így gondolkodnak, mint ahogy itt történt, ott megokolt, ha a munkások bizalmatlanok az intellektuelek irányában.

A munkások, akik ezt a kérvényt aláírták arról győztek meg, hogy a proletárdiktatúra nem vezet el a szocialista társadalomhoz, azért lettek újból a demokráciának, a jogegyenlőségnek a hívei. A proletárdiktatúra vezetői, szálláscsinálói nem a munkások, hanem az entellektüelek voltak. A magyar proletárdiktatúra[444] Kun Bélát megelőző időben nem volt kisebb ember, mint Kunfi Zsigmond. Önnek emlékezni kell arra, hogy 1918 elején a Népszavában legszebb cikkeit szentelte erre a célra. Ezt az elhajlást a demokráciától, mondottam, Ön a munkások hozzájárulása nélkül hajtotta végre. Ne csodálkozzon tehát most, ha vannak munkások, emigráns munkások, akik úgy vélekednek, hogy a magyar forradalmi események előkészítésében és vezetésében csődöt mondott a szellem embere, nem úgy peregtek az események, miként azok cikkekben és könyveikben hirdették.

Azon se csodálkozzék senki, hogy a kérvényezők munkásszemináriumot igényelnek. Ezt én természetesnek, sőt jogosnak tartom. Ha az osztrák pártéletet nézzük, ott is van külön munkásszeminárium, alsó és felső pártiskola. Külön női szervezetek, marxista tudományképző körök. A magyar emigráns munkások részére megszervezett szemináriumnak értelme van. Ott egyforma készültségű munkások akarnak szocialista tudományt tanulni, és ha ezt ellepik fiatal intellektuelek, akik oda nem tanulni, hanem szellemüket ragyogtatni járnak oda, nem mernek a munkások felszólalni, attól való félelmükben,

[444] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

hogy az intellektuelek lemosolyogják őket. A Világosságnak, ha intelligens munkásgenerációt, demokratikus szellemben elő akar készíteni, akkor alkalmazkodni kell az ilyen kívánságokhoz, meg kell érteni a munkások vágyát, és erre nem írásbeli dorgatóriummal[445] kell felelni, hanem írásbeli elismeréssel.

Ezért elleneztem Kunfi javaslatát. A magam részéről az ilyen javaslatot akkor sem hajtanám végre, ha a vezetőség egyértelmű határozattá emelné. Ilyen természetű határozat azzal járna, hogy megfellebbezném a Világosság közgyűléseihez és ott keresnék orvoslást. De figyelmeztettem a vezetőség tagjait, hogy eszükbe ne jusson ilyen írásbeli dorgatóriumot a munkásokhoz, ebben a nevelésügyben intézni, mert évtizedek múlva is elébük lobogtatják a munkások az ilyen tiltakozó írást, amelyben megtagadták a munkásoktatás legelemibb feltételeit. Javaslatom az, hogy a vezetőség küldjön ki egy háromtagú bizottságot, és üljön le a kérvényező munkásokkal, és együttes jóindulattal állapodjanak meg a szükséges teendőkben. Én a magam részéről nem vállalok a bizottságban tagságot, és nem vállalnám a munkásszeminárium vezetését sem, hogy ezzel is lehetővé tegyem a kérdés szolidáris[446] elintézését.

Kunfi újból szót kért és a következőket mondta: Garbai elvtárs, heten vagyunk itt jelen, akik a magyar forradalmakat képviseljük /Kunfi, Rónai, Fényes, Szende, Böhm, Garbai, Dovcsák/ ehhez a hét vezérhez Ön is hozzátartozik, ha úgy lenne az eset, hogy Önnek, mint a Világosság elnökének választania kellene mi közöttünk és ezek között az itt kérvényező munkások között, ugyan kiket választanak? Erre egyenes választ kérek.

[445] Hivatalos dorgálás, megrovás, feddés.
[446] A gépelt kéziratban: szolidármentes.

Kunfi elvtárs, nagyon sajnálom, hogy Ön ezt a kérdést ennyire élére állította. Önnek ezt nem lett volna szabad megtennie. De ha már megtette, egyenes választ adok. Ha nekem választanom kell, hogy hová csatlakozom a párt bukott vezéréhez-e vagy a 29 munkáshoz, úgy egy pillanatig sem kétséges, hogy én a munkásokat választom.

Halálos dermedtség borult a vezetőségre. Kunfi remegve felállott, mondván, akkor ne üljünk együtt egy percet sem tovább. A vezetőségi ülés felbomlott. A munkásszeminárium elutasítása volt, amelyen a Világosság nyolc éves hajója megfeneklett. Elröppent belőle a bizalom, mert megtagadta a demokráciát, az új világért küzdők egyenlő jogát.

Még két esetben hívtak meg ebben az ügyben külön tanácskozásra, hogy az írásbeli dorgatóriumot kivegyék [sic!] belőlem. De mindkét esetben elutasítottam magamtól ezt a munkásokat megalázó szerepet. Abban állapodtunk meg, hogy a Világosság közgyűlését összehívjuk, a vitás kérdést azt elintézzük. Így is történt.

A Világosság közgyűlésének előkészítését Böhm Vilmos titkár végezte. Tisztában voltam azzal, hogy a közgyűlés többségének a megteremtése lesz a legnagyobb gondja a vezetőségnek. Népszerűtlen dologról volt szó. Nem számíthatott a vezetőség arra, hogy ebben a kérdésben a munkásszavazatokat kapják meg, a többséget a munkásokon kívül kereste.

Felekezeti harcot csináltak belőle, mondván, Garbai hep-hep mozgalmat[447] akart teremteni. Ezt meg kell akadályozni. Minden zsidónak és zsidó nőnek be kell iratkozni a Világosságba, és a közgyűlésen vita nélkül Garbai ellen kell szavazni. Voltak sokan a zsidók között, akik nem hitték el a hep-hep mesét, és kinevették az invitálókat. Megmondták nekik,

[447] Középkori eredetű, német zsidóellenes gúnyolódás. A 19. század elején fellángolt német antiszemita megmozdulások elnevezése. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1906. július 25., 1.

hogy Garbairól bűntény feltételezni, hogy antiszemita mozgalmat csináljon.

A közgyűlés 1928 végén ült össze a Vas- és Fémmunkások központi székházában. Böhm Vilmos a rendfenntartás címén az osztrák védszövetségtől[448] 24 tagból álló védőrséget kért, akik a közgyűlésen jövő tagokat ellenőrizték, hogy jogos tagjai a Világosságnak. Ezt a Világosság vezetősége nem merte maga végrehajtani, mert félt a munkanélküli tagok tiltakozásától, esetleges radikalista fellépésétől. El volt a vezetőség határozva, hogy a hátralékos tagokat, akik természetesen munkások voltak, nem ereszti be a közgyűlésre. 14 munkást valóban elutasítottak.

Viszont a vezetőség beengedte azok az ismeretlen egyéneket, nőket és férfiakat, akik sohasem érdeklődtek a Világosság sorsa iránt, de Böhm Vilmos ez alkalommal összeterelte őket, befizetettet velük egy havi járadékot, és szavaztak bírálat nélkül a munkások ellen, arra a javaslatra, amit a vezetőség előterjesztett.

A közgyűlésen 69 tag volt jelen, a 14 kirekesztett tag kívül várakozott. Nem mozdultak a helyükről. A közgyűlést Dovcsák Antal helyettes elnök nyitotta meg. Ő ismertette a vezetőség álláspontját is. Ennek az álláspontnak a lényege az volt, hogy én vonakodtam a saját nevemben egy megdorgáló írást felolvasni a munkások előtt, és evvel elválasztani magamat a munkásszemináriumot kérő munkásoktól. Vonakodásom azt jelenti, hogy szolidaritásban vagyok a kérvényező munkásokkal.

Az elnöklő alelnök ismertetése után én szólaltam fel. Kiemelve azt, hogy szocialista erkölcsi okokból nem vagyok végrehajtani [sic!] a vezetőség határozatát, mert a munkástagoknak joguk van

[448] Az osztrák szociáldemokraták fegyveres szervezete volt az 1923-ban létrehozott Köztársasági Védszövetség (Republikanischer Schutzbund).

munkásszeminárium felállítását kérni, a vezetőség megtagadhatja ezt a kérelmet, de tagadom, hogy emiatt joga volna ezt az elnök nevében tenni.

Utaltam arra, hogy amit a munkások kérnek, nem irányul a vezetőség ellen, sem az intellektuelek ellen, ez egy tanulásbeli módszer. A munkások úgy vélik, könnyebben tudnak előrehaladni a tanulásban, ha maguk között vannak, és csak arra az intellektuelre kell figyelniük, aki az előadás anyagát ismerteti, és nem kell szégyenkezniük ezek előtt az intellektuelek előtt, akik oda nem tanulás céljából, hanem tudásuk fitogtatása okából jönnek oda. Ugyanezen okokból akarják a nőket is kizárni, mert restelkednek felelni a nők előtt, mert érzik, hogy nem tudnának minden kérdésre alkalmas és megfelelő választ adni. Egyebekben, a Világosságnak Gárdos Mária[449] vezetésével van külön női szemináriuma is, ahonnan szintén gyakorlati okokból kizárták a férfi hallgatókat. […]

A közgyűlés szervezete [sic!] 33 szavazatot kapott a vezetőség,[450] és 29 szavazat volt ellene. Az én álláspontom mellett 29 munkástag szavazott. […]

[449] Gárdos Mária (1885–1973) író, a szocialista nőmozgalom egyik vezetője. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, 1932-ben hazatért. Varga, 1999: 387–388.

[450] Az eredeti gépelt emlékiratban szerepel ilyen értelemzavaróan a mondat.

14. Párizs, 1946. augusztus 10.[451]

[…]

A politikai vonal nélkül lebegő októberi forradalom, vezetői őszinteség és polgári támogatás hiányában, be-betorkollott a magyar proletárdiktatúrába. Már Károlyi Mihály kormányának utolsó minisztertanácsa is azzal a feltétellel tette le mandátumát, hogy a szociáldemokrata pártból és kommunista pártból új kormány alakulhat meg, az országot megvédeni hivatott a proletárdiktatúrával és a nemzetközi fórumok támogatásával. Ez a megfutamodás a demokrácia elől nyitott teret a proletárdiktatúra elméletének és rideg alkalmazásának. Olyan elmélet számára történt ez, amelynek alkotóelemeit senki sem ismerte, csak az ipari munkásság élcsapatát képező zsidó értelmiség rajongott érte, mert ebben nemcsak a szociális forradalom sikerét, hanem hatalomra jutását is látta. A hatalomra jutás volt a fő szempont. Ez a körülmény abban nyilvánult meg, hogy elhitették az ipari munkásokkal, hogy ők jutnak a változással hatalomra, s ők lesznek a hatalom birtokosai. Az ipari munkások a pártfegyelem hatása alatt nem tudták mérlegelni, hogy a változás után is a munkát nekik kell végezni, gyakran súlyos a feltételek között, mint azelőtt, de az államigazgatás át az ipari munkásság nevében, a zsidó entellektüelek vették át és ők voltak elsősorban a forradalom haszonélvezői. És mindenki ellenforradalmár volt, aki ebbéli jogaikat kétségbe vonta. A zsidóság, főként annak a fiatal eleme, példátlan szívóssággal törekedett a hatalom polcára, és szem elől tévesztette, magyar forradalom elferdült szerkezete következtében a kettős forradalmi irányt: az ipari munkásság felszabadítását és a zsidóság

[451] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 800–802. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A 796–810 oldalakon a bécsi emigrációról írt.

hatalomra jutását nem bírja el az ország, egyik a másikát [sic!] magával rántja a mélybe, a bukásba, a megsemmisülésbe.

Kitűnt, hogy olyan politikai vagy forradalmi rendszert, mely idegen népek adottságaiból, felszabadulási törvényeiből emelkedik ki, Magyarországon alkalmazni nem lehet, mert hiányzik a társadalmi készség és ismeret az idegen tanoknak befogadására. Ha ezeket a társadalomra idegen elméleteket a diktatúra módszereivel rá akarjuk kényszeríteni az ország népére, a lakosság többségére, számolni kell azzal, hogy sikertelenség esetén, a nép többsége elpusztítja a diktatúra tömegbázisát; az ipari munkásságot. Ezt az állandó kísérletezést a magyar ipari munkásság sem bírja el. És egy megvalósíthatatlan politikai rendszerért feláldoznák kiharcolható gazdasági és társadalmi előnyeit.

Az Előre Művelődési Kör[452] munkás tagjai megegyeztek abban, hogy a magyar munkásság számára kétféle harcos irányvonal adódik: egyik, elfogadni a bolseviki ideológiát. Követni a III. Internacionálé téziseit, propagálni a proletariátus diktatúráját, megismételni március 21-ét, a polgárháború minden kockázataival. Ez az irány izolálná a magyar ipari munkásságot, és ha valamely okból hatalomra is kerülne, nem volna képes a szembe forduló tömegek erejét legyőzni, mert az ország dolgozó népességének csak ötödrészét teszi. Másik: követni a demokratikus többségi elvet, melyet a nyugati államok szocialista pártjai is vallanak, kiépíteni a magyar szabadságokat, átfogó szociáldemokrata közvéleményt teremteni és vele a magyar államhatalom meghódítására törekedni, és ezt a nép többsége hozzájárulásával a magyar dolgozók javára átszervezni.

A kétféle harcos irányzat közül a magyar ipari munkások számára a demokratikus politikai irányzata járhatóbb, forradalmibb.

[452] Az Előre 1927 végén alakult, Garbai vezetésével a Világosság csoportból kivált munkásokból és emigránsokból. Varga–Szabó, 1987: 79.

Megállapítottuk, hogy az ipari munkásság Magyarországon a nép többségét kitevő rétegekkel; földművesek, kisgazdák, kisiparosok, középosztálybeli entellektüelek bevonásával egy társadalmi koalíciót kell, hogy alakítson, és ezeket együttes erejével váltsa valóra azt a szociáldemokrata programot, ami a dolgozók életnívóját megemeli és ami a környező államok szociálpolitikájával összhangjában van. Magyarország nem lehet egy állam, ahol az ipari munkásság következetes feláldozásával idegen és ismeretlen eszmeáramlatok kísérletező állomása legyen.

A „nekünk semmi sem drága" elveket valló zsidó szellemiség kérdésében, az Előre álláspontja az volt: nem vagyunk zsidóellenesek, a zsidó származású testi vagy szellemi munkások benne vannak az osztályküzdelemben, ezt a jogot tőlük elvitatni nem lehet. De küzd az Előre minden jelenség ellen, ami arra mutat, hogy a magyar ipari munkásságot arra akarják felhasználni, hogy minden nem zsidó entellektüelben ellenforradalmárt lásson, és minden zsidóban a forradalom apját köszöntse. Ez az egyoldalúság nem volna méltó a magyar ipari munkássághoz, melynek alaphitére,[453] hogy a magyar középosztály alkotóelemei nélkül sem az ország közigazgatását, sem új termelő és elosztó rendjét nem lehet felépíteni és megtartani.

Az itt megmutatkozó irányelvek hosszú évek vitája során bontakozott ki az Előrében. Az egyes szempontokat többször is bonckés alá vették, taglalták, mérlegelték s újból meggyőződtek helyes értékelésükről. […]

[453] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

15. Párizs, 1946. augusztus 31.[454]

[…]

Ha a megkötött építési szerződés mellett hasznot nem tudnak elérni, a munkásszervezet tökéletlen, a hibaforrásokat azonnal ki kell kutatni és meg kell szüntetni. Az építőüzemeknek szervező- és fejlődőképesnek kell lenni, a vezetőknek az anyagbeszerző és munkapiacot jól kell ismerni, vagyis kalkulálni kell tudni, a más érdeképítő üzemekkel szemben versenyképesnek kell lenni.

Mindezeket természetesen csak úgy lehet elérni, ha van egy építőgild[455] alap, amelynek az építőmunkások összessége hozzájárulással adózik. Arra kértem levélben a szövetség központi vezetőségét, hogy a szövetség ugyanúgy, mint külföldön, járuljon hozzá bevétele néhány százalékáig ehhez az alaphoz. A közgyűlés ezt valóban magáévá tette, lapjárulék 10%-át átengedte a megjelölt célra. Kimondotta, hogy ennél többet nem áldoz erre, de ez az összeg elegendő is, mert az alapnak nem az a célja, hogy vállalkozásokat támogasson, hanem esetleges veszedelmek elhárításánál fedezetül szolgáljon. Az építőmunkás szövetség közgyűlése kimondotta, hogy az épitőgild üzemeit a szövetség keretein kívül kell megszervezni, és a két mozgalmat összekapcsolni nem lehet.

A szövetség vezetői Szakasits Árpád[456] és Riesz József[457] 1926-ban indítottak meg a mozgalmat és „Alapkő" címen, egy szövetkezeti jellegű

[454] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 836–841. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A 826–857 közti oldalakon leginkább az emigrációról és az Alapkőről írt.
[455] Szépítő munka.
[456] Szakasits Árpád (1888–1965) kőfaragó, szociáldemokrata politikus volt. 1927–1928 között a Magyarországi Szociáldemokrata Párt titkára, 1928-tól a MÉMOSZ elnöke, 1940–1944 között a Népszava főszerkesztője. 1948–1950 között a Magyar Dolgozók Pártja, illetve a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke. Varga, 1999: 456–457.
[457] Riesz József (1876–1943) újságíró, szociáldemokrata politikus, szakszervezeti vezető.

építővállalatot létesítettek.[458] A szövetkezet üzletrészeit szervezetek és egyesek váltották magukhoz. Ennek a vállalkozásnak is, hasonlóan a külföldiekhez, bizonyítani kellett volna, hogy közérdekű működést kíván kifejteni, és arra törekszik, hogy a lakástermelésben érvényesítse új építő elveket.

Sajnos nem ez történt. Az Alapkő vezetősége egy adóssággal megterhelt sírkőüzemet vásárolt meg, tehát egy luxusigényeket kielégítő üzemet, amelynek a közérdekű lakásépítéshez semmi köze nem volt. Hogy ezt az épitőgild mozgalomhoz nem való üzemet megvásárolhassák, a németországi építőmunkások szövetségéhez fordultak, hogy bocsásson a rendelkezésükre százharmincezer márka kölcsönt. Ezt a kölcsönt az építőmunkások szövetsége közgyűlési felhatalmazása nélkül, vezetőségi határozat alapján vették fel, és üzemi berendezkedésre fordították.

Örök rejtély marad, hogy tudott a németországi építőmunkások szövetsége 130 000 márka kölcsönt adni olyan okmányok alapján, melyeket nem a közgyűlés, hanem csak a vezetőség állított ki, mely ezzel a tényével megtörte a közgyűlés határozatát, amely kimondotta, hogy kétirányú mozgalmat teljesen külön kell vezetni, mert szövetség nem vállalhat kezességet egy munkát vállaló intézmény fényeiért [sic!]. A mozgalom támogatására meg is alapította a maga hozzájárulását. Ennek a közgyűlési határozatnak durva megsértését jelentette a 130 000 márkás kölcsönnek a felvétele. Az ilyen közhatározatok megsértése súlyos anyagi és erkölcsi következményekkel jár. Különösen, ha olyan határozatok megsértéséről van szó, melyeket az építőmunkások közgyűlése, a rokkanttá vált építő munkások segélyezése érdekében meghozott.

[458] Az Alapkő Építőipari Termelőszövetkezet egy sikertelen szövetkezeti kísérlet volt az 1920-as évek második felében. *Népszava*, 1929. június 18., 6.

Az építőipar átszervezésére irányuló mozgalom Európában elsősorban a lakásszükséglet kielégítése okából indult el, az volt a rendeltetése, hogy azok az iparágak vonassanak be a szocializálás folyamatába, melyek a lakástermeléssel szoros kapcsolatban vannak. Ezek közé nem lehet besorolni a sírkőüzemet. Hogy született meg a gondolat, hogy sírkőüzemmel kezdjék meg az „Alapkő" vállalatot?

A magyarázata ennek a vezető emberek adottságában volt: az építőmunkások szövetsége vezetői ebben az időben kőfaragók voltak: Szakasits Árpád és Riesz József. Szakasits a szövetségnek volt az elnöke, Riesz a kőfaragók szakosztályáé. Kézenfekvő volt, hogy ezek a műhelyfeladatokhoz szokott emberek a magasépítéshez nem értettek, a kőfaragóüzem volt közel a szívükhöz. Megvásárolták Révész Antal sírkőüzemét és belefektettek 100 000 pengőt, hogy üzemképessé tegyék.

Az Alapkő második üzeme sem a lakásépítő teendők legsürgősebbjét ölelte fel, hanem műkőgyártással foglalkozott, tehát újból a kőfaragók részére szaporított munkaalkalmakat. Megint nagy befektetéseket eszközöltek, anélkül, hogy nagyobb számú építőmunkást tudtak volna foglalkoztatni, s az építkezés terén törtek volna utat az Alapkő számára. Az építkezések elvállalásához hiányzott a forgótőke, amelyből bánatpénzeket vagy az első hetek munkabéreit, anyagköltségeit fedezték volna.

Az Alapkő vezetésére kezdetben építészmérnököt alkalmaztak, de sohasem hívtak meg a vállalat élére gyakorlattal bíró tisztakezű és kifogástalan jellemű építőmunkást, aki méltányos fizetéssel, igazgatói hatáskörrel, örömmel vállalta volna ennek a nagy jövőjű intézménynek a vezetését.

Az Alapkő igazgatóságában az irányítást Szakasits Árpád tartotta kezében, aki szellemi befolyása alatt tartotta az egész igazgatóságot. Szakasits döntő fölényét azzal is erősítette, hogy a szövetség központi

vezetőségében is szellemi tekintély volt. Ezen kettős hatáskör megtámadhatatlan pozíciót jelentett számára. Az igazgatóság többi [tagja]: Baticz Gyula,[459] Csernák Pál, Sütő József,[460] Boka Miklós,[461] Holler József,[462] Riesz József, a szövetség tisztviselői voltak, a maguk munkakörével voltak elfoglalva. Látták, hogy Szakasits Árpád irányítja a vállalatot, nem kell aggódni, Szakasits utána néz mindennek, és nem érheti őket semmi baj.

Sem az Alapkő igazgatóságának, sem a szövetség vezetőségének tagjai nem tudták, hogy az Alapkő felvállal munkát, amelyről csupán szóbeli megállapodások vannak építtető és vállalat között. Vállalati szerződés nem volt, amelynek alapján jogok és kötelezettségek alapján vállalták a munkát, az Alapkő vezetői a köteles üzleti szempontokat nem tartották szem előtt, és per esetében minden követelésüket elvesztették volna perrendszerű mellékletek hiányában.

Szakasits Árpád ebben az időben a szociáldemokrata pártnak a főtitkára volt. Szerkesztője a szövetség hivatalos lapjának, az „Építőmunkásnak". Ez a halmozott munkakör nem tette lehetővé számára, hogy lelkiismeretesen ellenőrizze az Alapkő teendőit. De azért ragaszkodott minden funkciójához, mert egyik anyagi, a másik morális szempontból volt számára fontos.

Különösen az anyagi szempontok nyomultak előtérbe Szakasitsnál. Pénzre volt szüksége, hogy reprezentálhasson, egyéni vágyait kielégíthesse. Horthy ellenforradalmi légkörében ez nem is lehetett másként. A közigazgatásban, állami szolgálatban lévő magas rangú

[459] Baticz Gyula (1878 – 1952) kőműves, szakszervezeti és szociáldemokrata politikus, képviselő. Szociáldemokrata aktivista. 1922 és 1926 között nemzetgyűlési képviselő. Kenyeres, 1981: 60.
[460] Sütő József (1881 – ?) kőműves, szakszervezeti és szociáldemokrata politikus.
[461] Boka Miklós (? – ?) kőműves.
[462] Holler József (? – ?) kőműves.

tisztviselő erkölcsi ereje is meglapult ebben az időben. Visszaéltek a közbizalommal.

Szakasits Árpád is szeretett a korral haladni, kispolgári módra szép lakásban lakni, felesége mellett barátnőt tartani, az irodalom terén szárnyakat kapni, és mindent ennek a megállapodott egyéni érdeknek rendelt alá. Én, aki felépítője voltam az építőmunkások országos szövetségének, megteremtője az öreg, megrokkant építőmunkások segélyalapjának, melyből a székház épült, s melynek jövedelméből már 200 öreg építőmunkás kapott támogatást, én nem tudtam a magam egyéni kényelmével és jövedelmével törődni, hanem azzal, hogy a szövetség tagjaival szemben vállalt kötelezettségnek eleget tudjunk tenni. De nemcsak én, hanem a többi tisztviselőtársaim sem kaptak olyan fizetést, hogy egyéni életük szemmel láthatóan eltérhetett volna a legjobban kereső szakmunkások életszintjétől. Ezt az akkori tagok nem is tudták volna elviselni.

Én az októberi forradalom idején lakásügyi kormánybiztos voltam, amikor Budapest összes lakásai és házai felett teljhatalommal rendelkeztem, egyéni tetszésem szerint utalhattam volna ki kényelmes lakást a magam számára. De nem tettem. Ott maradtam továbbra is az István út 42. szám alatt lévő kétszobás lakásomban. Szempontom: a közérdeket a magánérdek elé helyezni. S amikor 1919 márciusában a magyar tanácsállam kormányának elnökévé választottak, teljes joggal vehettem volna igénybe a miniszterelnökségen az elnököknek fenntartott természetbeni lakást. Nem tettem, mert nem akartam, hogy az ezer szemmel figyelő tömegek azt lássák, hogy az ő forradalmi szenvedéseiket én egyéni kényelemre változtattam. Továbbra is a régi lakásomban maradtam. A személyzetet utasítottam, hogy a miniszterelnöki lakásfelszerelés minden darabját felelősség mellett őrizzék. Így jártam én el.

Szakasits Árpádnak 1919-ben más volt a felfogása. Ő benyomult a feleségével együtt, dr. Kolner Adolf[463] Damjanich utca 38. szám alatt lévő villájába, és azt birtokba vette. A gazdagon felszerelt éléskamrából az italokat, ételeket fogyasztották. A villát minden közhatósági hozzájárulás nélkül, egyéni kisajátítás alapján, családi otthonává tette. Szakasits Árpád a kommunisták lapjának, a Vörös Újságnak volt ekkora munkatársa, és azt hitte, hogy ez az élet örökké tart. A kommunizmus az ő számára megvalósult. Kolner Adolf ekkor proletár lett, Szakasits Árpád közben tanácsállami polgár.

A forradalom gyakran magában rejti az ellenforradalom csíráját is különösen, ha a forradalmároknak gyenge a morális felkészültsége.

A proletárdiktatúra Magyarországon nem magyar, hanem orosz képződmény volt. Lehettek volna a legmegkapóbb igazságai, akkor is letöredezett volna a magyar életről, mert semmiféle megnyilvánulásának nem volt meg a gyökere a magyar tömeglélekben. A magyar társadalomban ki van fejlődve az „enyém", „tied" fogalom közötti különbség. Ha valaki elveszi a másét, ott van a kaján megállapítás mögötte, „meddig lesz a tiéd", amit mástól elvettél?

Szakasits Árpád nem ettől az ősi igazságérzettől volt áthatva. Ő hitt a forradalom megdönthetetlenségében. És amikor a bukás bekövetkezett, a „kisajátítónak" el kellett hagyni a „kisajátított" villát, úgy vélekedett: a villát nem viheti magával, azt túl nehéz, de ami benne van, ezüstkanál, kép, szerviz, apróságok, azt ládába csomagolva, magával viheti. Ezt meg is tette. Persze nem a régi lakásába vitte, ahol megtalálhatnák, ha keresik, hanem az építőmunkások székháza pincéjébe, ahol elgondolása szerint nem fedezhették fel. De felfedezték. Hogy történt a felfedezés, örök homály. Hatósági közegek szállították vissza az értékeket Kolnerékhez.

[463] Valószínűleg: báró Kölner Adolf.

Szakasits Árpádot és feleségét letartóztatták, és ezt a kis érvágást, amit Kolner Adolfon végeztek, a bíróság nyereségvágyból elkövetett lopásnak minősítette, s úgy Szakasits Árpádot, mint feleségét 2½ –2 ½ évi fegyházra ítélte. Ezt a büntetést mind a ketten le is ülték. A részletet elmondja a törvényszék ítélete.

A Szakasits Árpád ezzel az előélettel a szociáldemokrata párt központi párttitkára tudott lenni, ezzel a múlttal végezte az Alapkő vállalat ügyeit is. A vér nem válik vízzé, szokták mondani. […]

16. Párizs, 1946. szeptember 21.[464]

[…]

Délutánonként a Tátra kávéházban jöttünk össze.[465] Ez egy nagy, modern első emeleti [sic!] kávéház volt. Pozsonyban, a szlovákiai szociáldemokrata párt székházában volt elhelyezve. Ezt az épületet a köztársaság megalakulása lázas éveiben építették. Az volt az elgondolás, hogy építenek egy munkásotthont, melyben mindennek volt helye csak a munkásoknak nem. Beleépítettek az épületbe 10 millió cseh koronát. Volt abban egy modern szálloda, jól felszerelt szobákkal, nagy kávéház, nagy vendéglő az alagsorban, nagy filmszínház, nagy terem a földszinten, ahol gyűléseket, koncerteket, színielőadásokat tartottak. Fent, a negyedik emeleten a manzárd helyiségben voltak elhelyezve a párt és a szakszervezetek irodái, a pártlap szerkesztősége, kisebb tanácskozó termek. „Robotnícke Noviny”[466] cím alatt jelent meg a pártlapja, naponként. Külsőleg imponáló volt a munkásotthon. Többet ígért kívülről a párttagoknak, mint amennyit belülről adott.

[464] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 881–883. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A 874–888 közötti oldalakon leginkább a csehszlovákiai emigrációról írt.
[465] Garbai Sándor Ausztria után 1934-től Csehszlovákiában telepedett le.
[466] Magyarul: Munkás Újság.

Mi, magyar emigránsok szívesen jártunk ide, mert védve voltunk. A szlovák és magyar barátainkkal itt találkoztunk. Sok új emberrel megismerkedtünk. Ide jártak az emigránsok közül: Garbai Sándor, Dovcsák Antal, Szende Pál, Léser Lajos,[467] Rédei József, Fényes László, Horovitz Jenő,[468] Hajnal Jenő,[469] Bíró Mihály,[470] Fehér Ferenc[471] és mások. Az emigránsok létfeltételeinek biztosítása a munkásszervezetek áldozatkészsége alapján történt. Voltak egyesek [mint] Szende Pál, akit családja látott el anyagilag. Léser Lajos, aki emigrációját itt kezdte meg, s még voltak[472] amelyeket, mint burgenlandi kormányzó-helyettes gyűjtött. Fényes Lászlót egy pozsonyi gazdag gyáros: Fazekas Ágoston látta el anyagilag, mert szabadkőműves testvérek voltak. Dovcsák Antal nagy végkielégítést kapott az osztrák Vas- és Fémmunkás Szövetségtől, amiből kiadásait fedezte. A többiek rendszeres havi támogatást kaptak, amiből szerény keretek között tudtak megélni. Én bejártam mindennap délelőtt a csehszlovákiai magyar szociáldemokrata párt[473] titkárságába, ahol Fehér Ferenc barátommal állandó eszmecserét folytattam, s ahol közelebbről megismerkedtem a helyettes párttitkárral: Szobodics József[474] elvtárssal. Pozsony város központjában, a Ventur utca 7 szám alatt volt a

[467] Helyesen Leser Lajos (1890–1946) szociáldemokrata politikus. 1922 és 1934 között helyettes kormányzói posztot töltött be Burgenlandban, 1945-től burgenlandi kormányzó.
[468] Horovitz Jenő (1877–1949) jogász, szociáldemokrata politikus. A Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos-helyettes. A Peidl-kormányban hadügyi államtitkár. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1981: 315–316.
[469] Hajnal Jenő (1899–1977) újságíró. 1919-ben a Vörös Újság egyik szerkesztője. 1919-ben emigrált. Kenyeres, 1981: 315–316.
[470] Bíró Mihály (1886–1948) festő, szobrász, munkásmozgalmi aktivista. A Tanácsköztársaság idején a fővárosi május 1-jei ünnepség dekorációjának megtervezője. Kenyeres, 1967: 217.
[471] Fehér Ferenc (1885–1952) újságíró, lapszerkesztő. 1919-ben a Szlovák Tanácsköztársaság belügyi népbiztosa. 1919-ben elítélték, majd szabadulása után Csehszlovákiában tevékenykedett a szociáldemokrata mozgalomban.
[472] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[473] Valójában nem önálló pártként működtek, hanem a Csehszlovákiai Szociáldemokrata Munkáspártnak a magyar tagozataként. Fogarassy, 1988: 7–8.
[474] Szobodics József (? – ?) pozsonyi szociáldemokrata párttitkár.

párthelysége. Amikor a ház kapuja elé értem, a magyar történelem szaga érintette meg az orromat. A kapu mellett a falba mélyítve márvány hirdette az utókornak, hogy itt ebben az épületben volt az első magyar tudományegyetem [sic!], melyet Mátyás király a XV. században alapított.[475] Amikor felfelé mentem a szűk, piszkos, kanyargós, sötét lépcsőn, azon elmélkedtem, miféle tudomány lehetett az, amit ebben a gyalázatos rozoga épületben tanítottak. Visszahelyeztem képzeletemben az épületet a korba, amikor megépíthették, s arra az eredményre jutottam, hogy ez az épület újkorában sem lehetett világosabb, kényelmesebb, mint amilyen most.

Megnyugodtam abban, hogyha a régi időben az a néhány fiú, aki itt tanult nem is tudott valami nagy eredményt elérni, mert ezek a gazdag nemesi családok gyermekei voltak, akik itt tanultak, nemcsak tanáraikat hallgatták, hanem mulatni is jártak, lovagoltak, magukkal hozván paripákat, szolgákat, akik a lovakat gondozták, szakácsukat, akik főztek, sütöttek és takarították rájuk. Ezért áll ebben az udvarban több épület egymás mellett. De mert annyi száz esztendő után munkások járnak ide tanulni, művelődni, hogy az élet nagy küzdelmeire felkészüljenek, és egy jobb világ alapjait megvethessék. Így kerül egymással szembe nemcsak a két különböző kor, hanem az egymással ellentétes osztály is.

A párt irodai helyiségében egész nap alig fordult meg néhány munkás. Ezek is jöttek, és hamar elfutottak. Csak este, munka után élénkült meg kissé az élet. Jöttek párttagok, munkásnők, néhány ifjúmunkás. Nem sokan. Hallgattam előadásaikat, hetenként egyszer tartottak ilyent. Ilyen előadások témája külön féle irányban mozgott.

[…]

[475] Az első magyar egyetemet 1367-ben, Pécsen alapították.

17. Párizs, 1946. szeptember 29.[476]

Kedves Perneki elvtárs!

A szlovenszkói magyar szociáldemokrata párt[477] összetétele belső szervezeti felépítése is meglepetéseket okozott a számomra. Különösnek találtam, hogy olyan jelentős ipari városban, mint Pozsony, ekkor 120.000 lakosa volt, ebből legalább 20.000 lélek volt magyar, és mégis egy maroknyi volt azok száma, akik a párthoz tartoztak.

Ha baráti körben kutattam ennek az okát, nem kaptam kielégítő választ. Nem tudtam kezdetben megérteni, mi a magyarázata, hogy nyilvános népgyűléseket nem tartottak. Összejöveteleik, párgyűléseik, pártünnepélyeik a munkásotthonban zajlottak le, gyárakkal, nagyüzemekkel kapcsolatot nem tartottak.

Ezt a párterősítő műveletet átengedték a szlovenszkói magyar kommunista pártnak, mely élénk szervezkedést fejtett ki a gyáripari és üzem ipari munkások között, a szociáldemokrata párt inkább vidéken fejtett ki agitációt: Galántán, Érsekújváron, Párkánynánán, Komáromban, Dunaszerdahelyen, Losoncon, Léván, Füleken, Rimaszombaton, Ipolyságon, Kassán, Beregszászon, Munkácson, Királyházán helyi pártszervezetei működtek.

Volt a pártnak egy hetenként megjelenő lapja is, a szlovenszkói Magyar Népszava.[478] Fehér Ferenc volt a pártlap szerkesztője, cikkek megírásában mások is közreműködtek. Ezer példányt nyomtak a lapból, ami fedte a szükségletet.

Szándékom volt belépni a pártszervezetébe, ez irányú kérelmet Fehér Ferencnek adtam át. Két hónap eltelte után közölték velem, hogy

[476] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 889–895. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A 889–903. közti oldalakon leginkább a csehszlovákiai emigrációról írt.
[477] Valójában nem önálló pártként működtek, hanem a Csehszlovákiai Szociáldemokrata Munkáspártnak a magyar tagozataként. Fogarassy, 1988: 7–8.
[478] Valójában a neve: Csehszlovákiai Magyar Népszava.

a pártvezetőség foglalkozott az üggyel és arra az elhatározásra jutott, hogy felkérik az emigráció tagjait, hogy mint idegen állampolgárok ne lépjenek be a pártszervezetbe, ebből esetleg kellemetlenségük származhat. A pártvezetőség úgy tekinti az[479] mint a párt megbecsült vezetője is, mindenben részt vehetnek, amit a párt rendez, a tagság kapcsolata nélkül is. Tudomásul vettem a határozatot.

Egyszer alkalmam volt közelebbről beletekinteni a párttagok névjegyzékében, s megdöbbenve tapasztaltam, hogy a jegyzéken 53 tag volt feltüntetve. Szobodics József ügyvezető párttitkárhoz fordultam, hogy mi okot jelöl meg a taglétszám alacsonysága ügyében? Ezt Schulz Ignác[480] rendelte így el. Minden belépni szándékozó egyén kérelmét a pártvezetősége elé kell terjeszteni. Ez csak Pozsonyban van így. A vidéken nincs korlátozó rendelkezés.

Miért van ez így? Kérdeztem Szobodicsot. A megbízható többség kiformálása okából. Schulz Ignác a pártot a maga kezében kívánja tartani, és ez a többség az ő barátaiból, nyomdász kollégáiból és lekötelezetteiből kerül ki, akik Schulz Ignácot minden kérdésben és magatartásban követik, és így semmiféle kritika vagy változtató szándék nem érvényesülhet ebben a szervezetben.

Ez a többség a pozsonyi magyar szociáldemokrata szervezetben zsidókból került ki, akik az idők folyamán már természetes állapotnak tekintették, hogy ez a párt csak az ő vezetése alatt állhat. De volt erre már nagyobb ok is. Ez önmagában semmit sem magyarázott volna meg. [481]

[479] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

[480] Schulz Ignác (1894–1954) nyomdász, szociáldemokrata politikus és író. A Tanácsköztársaság bukása után emigrált, és Csehszlovákiai Szociáldemokrata Munkáspárt magyar tagozatának ügyvezető elnöke lett. 1938-ban az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. Fogarassy, 1988: 7.

[481] Jellemző, hogy Garbai nem említette meg, hogy Pozsonyban volt a cionista zsidók által létrehozott szociáldemokrata párt is, a Poálé Cion. Fogarassy, 1988: 8.

Egy pártszervezeti közgyűlés alkalmából feltűnt nekem, hogy a párt egész évi bevétele alig volt 6000 cseh korona, amiből kiadásaikat fedezték. A kiadási tételek között nem volt feltüntetve a három pártalkalmazottnak: Fehér Ferencnek, Szobodics Józsefnek és Császár Imrének a fizetése, sem a pártlap kiadása. A párt gazdasági ügyvezetése szempontjából azt én helytelennek találtam, de a dologba be nem avatkozhattam. Másoknak viszont nem tűnt fel, vagy ha tudtak róla, nem tartották ildomosnak a részletek iránt való érdeklődést.

Engem azonban nem nyugtatott meg a dolog, és az általános szocialista rend miatt megkérdeztem Fehér Ferencet, hogy milyen pártpénztárnál veszed fel a fizetésed? A párt jelentésében nem láttam a te fizetésed elszámolását. Én nem is a pártpénztárból veszem fel a fizetésemet, mondotta, azt nekem Schulcz Ignác fizeti ki a saját zsebéből. Nem csak az enyém, hanem a többi tisztviselőjét is. De ugyanígy vagyunk a Népszava lap költségeivel is. Azt is Schulcz Ignác fedezi.

Nem értem. Szokatlan a pártéletben hogy pártvezér, olyan pénzek felett rendelkezik, melyről nem tud a pénztára és könyvelése, és alkalmazottakat fizethet a saját zsebéből, amelynek eredetét és céljait rajta kívül más nem ismeri. Ez ellentétben van a demokrácia alapelveivel, a közpénzek közérdekű vezetésével, vagy te tudod, hogy honnét jön a fizetésed, csak el akarod előttem hallgatni? Ezt rosszul teszed, mert én nem akarok nektek kellemetlenséget csinálni, de érdekel a dolog, hogy ti itt ezen a kis szigeten, hogy értelmezitek a szocialista mozgalom politikai és gazdasági törvényeit. Ha jól intézitek, tanulni szeretnék belőle, ha rosszul, akkor is. Tudni akarom.

Amikor a fordulat bekövetkezett, mondotta Fehér, pártunk csatlakozott a csehszlovák szociáldemokrata párthoz. Schulcz Ignác intézte a tárgyalásokat, és Dr. Dérer Iván[482] volt a közvetítő. Ők ketten

[482] Dérer Iván (1884–1973) szlovák ügyvéd, miniszter, a Csehszlovákiai

intézték az ügyeket. Ezekben a megállapodásokban rendszeres anyagi támogatásról is volt szó, amit Prágából kaptunk, hogy mekkora ez az összeg, amit kiutalnak, azt én nem tudom persze, ennek a pénznek a kezelését Schulcz magának tartotta fenn. Erről itt nálunk a pártban nem számol el. Hogy intézi az elszámolást Prágában, a csehszlovák szociáldemokrata pártnál, azt nem tudom.

Nem kételkedem mit mondott, bár miként legyen is a dolog, az eljárás kifogás tárgyává tehető, s könnyen lábra kap az a hírverés, hogy magyar érdekeket áldoztak fel, hogy anyagi előnyökhöz jutottak. S ennek a körülményeknek nagy a bénító ereje. A párt a magyar tömegek között nem tud terjeszkedni. Te párttitkár és szerkesztő vagy, mondottam Fehérnek, neked volna feladatod ezt a pártellenes gazdálkodást megszüntetni.

Én kifogásoltam már többször ezt az üzletszerű gondolkodást, és azt akartam, hogy a párt vezetésében ne csak a zsidók, hanem a keresztény munkások is befolyást gyakorolhassanak. Érveltem azzal, hogy ez hátrányunkra van, és elterjed rólunk a közfelfogás, hogy mi nem vagyunk egyéb, mint a pozsonyi zsidó hitközség szociáldemokrata alosztálya.

Megfenyegettek. Ha nem tetszik nekem az ő módszerük, majd kitesznek a titkárságból. Belenyugodtam ezen állapotba. Hová menjek? Családom van, 53 éves vagyok. Meggyőzni nem tudom őket, mondotta, mert itt hatalmi kérdésről van szó. Azt hittem önmaguktól rájönnek, hogy egy pártszervezet nem lehet életképes, nem lehet terjeszkedő képes, ahol a zsidóság a „numerus klausus" [sic!] rendszerét vezeti be a keresztény munkások ellen, hogy irányító többségét megtartsa, és a szlovákiai magyar munkások felett való általános politikai vezetést magának biztosítsa.

Meg kellett volna kísérelned, mondottam Fehérnek, hogy ezt a pártszervezeti zsidó frontot áttörjed, nemcsak a keresztény munkások

Szociáldemokrata Munkáspárt regionális elnöke.

érdekében, de a zsidó munkások érdekében is. A demokratikus zsidó munkásságnak nem érdeke, hogy faji szempontból vagy felekezeti szempontból kialakult pártszervezeti többség irányítása alatt éljen. Ez előnyös lehet Schulcz Ignác és szűkebbkörű [sic!] barátai részére, akik ezt a többségi előnyt társadalmi és gazdasági okokból kihasználják. A munkabérért dolgozó zsidó munkásoknak az általános pártmozgalom megerősödése az érdekük, mert ebben az általános, demokratikus érvényesülésben az ő megokolt és kiérdemelt jobb létük is bennfoglaltatik. Ezért hiszem, hogy törekvéseinek a zsidó munkások között is találtál volna támogatókat.

Azt magam is látom, sok esetben megfigyeltem, hogy Schulcz Ignác környezetében és baráti körében csak zsidók vannak. Ez nem történik véletlenül. Schulcz befelé még helyesen, a gettó szellemében él. Betartja a zsidó tradíciók minden rendelkezését, a kóser konyha élvezetétől, a hosszú nap pontos betartásáig. Bármennyire tiszteletreméltóak is ezek a szempontok, ezek csak a magánéletnek lehetnek alkatelemei,[483] és mindeneket háttérbe kell szorítani annak, aki politikai közéletben tevékenykedik, ahol más felekezetű és tradíciójú munkásokkal alkot politikai és szociális törekvéseit képviselik. [sic!]

Az antiszemitizmusnak a szülőanyja a filoszemitizmus. Aki nem az embereket, hanem zsidó embereket szereti, és csak ezekben bízik, bizalmat csak azokban éleszt, az kiteszi magát annak a veszélynek, hogy a nem zsidó emberek bizalma meginog iránta. Ha azok úgy látják, hogy a zsidó erők egyesítése velük szembe rendszerré vált, a válaszuk az, hogy az ilyen szervezettől távol maradnak, a mozgalmat elvértelenítik, vagy összefognak és frontot törnek, és kiteszik magukat az egyoldalú vádnak: hogy antiszemiták.

[483] Értsd: alkotóelemei.

Az emberi igazság érvényesítése érdekében a zsidó vezetőknek és hívőknek le kell mondani, nézetem szerint, a szolidaritás legkisebb árnyalatáról is, mely fajban, felekezeti hagyományokban gyökeredzik, s ez esetben joggal igénylik, hogy a nem zsidók a velük szemben is emberi és barátai bizalommal éljenek. Megfordítva, a nem zsidó vezetők és híveik számára is hasonló erkölcsi törvények irányadók. Nem szabad megvonni az emberi igazságot, jogot és baráti kezet attól a zsidó embertől, aki a maga igyekezetével azon munkálkodik, hogy emberi és munkatársi készségével beilleszkedjék a társadalom vagy pártszervezet[484] és nem keres, nem vesz igénybe magának más jogokat csak olyanokat, melynek mások számára is adva vannak. Ezek az általános érvényű emberi igazságok nem jutottak érvényre a szlovákiai magyar szociáldemokrata pártban. Útját állta ennek Schulcz Ignác, aki a pártban teljhatalmú vezéri jogokat harcolt ki magának. Ez a hatalom sokkal nagyobb volt Szlovákiában, mint amennyi a párt erejéből és tekintélyéből kitellett. Schulcz intézője lett a magyar vonatkozású ügyeknek, politikai, szakszervezeti és kulturális téren is. A szlovákiai szociáldemokrata párt választási listáján képviselői mandátumot kapott. A szlovák szavazatok segítségét kellett igénybe vennie, mert a magyar szavazók között a szociáldemokrata párt nem tudott egy mandátumra való szavazatot összehozni, noha a magyarságnak 8 mandátuma volt a mondott területen. Ez az eredménytelenség összefüggésben volt a köztudatban fekvő ténnyel, hogy a szlovenszkói magyar szociáldemokrata pártot, a csehek megvásárolták.

Ez a közhit nem volt az igazságtól messze, mert 1935-ben, amikor elrendelték, hogy ahol a magyar nyelvű lakosság nem éri el a 20%-ot stb., ott nem használható a magyar nyelv, és azokban a városokban törölni kell a magyar utcaneveket, magyar jelzéseket. Ennek a rendeletnek a végrehajtásában úgy Pozsonyban, mint Kassán a magyar

[484] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

szociáldemokrata párt képviselői együtt szavaztak azokkal a szlovák képviselőkkel, akik a magyar nyelv jogát törölték. Ez a szavazás kínos benyomást tett a szlovenszkói a magyarság tömegeire. De Schulcz Ignác megkövetelte híveitől, hogy a magyar nyelv használata ellen szavazzanak. A pártfegyelmet a magyar kisebbségi érdekek fölé helyezte. Még azzal sem törődött, hogy a magyarság bojkott alá helyezte a magyar nyelv árulóit, és a magyar szavazók elfordultak a szociáldemokrata párttól.

Ez a magyarellenes szociáldemokrata politika csak amellett a zsidómentalitással átitatott politikai vonalvezetés mellett bontakozhatott ki, amelyet Schulcz Ignác képviselt a pártban. Csak ezzel volt megmagyarázható, hogy Békefi Sándor,[485] a szlovenszkói agrárpárt magyar nyelvű lapjának szerkesztője a legmocskosabb hangon írt a szlovenszkói magyar szociáldemokrata pártról, megállapítva, hogy ez a párt gonosz, korrupt és ostoba emberekből tevődik össze, akiket a faluból ki fognak verni, ki fognak pusztítani mint kártevő férgeket. Ezt írhatta Békefi arról a pártról, amelyiknek Schulcz Ignác volt a vezére.

De ugyanez a támadó, Békefi Sándor zsidó újságíró és Schulcz Ignác zsidó pártvezér, a támadás napján a legkedvesebb baráti szeretetben együtt lakomáztak Schulcz Ignác lakásán, és az újságot elolvasó naiv emberek, akik ismerték ezt a keleties légkört, borzongva latolgatták ennek az éles újság[486] a következményeit. Ki mert volna közülük arra gondolni, hogy ezen nyilvános dervisharc üzleti reklám arra való, hogy Békefi Sándor meg tudja nyitni Hodzsa Milán[487] [sic!] miniszterelnök pénzes ládáját nagyobb összegű támogatói kiutalása iránt?

[…]

[485] Békefi Sándor (? – ?) csehszlovákiai magyar újságíró.
[486] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[487] Milan Hodža (1878–1944) újságíró, politikus, csehszlovák miniszterelnök (1935–1938).

18. Párizs, 1946. október 21.[488]

[…]

Közölte velem a konzulátus, hogy Prágába kell jönnöm személyi meghallgatáson céljából.[489] Keressem az alkalmat, hogy ez minél hamarabb megtörténjen.

Egyébként is előadást kellett tartanom a prágai magyar főiskolai hallgatók részére, akik a haladó, demokratikus szocializmus irányának voltak követői, szemben azokkal a magyar főiskolai hallgatókkal, akik a régi, konzervatív magyar világszemléletet fogadták el, és az előbbiektől különválva szervezkednek.

Ezek a demokratikus irányban nevelt főiskolai hallgatók nagyobbrészt a szlovákiai magyar zsidó családok gyermekei voltak, kiegészítve budapesti egyetemekről a numerus clausus miatt kirekesztett hallgatókkal, és így már szociális tagoltságok miatt sem tudtak a konzervatív magyar hallgatókkal együtt haladni. Ezek a szegény fiúk nem tudták a legminimálisabb költséget sem előteremteni, és így számolnom kellett azzal, hogy a költségeket a magam zsebéből kell előteremteni.

De azért megoldottuk a problémát, volt köztük egy műegyetemi hallgató, akinek volt egy kényelmes szobája, az hívott meg, hogy töltsem nála az éjszakát, van különágya, és nem kell szálloda költséget fedeznem. Egyebekben vacsorára is meghívott azzal, hogy szüleitől minden héten kap csomagot, és hazai hideg sültekkel és borral meg tud kínálni. A házban több fiú is lakik, akik összejönnek és eszmecserét folytatnak, egyik-másik zenéhez is ért, szóval elkövetnek mindent, hogy jól érezzem magam.

[488] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 935., 939–940., 950–959. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A 930–959. közti oldalakon az amerikai körútjáról írt.
[489] Garbai Sándor 1936-ban több hónapos körútra ment az USA-ba. Ezt készítette elő ekkor a csehszlovák fővárosban.

A meghívás olyan közvetlen, szívélyes volt, hogy elfogadtam, és valóban kedves és hangulatos esténk volt.

[…]

Megérkeztem Varsóba a reggeli órákban.[490] A vonaton sikerült aludnom. Rendbe is szedtem magam, koffereimet a ruhatárba tettem, és elindultam a városba. Az embereken alig vettem észre valamit, ami elütő lett volna a nyugati emberek külsejétől. Később feltűnt, hogy sok ember egyenlő fekete posztósapkában jár. A varsói zsidókat ilyen sapkák viselésére kényszerítették. A vasúttól bal felé indultam el. Egy széles útvonal vezetett arra, s abban a reményben, hogy erre sok üzleti kirakatot látok. Megtévedtem. Az üzleti kirakatok világa helyett bejutottam a varsói gettóba, zsidó városnegyedbe, és több mint kétórai bolyongás után jutottam ki belőle. A varsói gettót városiasabb jellegűnek találtam, mint Pozsonyét. Magas, sűrűn beépített épületeket találtam itt, sűrű és élénk lakossággal. Meg volt itt minden, ami általában a gettókat jellemzi, szenny, piszok, áruk halmozása, lárma, amivel az itt lakó zsidók ügyeiket bonyolítják. Az utcán kapuk előtt csoportokban álló emberek, nők, gyermekek zajos beszéde, a jiddis nyelv sajátos hangkeveréke foglalta el a hallóérzékeimet.

Sétám közben kijutottam egy széles főútvonalra, melynek szépsége és ápoltsága szembeszökő volt azokkal a piszkos utcákkal, melyeket az imént elhagytam.

[...]

Lassan lemorzsolódtak a napok, és közeledett az utolsó nap.[491] A hajón szokásban volt, hogy a hajóstársaság nevében búcsúvacsorát rendeznek az utasok számára, amikor New Yorkba megérkeznek. Ilyenkor van pezsgő, finom konyak, likőrök, szivarok és cigaretták. Ezeket

[490] Az 1936-os amerikai körútja előtti odautazáskor érintette a lengyel fővárost.
[491] Garbai Sándor 1936 tavaszán érkezett az USA-ba, hogy politikai körutat tegyen ott, előadásokat tartson.

mind a társaság adta, illetve úgy tett mintha adta volna. A vacsorát megelőző nap tombolajáték volt a hajón. Apró dolgokat becsomagolva árverésen adtak el a legtöbbet ígérőnek. Az utasok sokat kacagtak ezen a zsákbamacskát áruló vásáron. És haszontalan dolgokat vettek meg magas árakon, de az utasok nem törődtek vele. A gyakorlottak tudták miről van szó, és szívesen vettek részt az árverésben, mert tudták, hogy másnap este ezt kellemes italokban visszakapják. Hát, vissza is kaptuk. Nagyszerű volt a búcsúvacsora. Mindenkit ellátnak itallal és füstölnivalóval. A gazdasági vezető búcsúztatta az utasokat.

Nekem is kábult lett a fejem, és aludni tértem. Úgy volt, hogy reggel felé beérkezünk a New-York-i kikötőbe. Mélyen aludtam, de kora hajnalban felébredtem. A hajónk állt. Ez gyanús volt nekem, odamentem a körablakhoz, hogy megnézzem, mi újság? Oda voltam a látványtól. A New York-i kikötőben álltunk, és a hajó ablakából egy csodás hegyláncot láttam magam előtt, amelyen az éj sötétségében milliárdnyi villanykörte világított. A fény káprázatos nagysága megvilágította nemcsak a felhőkarcolókat, hanem az ég boltozatát is. Tündéri látvány volt. A benyomás örök érvényű annak a számára, aki így a kora hajnali órákban érkezik a kikötőbe. Persze mi a kikötő előtt állottunk, és csak nyolc tájban nyitották meg a kikötőt. Akkor sem mi voltunk az elsők. Az angol és francia hajók futottak be először, azokat szerelték le, csak a késő délelőtti órákban haladtunk el mi a Szabadság híres szobra előtt, hogy a kikötőbe befussunk. A New-York-i rendőrség közegei már a hajónkon voltak, hogy az útleveleket a partraszállás jogosultsága szempontjából megvizsgálják. Mindenkit partra engedtek, csak engemet nem, közölték velem, hogy Ellis Islandra[492] kell mennem, ott adják meg a partraszállási engedélyt. Kellemetlen érzéseim lettek.

[492] Ellis Island a New York melletti szigetkikötő, bevándorló ellenőrzőállomás volt.

A kikötőben vártak már: Göndör Ferenc,[493] Dr. Vincze Sándor,[494] Sipos Henrik és Róna József barátaim. Nagyon elszomorodtak, amikor megtudták, hogy nem szállhatok partra. Elmondták, hogy ne nyugtalankodjak, ők is odajönnek utánam, hogy segítségemre legyenek. Én emigráns voltam egy ellenforradalmi szellemű világban. Megismerkedtem a rendőri zaklatás sokféle módszerével. Tudtam, hogy itt sem megy az ügyem simán. Miért is menne? Közölte velem a prágai amerikai konzul, hogy a kiszállásnál fogják eldönteni, hogy partra szállhatok-e vagy sem? Majd meglátom, mi történik velem szabad és független Amerika partjain. A hajó nem vitt a rendőrbíróság szigetére, hanem a hajó egyik fiatal tisztjét megbízták, hogy vezessen el a szigetre és közbe mutogassa meg nekem, amit lehet. Így jutottam Ellis Islandra, ahol átvette a rendőrség útlevelemet, és engem bevezettek egy óriási terembe, ahol sok embert láttam együtt, akik szintén ügyük elintézésére vártak. Kik voltak ezek az emberek, megítélni nem tudtam.

Leültem egy padra, és nézegettem az embereket, odajött hozzám egy asszony, és megkérdezte tőlem magyarul, hogy én vagyok-e Garbai Sándor? Amikor erre igennel válaszoltam, leült mellém, s azt mondotta, hogy már itt van Göndör Ferenc is az ügyvédjével, és ne aggódjam, minden simán fog menni. Azt kérdeztem az asszonytól, hogy alkalmazott itt, vagy szintén ügye van? Alkalmazott vagyok, és majd hozok magának valami ennivalót, hogy ne éhezzem. Egy órakor van az ebéd, addig megéhezik.

[493] Göndör Ferenc (1885–1954) újságíró, szociáldemokrata politikus. Többek között a Szabadság, a Somogyi Napló, a Népszava, az Ember nevű lapok munkatársa. A Tanácsköztársaság idején a sajtódirektórium és az újságíró szakszervezet elnöke. 1919-ben Bécsbe, majd az USA-ba emigrált. Markó, 2001: 1072.

[494] Vincze Sándor (1886–1946) újságíró, szociáldemokrata politikus. 1918-ban erdélyi helyettes kormánybiztossá nevezték ki. A Tanácsköztársaság idején a Fővárosi Népbiztosság vezetője. 1919-ben letartóztatták, de elengedték, ezután emigrált.

Kik intézik itt az ügyeket, kérdeztem, hogy tudjak tájékozódni? Ön egy bíróság elé kerül, ahol kihallgatják és megadják a partralépési engedélyt. Az egész formalitás. Nemsokára hívják. Lehet, hogy még ebéd előtt szabadul. Közben hozott sonkás zsemlét és narancsot. Én majd mindenről gondoskodok, mondotta.

Nem sokáig vártam. Egy néger szolga hangosan szólította a nevem. Azonnal jelentkeztem. Bevezetett egy kis teremben, ahol már a bíróság várt. Az elnök leültetett. Megkérdezte, hogy mi az anyanyelvem? Magyar, válaszoltam röviden. Szolgának intett, hogy a magyar tolmácsot kéri. Megjelent a magyar tolmács. Bemutatkozott és közölte, hogy megnyugodhatom, híven adja vissza angolul, amit magyarul mondok. Tudom, kiről van szó, mondotta. Magyarul kifogástalanul beszélt. Az elnök intésére elfoglalta a helyét.

Az elnök mondja: Itt fekszik előttem egy útlevél, Garbai Sándor névre van kiállítva, Ön az a Garbai Sándor? Igen, adtam határozott választ. Elnök: Ezen az útlevélben van egy nyomtatott sor, azt nem tudom mit jelent, talán Ön tudja? Én: az a sor csehszlovák nyelven van szedve, azt jelenti, hogy „állampolgársága bizonytalan". Elnök: Ön nem cseh állampolgár?

Én: nem vagyok az. Elnök: hol született? Én: Kiskunhalason. Elnök: az a helység most hova tartozik? Én: Magyarországhoz. Elnök: miért nincs magyar útlevele Önnek? Én: mert politikai menekült vagyok ebből az országból. Élénk mozgás volt a bíróság tagjai között. Elnök: mondja meg nekünk, ha ezzel az útlevéllel hazautazna Magyarországra, lenne valami baja? Én: Igen elnök úr, nekem az életem és személyes szabadságom veszélybe forogna.

Elnök: miért üldözik Önt Magyarországban? Én: mert részt vettem a magyar forradalmakban. Újból mozgás keletkezett a bíróság tagjai között. Elnök: milyen szerepet töltött be a magyar forradalomban?

Én: a Forradalmi Kormányzótanács elnöke voltam. Elnök: hogy menekült meg, ha a forradalom megbukott? Én: az országot megszálló román hadsereg főparancsnoksága elfogott, és Romániába szállíttatott, hogy haditörvényszék elé állítson. Elnök: ránézett az órára és a bíróság tagjaira és közölte, hogy ebédidő miatt a tárgyalást megszakítja, és délután folytatjuk. Engem újból a nagyterembe visszavezettek.

Az én magyar asszonyom rohant hozzám megtudakolni, mi történt? Elmondottam a dolgok lefolyását. Hosszasan gondolkozott. Nem hiszem, hogy baja esnék Önnek, de mindenesetre interveniálni kell Washingtonban. Ezt majd Göndör úr megcsinálja. Most elkísérem az ebédlőbe, mert kezdődik az ebéd, amint látja, ezek az emberek mind oda tartanak. Mi is tartsunk velük.

Különben is el voltam csodálkozva ennek a bevándorlási háznak nagyarányú méretein. A nagyterem, ahol az emberek tartózkodtak, legalább harmincezer ember befogadóképességével bírt. Amikor a hosszú és széles folyosón az ebédlőterembe értünk, a meglepetéstől alig tudtam szóhoz jutni. Az étteremben ötezer ember tudott egyszerre étkezni. Hosszú asztalok mellett foglaltak helyet az emberek, s már minden étel kellő mennyiségben oda volt készítve az asztalra.

Ismerős asszonyom, aki régi alkalmazottja az intézetnek, elmondotta, hogy itt a bevándorlási törvény megszigorítása előtt példátlan forgalom bonyolódott le. Ahogy a személyszállító hajók befutottak, minden bevándorló itt haladt keresztül. Itt vizsgálták meg papírjaikat, itt kapták meg partraszállási engedélyüket, és innen indultak el, hogy új életüket megalapozzák. Naponta öt-hatezer ember haladt itt át. Egy-két napot itt töltöttek családjaikkal együtt. Itt ismerkedtek meg a bevándorlók Amerika egészségügyi berendezésével [sic!]. Itt fürödtek, levágták hajukat, leborotválták szőrzetüket. Kioktatták őket, hogy vigyázzanak

az egészségükre. Kaptak friss, meleg ennivalót. Itt jól főznek a szakácsok. Itt van talán a világ legnagyobb konyhája.

A régi, jó világnak most vége. Árnyéka ez itt mindannak, ami a bevándorlás szabadsága előtt volt. Üljön le ide, és itt ebédeljen meg, innen át tudja látni az egész termet. Itt kaphat különféle ételeket, mert ez a konyha be van rendezkedve arra, hogy mindenkit kielégítsen. Az ételek legnagyobb része amerikai ízlés szerint készülnek, de nézze meg, itt maga mellett vannak a kóser asztalok, ezeknél csak kóser ételeket hordanak fel. Amott a másik oldalon van a vegetáriánus konyha, ahol nem talál húsételeket, de igen jól meg lehet ott is ebédelni. Bőséges az étlap.

Társalkodónőm eltávozott, és megebédeltem a New York-i rendőrség konyháján, a bevándorlási házban. Az ételek ízletesek és kielégítően voltak. Persze, mi valamennyien elvesztünk az óriási ebédlő egy kis részében. Nem voltunk sokan, de ez relatív fogalom, mert ezt a kevés embert is legalább ezer lélekre becsültem.

Ebéd után vegyültem az emberek közé, hogy megtudjam, hogy mi az ügyük, és mi okból tartózkodnak itt. A nagyteremben szabad volt dohányozni, társalogni és kézimunkázni. Ami azt jelenti, hogyha egy nő kötni akart, kapott fonalat, vagy ha egy férfi faragni akart, kapott faanyagot vagy bőranyagot és készíthetett magának valamit. Esetleg el is adhatta, ha akadt vevője. A szempont az volt, hogy az unalmat elűzzék, s valamivel el legyenek foglalva.

Az itt tartózkodó emberek nagyobb része most is bevándorló volt, a másik része az egyes európai országokból a törvényes kvóta alapján érkezett ide. Ezenkívül itt voltak azok is, akiknek a rendőrbíróság ítélete alapján az Amerikai Egyesült Államokat el kellett hagyni. A távozásra ítéltek itt gyakran megszaporodtak, mert a visszafogadó állam hatóságaival az ügyét előbb intézni kellett. Addig az érintett egyén maga

és családja is ott tartózkodott. Ezen az éjjelen én is ott aludtam. Hatan voltunk a hálóteremben.

Következő nap 11 órakor újból hívtak a bíróság elé. Valamilyen ok miatt, amit nem ismertem, előző nap délután nem folytattuk a tárgyalást, amit az elnök megígért. A néger szolga most is nagy udvariassággal vezetett a terembe, ahol meglepetésemre új elnök vette át a tárgyalás vezetését. Ez meglepett, mert a tegnapi elnök is jelen volt a bírák között, s így ők most hatan voltak. Valami ösztönös érzésem sugallta, hogy ez az elnökváltozás nem ok nélkül való volt.

Az elnök rám nézett és megnyitotta az ülést, és felhívta a tolmácsot, hogy az általa feltett kérdéseket igyekezzen precíz megfogalmazásban visszaadni. A tolmács meghajolt az elnök felé, és leült a helyére.

Elnök: 1919. június havában, amikor Ön elnöke volt a magyar tanácskormánynak, eltűnt az Osztrák-Magyar Bank pincéjéből 10 millió aranykorona, aranyrudakban. Meg tudná nekünk mondani, hol van ez a pénzérték? A tolmács izgatottságában leejtette az írótollát. Minden szót külön kihangsúlyozva közvetített. Én: Igen, erről felvilágosítást tudok adni. Idegfeszítő figyelem volt a bírák között.

1919. június havában Kormányzótanácsunk foglalkozott a kérdéssel, mondottam, hogy a világháború következtében elfogyott az ország zsírkészlete. Kiürültek a textilraktárak. Nem volt gumikészletünk, s emiatt automobiljaink álltak. Megbíztuk a bécsi követünket, hogy érdeklődjön az olasz kormány bécsi képviseleténél, megengedné-e az olasz kormány, hogy a hiányzó dolgainkat olasz gyáraknál megrendeljük? Nyolc nap múlva megkaptuk az olasz kormány válaszát, melyben megengedte a szállítást, de csak abban az esetben, ha arannyal fizetünk, mert a magyar korona Zürichben nagyon ingadozik. Erre a közérdekű célra kiemeltettünk 10 millió értékű aranyat, és Bécsbe szállítottuk és az olasz kormány képviseletének szabályszerű elismervény

ellenében átadtuk. A vásárolt árut az olaszok kiszállították, de nem mi vettük azokat át, hanem az utánunk jövő ellenforradalmi kormány. Ezt a vásárlást és áruszállítást az Állami Számvevőszék szabályszerűnek fogadta el és ennek alapján a magyar parlament is tudomásul vette. Erről szóló határozat a parlament jegyzőkönyvéből megállapítható.

Elnök: 1919. július végén az említett Osztrák-Magyar Bank budapesti intézetéből elvittek 27 millió korona értékű idegen valutát. Bizonyára kormányrendelkezés alapján, nem tudná nekünk megmondani, hogy mi célból vitték el és hova tették azt az összeget?

Én: Nem tudok arról, hogy a nevezett intézetből kormányzótanácsi rendeletre elvittek volna 22 millió korona [sic!] értékű idegen valutát. Ilyen kormányzótanácsi határozat nincs. De ha valóban elvitték a mondott összeget, a bank tisztviselőinek tudnia kellett, hogy kik vették át az összeget, és ha azok nem tudtak felmutatni szabályszerű kormányzótanácsi határozatot, miért fizették ki az összeget? Forradalmak idején a gyakorlott banktisztviselőknek fokozott mértékben kötelességük az elővigyázatosság. Különben én is hallottam erről az eltűnt összegről, de ezt ellenforradalmi rémálomnak tartottam. Ennek valódiságát nem hiszem. Az elnök ránézett bírótársaira és elrendelte, hogy ez a két kérdés töröltessék a felvett jegyzetek közül.

Elnök: Ön miért nincs az orosz Szovjetunióban, ahol népbiztostársai tartózkodnak? Én: Nincs minden népbiztos Oroszországban. Főként azok vannak, akik kommunista és bolsevista meggyőződésűek. Én, Dr. Kunfi Zsigmond közoktatásügyi, Dr. Rónai Zoltán igazságügyi, Dr. Ágoston Péter külügyi, Böhm Vilmos hadügyi, Erdélyi Mór közellátási, Dovcsák Antal termelésügyi, Kalmár Henrik nemzetiségügyi [sic!] népbiztosok nincsenek Oroszországban, mert mi valamennyien a demokrácia hívei vagyunk és azt a politikai irányvonalat követjük.

Elnök: Mit akar Ön itt csinálni az Egyesült Államokban?

Előadásokat akarok itt tartani az itt élő magyarság számára. Meg akarom nekik magyarázni, hogy otthon a Horthy-féle ellenforradalom a falu népét, a magyar parasztságot elnyomja, emberi jogaitól megfosztja, napi 22 centért foglalkoztatja. Olyan szocialista feltételek között tengetik életüket a magyar földművesek, hogy ha ez soká tart, kipusztul a magyar mezőgazdaság dolgozó népe. A magyar falut elzárják a várostól, újságot nem szabad olvasni, lakásokban háromnál több személynek nem szabad összejönni. Este 9 órakor mindenkinek le kell feküdni, a lámpát nem szabad égetni. Hasonló módon van elnyomva az ipari munkásság is. Ezek nem tudnak annyit keresni, hogy meg tudjanak élni. Nagy a munkanélküliség. Alacsonyak a bérek. Az ipari munkások nem kapnak útlevelet, hogy más országban értékesítsék munkaerejüket. Az értelmiségi foglalkozásúak is nyomorognak. Az ipar és kereskedelem tömeg munkaerőket inkább elbocsátanak, mint felvesznek [sic!]. Az elégedetlenség kétségbeeséssé fokozódik, ami alkalmas arra, hogy az ellenforradalom háborús szándékait alátámassza. Az a célom, hogy Amerika lelkiismeretét mozgósítsam, és arra bírjam, hogy a magyar szenvedő népet fogadja jóindulatába, ne hagyja elveszni, hanem szólaljon meg érte, tegye most is ezt meg a magyar dolgozókkal, amit megtett hetvenöt évvel ezelőtt, amikor Kossuth Lajos[495] szavára felsorakozott. Én hiszek az amerikai nép demokratikus gondolkodásában és szabadságszeretetében. Ezt akarom elmondani.

Elnök: Tessék! Nekünk nincs kifogásunk ez ellen. Figyelmeztetem azonban, hogy az Egyesült Államok törvényeit, szabadságjogait, az elnök tekintélyét vagy életét nem veszélyeztetheti, mert akkor kénytelenek

[495] Kossuth Lajos (1802–1894) jogász, újságíró, politikus, miniszter, kormányzó. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején a Batthyány-kormányban pénzügyminiszter, és az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke. 1849-ben kormányzóvá választották. 1849-ben emigrált. 1851–1852-ben politikai körutat tett az USA-ban. Kenyeres, 1967: 978–980.

volnánk Ön ellen eljárni. Tartózkodjon olyan emberektől, csoportoktól, akik a demokrácia ellenségei. A bíróság kötelezi Önt, hogy szabályaink értelmében a szokásos 500 dollár biztosítékot letegye. Ha ennek eleget tett, adunk Önnek hatheti tartózkodási időt. Eközben hosszabbítsa meg útlevelét a csehszlovák követségen, s akkor kérheti tartózkodási engedélyének meghosszabbítását. A tárgyalást ezzel befejezzük. Ön partra léphet.

Az elnök úrnak, a bíróság tagjainak, Önnek, mint tolmácsnak a legszívélyesebb köszönetet mondok a meghozott határozatért.

Az előcsarnokban már izgatottan vártak barátaim, Göndör Ferenc, Sugárné Dr. Fried Jolán, aki letette az 500 dollár biztosítékot. Sipos Henrik és Róna József, aki mint New York-i háztulajdonos lakást biztosított számomra.

Göndör Ferenccel folytatott beszélgetésem kapcsán minden kiderült. Elmondotta, hogy az előző napon folytatott tárgyalás alkalmával az elnök azért szakította félbe a tárgyalást, mert látta, hogy itt egy bizalmi személyről van szó, aki magas állami funkciót töltött be, s így be akarták szerezni a magyar követségtől a szükséges információt. Ez tegnap délután meg is történt. Beszéltek a washingtoni magyar követtel, aki nem tudta, hogy mit kezdjen az üggyel. Így csak annyit akart elérni, hogy a 10 millió értékű aranyra, meg a 27 millió értékű valutára tegyenek fel kérdéseket. Ezenkívül kérdezzék meg, miért nincs Oroszországban, mikor az idevágó magyar törvény úgy szól, hogy a népbiztosok orosz alattvalók legyenek.

Az elnök ezeket a kérdéseket annyira fontosnak tartotta, hogy nem merte magát rábízni egyedül a tolmácsra, hanem kisegítő elnököt kért. Az új elnök, aki most a tárgyalást vezette, egy magyar ember, aki régente Horthy-rangot [sic!] viselt a magyar hadseregben, és nem hosszú ideje a rendőrbíróság tagja. Tegnap beszéltem vele is az Ön ügyéről. Erre azt mondotta, hogy nem hiszi, hogy szerepe lenne az ügyben. Úgy látszik

később hívták be és bízták meg az elnökségre. Ön előtt megtartották a formákat, az angol tolmács működött, de az elnök közvetlenül tudta ellenőrizni, hogy Ön mit mondott. Neki megmondottam, hogyha Garbait nem engedik partra szállni, Washingtonba utazom, Miss Perkins-sel,[496] a szociális miniszterrel beszélek, és az megsemmisíti a döntésüket. Az új elnök erre azt felelte, reméli, erre nem kerül sor. Igaza volt, nem került.

19. Párizs, 1946. november 3.[497]

[…]

Az előadásom anyaga az volt, amit a Yorkville-i Színházban ismertettem.[498] A szociális forradalom, mint a világháború kísérő jelensége bontakozott ki, mondottam. 1918-ban, a Habsburg-Monarchia összeomlása után Magyarországon politikai forradalom tört ki, s vezére Gróf Károlyi Mihály egy magyar demokratikus népköztársaságot alapított. Ebben a népköztársaságban kívántuk a magyar feudális nagybirtokokat megszüntetni, a földet a dolgozó magyar parasztság között szétosztani. A népköztársaság legszervezettebb tömegei a városi ipari munkások voltak. Ezeknek a fegyelmezett csapatai tartották fenn az egész országban a rendet, és bizonyos, hogy a nemzetgyűlési választásokon, a szervezett szociáldemokrata munkások megkapták volna a parlamenti többséget is.

A Magyar Népköztársaság kormánya nem tudott megküzdeni a nehézségekkel. Nem tudott eleget tenni azoknak a követeléseknek, amelyeket a párizsi Ötös Tanács állított fel számára. Ennek az ingadozásnak volt a következménye, hogy a polgári pártok elhagyták

[496] Frances Perkins (1880–1965) amerikai miniszter. 1933 és 1945 között az USA munkaügyi minisztere.
[497] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 973–978., 1001–1004. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A 960–1011. közti oldalakon amerikai körútjáról írt.
[498] Ezt az előadást a Columbia Egyetemen mondta el.

őrhelyeiket és a hatalmat átengedték a szervezett munkásságnak, mert bíztak ezeknek nemzetközi kapcsolataiban.

Így jutottunk el a politikai forradalmon keresztül a szociális forradalomhoz. A szociális forradalom a számunkra inkább ideológiai elképzelés volt és nem gyakorlati politika. Nem tagadjuk, nagy hatással volt ránk az orosz forradalom, melyben a szocializmus fegyveres államépítő tevékenységét láttuk. Erősítette ezt az a körülmény is, hogy sok magyar hadifogoly vett részt az orosz forradalomban, és az ott átéltektől megszállva jöttek haza Magyarországra hasonló mozgalmakat kezdeményezni vagy támogatni.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a Magyar Népköztársaság nem tudott nyersanyag híján termelni, nem tudta a munkás- és paraszttömegeket foglalkoztatni, ahol ebben az időben mindenki munkanélküli segélyből volt kénytelen élni, amikor nem volt fűteni való, nem volt élelmiszer, amikor mindenki kétségben és nyomorban volt, ahol a dolgozó népnek soha nem volt választójoga, nem volt és nem lehetett demokratikus élete, ott nem csoda, ha egyik napról a másikra elfogadták az orosz forradalom módszereit, a proletárdiktatúrát, munkás- és katonatanácsok létesítését, a magánvagyon elkobzását, a földbirtokok szövetkezesítését. Így lettünk a történelmi múlt jogtalanságából kiemelkedve a szociális állam szervező tényezői minden tapasztalati előfeltétel nélkül.

Elmondottam a saját egyéni példámat. Ismertettem az egyetemi polgárokkal, hogy egyéni sikerek nálunk is voltak, nemcsak Amerikában. Én 1894-ben, Kiskunhalasról, Magyarországnak egy délvidéki [sic!] városából indultam el mint paraszt[499] fiú. Budapesten kőműves mesterséget tanultam, építőmester akartam lenni, részt vettem 1897-ben a nagy kőműves sztrájkban, Budapesten. Szervezett munkás lettem. 1900-

[499] Garbai valóban paraszti származású, de alapfokú iparostanonc iskolát végzett Kiskunhalason.

ban az építőmunkások szövetségének elnöke lettem.[500] Egy évvel később a szociáldemokrata párt vezetőségének a tagja.

1903-ban a párt elnöke lettem.[501] 1907-ben az országos munkás betegsegélyező és balesetbiztosító pénztár elnökévé választottak.[502] 1916-ban a megszervezett intézmény egyik igazgatójává is jelöltek. 1918-ban a Károlyi-kormány meghívott a fővárosi lakásépítés vezetésére miniszteri hatáskörrel. Itt dolgoztam 1919. március 21-ig.

Ekkor az újonnan létesített Magyarországi Szocialista Párt, amelyben a régi szociáldemokrata és az új kommunista párt egyesültek, a Szocialista Tanácsköztársaság Kormányzótanácsának elnökévé választottak. Íme, dióhéjban életem története.

Nem panaszkodhatom. Minden voltam, ami egy munkás munkástársai bizalmából lehet. Soha nem éltem vissza ezzel a bizalommal. Később a polgári világ jelentékeny része is bizalommal közeledett felém.

Én vagyok az egyetlen munkás Magyarországon, aki az ásótól-kapától indult el és a Magyar Szocialista Tanácsköztársaság legnagyobb funkcióját elérte. Köztársasági elnök voltam már Magyarországon, de választópolgár még soha! Én még Magyarországon soha nem szavaztam. Ilyenek voltak a magyarországi viszonyok. Ilyen jogtalanságban tartotta a magyar népet a feudális nagybirtokosság, a feudális jellegű katolikus egyház és az ezekkel szövetkezett banktőke.

Az előadói teremben szorongott nagy hallgatóság felzengő kacagást hallatott. Amikor látta, hogy a gyakorlatban mit jelentett a jogtalanság. Minden oldalról kiabáltak felém, most megismertük a feudális Magyarországot. Számíthat támogatásunkra. Le a Horthy-rendszerrel, kiabálták. Szabad, független, demokrata Magyarországot akarunk látni. Ezt elősegíteni nemzetközi kötelesség.

---

[500] Valójában 1903-tól volt elnök.
[501] Valójában a párt vezetőségi és felügyelő bizottsági tagja volt.
[502] Valójában 1910-től volt az Országos Munkásbiztosító Pénztár elnöke.

A magyar szociális forradalom 133 napig tartott. Ebben az időben háborút folytatott szomszédaival, Csehszlovákiával és Romániával. Ezek a háborúk kezdetben sikeresek voltak. Később katasztrofálisak lettek. Nem tudtuk visszaszerezni a nyersanyagterületeket, amelyek iparunkat táplálták. Ezen bukott el maga a forradalom is.

A forradalom bukásaiból különböző tanulságokat lehet levonni. Én azt láttam, s arról győződtem meg, hogy Magyarországon orosz kommunista módszerekkel nem lehet államot építeni. Magyarország történelmi fejlődése, a nép szokásai és erkölcsei a birtokviszonyok kialakulása, a magyar nép elhelyezkedése a Duna-völgyében szükségessé teszi, hogy ez a nép áthaladjon a demokratikus államszervezés összes fokozatain.

Itt csak az a politikai elképzelés tud gyökeret fogni, mely arra törekszik, hogy a nagybirtokokat felosszák, életképes családi birtokot teremtsenek, az ország intézményeit demokratizálják, az iparokat átszervezzék, és a dunai államok együttműködésében egy nagy gazdasági területet hozzanak létre, ahol a termelés és fogyasztás tökéletesebben megszervezhető és a népek életnívóját fel lehet emelni.

Az államszervezésnek ezt a demokratikus formáját Közép-Európa számára Masaryk Tamás a csehszlovák állam filozófus elnöke tudta leginkább érzékeltetni. És mi is a magyar állam újjászervezését ebben a demokratikus szellemben szeretnénk végrehajtani.

Arra kérem Önöket, akik rövidesen ennek a gazdag demokratikus új világnak: Amerikának északon és délen vezetői lesznek, fogadják szeretetükbe a Duna-völgyében élő 10 milliónyi magyar népet. A demokrácia az egyetlen államszervezeti forma, melyben egyformán boldogul kis nép és nagy nép, mert állami életük alapja az igazság és szabadság. Nyújtsák segítő kezüket felénk, és mi szeretettel és nagyrabecsüléssel fizetünk érte.

Ezután indult meg az amerikai előadásokon szokásos kérdések özöne. Mindenki tehet fel egy kérdést az előadó számára. A kérdésekre nyomban és spontán kell válaszolni. Én is kaptam közel harminc kérdést, mely az ország iparára, kultúrájára, gazdaságára, társadalmi és politikai megoszlására vonatkoztak.

Értékesnek találtam ezt a rendszert, mert a kérdés-felelet végén tiszta képet kap a figyelő annak az országnak vagy népnek állapotáról, melyről éppen szó van az előadás keretében.

A sok kérdező egyetemi polgár között volt egy, aki tiszta magyarsággal, idegen mellékíz nélkül tette fel a kérdést. Nagy feltűnést keltett vele. A Horthy-rendszer eredetéről kívánt tájékoztatást. A választ meg is kapta, de azonnal felálltak a többi hallgatók és követelték, hogy a magyarul kérdező társuk, akit jól ismernek, mit kérdezett magyar nyelven és milyen választ kapott. Szó szerint visszaadta nekik Dr. Derkovits úgy a kérdés, mint a válasz szövegét. Megnyugodtak benne.

Az előadás végén odajött hozzám az a magyarul felszólaló egyetemi polgár és megkérdezte, hogy vagyok megelégedve magyar tudásával? Mióta van kint Amerikában? Kérdeztem tőle. Én amerikai vagyok, kérem, mondotta. Ezt nem hiszem, maga tisztán beszél magyarul, maga nem lehet jenki. Én az vagyok, kérem, még az apám is amerikai születésű, de nagyanyám volt magyar. Attól tanultunk magyarul és ma is még a családban domináló nyelv a magyar.

Gratulálok Önnek, és a családja minden tagját szeretettel üdvözlöm, hogy ebben a nagy angol nyelvvilágban annyi szeretettel és gonddal ápolták a magyar nyelvet. És iskola nélkül ily szépen megőrizték.

Valamennyien meg voltunk elégedve a Columbia Egyetemen elért sikerrel, s megállapítottuk, hogy a magyar nép érdekében megindított erkölcsi mobilizáció kedvezően indult.

A Horthy ellenforradalmi bérencei itt is igyekeztek akadályokat teremteni, amennyiben eljártak a Columbia Egyetem rektoránál, hogy tiltsa meg az előadás megtartását az egyetem falai között. A rektor kijelentette, hogy az egyetem a szabadság eszméjét ápolja, s így Garbai Sándornak a Magyar Tanácsköztársaság elnökének szólásszabadságát nem korlátozhatja. Garbai ellen az amerikai hatóságok nem emeltek kifogást az ellen, ha azt egyetemi klub vezetősége őt előadás megtartására megbízta. Az amerikai magyar Népszava emberei hosszú orral távoztak,[503] vezetésük nem sikerült. [sic!]

[...]

Dr. Borsos[504] tiszteletes úr feleségének bemutatott, aki egy aranyos háziasszony, és ebédet tálalt részünkre. Ebédünk alkalmából szívből fakadó asztali imát rögtönzött a számunkra. Dr. Borsos hivatásának egyszerű, de tehetséges munkása, és nemhiába fordult feléje nagyszámú híveinek őszinte szeretete.

A következő nap vasárnap délután tartottuk meg a magyar házban előkészített gyűléseket. Sokan összejöttek a gyűlésre nemcsak a városban, hanem a környéken lakó magyarok közül is.

Dr. Borsos mutatott be a gyűlésnek, megkapó szavakkal ecsetelte az okot, amiért felkerestem őket, és híveit is felhívta, hogy ne csak figyeljenek, hanem legyenek készségesek is az otthon szenvedő magyar népünk megsegítésében.

Mielőtt szóhoz jutottam volna, a hátunk mögött leeresztett színházi függöny mögül 40 leány vonult el asztalom előtt, és mindegyik egy csokor virágot tett le az asztalomra. Annyi virág volt már, hogy nem tudtam hova tegyem őket. A leánysor végén jött egy hároméves kislány vörös ruhában

[503] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[504] Borsos István (1872–1943) református lelkész. 1894-ben szentelték lelkésszé. 1905-ben missziószolgálatra küldték az USA-ba magyar református közösségekhez. Szolgálata lejárta után is az USA-ban maradt a családjával.

felöltözve és a karja tele volt vörös szegfűvel, a mi ismert hónapos virágunkkal. Ez volt Dr. Borsos István [lánya]. A gyűlést megtartottuk nagy sikerrel. És sokan felszólaltak és minden támogatásra készen állanak, hogy otthon szenvedő magyar népünk megsegítésére legyenek. A gyűlésen nagy számban együtt levő nők hozzájárulásával üdvözlő táviratot határozott el Dr. Borsos, és ezt angol nyelven megkábeleztette feleségem európai címére.

Morgentown-ból Clevelandba kellett utaznom az amerikai szocialista párt kongresszusára. Erre a kongresszusra meghívtak még New York-i tartózkodásom idején. A kongresszus 1936. május 25-én és a következő napokon volt a clevelandi Publikhallban [sic!], ahol évenként rengeteg sok pártgyűlést, gazdasági és kulturális összejövetelt tartanak meg, és ahol az amerikai szocialista párt két nagy problémával birkózott: a szocialista párt egységének a megőrzésével, és a kommunista párttal létesítendő népfront ügye megtárgyalásával. A pártgyűlés tüntető melegséggel, felállással fogadott, amikor az elnök felhívott, hogy üdvözlő beszédemet elmondjam. Az elnökkel való megállapodásom alapján német nyelven szólaltam, mert sok küldött tud németül. Az elnök maga is német származású ember volt, Milwaukee város polgármestere. Üdvözlő beszédemben körvonalaztam röviden a magyar forradalmak tanulságait, vázoltam az ellenforradalom nyomását, az olasz és német fasizmussal való szövetkezést, amely egy háborús légkör kialakítását jelenti. Ezzel szemben fontos a szocialista munkásság egységbe tömörülése, és egy haladó veszélyt elhárító népfront kialakítása. Nagy megkönnyebbülést jelentett a beszédem a tárgyalások menetére, melyek a két napirendi pontból adódtak.

A szocialista kongresszust elsősorban a párt belső válsága foglalkoztatta. A párt old gárdistái, a New York-i pártszervezet frontot csinált a pártvezetősége ellen, mert az a kongresszus napirendjére tűzte a

kommunistákkal való együttműködés kérdését, a népfront ügyét, amelyről az old gárdisták hallani sem akartak. Ez azonban csak takarója volt az igazi ellentéteknek, amelyek más forrásokból keletkeztek.

Az igazi okot, ami szembeállította a New York-i „old gárdistákat", vagyis a párt pionírjait az Egyesült Államok szocialista többségével, akként magyarázták előttem, hogy a New Yorkiak elveszítették a vezető szerepüket, mert a szocialista párt struktúrája az utóbbi évek folyamán megváltozott, az amerikai szocialista pártot az Orosz-Lengyelországból New York-ba kivándorolt zsidók alakították. A párt központi lapja, a Vorwärts[505] is nem angol, hanem jiddis nyelven jelent meg. A párt tömegei New Yorkban a kétmilliós tömegű zsidó lakosságból kerültek ki, ezek a párttagok túlnyomó részben kisipart és kiskereskedelmet űző emberek voltak vagy szellemi munkások, akik inkább a középosztályhoz tartoztak, mint a dolgozó tömegekhez. Ezek az emberek pártjukért és lapjukért sokat áldoztak, mert nem csak itt Amerikában terjesztették a szocialista gondolatokat, hanem Európában is mindenütt, ahol jiddis nyelvet értették vagy beszélték.

Nem csoda, ha a párt eszközeiben és intézményekben megerősödött. Volt nagyszerűen szerkesztett napilapjuk, könyvkiadó vállalatuk, jól felszerelt nyomdájuk, házuk, pénzük, értékpapírjuk és kiépített városi szervezetük. A vagyonukat a szakértők 8 millió dollárra becsülték.

Addig nem volt semmi baj, amíg a szocialista mozgalom súlypontja New York volt. Addig a párt zavartalan élte tradicionális életét. A tagok beszéltek már valamennyien angol nyelven, de ez csak kifelé szólott, befelé a helyi szervezetek úgy épültek fel, hogy szellemük és kultúrájuk jiddis maradt. Ezek mellett keletkeztek olyan szervezetek is, ahol a tagság

[505] Az USA-ban 1897 óta megjelenő jiddis nyelvű szocialista lap.

nemcsak zsidók közül, hanem nem zsidók közül képződtek. Itt angol volt a szellem, az előadás, és adtak ki ilyen célokat szolgáló angol irodalmat is.

Az idők folyamán Amerika városaiban elszaporodtak a szocialista párt szervezetei, ahol igyekezett a központi párt a zsidók befolyását biztosítani, bár Amerikában az antiszemitizmust nem volt gyakorlati probléma, mert a zsidóság éppen olyan nemzetiség volt itt akár az olasz, német, cseh, skót, vagy magyar. Mindenki tisztelte a másik nemzetiségét, és valamennyiük felett elismerték az angolt, amelyik azt a sokrétegű embertábort egy kévébe kötötte.

Az angol [nyelv] összefogó erejétől gyengültek meg a New York-i szocialista pionírok, ez volt az old gárda a mindenható ereje. Az Egyesült Államok vidéki városaiban túlszaporodtak a nem zsidó szervezetek és párttagok, akik saját képükre akarták átszervezni a pártot. Álláspontjuk az volt, hogy a párt központi lapja, a Vorwärts, angol nyelven jelenjék meg, és a párt kiadványai és angol nyelven lássanak napvilágot.

A szocialista pártnak szakítani kell a régi tradíciókkal, amerikai angollá kell válnia, mert csak így tudja az amerikai dolgozók tömegeit meghódítani, s csak így lehet reménye az Egyesült Államok politikai életében is befolyásos erőt kiépítenie.

Az old gárdisták azt nem akarták megérteni, ők a tradíciót fontosabbnak látták, mint azt a változást, amit az új kor követelt. Az a félelem hogy a párt tekintélyes vagyonának kezelése kicsúszik a kezükből, és a párt új iránya más szempontokat érvényesíthet, mint amilyeneket eddig helyesnek láttak, arra késztette őket, hogy kiszakadjanak a szocialista pártból és egy helyi, New York-i szocialista pártot alakítsanak.

A clevelandi kongresszusról már tüntetőleg kivonultak, nem engedték ügyüket párthatározattá tenni.

Később, hat hónappal arra az elhatározásra jutottak, hogy inkább belépnek a demokrata pártba, amelynek keretében helyi szavazatként működnek, minthogy alá vessék magukat a szocialista párt demokratikus többségének, amelytől a vagyont, az értéket, a jövedelmet féltették. A demokrata párthoz való csatlakozásukat 1936 végén keresztül is vitték.

[…]

20. Párizs, 1946. november 30.[506]

[…]

Az előadás[507] végén itt is sok kérdést intéztek hozzám. Egy felszólaló azt kérdezte: Elnök Úr, ebben a páholyban nem szoktunk politizálni. Ami nem azt jelenti, hogy mi érzéketlenek volnánk a politika iránt: ellenkezőleg, a mi politikánk az, hogy lehet helyesen megoldani a zsidókérdést? Itt megoszlanak a véleményeink. Egyikünk,[508] aki az önálló zsidó államban látja vágyaink beteljesedését, másikunk a szétszóródottságban több előnyt lát és ezt az irányt követi. Szeretném megtudni, hogy az érdektelen, kívülálló, a nem zsidó, hogy látja ezt a hangot, és mi a nézete? Úgy gondolom, ez a kérdés itt függeléke annak az ellenforradalmi légkörnek, amelyből odahaza az antiszemitizmus, a főiskolai botrányok, a numerusz-kleuszusz [sic!] kitermelődött.

A kérdést úgy láttam, mondottam,[509] a történelmi államkeresés, nem alkalmas a zsidókérdés megoldására, noha a zsidóságnak

[506] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1036–1038. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. Az 1012–1038. közti oldalakon más amerikai városokban tett látogatásairól, előadásairól számolt be.
[507] Garbai meghatározása szerint a New York-i „magyar szabadkőműves" páholyban tartott előadást. PIL, VI. 810. 1. ő. e. Garbai Sándor emlékirata és PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1034. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról.
[508] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[509] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

a szétszóródottságában való kemény és[510] ellenállása a más népekbe való beoltatása ellen, a zsidó nemzeti állam megteremtője mellett szólanak, mert az önálló nemzeti lét feltételei a zsidók összetartásában és kitartásában vannak.

A nemzeti államkeresésnek, ugyanígy a szétszóródottságnak is megvannak az előnyei és hátrányai. Mint minden emigráció, úgy a zsidóság is tele van honvággyal, a haza és a visszatérés gondolatával. Erre a történelmi ízű honvágyra épült fel a cionizmus gondolata. Lelkiségében minden zsidó cionista, mert szeretné hazáját, Palesztinát felépíteni, boldognak és virágzónak látni.

De ha dönteni kell a zsidóknak abban a kérdésben, hogy hazatérjenek és építsék fel őseik otthonát, két csoportra oszlik a zsidóság, ugyanúgy, mint minden emigráció a világon: cselekvő hazatérőkre és rokonszenvező maradókra.

A[511] szétszóródottság egymástól eltérő szociális rétegződés teremtett a zsidók között is. Egyik része szerencsésen helyezkedett el és értékei vannak fogadott hazája területén. Ezektől az értékektől megválni nem akar, és a haza fogalmának megítélésében követi Franklin Benjámin jelszavát: „ahol szabadság van, ott van az én hazám".

A történelem nagy emigrációi sohasem tértek vissza abba a hazába, ahonnan kiüldözték őket. A beérkezettek, az érvényesülők, az alkalmazkodók feladták hazafelé való sóvárgásukat. Beolvadtak a fogadónép közé, felvették annak szokásait, törvényeit, erkölcsi mentalitását és levetkőztek a magukét, ez akadályozó feleslegeset, hogy ne tűnjön fel senkinek idegenségük, különállásuk, mely állandó veszélyt jelent.

[510] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[511] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.

A zsidóságnak is megvan a szétszóródottságában kikovácsolt történelmi múltja. Mint elnyomott és üldözött néptöredék részt vett mindenütt az emberi és polgári jogegyenlőségért vívott harcokban. Egyenlő akart lenni azokkal, akikkel együtt a nyugtalanság és eltiportság kenyerét ette. Amikor a haza a zsidóság számára meghozta a polgári jogi egyenlőséget, sokan a zsidók közül is felvették az elnyomatás rendszerét, és mások munkaerejét kihasználva nagyobb tömegeket gyűjtöttek maguknak. Ma a zsidóság is két táborra oszlik: testileg vagy szellemileg dolgozók, és a munkanélküli jövedelmet gyűjtők táborába.

A giemisták[512] [sic!] között látom a nemzeti öntudatosított, történelmi és hagyományaihoz ragaszkodó, és ennek érdekében pionírmunkára is vállalkozó zsidókat, míg a maradni akarók között vannak, akik hajlandók felszámolni történelmi múltjukat, hajlandók beigazodni a befogadó népek kultúrájába, és megszüntetni minden ellenállásukat, mely őket a többi polgártársaiktól megkülönbözteti.

Én úgy látom, hogy azoknak nyújt történelmi igazságot, akik követni akarják annak a számtalan népnek sorsát, akik nem voltak zsidók és mégis felvették az erősebb, a tömörebb befogadó népek életformáját nem kényszerből, hanem hasznosságból, egységre való törekvésből elhelyezkedésük és védelmi biztonsága szempontjából. Ez a zsidók útja is.

[…]

[512] Cionisták.

21. Párizs, 1947. január 11.[513]

[…]

Külön hadiparancs alapján megnyitották a németek az árubevásárló irodákat.[514] Francia cégekre bízták a,[515] s ezenkívül olyan egyének is kaptak bevásárlási jogot, akik nem franciák voltak, de a németek számára megbízhatónak látszottak. Sok magyar zsidó kereskedő kapott bevásárló jogot, akik valamely áruszakmában jártassággal bírtak.

Ezek az irodák árufelhajtásokkal dolgoztak, és ezeknek volt meg a joguk áru felajánlására. Egy ilyen felajánló megint számos megbízottal dolgozott, akinek az volt a feladatuk, hogy az árut kikutassák, meggyőződjön arról, hogy az áru létezik, és opciót szereztek az árura, hogy 48 óra alatt a kikötött árért megveszik. Két darab mintát is elvettek az áruból, és az árufelajánlónak átadták, aki ezen az alapon közölte, hogy érdekli-e, az esetben azonnal fizették az árat és az árut leszállították. Az árut német teherautó vitte. A magyar zsidók tüneményes gyorsasággal érvényesültek, előnyük volt, hogy németül is beszéltek és arra hivatkoztak, hogy szövetséges társak a magyarok és a németek, és így jogigényük van arra, hogy ők legyenek az elsők a szállítási üzletek lebonyolításánál. Ezek az évek nem maradtak[516] nélkül. Az árufelhajtó apparátus megindult. A vásárlóirodák működni kezdtek, és vették az árut a Hitler[517] hadserege számára. Korlátlan mennyiségben. A magyar és a német zsidók vezettek az áruvásárlások terén. Voltak, akik fantasztikus nyereséget vágtak zsebre, különösen a textilesek, fémárusok, szőrmések, de mindenfajta áru megtalálta a maga német irodáját, a maga vezetőjét, a maga óriási hasznát.

[513] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1107–1110. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A 1086–1110. közti oldalakon a bécsi és a francia emigrációs éveiről írt.
[514] Garbai Sándor 1938 telétől Franciaországban élt.
[515] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[516] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[517] Adolf Hitler (1899–1945) politikus, német kancellár.

Ekkor lehetett látni, hogy Franciaország milyen gazdag. A francia kereskedők és gyárosok tartózkodtak attól, hogy közvetlenül összedolgozzanak Hitler hadseregével, erre valók voltak a magyar, német és lengyel zsidók, akik ezt az összeműködést vállalták, és a gigantikus méretű üzleteket Hitler vásárlóirodáiban lebonyolították. Ezek a bevásárlók nem rendelkeztek üzletekkel, üzleti könyvekkel, sokan közülük nem rendelkeztek kereskedelem űzésére alkalmas papírral sem. Ezek az emberek összeköttetések felett rendelkeztek. A kezük elért vagy egy nagy kereskedőhöz, vagy egy árushoz, akitől árut tudtak szerezni. Az új árut sem a nagykereskedő, sem a gyáros nem látta el üzleti jelzéssel, vagyis nem volt megállapítható, hogy ki volt a termelő vagy az első közvetítő. Az áru szabad áru lett formajelzés nélkül, megjelent a feketepiacon és körbefutott, hárman négyen is kerestek rajta, míg valahol valamelyik Hitler iroda felszippantotta. A hasznot lefőzték.

Minden az árukörforgásnak, lángolásnak [sic!] volt a következménye, hogy számtalan milliárd frank került feleslegesen a francia gazdasági élet szervezetébe. Ezek olyan milliárdok voltak, amelyek után a francia államnak adót nem fizettek, ilyen adófedezetről nem is gondoskodtak, és így a német, magyar és lengyel zsidók Hitler apparátusával egyetértésben a négyéves megszállás alatt tökéletesen kifosztották Franciaországot. Minden áru és anyag Németországba vándorolt.[518]

Hitler háborúja legalább két esztendővel hamarább omlott volna össze Franciaországban, ha az ellenállás nemcsak az erdőkben, hanem Párizsban, a városokban Hitler bevásárló irodáinál is megkezdődik. Erkölcsileg megtámadható az, hogy egyfelől illegális akciót követeljenek

[518] A németek számára Franciaország gazdasági erőforrásainak kihasználása igen fontos volt, de ennek lehetőségét már az 1940-es fegyverszüneti egyezmény megteremtették. Ehhez nem feltétlenül kellettek kollaboránsok. Ám a zsidók gazdasági kollaborációja ismert tény volt. Az áruhiány egyébként a jegyrendszer bevezetéséhez is vezetett. d'Hopp, 2007: 293–298.

fiatal lelkes emberektől azok, akik viszont legálisan nem szűntek meg soha Hitlert és hadseregét materiális vásárlásaikkal támogatni, és ezzel a német hadsereget erősíteni. Ezek a kollaboránsok meg voltak rémülve, amikor 1943. december havában bezárták Hitler bevásárlóirodáit, és elkezdte a francia állam kutatni, hogy kik voltak a nagy feketézők, és milyen hasznot vágtak zsebre?

De a feketéző akrobaták reméltek. Csak átmenetinek tartották a bevásárlóirodák bezárását. Időközben újabb összeköttetéseket kerestek. A még megmaradt a silány árukészleteket értékesíteni akarták. A német tiszteket költséges szórakozásokban részesítették, hogy ezzel is kívánatossá tegyék az áruvásárló irodák újbóli megnyitását. A német tisztek azonban már tudták 1944 elején, hogy a háborút elveszítették, és Sztálingrádnál sorsdöntő vereséget szenvedtek. Nem volt semmi értelme annak, hogy a bevásárlásokat folytassák. Ezenkívül a németek megállapodtak a Laval[519] kormánnyal, hogyha valamit bevásárolnak, azt legális francia cégeknél eszközöljék, hogy az állam hozzájusson az adóhoz, ami a megkötött üzletek után az állampénztárt megilleti.

Így következett be a Hitlert támogató párizsi feketekereskedelem halálos válsága. Sok szélsőbaloldali ember sóhajtott fel ekképpen: még tarthatott volna egy évig! Aztán jöhetett volna az összeomlás! Most kénytelen leszek azzal a rongyos hatvanmillió frankkal megelégedni, amit kerestem!

[519] Pierre Laval (1883–1945) francia politikus, miniszterelnök. Az 1930-as években kétszer is volt miniszterelnök. A német megszállás idején a kollaboráns Vichy-kormány 1. és 4. miniszterelnöke volt, 1940-ben, majd 1942 és 1944 között. 1945-ben halálra ítélték és kivégezték.

22. Párizs, 1947. január 25.[520]

Kedves Perneki elvtárs,

a német megszállás egyénileg is kezdett elviselhetetlenné lenni számomra.[521] A párizsi rendőrségre új emberek kerültek, a régiek eltávoztak és a nyilvántartást is magukkal vitték. Új jelentkezési kötelezettség állott elő, új fényképeket kellett beszolgáltatni a rendőrségre, új kihallgatások, új jegyzőkönyvek következtek.

Mindezek a német Gestapo felügyelete alatt folytak. Az újabb kihallgatások két óra hosszat tartottak, el voltam határozva, hogy semmit sem tagadok le múltamból, mindent elmondok őszintén, ki voltam, milyen szerepet vittem a magyar forradalmakban. Meg is tettem. Elmondtam emigrációm keletkezését, folyamatát, országokat, ahol éltem. Százféle kérdést tettek fel annak kivonására [sic!], hogy valóban az vagyok, akinek mondtam magam. Közölték, hogy mindent lenyomoznak Budapesten, addig meghosszabbítják tartózkodási engedélyemet.

Hat hónap múlva közölték, hogy a nyomozás megtörtént, bemondásaim fedik a valóságot, csak nem képesek megérteni, hogy milyen pártom van nekem Budapesten, hogy huszonegy esztendő óta nem tudott amnesztiát kieszközölni azok számára, akik politikailag hozzá tartoztak, vagy politikai szemléletük megvalósítása érdekében mozgalmat kezdeményeztek! Itt pirulva hallgattam. Nem mondhattam meg, hogy a pártban, amelynek tizenöt évig elnöke[522] voltam, és amely egyértelmű határozattal utasított forradalom kijelölt funkcióim betöltésére, az a párt, a parlamentben szót sem emel a hozzá tartozó politikai migránsok

[520] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1111–1120. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. A 1111–1124. közti oldalakon a francia emigrációról írt.
[521] Párizs 1940 és 1944 volt német megszállás alatt. Garbai valószínűleg 1941-es évre célzott ekkor.
[522] Helyesen: vezetőségi tagja.

érdekében. Így az én érdekemben sem. Az ankét végén tanácsolták, hogy újból tegyek kísérletet arra, hogy ügyemet odahaza elintézzék, mert kétséges, hogy Franciaországban maradhatok-e. Erről majd később döntenek.

Megállapítottam, hogy egyelőre ugyan megúsztam az ügyet, de nem sok reményem van arra, hogy Párizsban maradhatok. Engem itt megfigyelés alatt tartanak, elég lesz egy meggondolatlan kijelentés, hogy internáljanak. Erre voltak különösebb okok is. Vissza kellett gondolnom arra az esetre, amikor a háború kitört, és Dragonits János barátom Jusztusz Iván társaságában felkeresett a szállodai lakásomon, és megkért, hogy a bizalmas beszélgetésre menjek le a sarkon lévő vendéglőben. Ezt meg is tettem. Lementünk, és a vendéglő kis különtermében elmondta Dragonits, hogy van egy terve, amit nyélbe akar ütni, és ebben nekem jelentékeny szerepet szánt. Mi az a terv, kérdeztem tőle élénk érdeklődéssel. Egy Kossuth brigádot akarnak alakítani. Ennek a szervezetnek Ön lenne a vezetője. És mi a feladat? – kérdeztem tőle. A feladat, segíteni itt a hatalmat átvenni, amikor az ideje elkövetkezik.

Elég! Több magyarázatot nem kérek ebből a tervből! A véleményem az, hogy én minden effajta tervet elutasítok magamtól. Az Ön tervéhez nincs semmi közöm. Nem akarok tudni róla. A francia belügyekbe be nem avatkozom. Nem tartozik rám. A francia szervezett munkásság vagy elég erős saját ügyeinek irányítására, s akkor nincs rám utalva, sem a Kossuth brigádra, vagy nem elég erős, ez esetben gyengeségét nem tudom pótolni. Én politikai emigráns vagyok, és mint ilyen kaptam itt tartózkodási jogot. Ha ezzel az adott joggal visszaélek, veszélyeztetem nemcsak a magam biztonságát, hanem valamennyi politikai emigráns biztonságát is. De azt is melegen és figyelmébe ajánlom, mondtam Dragonitsnak, hogy Ön se foglalkozzon ezzel az üggyel, mert ez Önnek, mint idegennek a legveszedelmesebb terület. Bízza azt a francia

kommunista pártra, mert ha Önt elfogják, a nyakával játszik anélkül, hogy ügyet tudott volna szolgálni vele.

Dragonits is le volt sújtva. Polémiába fogott. Hangoztatta, hogy bízott a forradalmiságomban, és most csalódott. Sajnálja, hogy nem állok rendelkezésére. Elmentek. Hónapokkal később tudtam meg, hogy Dragonitsot lefogták, internálták, és azoknak a munkásoknak is kellemetlenségük lett, akiknek a nevét jegyzékre szedte. Az internálótáborból a németek szabadították ki, amikor[523] a németek egész Franciaországot elfoglalták.[524] Kiszabadulása után találkoztam Dragonitscsal, és panaszkodott. Belátta, hogy igazam volt és azt mondotta, hogy Jusztusz Iván buktatta le, akiben pedig tökéletesen megbízott. A lefogása alkalmából nagyon megverték.

Ezek voltak a morális megnyilatkozások a háború megindulása idején. Később a tömegmorál még inkább meglazult. A megszállás után alkalmazták Franciaországban is a nürnbergi törvényeket. Azzal kezdődött, hogy jelentkezni kellett minden zsidónak a rendőrségen. Erről kitöltettek velük egy bevallási ívet, hogy zsidó származású-e vagy nem. Ha igen, ezt belenyomták bélyegzővel a személyi igazolványába. Ebből a jelenségből egyelőre nem következett semmi, de csakhamar látták, hogy ez mást is jelent, mint nyilvántartást. Singer Mihály[525] barátommal sokat beszélgettünk erről a kérdésről. Singer nem látott egyelőre veszedelmet. De rövidesen jött a sárgafolt viselésének elrendelése, amelyre ez a szócska volt felírva: „Juif”.[526] Ebből már látni lehetett, hogy a németek rákényszerítik a franciákat a zsidóüldözésre. Meg is kezdődött a zsidóüldözés. Először a lengyel származású zsidókat

[523] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[524] Az 1939. augusztusi Molotov–Ribbentrop paktum miatt a franciák kommunistákat internáltak. White, 2018: 134.
[525] Singer Mihály (? – ?) szabó.
[526] Franciául a zsidó.

szedték össze és szállították Drancyba,[527] egy Párizs környéki községbe ahol internálták őket. Sajnos az én barátomat, Singer Mihályt is elvitték, és megfosztottak egy tiszta jellemű, szocialista felkészültségű, szabómunkás barátomtól, akit többre becsültem sok olyan embernél, akik itt közelemben voltak.[528]

Singer Mihállyal folytatott korábbi vitáim közben említettem, hogy megütközöm azon, hogy a zsidók ilyen mértékben kiszolgálják Hitler hadseregét. Mindenfajta árucikket felhajtanak Franciaországban, hogy azt Hitler bevásárló irodáinak eladhassák, a hasznot zsebre vágják, hogy maguknak kényelmes és dúslakodó [sic!] életet teremtsenek. A következménye az, hogy Hitler mégsem kegyelmez meg nekik, hanem kategóriánként elfogattatja őket, és internáltatja. Hitler magatartásával szemben minden zsidónak az volna a kötelessége, hogy Hitlert gazdasági bojkott alatt tartsa, ne szállítson ki még egy zsebkendőt sem, sőt törekedjenek arra, hogy a nem zsidók is hasonló eljárást tanúsítanak.

Singer Mihály felkacagott észrevételem kapcsán és azt mondotta, látszik, hogy nem ismerem mentalitásában a zsidó népet. Én egyénileg megteszem azt, amit Ön mond. Én nem szállítok semmit Hitlernek. Én erkölcsileg undorodom tőle, de a zsidó nép összetételében nem egy morális nép, ezt már Marx is megállapította róluk. Ha a zsidók keresni tudnak, vagy hasznot tudnak elérni, vállalkoznak olyan taglók[529] szállítására is, melyekkel fejüket fogják leütni. Erre legyen elkészülve. De más baj is van ott, folytatta Singer. Azt mondják, hogy a zsidó nép a

[527] Drancy: Párizstól észak-keletre fekvő település, ahol fokozatosan egy hatalmas internáló központot hoztak létre. Az 1939-es Molotov–Ribbentrop paktum után a franciák internáltak ide kommunistákat, majd 1940 nyarától a Wehrmacht hadifoglyokat. 1941 augusztusától hozták ide először, elsősorban a külföldi, majd a francia állampolgárságú zsidókat. 1942-től az SS felügyelete alatt állt a tábor. A megszállt Franciaországból deportált 76000 zsidó közül 67000 fő került ide, és innen vitték őket halál- vagy munkatáborokba. White, 2018: 134–135.

[528] A második világháború alatt Franciaországból 86000 politikai foglyot, ellenállót deportáltak német területre. Uo. 90.

[529] Értsd: súlyos fejsze, csatabárd.

legfajtudatosabb [sic!] nép a világon. Szétszóródottságában közel kétezer év óta dacol mindenféle ellenséggel szemben. Ezek között voltak jelentékenyebbek is Hitlernél! Azok elpusztultak, a zsidók megmaradtak. Hitler is a múlté lesz már, a zsidók pedig tovább vívják harcukat. Olyan népet, mint a zsidó nép, mely gyökereit minden más nép talajára eresztette, Hitler nem tud elpusztítani, mert ami az ő rendszerében elpusztul, máshol más népek keretében kiegészül, pótlódik. A zsidó nép ezért világnép, a földtekén élő népeket összefogni törekszik és ezt a nemzetközi nemzetiséget nem adhatja fel, mert ez a lényege, a zsidó nép győzelme tehát a többi népek összeolvadását, nyelvi és nemzeti megszüntetését jelenti. Ezért nincs és nem is lehet a zsidó nép számára komoly asszimiláció. A zsidó nép megtanulja a nyelvet, ahol él, átvesz szokásokat, amelyek számára előnyösek, de be nem olvad semmiféle népbe. Különállását megtartja, egymást a zsidótörvények betartására kényszeríti, a körülmetélést, mint nagy fajszövetséghez való tartozás örök jelvényét ápolja. Valamikor régente a zsidó népnek a többi népekkel szemben alacsonyabbrendűségi [sic!] érzete volt, folytatta Singer, de ez már az idők folyamán eloszlott, és most a többi népekkel szemben magasabbrendűségi érzete alakult ki, ez a küldetéstudat, hogy a régi uralkodó osztályok leváltására csak a zsidó nép alkalmas.

Ezért hullámzik benne egyszer a diktatórikus, másszor a demokratikus politikai rendszer. A zsidó nép, vegye tudomásul Garbai elvtárs, politikai okosságból demokrata, mert ennek tömegvonzó ereje van. A zsidó nem a jogegyenlőség híve, mert az ellenkezik hatalmi és gazdasági célkitűzéseivel, a zsidó nép a bosszúállás tanait vallja, tehát antidemokrata, megrendíthetetlen diktatúrát kíván, ahol minden aszerint történik, ahogy a világot magának elképzeli. Ez ugyan sok összeütközéssel eljár, de ez elől a zsidó nép nem tud és nem is akar kitérni.

Én úgy látom, mondottam Singernek, a zsidóságnak van akarata, van célkitűzése, van alkalmas szervezete is ezeknek a feladatoknak a megvalósítására. Én sok szép tulajdonságot tapasztaltam náluk, amit más népeknél nem láttam e mértékben kifejlődve, itt van például a segélyszolgáltatásuk, amivel bajba jutott zsidó testvéreik támogatására sietnek. Itt minden zsidó, aki keres, zsebébe nyúlni kénytelen és adózik arra az alapra, amelyből a letörötteket ellátják. A zsidó segélyalapok milliárdokat költenek arra, hogy talpra állítsák a kiüldözötteket, ezt Ön hiába keresi a kereszténynél. Azok ennek a szolidaritásnak híján vannak. S ebben a munkában ott látom a Rothschildokat,[530] a leggazdagabbat, ugyanúgy a kisebb tőkével rendelkező zsidókat is. Ez szép és követésre méltó eljárás. Ezt a kereszténynek először meg kell tanulni, hogy alkalmazhatják. De meg kell tanulniuk, hanem akarnak elveszni.

Azután ott van a zsidók bátor kiállása saját népükért. Az a példa, amit Párizsban a lengyel zsidók fel tudtak mutatni, hogy tizenöt év alatt az egész konfekciós ipart, a szőrmeipart meghódították. Ma ebben a két iparágban csak zsidók vannak foglalkoztatva. Az új munkásgeneráció is csak közülük kerül ki. Ezt meg tudták csinálni, mert az áruházakat a zsidók szervezték meg, az alkalmazottak az igazgatótól kezdve mind lengyel zsidó volt. Az árut, amit eladtak bennük, azt mind lengyel zsidó készítették, a lengyel zsidó iparosok pedig csak lengyel zsidó munkásokat foglalkoztattak, mert nekik volt meg az áru elkészítésének az a rendszere, ami ipari birtok volt náluk, ami azonban az áruházakat versenyképessé tette. Így hódították meg egymás után az áruházakat, az egész ipart. Most a rádióipart is készülnek meghódítani. Ez látja öntudatos és fajtudatos szervezkedés. Vannak iparágak Franciaországban az említetteken kívül is, amit már uralnak, itt van a rádióipar, már az övék. Vagyis vannak

[530] A Rothschildok egy nagy múltú zsidó bankárcsalád, 19-20. századi antiszemita irodalom visszatérő alakjai.

eredményeik. Látom, a kereskedelemben milyen páratlan szolidaritást tudnak kifejteni. A zsidók üzletet csak zsidóval kötnek. Társas viszonyba csak zsidókkal lépnek. Ezt az egymásra támaszkodó tulajdonságokat bizonyára a létért folytatott küzdelemben fejlesztették ki, de ápolják és fenntartják. Igazat kell adnom Mihály barátomnak, aki néhány hét előtt a velem folytatott eszmecserében azt mondotta: azt állítják a zsidókról a nem zsidók, hogy összetartanak, erre azt válaszolta: tartsanak össze ők is; azt állítják a zsidókról, hogy egymást messzemenő módon anyagilag is támogatják; ki akadályozza meg ilyen irányú tevékenységben a nem zsidókat, támogassák egymást ők is; azt állítják a zsidókról, hogy az iparban és kereskedelemben meggazdagodnak és vagyont szereznek; utánozzák ebben a zsidókat a nem zsidók, és ki van egyenlítve a nagy társadalmi ellentét.

Mihály barátom filozófiája nem oldja meg ugyan a kérdést, de szembeszökő igazságokat hirdet. Ha Párizsban a konfekciószabósághoz, a szűcséghez, a rádiókészítéshez csak zsidó tanulókat vesznek fel és franciákat nem, akkor szervezkedéssel, összetartással párosult önvédelmi eljárás helyénvaló; mert a humanisztikus társadalmi felfogás az emberek és fajok egyenlőségét és egyenlő érvényesülését vallja, és amely nem egyeztethető össze azzal, hogy ez a társadalomszemlélet mindenkinek kötelező legyen, csak a zsidóságra nem. A humanista világszemléletet egyes népek nem használhatják fel kedvezőbb stratégiai pozíció kiépítésére.

Sajnos, később megdöbbenéssel tapasztaltam, hogy a párizsi magyar zsidók a német megszállás alatt egymásnak is sok kellemetlenséget okoztak. Amíg egymással üzleti dolgokban harcra keltek, kivétel nélkül németellenesek voltak, és esküt tettek a nagy bulvárdukon már 1940-ben, hogy a németek legfeljebb három hónapig bírják még a háborút. De ez nem gátolta őket abban, hogy mikor Hitler hadserege javára végrehajtott

üzletről volt szó, akkor felöltötték legszebb ruhájukat, hogy a német tiszteket pénzzel, vacsorával,[531] pezsgővel, drága szivarokkal befolyásolják, hogy az üzletet ők és ne mások kapják. Ilyenkor attól sem riadtak vissza, hogy versenyző hittestvéreiket megrágalmazzák, bajba hozzák és bejelentsék. Sok zsidó került áruló testvéri csók nyomán braney-i[532] internálótáborba.[533]

Ez a jelenség engem is megdöbbentett, óvatosságra intett. Amikor azt tapasztaltam, hogy a párizsi magyar zsidók abban az időben, amikor még a németországi gázkamrákról semmit sem tudtak, azt súgták egymás fülébe, hogy a német népet ki kell irtani, ennek a fajnak el kell tűnni, a német nyelvet az élőlények közül ki kell pusztítani, és mindenkit, aki szánja őket velük együtt meg kell semmisíteni, akkor láttam hogy ezt a kettős életfelfogást csak azok bírják el, akik magukat mindenek fölé helyezik, és másokat mérték nélkül tudnak gyűlölni.[534]

Engem ilyen átfoghatatlan gyűlölet a német nép ellen nem hatott át. Én a háborút elítéltem egész életemben. A németek háborúját is, noha jól tudtam, hogy a háború kitörése előtt, sem a németek, sem az angolok, sem az oroszok nem rendeltek el népszavazást a háború megindítása vagy kivédése ügyében. A háború igazságtalan bárki csinálja, és bármilyen akarkodással indokolja meg annak elindítását. Én a német szervezett munkásosztályt mindig nagyra becsültem. Én tudom, hogy a világ szocializmusa a német munkásosztály nélkül gyenge és ingadozó törekvés lett volna. A magyar munkásmozgalom pedig egészen a német

[531] Kihagyás az eredeti gépelt szövegrészben.
[532] Valószínűleg Brens helységre utalt. Brens, a Vichy-kormányzat felügyelete alatt állt, Toulouse-tól észak-keletre fekvő település. 1940-től külföldieket, zsidókat, köztörvényes- és politikai foglyokat internáltak az itt létesített táborba. White, 2018: 113–114.
[533] A francia kollaboráció ennél sokkal összetettebb volt. Garbai úgy világítja meg ezt a kérdést, mintha csak zsidók vettek volna részt ebben. Ez nyilván nem fedi a valóságot. d'Hopp, 2007: 297–298.
[534] Franciaországban létezett egyfajta németgyűlölet. Garbai valószínűleg ezt túlozta el.

munkásmozgalom szülötte. Ez adott neki erőt, lendületet az elindulása idején. A magyar munkásmozgalom vezetői Németországban szívták magukba a szocialista tanokat. A német munkásság nélkül a marxista tudomány egész Európában szektárius hitvallássá süllyed, mint, ahogy azzá lett úgy az angolszászok, mint a keleti szlávok között is. Európa újjáépítése, ideológiai megerősödése nem kaphat lendületet, amíg a német szociálmunkásság újból el nem foglalja a helyét a világ munkásmozgalmában. Ez a megtámadhatatlan igazság határozta meg a mindenkori magatartásomat a német munkásokkal szemben. Ezt megmondtam mindenkinek, aki utamba került.

Én mélységesen fel vagyok háborodva amiatt, amit Hitler banditái a zsidókkal csináltak, mert ezekhez a módszerekhez semmi körülmények között nem szabad nyúlni, ha valaki igényt tart arra, hogy embernek ismerjék. És nem szabad a barbárokat megsérteni azzal, hogy Hitlert és társait velük összehasonlítsák, mert a barbárok először legyőzték az ellenfeleiket, és személyi erőkifejtéssel lebunkózták őket, de kemencében nem égették őket, és tudományos kísérletezést sem folytattak velük. Mészárosok voltak. Barbárok voltak. De Hitler és bandái kultúrfölényt hirdettek és orozva gyilkoltak. Ellopták mások életét, amihez sem nekik, sem másoknak nincs joguk.

Hitlerék azonban nemcsak a zsidókat pusztították meg nem engedhető eszközökkel, hanem a lengyeleket, oroszokat és magyarokat is. A lengyeleknek és magyaroknak az embervesztesége messze felülmúlja az elpusztított zsidók számát, ide nem számítva az oroszoknak emberveszteségét.[535] De ez mind a háború alávalósága. A háborús folyamatból nem lehet kiragadni egy részletet, és azon keresztül ítéletet

[535] Lengyelország összes vesztessége 6,5 millió fő, ebből 3 millió holokauszt, 3,2 millió polgári és 300 ezer katonai áldozat volt. Magyarország összes vesztessége 950 ezer fő, ebből 500 ezer holokauszt, 90 ezer polgári, 360 ezer katonai áldozat volt. A Szovjetunió összes vesztessége 20 millió fő, ebből 1,1 millió holokauszt, 10,9 millió polgári, 8 millió katonai áldozat volt. Sipos, 1997.

mondani egy hetvenmilliós nép lelki alkata és morális felkészültsége felett. A háborút egész terjedelmében kell átfognunk és megítélnünk, ellene állást foglalunk. De ez esetben kicsinek és nagynak, fiatalnak és öregnek távol kell magát tartani minden cselekvéstől, mely akár áruszállítás alakjában, akár muníciógyártás alakjában a háború húrjait táplálni és nagyra növelni alkalmas. Nem lehet egyik oldalon a háborút támogató zsíros üzleteket lebonyolítani, a másikon tiltakozó mozdulatokat tenni a háborúban szereplő egyik fél ellen. Aki békét, kultúrát, emberséget akar, annak a háborút, mint ilyet, el kell ítélni és szabotálni, mert míg a tudomány és törvényesség tömeggyilkosságra igénybe vehető, addig nem lehet ember az ember.

Sokan voltak olyanok is, akiknek nem tetszett ez az álláspontom. Sokan vitára keltek velem. Elismerem, hogy vitáink sohasem csaptak túl a szenvedélyesség határán. Ez mind európai formák között történt meg, és senkit sem vádolhatok azzal, hogy visszaélt vagy kellemetlenkedett volna. Elismerem azt is, hogy azokban az idegtépő időkben, a vitatkozni szerető magyar zsidók szenvedélyes kitörésének megvolt a jogosultsága. Mindég sűrűbben jöttek hozzájuk otthonról levelek, amelyekben panaszkodtak, hogy szülők, testvérek, rokonok vagy jó barátok tűntek el, és nem tudják hová. Ez izgatta őket. Emberileg az ilyesmi nagyon is megérthető. Nem kívánhatom tőlük, hogy lelkesedjenek olyanokért, akiket okolhatnak szeretteik eltűntetése miatt. De a legvéresebb igazságtalanságot sem lehet, egy még nagyobb igazságtalansággal gyógyítani. A bűnösöket meg kell büntetni, ha személyükben részt vettek a gyilkosságokban, vagy ennek megszervezésében. De egy hetvenmilliós nép kipusztítását hirdetni, mely népnek a dolog természeténél fogva nem volt, nem lehetett köze a zsidók kipusztításához, amely nép vesztességei naponként legalább olyan méretűek voltak, amilyen méretben pusztították a gázkamrák a zsidókat

és a lengyeleket. És ezt a nagyarányú német pusztítást is ugyanaz a Hitler Adolf és porkolábjai végezték, akik amazokért felelősek. […]
23. Párizs, dátum nélkül – valószínűleg 1947.[536]

[…]

Ugyancsak 1945. április havában levelet kaptam Böhm Vilmostól Stockholmból, amelyben boldogan üdvözölt, hogy sikerült átvészelnem a borzalmas háborús éveket, és bocsánatot kért tőlem mindazért, amit velem szemben a bécsi Világosság ügyéből folyólag tanúsított. Amit annál könnyebben felejthetek el, mint írta, mert közöttünk felmerült ellentétek egyébként sem voltak jelentősek. Egyebekben rendelkezzek vele belátásom szerint, bármilyen feladatkört jelölök ki számára, készséggel betölti. Arra kért, hogy a Világosság központját szervezzem meg Párizsban, mert erre nézete szerint szükség lehet. Jelezte, hogy pénzt is küldött a címemre egy megbízható francia elvtárs útján. Ezen levélen hosszasan eltűnődtem. Mi történhetett a világban, ha az én Böhm Vilmos barátom, aki tizenhat éven keresztül lassan, de következetesen csökkenteni igyekezett a Világosság tagjai előtt az én elvhűségemet? Ez a Böhm Vilmos most mindezekért bocsánatot kér, rendelkezésemre pénzt küld, ez bizonyára nem ok nélkül történik. Felvetésemben nem is csalódtam. A magyar politikai viszonyok 1945-ös állapotában úgy nézett ki, hogy a zsidók Magyarországon politikai szerephez nem juthatnak. Böhm úgy látta, hogy az én politikai kurzusom hirtelen felemelkedett, és így hasznosnak vélte a régi nézeteltéréseket likvidálni. Böhm Vilmos békére hajló készségét elfogadtam, és közöltem vele, hogy ha módomban lesz, képességeim a köz javára fel fogom használni.

[536] PIL, VI. 810. 36. ő. e. 1139–1147. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról. Az 1124–1172. közti oldalakon a francia emigrációról, a nemzetközi helyzetről és a hazatérésének lehetőségeiről írt.

Károlyi Mihállyal is ebben az időben levelezésben állottam, és komolyan hittem, hogy neki a legsúlyosabb politikai a migránsnak szerepe lesz a kialakuló demokratikus Magyarországban. Nem is lehetett másként megítélnem a helyzetet. Huszonhét évig tartó emigráció után a demokrácia győzött Magyarországon, és elképzelhetetlen volna, hogy a demokratikus emigrációnak most ne legyen elsőrendű politikai szerepe. Én Károlyi Mihálynak a kialakuló Magyar Köztársaság elnöki székébe való meghívását magától értetődőnek tartottam. Ilyen szellemben leveleztem is vele.

Ki mert volna arra gondolni, hogy a szociáldemokrata párt és a kommunista párt vezetői megegyeztek abban, hogy az 1918-19-es forradalmak exponált embereit politikai szerephez nem juttatják és személyüket mellőzik? Amikor ez tudomásomra jutott, igyekeztem áttekinteni, hogy ez a határozat valójában kiket érint. Nem kellett sokat kutatnom, hogy megtaláljam, hogy ez a határozat Károlyi Mihályt és engem érint, mert azokat, akik időközben elhaltak az emigránsok közül bizonyára nem érinthette ez a határozat. De más szempontból is különös mellékízét éreztem ennek a határozatnak. Nem volt világos előttem, hogy a Moszkvából hazatért migrációt miféle szempontok vezérelték, amikor kimondotta, hogy az 1919-es elnyomott politikusok nem juthatnak szerephez? Ezt a moszkvaiak nem kívánták magukra alkalmazni, mert ha ezt teszik, nem lehetett volna miniszterelnök-helyettes Rákosi Mátyás, 1919-ben termelési népbiztos volt, nem lehetett volna külügyminiszter-helyettes Bolgár Elek, aki 1919-ben bécsi követ volt, nem lehetett volna Budapest polgármestere Weinberger, Vass Zoltán,[537] aki 1919-ben politikai megbízott volt, nem lehetett volna közlekedésügyi miniszter

[537] Vas Zoltán (1903–1983) író, kommunista politikus, polgármester. A Tanácsköztársaság idején politikai megbízott volt, 1919 után emigrációban és börtönben is volt. 1945-től Budapest polgármestere, ezt követően több fontos hivatal vezetésével bízták meg. Kenyeres, 1994: 946–947.

Gerő Ernő,[538] aki 1919-ben fontos politikai megbízást töltött be, nem lehetett volna Budapest főkapitánya Münnich Ferenc[539] sem, mert mind a ketten politikai exponált helyzetben voltak a proletárdiktatúra idején. Nem lehetett volna stockholmi követ Böhm Vilmos, nem lehetett volna belgrádi követ Szántó Zoltán,[540] mert ezek is exponáltjai voltak az 1919-es forradalomnak.

Mi volt tehát a magyarázata, hogy mindenkit hazarendeltek és hivatalos levelekben hazahívtak? Miért hívták haza külön levél alapján Böhm Vilmost, Vámbéry Rusztemet,[541] csak Károlyi Mihály és én nem kaptunk rendes hazahívó levelet, ami nekünk 23 év[542] emigráció után kijárt? Károlyi Mihály bízott abban, hogy a magyar nép őt hazahívja, és miután a demokrácia győzött Magyarországon, felajánlják neki újból a köztársasági elnöki széket. De ez nem következett be. És, ha két személyes híve, Bölöni György[543] és Böhm Vilmos, akiket már hazahívtak nem szervezik meg Károlyi hazahozatalát, talán, még ma is a Temze partján kesereghetne, mint Márius Karthágó romjain.[544] Károlyi Mihály

[538] Gerő Ernő (1898–1980) kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben harcolt. 1919-ben emigrált, de 1922-es hazatérése után elfogták és elítélték. 1924-ben a Szovjetunióba engedték. 1945 után meghatározó alakja a kiépülő kommunista rendszernek. 1945 és 1949 között közlekedésügyi miniszter. Kenyeres, 1994: 308–309.

[539] Münnich Ferenc (1886–1967) jogász, kommunista politikus, miniszterelnök. A Tanácsköztársaság idején a hadügyi népbiztosság szervezési osztályának vezetője, a Vörös Őrség aztán a 6. hadosztály politikai biztosa, 1919-ben emigrált. 1946-tól Budapest rendőrfőkapitánya, 1958-től miniszterelnök. Kenyeres, 1981: 546–547.

[540] Szántó Zoltán (1893–1977) diplomata, szociáldemokrata majd kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején a fővárosi VII. kerület munkástanácsának tagja, a Vörös Hadsereg ezredparancsnoka. 1919-ben emigrált. 1947 és 1949 között belgrádi követ. Kenyeres, 1981: 733–734.

[541] Vámbéry Rusztem (1872–1948) jogász, polgári radikális publicista. 1918-tól a Nemzeti Tanács tagja, 1938-ban emigrált. Kenyeres, 1982: 949.

[542] Károlyi Mihály 1919 és 1946 között, tehát 27 évig élt emigrációban.

[543] Bölöni György (1882–1959): újságíró, diplomata. 1918 őszétől holland követként dolgozott. 1945-től parlamenti képviselő. Kenyeres, 1967: 259.

[544] Caius Marius (Kr. e. 157 – 86) néppárti római politikus, hadvezér. Lucius Cornelius Sullával folytatott politikai harcok után kénytelen volt menekülni. A karhágói romoknál való elmélkedése, majd hazahívása egyfajta emigrációs szimbólummá vált.

hazakerült Magyarországba, de politikailag semmit sem bíztak rá. Tagja lett a Nemzetgyűlésnek, de javaslatait mellőzték. Megadták neki a miniszterelnöki fizetést is, mint nyugdíjat, de szolgálatait nem vették igénybe. Adtak neki egy villát, ahol lakhatott, és a történelem múlandóságán elmélkedhet. Elmélkedhet azon, hogy van az, hogy a magyar nép nem kelt fel egy emberként és odakiáltotta volna: Károlyi Mihály volt az első, aki megingatta Magyarországon a feudális nagybirtokrendszert, ő volt az, aki negyven ezer holdas birtokát a parasztok között felosztotta, ezért Horthy Miklós bírósága vagyonától megfosztotta, hazaárulónak nyilvánította és huszonhét évig hordta magán a hazaárulás bélyegét, ennek az embernek az eszméi most győztek, tehát ezt az embert illeti meg Magyarországon a legmagasabb politikai állás.

Így látta ezt a képet lelki szemei előtt elvonulni Károlyi Mihály, azért látta így, mert nem tudta felismerni, hogy a történelemformáló erők megváltoztak Európában. Ma nem a tömegek vívják meg a forradalmakat elnyomók ellen, mint régente. Ma a tömegek, osztályok, népek mindenütt erőtlenek, letörtek a hosszú háború szenvedései alatt. Ami csekély akaraterő megnyilvánulna bennük, azt is leszorítja a mindenütt jelenlévő fegyveres katonaság. Ma a vezetők vívják mindenütt a változtató [sic!] harcot, és nem kell nekik mást cselekedni, mint kitűnő szimattal oda kell állani, ahol a hatalomkezelés kilátásai a legkedvezőbbek. Ez a sajátságos forradalmi módszer most is, mint mindég, valami külpolitikai bonyodalom függvénye. Ezért van, hogy egyes politikai pártok régi jelszavat hirtelen átcserélik és demokráciát hirdetnek, akik röviddel előbb még a diktatúra rendszerére esküdtek. Horthy ellenforradalmi rendszeréről szónokolnak olyanok, akik a két világháború között ebben a rendszerben kitűnően érezték magukat, azt közvetlen vagy közvetett támogatták is hálából Horthy Miklósnak, a magyar történelem eme legocsmányabb szereplőjének, aki úgy a magyar népnek mind a magyar

zsidóságnak sírásója volt, holtig tartó nyugalmat és zavartalan boldogságot biztosítottak. Nem a magyar nép, hanem a magyar politikai vezetők teremtették meg az új demokráciát, mely osztható és módosítható, a szabadgondolaton, a szabad szervezkedésen, a szabad véleménynyilvánításon és parlamenti többséget a demokráciával szemben. Ennek a nem alulról, hanem felülről irányított demokráciának a vezetői osztották fel maguk között a vezető állásokat, a számításukból kihagytak mindenkit, aki közvetlenül nem vett részt a felosztásban, vagy nem voltak erős szálak valamely osztozkodó csoporthoz. Így került Károlyi Mihály is, én is, mások is egyelőre a magyar történelem hátterébe. Károlyi Mihály, aki lelkes támogatója volt mindenkor a kommunista párt törekvéseinek, aki érdekünkben mindenütt szót emelt, kellemetlen érzést váltott ki belőle, amikor látta, hogy az a párt is figyelmen kívül hagyja személyét, amikor a mártíromság nagy követeléseit be kellett volna váltani. Én hasonló módon kerültem politikai B-listára,[545] miként Károlyi Mihály. A különbség a kettőnk között az, hogy én büntetésből kaptam a mellőzést, míg Károlyi ajándékba kapta azt. Én még megfellebbezhetem az ügyemet a jobban informált pártfórumokhoz, de Károlyi Mihály már nem tudja ezt megtenni, mert az ajándékot úgy kell elfogadni, ahogy adják.

Böhm Vilmos barátom hamarosan észrevette, hogy az országot a német csapatoktól megtisztító orosz hadsereg nyomán nem a nyugati demokratikus emigráció kerül a magyar politikai vezetésébe, hanem a keleti diktatúra szellemében nevelt moszkvai emigráció. Amikor ezt felismerte, rögtön megkereste az odavezető szálakat is. Kiépítette kapcsolatait az ott szereplő politikai vezetőkhöz, és megszüntette kapcsolatait felém, miután az én nyugati demokratikus politikai világom firmamentjén sötét felhők kezdtek tornyosulni. Ebben az időben hozzám

[545] Magyarországon 1920 és 1945 után is hajtottak végre B-listázást. Névleg az államháztartási egyensúly helyreállítása miatt, de általában politikai okokból a közszolgálatból bocsájtottak el ilyenkor munkavállalókat.

intézett levelében azt írta Böhm, hogy: „most hívnak haza, tehát hazamegyek, nehogy azt mondják, hogy hívtunk és nem jött! Hazamegyek és otthon fogok küzdeni az emigrációért". Hazament. Rögtön beállott a pártmunkába, és három hónap múlva, mint Magyarország stockholmi követe mint meghatalmazott miniszter tért vissza emigrációs fészkébe: Stockholmba. A szociáldemokrata migráció ügye továbbra is elintézetlenül maradt. A saját ügyét elintézte, a mieinket cserbenhagyta.

Amikor Böhm Vilmos Budapesten, a szociáldemokrata pártban, mint főtitkárhelyettes dolgozott, akkor érkezett oda Párizsból az ajánlott levelem, amelyet 1946. február 18-án írtam, és amely levélben felszólítottam a párttitkárságot, hogy közölje velem pontonként azokat a vádakat, amelyeket egyes szavahihető párttagok közlése szerint a párttitkárságnál ellenem csoportosítottak. Tudni és ismerni akarom a vádakat, amelyeket ellenem támasztottak, hogy azok ellen védekezhessek, vagy azokról teljes értékű felvilágosítást adhassak. Nem tűrhetem el, hogy politikai féltékenységből vagy más okokból fasisztának rágalmazzanak, hogy huszonhét éves emigráció után, ismeretlen emberek mindenki előtt bemocskoljanak. Volt idő, amikor ugyanezek a hazai források kommunistasággal rágalmaztak meg, amikor ezzel lehetett nekem ártani, vagy ezzel akartak más álláspontra kényszeríteni.

Erre a felszólító levelemre 1947. március 8-án válaszolt a Magyarországi Szociáldemokrata Párt főtitkársága. A levelet a főtitkárság nevében Böhm Vilmos írta alá. Böhm ezt írja:

„A szociáldemokrata párt titkárságán semmiféle szemrehányás nem érheti, mert konkrét vád Ön ellen soha a párttitkársághoz nem érkezett, s így nem is volt szükség arra, hogy Önt bizonyos ellenőrizhetetlen híresztelésekről értesítsük".

Tehát a párt főtitkársága szerint nincs vád ellenem. Erről szól a levél. Ezt bizonyítja a hozzám intézett írás. De Szakasits Árpád, a szociáldemokrata párt főtitkára és miniszterelnök-helyettese szerint vád van ellenem. Leírni nem merte, de mással terjeszti. Mégpedig Fischer Imre[546] barátom előtt tett konkrét kijelentése szerint az a vád ellenem, hogy én 1943-ban [sic!] egy levelet írtam a Budapesten megjelent Virradat című nyilas lap szerkesztőségének, amelyben azt hangoztattam, hogy „nem vagyok kommunista". Amíg ezt az elvtársak el nem felejtik, addig ne is gondoljanak arra, hogy haza jöhetek Magyarországra. Ezt a beszélgetést közölte velem Fischer Imre, a Drasche téglagyár fővezetője, 1947. január havában hozzám intézett levelében.

Ebben az ügyben mutatkozik meg Szakasits Árpádnak irántam tanúsított rosszindulata. Mert, ha ebben az ügyben nekem levelet ír, és megkérdezi, hogy mi a magyarázata annak, hogy Ön a Virradat részére egy levelet írt, azonnal kitűnt volna, hogy itt nem történt semmi olyan, amit politikai szempontból kifogásolható.

A Virradat című lap részére megküldött levelem története a következő: 1943-ban [sic!], a párizsi, körzeti német katonai Gestapo, mely a párizsi rendőrség felett a felügyeletet gyakorolta, becitált a központi irodába és közölte velem, hogy a Budapesten megjelenő Virradat című lap azt közölte, hogy Garbai Sándort, a Tanácsköztársaság elnökét Párizsban, a német hatóságok letartóztatták kommunista üzelmek, hamis igazolványgyártás és feketekereskedelem miatt. Berlin kérdést intézett hozzánk, hogy mi az igaz a közleményből, és jelentést vár. Közölje Ön velünk, mi igaz ebből a közleményből? Semmi sem igaz, mondottam. Az egész légből kapott koholmány. Engem nem tartóztattak le kommunista üzelmek miatt, mert nem vagyok kommunista, nem tartóztattak le hamis papír gyártása miatt, mert ilyet nem gyártottam; nem

[546] Fischer Imre (? – ?) A rákosi Drasche-féle téglagyár vezetője.

tartóztattak le feketekereskedelem miatt, mert ilyet nem űztem. Ez az igazság.

Ez mind helyes, mondotta a Gestapo főnöke, de ez nem elég. A lap olyasvalamit állított rólunk, az itteni hatóságról, amit válasz nélkül nem hagyhatunk, és Berlin is választ várt. Önnek az a kötelessége, hogy a lapnak ezeket a valótlan állításait a szerkesztőséghez idézett levelében megcáfolja. Ezt a levelet írja meg, adja fel ajánlva, és azt a számot, amelyben a cáfolat megjelenik, beküldjük Berlinnek. Így érkezett el az én cáfoló levelem a Virradat szerkesztőségéhez…

Én a Virradat szerkesztőségének közleményeivel nem törődtem volna. Nem is vehettem volna tudomást arról, mert Párizsban magyar lapok 1943-ban nem jöhettek be. De a Gestapo itt hatóság volt, ahhoz beküldték a kérdéses lapot, és az ragaszkodott a cáfolathoz.

Népszava, a saját pártom lapja, melynek Szakasits Árpád a főszerkesztője közölt rólam szintén egy valótlan közleményt. 1946 nyarán[547] egy hírt közölt, mely szerint engemet Párizsban a német hatóságok letartóztattak, Németországba, internálótáborba vittek, ott elvesztem, és most egy magyar bizottság foglalkozik azzal, hogy az internálótáborok átkutatása, és megállapítsa hollétemet. Mit csinálhattam itt? Hallgattam és vártam. Szakasits Árpád főszerkesztő tudta, hogy ez a hír nem igaz, tudta, hogy én Párizsban vagyok, tudta címemet, azt a körülményt is, hogy nem deportáltak, és nem vesztem el az internálótáborban. Mégsem cáfolta meg ezt a hírt. Tűrte, hogy hadd beszéljék el a párt hívek között, hogy Garbai elveszett, Garbait ne keresse senki, Garbai nincs, bizonyára elpusztult a német internálótáborokban a többiekkel együtt.

[547] Valójában 1945 nyarán írt erről a Népszava. Németországban keresik Garbai Sándort. *Népszava*, 1945. augusztus 3., 2.

Persze egy párt, mint a Magyarországi Szociáldemokrata Párt nem képes azt felfogni, hogy olyan ember mint Szakasits Árpád, aki főtitkára a szociáldemokrata pártnak, miniszterelnök-helyettese a magyar kormánynak, főszerkesztője a Népszavának, elnöke az Újságírói Szövetségének, vezetője az ifjú munkatársaknak, aki minden hatalmat a kezébe egyesít, milyen veszedelmes ellenfél annak a számára, akinek nincs egyebe, mint a régi politikai múltja, a magyar munkásmozgalomban elért eredményei, és huszonnyolc év óta tartó emigrációja. Az ilyen hatalmi túltengésben élő pártember olyan tilalmakat tud felállítani az elé a hazatérni szándékozó emigráns elé, akinek a hazatérése neki nem kellemes, hogy csak a legnagyobb körültekintéssel lehet kivédeni és hatástalanná tenni. Ezeknek a mutatkozó nehézségeknek ellenére is szilárd elhatározásom, hogy hazahívás nélkül is hazatérek a békeszerződés aláírása után, amikor látom, hogy Magyarország függetlensége, szabadsága, önrendelkezés joga, és területe milyen mértékben van biztosítva. Amíg ez az idő bekövetkezik, az emigrációban mindent megteszek, hogy Magyarország népe emberséges békefeltételeket kapjon, a magyar nép érdekeit érintő igazságtalanságokról a világ közvéleménye tudomást vehessen, és külpolitikai összeköttetéseket keressek, amelyek alkalmasak a magyar nép demokratikus jövője kialakítására. Túltettem magam személyes ellentéteken, melyek irányomban odahaza egyesek részéről mutatkoznak.

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Levéltári források

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

VI. 810. 1. ő. e. Garbai Sándor emlékirata

VI. 810. 2. ő. e. Perneki Mihály könyvkézirata Garbai Sándorról

VI. 810. 5. ő. e. Böhm Vilmos és Garbai Sándor levelezése

VI. 810. 6. ő. e. Károlyi Mihály levelei Garbai Sándornak

VI. 810. 29. ő. e. Garbai Sándor levele Takács Ferenc iparügyi miniszternek hazatérési szándékáról

VI. 810. 36. ő. e. Gépelt másolat Garbai Sándor eredeti emlékiratáról

VI. 810. 37. ő. e. Charles Dumas levelei Garbai Sándornak

VI. 810. 57. ő. e. Christophe, Paul: Hogyan élhet Ausztria? Politikai áramlatok Németországban és a benne rejlő veszélyek Ausztria függetlenségére nézve

Anyakönyvek

Kiskunhalasi Református Parókia (KRP)

Születési anyakönyv (1857–1895)

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XXXIII. 1. Budapest. VIII. kerület polgári házassági anyakönyv (1905)

Forrás- és sajtókiadványok

Újságok

A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 1917
Az Est, 1914
Budapesti Hírlap, 1917
Budapesti Napló, 1900
Független Budapest, 1909
Halasi Újság, 1920
Heti Híradó, 1975
Keleti Újság, 1934
Magyar Rendőr, 1938
Magyar-Zsidó Szemle, 1906
Népszava, 1908, 1912, 1914, 1917, 1919, 1929, 1938, 1944, 1945
Pesti Hírlap, 1938
Székely Hírmondó, 2014
Tükör, 1919
Új Nemzedék, 1930
Út és Cél, 1988
Világ, 1917
Világosság, 1946
Virradat, 1944
Vörös Újság, 1919
Zalai Hírlap, 1987

Kiadott források

A zsidók rémuralma, 1919
A zsidók rémuralma Magyarországon 1919. március 21-től augusztus hó 1-ig. h. n., 1919. (sz. n.)

Dokumentumok, 1959
Dokumentumok és visszaemlékezések 1918–1919 hősi harcairól. Nagygyűlés a Vigadóban 1919. január 10-én. In: *Társadalmi szemle* 1959/1. 63–68.

Imre–Szűcs, 1986
Imre Magda – Szűcs László: *A Forradalmi Kormányzótanács Jegyzőkönyvei 1919.* Budapest, Magyar Országos Levéltár – Akadémia Kiadó, 1986.

Országgyűlési Almanach, 1927
Freissberger Gyula (szerk.): *Országgyűlési Almanach az 1927–1931. évi Országgyűlésre (Sturm-Féle Országgyűlési Almanach) II. kötet*, Felsőház. Budapest, 1927.

Szakirodalom

Alabán, 2005
Alabán Péter: Kiskunhalas társadalma a dualizmus idején és a Horthy-korszakban. In: Ö. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története 3. Tanulmányok Kiskunhalasról a 19. század közepétől a 20. század közepéig*. Kiskunhalas, Kiskunhalas Város Önkormányzata, 2005. 447–528.

Agárdi, 2001
Agárdi Péter: *Kunfi Zsigmond*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2001.

Apor, 2014
Apor Péter: *Az elképzelt köztársaság – A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945–1989*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014.

Baltazár, 1920
Baltazár Dezső: *A próbáltatások idejéből*. Debrecen, Méliusz, 1920.

Bársony, 1980
Bársony Ferenc: „*Küzdtünk híven a forradalomért…" – a magyar munkásmozgalom Bács-Kiskun megyei harcosainak életrajzgyűjteménye*. Kecskemét, Bács Megyei Lapkiadó Vállalat, 1980.

Berecz, 1988
Berecz János: Garbai Sándor szoboravatása Kiskunhalason. *Forrás* 1988/3. 1–4.

Béki, 1987
Béki Ernő: *A szociáldemokrácia az első világháború után – a berni nemzetközi munkás- és szocialista konferencia (1919. február 3–10.)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987

Bihari, 1969
Bihari Mihály: *Egy gyorsíró feljegyzései*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1969.

Bokor, 1968
Bokor László: Torpedó, diplomata módra. *Igaz Szó* 1968. január. [o. n.]

Böhm, 1990
Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzében – októberi forradalom – proletárdiktatúra – ellenforradalom*. München, Verlag Für Kulturpolitik kiadása, 1923. Budapest, Gondolat Kiadó, 1990.

Csunderlik, 2017
Csunderlik Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók ateisták – a Galilei Kör története (1908–1919)*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2017.

Csunderlik, 2019
Csunderlik Péter: *A „vörös farsangtól" a „vörös tatárjárásig" – a Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2019.

d'Hopp, 2007
Jean-Marie d'Hopp: Franciaország a második világháborúban. In: Georges Duby (szerk.): *Franciaország története. II. Az új idők 1852-től napjainkig*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 242–312.

Dent, 2018
Bob Dent: *A vörös város – Politika és művészet az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság idején*. Budapest, Helikon Kiadó, 2018.

Diósdi, 1979
Diósdi László: Száz éve született Garbai Sándor. *Népszava*, 1979. március 25., 5.

Doberdói Breit, 1925
Doberdói Breit József: *A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története 2. A proletárdiktatúra kikiáltásától a románok támadásáig*. Budapest, Grill, 1925.

Eördögh, 1970
Eördögh Zoltán: Így végződött... Egy magyar katona visszaemlékezései. III. *Hídfő Könyvtár* 1970/4. 21–36.

Fogarassy, 1988
Fogarassy László: Garbai Sándor emigrációs évei Pozsonyban (1934–1938). *Forrás* 1988/3. 5–15.

Frojimovics, 2008
Frojimovics Kinga: *Neológ (kongresszusi) és status quo ante rabbik Magyarországon 1869-től napjainkig. Archontológia (Az anyahitközségek rendjében)*. Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 2008.

Garbai, 1935
Garbai Sándor: *Új utakon a hatalomért*. Pozsony, magánkiadás, 1935.

Gárdos, 1959
Gárdos Miklós: *Két ősz között*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1959.

Gratz, 1935
Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora – Magyarország története 1918–1920*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1935.

Gyurgyák, 2001
Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

Hajdu, 1969
Hajdu Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1969.

Hajdu, 1989
Hajdu Tibor: *Közép-Európa forradalma 1917–1921*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1989.

Hajdu, 1991
Hajdu Tibor (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése III. 1925–1930*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991.

Hajdu, 2003
Hajdu Tibor (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése V. 1945–1949*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.

Hajdu, 2012
Hajdú Tibor: *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest, Napvilág Kiadó, 2012.

Hajdu, 2018
Hajdu Tibor: Miért Garbai Sándor lett a Forradalmi Kormányzótanács elnöke? In: Egry Gábor (szerk.): *Kérdések és válaszok 1918–1919-ről*. Budapest, Napvilág, 2018. 45–47.

Haller, 1920
Haller István: *Szocialista-kommunista csőd*. Budapest, Stephaneum, 1920.

Hatos, 2018
Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság – Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2018.

Hatos, 2020
Hatos Pál: Egy lehetetlen történet – Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság. *Történelmi Szemle* 2020/2. 245–266.

Hatos, 2020a
Hatos Pál: Rosszfiúk éve – 1919. *Sic Itur Ad Astra* 2020. 70. 19–30.

Hatos, 2021
Hatos Pál: *Rosszfiúk világforradalma. Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2021.

Heltai, 1979
Heltai Nándor: Száz éve született Garbai Sándor. *Petőfi Népe*, 1979. március 25., 5.

Hetés, 1969
Hetés Tibor (szerk.): *A Magyarországi forradalmak krónikája 1918–1919*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1969.

Imre, 1979
Imre Mátyásné: Tájékoztató a Párttörténeti Intézet Archívumának 1977–1978. évi szerzeményeiről. In: Dégi István (főszerk.): *Tájékoztató a Magyar Szocialista Munkáspárt archívumai számára*. Budapest, MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archívuma, 1979. 94–98.

Imre–Szűcs, 1988
Imre Magda – Szűcs László: Dokumentumok a Forradalmi Kormányzótanács két sorsdöntő üléséről. *Levéltári Közlemények* 1988/1. 173–180.

Jászi, 1953
Jászi Oszkár: Miért nem sikerült a dunavölgyi federációt megalkotni? II. *Látóhatár* 1953/2. 91–97.

K. Lengyel, 2007
K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése: tanulmányok a 20. századi transzszilvanizmus korai történetéhez*. Csíkszereda, Pro-Print, 2007.

Kacsenyák, 1959
Kacsenyák Ferenc: A Magyar Tanácsköztársaság lakáspolitikája. *Közgazdasági Szemle* 1959/3. 318–326.

Karsai, 1967
Karsai Elek: Iratok a Smuts-misszió történetéhez. *Levéltári Közlemények* 1967/2. 237–249.

Képes, 2009
Képes György: *Buchinger Manó - Egy 20. századi politikai életrajz – jogtörténészi szemmel*. Budapest, Gondolat Kiadó 2009.

Kirschner, 1988
Kirschner Béla: Varga Lajos – Szabó Ágnes: Garbai Sándor (1879–1947). *Párttörténeti Közlemények* 1988/2. 236–237.

Kelen–Barabás, 1964
Kelen Jolán – Barabás Gyula: *A néptribun. Fejezetek Bokányi Dezső életéből*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964.

Kemény, 1919
Kemény Ferenc: *Kinek a bűne a magyarországi bolsevizmus? A politikai és történeti előzmények: a Károlyi-korszak, mint a szovjetköztársaság előfutárja: hiteles részletek a hatalom átjátszásának kulissza-titkaiból*. Budapest, magánkiadás, 1919.

Kenyeres, 1967
Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon. Első Kötet, A–K*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.

Kenyeres, 1981
Kenyeres Ágnes (főszerk.) *Magyar Életrajzi Lexikon. Harmadik Kötet, A–Z*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.

Kenyeres, 1982
Kenyeres Ágnes (főszerk.) *Magyar Életrajzi Lexikon. Első Kötet, L–Z*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

Kenyeres, 1994
Kenyeres Ágnes (főszerk.) *Magyar Életrajzi Lexikon. A–Z.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.

Kóródi, 2020
Kóródi Máté: *Adattár a Magyar Nemzeti Hadsereg tiszti különítményes csoportjai és más fegyveres szervek által elkövetett gyilkosságokról 1919. augusztus 3. – 1921. október 23.* Budapest, Clio Intézet, 2020. https://5dadfdda-fc5e-4925-a1cb-b256e5d8666b.filesusr.com/ugd/198ee4_c0257b90a7e74710b6285d9734937c0c.pdf (Utolsó letöltés: 2021. február 19.)

Kratochvil, 2017
Kratochvil Károly: *A Székely Hadosztály 1918–1919*. Máriabesenyő, Attraktor, 2017.

Kuti, 2002
Kuti Márta (szerk.): *Erdélyi lexikon – (1928).* Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2002.

Léderer, 1992
Léderer Pál (összeáll.): *Így laktunk Pannóniában*. Budapest, ELTE, 1992.

Liptai, 1959
Liptai Ervin: A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919-ben. *Társadalmi Szemle* 1959/5. 17–37.

Markó, 2001
Markó László (főszek.): *Új Életrajzi Lexikon. II. D-GY*. Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.

Marosán, 1980
Marosán György*:* Harcok, emlékek, hagyományok. *Kritika* 1980/3. 25–26.

Milei–Petrák, 1977
Milei György – Petrák Katalin (szerk.): *Tanúságtevők. Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből. Magyarok a Nagy Október győzelméért 1917–1921.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977.

Mona, 1990
Mona Ilona: A XI. sz. termelőszövetkezet. Keresztény-marxista párbeszéd kísérlete 1919-ben. *Hitel* 1990/7. 27–29.

Mucsi–Szabó, 1984
Mucsi Ferenc – Szabó Ágnes (szerk.): *Kunfi Zsigmond válogatott írásai*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984.

Nagy Szeder, 1993
Nagy Szeder István: *A redemptio utáni kor 1745-től kezdve (Kiskun-Halas város története oklevéltárral II. rész)*. Kiskunhalas, Sepsi, 1993.

Nemes, 1983
Nemes Dezső: Az 1919. januári politikai válság Magyarországon és a munkáspártok. *Párttörténeti Közlemények* 1983/2. 3–49.

Papp, 2013
Dr. Papp Attila: *Rendészeti szervek és erőszakszervezetek a 20. század első felében, különös tekintettel a nyilasuralom időszakára*. https://archivum.kanizsaujsag.hu/hirek/15238/dr-papp-attila-rendeszeti-szervek-es-eroszakszervezetek-a-20-szazad-elso-feleben--kulonos-tekintettel-a-nyilasuralom-idoszakara
(Utolsó letöltés: 2021. február 19.)

Pünkösti, 1992
Pünkösti Árpád: Rákosi Mátyás negyedik hazatérése. *Valóság* 1992/3. 36–52.

Ránki, 1976
Ránki György (főszerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945. 8. kötet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976.

Réti, 1970
Réti László: *A Magyar Tanácsköztársaság központi szervei és pecsétjeik*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.

Révai, 1913
Révai Nagy Lexikona – Az ismeretek enciklopédiája. VIII. kötet. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1913.

Romsics, 1999
Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.

Romsics, 2009
Romsics Ignác (szerk.): *Csonka Mihály élete és világképe*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009.

Romsics, 2018
Romsics Ignác: *A Nagy Háború és az 1918–19-es magyarországi forradalmak*. Budapest, Helikon Kiadó, 2018.

Sarlós, 1969
Sarlós Béla: *A Tanácsköztársaság jogrendszerének kialakulása*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1969.

Salamon, 2015
Salamon Konrád: Utak és tévutak, 1918–1920. *Hitel* 2015/10. 3–23.

Simonyi, 1966
Simonyi Henri: Visszaemlékezések. *Századok* 1966/1. 99–117.

Sipos, 1997.
Sipos Péter (főszerk.): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–ZS*. Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 1997.

Somogyi, 1920
Somogyi Zoltán: *A június 24-iki ellenforradalom és a ludovikások*. Budapest, Patria, 1920.

Svéd, 1979
Svéd László: A Ludovika ostroma. *História* 1979/1. 8–9.

Szabó, 2009
Szabó Mária: *A Romanelli-misszió – egy olasz katonatiszt Magyarországon (1919. május–november)*. Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2009.

Szabó, 2013
Szabó Miklós: *A jó kommunista szilárdan együtt ingadozik a Párttal. Előadások a kommunista pártok történetéről és a fekete–piros-fehér-zöld színre festett sztálinizmusról*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, 2013.

Szabó–Varga, 1979
Szabó Ágnes – Varga Lajos: Garbai Sándor (1879–1947) *Párttörténeti Közlemények* 1979/3. 174–219.

Szabó–Szűcs, 1997
Szabó Éva – Szűcs László: *Böhm Vilmos válogatott politikai levelei 1914–1949*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1997.

Szekfű, 2002
Szekfű Gyula: *Rövid magyar történet 1606–1939*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.

Szirmai, 1993
Szirmai Rezső: *Fasiszta lelkek – Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben*. Budapest, Pelikán kiadó, 1993.

Szűcs, 1967
Szűcs László: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt értekezlete (1917. november 25.) *Levéltári Közlemények* 1967/1. 87–106.

Takács, 2015
Takács Péter: *A rózsa neve: Magyar Köztársaság – Az államok nevéről és a magyar állam átnevezéséről*. Budapest, Gondolat Kiadó 2015.

Tamássi, 1936
Tamássi György: Új utakon a hatalomért. *Szocializmus* 1936/3. 21.

Tormay, 1939
Tormay Cécile: *Bujdosó könyv*. [1] és [2]. kötet. Budapest, Singer–Wolfner, 1939.

Ungváry, 2001
Ungváry Krisztián: A politikai erjedés – az 1939-es választások Magyarországon. *Hadikrónika* 2001/11. 217–220.

Varga–Szabó, 1987
Varga Lajos – Szabó Ágnes: *Garbai Sándor, 1879–1947. A forradalmi kormányzótanács elnöke*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987.

Varga, 1999
Varga Lajos: *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1999.

Varga, 2004
Varga Lajos: *Kormányok, pártok és a választójog Magyarországon 1916–1918*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2004.

Varga, 2014
Varga Lajos: Szociáldemokraták 1919. március 20–21-én: ugrás az ismeretlenbe – A nemzetgyűlési választások előkészületei. *Múltunk* 2014/1. 102–161.

Varga, 2019
Varga Lajos: *Kényszerpályáról tévútra – Szociáldemokraták a Tanácsköztársaságban*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2019.

Vass, 1976
Vass Henrik (főszerk.): *Munkásmozgalom-történeti lexikon*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1976.

Veszprémy, 2019
Veszprémy László Bernát: Baloldali antiszemitizmus, anticionizmus és a zsidó vagyon államosítása a Tanácsköztársaság idején. *Századok* 2019/5. 887–916.

Vörös, 2004
Vörös Boldizsár: *„A múltat végképp eltörölni"? – Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2004.

Vörös, 2019
Vörös Boldizsár: Egy hivatalnok párhuzamos naplói a Tanácsköztársaságról. *Századok* 2019/5. 917–926.

White, 2018
Joseph R. White (szerk.): *Encyclopedia of camps and ghettos, 1933–1945. Volume III. Camps and Ghettos under European Regimes Aligned with Nazi Germany*. Indianapolis, The United States Holocaust Memorial Museum, 2018.

VÉGSŐ ISTVÁN

történész,
a Clio Intézet munkatársa

CLIO KÖTETEK

Sorozatszerkesztő:
Fóris Ákos és Gellért Ádám

1. „A *rémuralom készséges szolgája kívánt lenni*”? Perjessy Sándor és a Tanácsköztársaság elleni felkelés Szentendrén (1919. június 24–25.)
Magyar Endre Lénárd

2. Adattár a Magyar Nemzeti Hadsereg tiszti különítményes csoportjai és más fegyveres szervek által elkövetett gyilkosságokról (1919. augusztus 3. – 1921. október 23.)
Kóródi Máté

3. Garbai Sándor a Tanácsköztársaságról és a zsidóságról. Válogatás a Forradalmi Kormányzótanács elnökének visszaemlékezéseiből
Végső István

Garbai Sándor szociáldemokrata politikus a huszadik századi magyar történelem egyik elfelejtett alakja, holott formailag ő volt a vezetője a Magyarországi Tanácsköztársaság legfelsőbb állami szervének, a Forradalmi Kormányzótanácsnak.

Az általa írt levélfolyam 1945 és 1947 között született, amikor Garbai a szociáldemokraták történetírójának, Perneki Mihálynak a kérésére – egy készülő életrajzi könyvhöz – vetette papírra visszaemlékezéseit. A volt kormányzótanácsi elnök párizsi emigrációjából küldte kézzel írt önéletrajzi leveleit, melynek gépelt változata 1172 oldalra rúg.

Végső István azokat a leveleket válogatta ki, amelyek Garbainak az 1919-es eseményekre és a zsidóságra vonatkozó leírásait tartalmazzák. A 236 gépelt oldal terjedelmű anyag közlésével nem törekedett a teljességre, a fenti két témához szorosan nem tartozó történelmi, politikai és gazdasági ügyekből csak néhány fontosabb szövegrészt emelt ki.

A memoár egyedi képet fest a kiskunhalasi születésű, de végül Budapesten karriert befutó szociáldemokrata politikusról, a 20. század első felének magyar munkásmozgalmi történéseiről és az emigrációról.

9 786156 231017